Farah Pahlavi

Memorii

Când îmi amintesc…

Când îmi amintesc de mine, cea din dimineaţa aceea din ianuarie 1979, tristeţea îmi sfâşie inima; o tristeţe intensă, neştirbită. O tăcere apăsătoare copleşise Teheranul, ca şi cum capitala noastră, lovită şi însângerată de luni de zile, şi-ar fi ţinut brusc respiraţia. În acea zi de 16 ianuarie plecam, părăseam ţara, estimând că retragerea momentană a regelui va contribui la înăbuşirea revoluţiei.

Plecam. Trecuseră zece zile de când luasem această hotărâre. Oficial, ne duceam să ne odihnim câteva săptămâni în străinătate. Aşa a vrut regele să prezinte lucrurile. Oare chiar credea ce spunea? Suferinţa cumplită care i se citea uneori în privire mă făcea să cred că nu. Eu speram însă, din toată inima, să fie adevărat, dar fără să cred mai mult decât o făcea el. Mi se părea imposibil ca acest om, care-şi dedicase poporului treizeci şi şapte de ani din viaţă, să nu mai aibă încredere în ziua de mâine. Sub domnia lui, Iranul se dezvoltase, sărise peste etape; odată cu pacea, toată lumea ar fi fost obligată s-o recunoască. Speram că da. L-ar chema şi i-ar da dreptate.

Ninsese, vântul puternic isca ici-colo vârtejuri care scânteiau în lumina răsăritului. Noaptea fusese calmă, astfel încât regele putuse să doarmă câteva ore – măcar atât. Chinuit de boală, măcinat de evenimente, slăbise mult în anul care trecuse. Iar în aceste ultime săptămâni, în ciuda Legii marţiale, în fiecare noapte, manifestanţii se urcaseră pe acoperişuri făcând pe curajoşii, iar strigătele lor de *Ura* se auziseră până la palat: *Allah – o*, *akbar*, *marg bar Khan*! („Allah, care eşti cel mai mare, moarte şahului!”). Aş fi dat orice să-l apăr pe rege de aceste insulte.

De atunci au plecat copiii. Vizitele neaşteptate ale micuţei Leila, privirea timidă şi plină de dragoste a lui Farahnaz îndreptată către tatăl ei, glumele şi râsul lui Ali-Reza, extravaganţe afectuos tolerate de către soţul meu, toate lăsaseră acum palatul pustiu. Le-am amânat plecarea până în ultimul moment, presimţind ca asta ar însemna, fără îndoială, sfârşitul unei vieţi familiale de aproape douăzeci de ani.

Băiatul nostru cel mare, Reza, era în Statele Unite, unde urma cursuri de pilot de vânătoare. Deja în vârstă de 17 ani, telefona zilnic de acolo. Situaţia, aşa cum era descrisă de televiziunea americană, îl îngrijora puternic. Încercam să-l liniştesc, să-i spun că trebuia să rezistăm, mai ales să nu ne pierdem speranţa, când constatam ca ţara se cufunda iremediabil în haos. Pretutindeni sau mai peste tot, oamenii încetaseră lucrul, rafinăriile se opriseră, vistieria statului era aproape goală şi în fiecare zi erau manifestaţii, valuri de ură, provocare şi dezinformare. Regele vorbea cât mai puţin cu fiul lui cel mare, căci nici el nu dorea să lase să se vadă ceva din confuzia în care trăiam. Şi totuşi, oamenii plecau. Lună după lună, şefi de întreprinderi, ingineri, cercetători, profesori părăseau ţara. Bineînţeles, noi făceam parte dintre cei de pe urmă „legitimişti" din această navă în derivă, pe care forţele întunericului păreau hotărâte s-o conducă spre naufragiu.

Aceste ultime zile dinaintea plecării fuseseră groaznice. La numai 8 ani, Leila nu părea să-şi dea seama de tensiunea înfiorătoare în care trăiam, dar Farahnaz şi Ali-Reza, în vârstă de 15 şi respectiv 12 ani, nu-şi mai ascundeau frământarea. O vedeam pe fiica noastră cea mare stând îndelung în faţa gardului de fier al parcului şi privind în tăcere străzile goale, mirându-se, desigur, deoarece nu mai vedea grupurile vesele de copii cu care i se mai întâmpla să stea de vorbă înainte. Unde plecaseră toţi aceşti tineri?

În acelaşi timp, generali, politicieni, universitari şi preoţi veneau, rând pe rând, la palat să-i împărtăşească soţului meu părerile lor. Unii propuneau o soluţie paşnică, o soluţie politică. Alţii îl rugau să lase armata să deschidă focul. Invariabil, regele le răspundea că un suveran nu poate să-şi salveze tronul cu preţul sângelui compatrioţilor lui – „un dictator da, dar un suveran nu". Şi îi conducea afară cu fermitate. Când regele a ajuns la concluzia că soluţia cea mai înţeleaptă este plecarea, am hotărât să ne despărţim de copii. Cu o lună mai devreme, pe la jumătatea lui decembrie 1978, Farahnaz plecase deja în Statele Unite să-şi întâlnească fratele. Încredinţaţi mamei mele, Leila şi Ali-Reza au plecat şi ei spre America. Îmi aduc aminte că Ali-Reza a ţinut să ia drapelul imperial şi uniforma lui de la Gardă. Când îi vom

revedea? După ce ne invitaseră, Statele Unite trăgeau acum de timp; era clar că nu mai eram bine veniţi. Egiptul, ţara prietenului nostru, preşedintele Sadat, ar fi putut fi deci o primă destinaţie. Foarte departe de copii.

Ne-am luat pe rând micul dejun în dimineaţa aceea, pentru că suveranul se trezise foarte devreme şi intrase în birou ca şi cum ar fi fost o zi obişnuită. Oare bănuia că erau ultimele ore petrecute în ţara aceasta pe care o iubea aşa de mult? Oare bănuia că n-avea să se mai întoarcă niciodată aici? Chiar şi astăzi, când mă gândesc, mi se frânge inima.

Mai aveam câteva lucruri de pus la punct. Mă gândisem în timpul nopţii la fotografiile copiilor şi la albumele de familie, iar perspectiva de a le lăsa în urmă mă neliniştea cumplit. „Să nu uit albumele, toată istoria fericirii noastre se află între paginile acelea. Bun, şi ce să mai iau?" Eram într-o asemenea stare, încât îmi aduc aminte că mi-a căzut privirea pe o pereche de cizme pe le purtam la ţară cu plăcere. Urma să mergem mult de acum înainte, iar mersul era esenţial pentru a nu ne pierde curajul, pentru a ne păstra echilibrul. Da, cizmele acelea aveau să fie cel mai preţios ajutor al meu, prezenţa lor mă liniştea. Câteva zile mai târziu, găsindu-le pe fundul unei valize, am râs amar de mine însămi: „Doamne! Cum de nu mi-a venit ideea că astfel de încălţări se găsesc peste tot în lume? Spre ce exil îngheţat şi pustiu îmi închipuiam ca plecăm?"

După aceea, stând în bibliotecă, mi-am scos cărţile preferate: cele pe care mi le dăruiseră poeţi, conducători de stat sau scriitori, cu ocazia unor întâlniri în Iran sau în alte părţi ale lumii.

Cineva din palat venise să mă ajute; eram la mine în birou.

— Sunt miniaturile dumneavoastră, Maiestate, luaţi-le!

Îmi aduc aminte cu câtă tristeţe l-am privit pe omul acela:

— Nu, toate trebuie să rămână, nu vreau să iau nimic din toate bibelourile acestea.

Eram sfâşiată între speranţa că urma, poate, să ne întoarcem şi imaginea oribilă, umilitoare, pe care o întrevedeam deja, a manifestanţilor furioşi intrând în palat şi deschizându-ne sertarele,

dulapurile. Sub nicio formă nu voiam să aibă sentimentul că am plecat luând totul. Nu, plecam cu fruntea sus, ştiind că am muncit fără odihnă numai pentru binele ţării. Şi dacă am făcut greşeli, le-am făcut doar gândindu-ne la soarta tuturor.

Chemasem în ajun responsabilii muzeului să ia cele câteva obiecte preţioase pe care le primiserăm de la diverşi suverani şi conducători de stat, ca şi câteva obiecte personale. Măcar ele să nu fie furate. Valoarea lucrurilor n-avea nicio importanţă pentru mine. Doream ca restul – tablouri, obiecte personale, covoare etc. – să rămână la locul lor, până şi rochiile mele iraniene, pe care le-am lăsat intenţionat, aşa cum laşi în urma ta o parte din suflet. Pentru a evita jaful sau distrugerile, am chemat televiziunea să filmeze interiorul palatului. Am invitat, de asemenea, ziarişti iranieni şi străini. Vieţile noastre se confundau cu destinul Iranului şi sunt mândră, în sufletul meu, că bunurile noastre personale n-au părăsit niciodată ţara.

Ultimele ore au trecut repede, prea repede, cu clipe de febrilitate maximă şi minute lungi de absenţă, cu ochii la copacii din parc, la lumina rece a iernii la Teheran şi la acele locuri intime, călduroase în care am trăit aşa de intens. Îmi amintesc cum am sunat-o pe Farahnaz în Statele Unite, conştientă dintr-odată că biata copilă plecase de o lună, convinsă că-şi va regăsi la întoarcere camera şi toate bucuriile ei de adolescentă. Ar fi putut ea, oare, să creadă că nu va mai revedea Iranul până în ziua în care îmi scriu aceste amintiri? Ce-ar fi vrut ea să-i aduc?

— Gândeşte-te bine, Nanaziun („Nanaz, viaţa mea”), la ce ţii tu cel mai mult? Spune-mi…

Am fost surprinsă să aflu că-şi dorea afişul cu un cântăreţ, Sattar, deja foarte îndrăgit în Iran şi care trona în camera ei. Nu mai voia nimic altceva. Cred că, asemenea perechii mele de cizme, promisiunea acestui afiş a liniştit-o, îi ascundea dimensiunea nenorocirii care avea să vină şi pe care, fără îndoială, o presimţea.

Reza locuise într-o casă din incinta palatului. Obloanele erau închise de un an, de la plecarea lui. Toate hăinuţele lui de copil pe care le păstrasem cu o infinită tandreţe, casetele cu primele lui cuvinte, cu

primii lui paşi, albumele lui de fotografii, toate amintirile erau acolo. Nu m-am gândit nici măcar să-l sun, am lăsat tot, iar astăzi aş da orice să regăsesc acele comori…

Dimineaţa era pe sfârşite, regele era în continuare închis în birou; dar acum, cu fiecare minut care trecea, atmosfera din palat devenea mai apăsătoare. Simţeam suferinţa acestor femei şi bărbaţi, dintre care cei mai în vârstă îl slujiseră pe Reza Khan, tatăl soţului meu, unii asistaseră şi la căsătoria noastră, cu douăzeci de ani în urmă. Toţi păreau uluiţi de perspectiva plecării noastre, umblau de colo-colo într-o tăcere ciudată, iar în această rătăcire nu se zărea niciun strop de speranţă. Nu trebuia să ne purtăm aşa, nu trebuia să ne pierdem încrederea.

Se adunaseră să ne salute. Le-am explicat că ne pregăteam să retrăim una dintre acele perioade dureroase care au existat mereu în lunga istorie a Iranului, dar vor veni şi vremuri mai bune şi ne vom reîntâlni să aplaudăm întoarcerea regelui. Cine s-ar fi putut gândi ce coşmar avea să ne întunece ţara? Ne-am reţinut lacrimile; câţiva au mai avut puterea să zâmbească, iar eu am oferit fiecăruia câte un obiect preţios, o bijuterie personală sau câţiva bani, aşa cum se face înainte de o lungi despărţire pentru a întări forţa legăturii.

În cele din urmă, a apărut şi regele. Când l-au văzut, oamenii au început să plângă. El, atât de stăpân pe sentimentele lui, părea că luptă să-şi ascundă emoţia. A spus fiecăruia câteva vorbe. Mulţi dintre ei, printre suspine, l-au rugat să rămână, să nu-i părăsească. Când am fost anunţaţi că cele două elicoptere care trebuiau să ne ducă la aeroportul Mehrabad erau gata să decoleze, personalul palatului s-a adunat spontan pe trepte. De data aceasta chiar plecam, bagajele noastre fuseseră luate. Câţiva ne-au întins mâinile, îmi amintesc şi acum chipurile lor răvăşite. Regele a adresat tuturor un ultim salut, eu le-am sărutat pe femeile care îmi erau cele mai apropiate, după care, în zgomotul motoarelor, am văzut cum dispare palatul în spatele pădurii de clădiri din Teheran.

Cele două elicoptere s-au plasat aproape de pavilionul imperial (unul ne transporta, celălalt era rezervat personalului de securitate).

Acolo ne aştepta un grup micuţ de oameni, ofiţeri şi câţiva civili înghesuiţi unii în alţii, luptând împotriva rafalelor îngheţate care măturau asfaltul. Regele le ceruse oamenilor să rămână la posturile lor în aceste zile grele, era mai important acest lucru decât să vină la Mehrabad. Acest aeroport pe care l-am văzut în plină extindere, în plină efervescenţă, traversat permanent de vacarmul reactoarelor, părea dintr-odată mort. Rămase la sol din cauza grevei, avioanele ofereau o imagine lugubră, iar dinspre cerul incredibil de gol nu venea decât şuieratul încăpăţânat al vântului dinspre Munţii Elburz.

Încordat, stând foarte drept, soţul meu i-a salutat pe aceşti prieteni atât de credincioşi. Atunci pilotul lui particular i s-a aruncat la picioare şi l-a implorat să rămână. Regele s-a aplecat să-l ridice şi, în acel moment, emoţia, suferinţa l-au copleşit – am văzut cum i s-au umezit ochii, lui, cel care se stăpânea întotdeauna. Mai mulţi ofiţeri care nu-şi mai ascundeau lacrimile l-au rugat, la rândul lor, să nu plece, iar el a schimbat câteva cuvinte în particular cu şeful de stat-major al armatei.

Ziarişti iranieni asistau la acest rămas-bun, uşor retraşi – presa străină nu fusese invitată. După câteva clipe, regele i-a observat şi s-a dus spre ei. Tocmai îl numise pe Shapur Bakhtiar la conducerea Guvernului, iar la acea oră noul prim-ministru aştepta să-şi primească investirea de la Parlament. Regele nu voia să părăsească ţara înainte ca Parlamentul să-i fi confirmat decizia. „Cum am anunţat încă din momentul numirii Guvernului, le-a spus el jurnaliştilor, mă simt obosit şi am nevoie de odihnă. De asemenea, am declarat că, dacă lucrurile se vor desfăşura cum trebuie şi Guvernul va funcţiona, voi pleca într-o călătorie. Această călătorie începe acum".

Am adăugat că ţara noastră, în lunga ei istorie, a cunoscut multe momente dramatice, dar că asta nu m-a făcut să-mi pierd încrederea: cultura şi identitatea iraniene vor supravieţui.

Iată-ne plecând în „călătorie", dispărând pentru a lăsa tuturor timp să-şi liniştească spiritul, iar urii vreme să se potolească. După câteva săptămâni, oamenii vor înţelege… Da, trebuia să credem, să credem în viitor. Nu voiam cu niciun preţ să cedez disperării.

Au mai trecut câteva minute într-o tensiune dureroasă, apoi regele a fost informat că Majeles (Parlamentul) tocmai îl investise pe Shapur Bakhtiar cu funcţia de conducător al Guvernului. Un elicopter avea să-l aducă în câteva clipe la aeroport.

Şi, într-adevăr, am văzut elicopterul, apoi pe el aplecându-se sub elice, apoi aranjându-şi mustaţa şi înfăţişarea, mergând până la pavilion. Era însoţit de către preşedintele Parlamentului, Javad Said. Cei doi bărbaţi s-au înclinat în faţa noastră şi ne-au salutat cu multă emoţie. „Acum, totul este în mâinile voastre, i-a spus cu blândeţe soţul meu domnului Bakhtiar. Sper că veţi reuşi, vă las Iranul, vouă şi lui Dumnezeu".

Treizeci şi şapte de zile mai târziu domnul Bakhtiar era nevoit să fugă, să se salveze de la moarte, destituit din funcţie în favoarea primului guvern islamic, numit de către ayatollahul Khomeini.

Imamul Moscheii de Vineri din Teheran, doctorul Hassan Emani, care era prezent la toate plecările noastre pentru a spune rugăciuni tradiţionale, nu era lângă noi în acea zi cumplită. S-a spus ulterior că acest preot care ne era apropiat a lipsit pentru a-şi exprima astfel dezaprobarea. Adevărul era mult mai trist: spitalizat, avea să moară la Geneva, câteva săptămâni mai târziu.

Acum puteam pleca. Înaintând cu greu contra vântului, am ajuns la avionul pe care îl foloseam pentru călătorii oficiale, un Boeing 707, albastru cu alb, botezat Shahine („Erete"). În pragul pasarelei, regele s-a întors, iar micul grup care ne însoţise a încremenit. Această imagine mi-a rămas în amintire ca o emoţie de nesuportat. Oamenii prezenţi acolo erau ofiţeri, piloţi, personalităţi de la Curte, membri ai Gărzii Imperiale care îşi dovediseră curajul. Şi totuşi se simţea acolo o suferinţă de nedescris. Unul câte unul, ei au sărutat mâna regelui, cu chipurile înecate în lacrimi. Chiar şi domnul Bakhtiar, care ceruse această plecare, avea ochii plini de lacrimi.

„Dovezile de credinţă pe care le-am primit în clipa plecării m-au răscolit, va scrie regele mai târziu, în *Memorii*. Se lăsase o linişte adâncă, sfâşiată doar de suspine".

În cele din urmă ne-am urcat în avion, urmaţi de cele câteva

persoane care au dorit să ne însoţească. Amir Aslans Afshar, conducătorul protocolului, era unul dintre acei oameni care, împreună cu oamenii de la Gardă, ne asigurau securitatea personală. La fel ca el erau şi Kambiz Atabai, al cărui tată, Abolfath Atabai, îl slujise pe Ahmad Khan şi pe Reza Khan înainte să-l slujească pe soţul meu, şi coloneii Kiumars Jahanbini şi Yazdan Nevissi. Şi alţi oameni, care erau în serviciul nostru de multă vreme, au dorit să ne însoţească. În ultima clipă, realizând că nu era nicio femeie în anturajul meu, am rugat-o pe doctoriţa Liussa Pimia, pediatrul copiilor mei, de care mă legau chestiuni familiale, să fie aşa de bună, încât să mă însoţească în această călătorie cu destinaţie nesigură. Iar ea a acceptat imediat, lăsându-şi în urmă familia pentru a se îmbarca doar cu o simplă valiză cu haine. În fine, mai făcea parte din echipaj şi bucătarul nostru. Presimţind, probabil, că nu va mai revedea Iranul multe luni de acum înainte, acest ins excesiv de scrupulos şi-a luat cu el colecţia de oale enorme de aramă şi sacii cu năut, cu orez, cu linte… Pe scurt, fiecare se agăţa de ce putea.

De cum a urcat la bord, regele s-a aşezat la pupitrul de comandă al avionului. Pilotatul era dintotdeauna una dintre cele mai mari plăceri ale lui. Astfel, în ciuda atmosferei apăsătoare sau poate tocmai datorită ei, el voia să preia comanda acestei călătorii care avea să-l îndepărteze definitiv de Iran, să-l smulgă de lângă ai lui. N-am păstrat nicio amintire a decolării, năucită de violenţa pe care o trăisem în ultima vreme, dar mândrindu-mă în sinea mea că n-am cedat.

Soţul meu a pilotat cât timp am survolat Iranul; odată ieşiţi din spaţiul nostru aerian, a predat comanda şi a intrat în cabină. Atunci am fost perfect conştientă de prăpastia imensă spre care ne împingea istoria şi, convinsă că aveam să-mi pierd minţile dacă nu făceam chiar atunci ceva pentru a rezista, am avut ideea să chem lumea în ajutorul ţării noastre nefericite. Lăsam în urmă grupuri de revoltaţi lipsiţi de toate cele necesare şi care aveau să fie în curând hăituiţi din toate părţile. Trebuiau ajutaţi urgent, trebuiau alertaţi conducătorii statelor apropiate nouă. Chiar în momentul acela am cerut permisiunea regelui să trimit mesaje unora dintre ei. M-a privit curios şi a consimţit.

Atunci, cu ajutorul domnului Afshar, am început să scriu acele mesaje.

În ziua aceea, pentru prima dată în timpul acelui lung exil, în drumul nostru spre Assuan, în sudul Egiptului, m-am apucat să înnegresc febril primele pagini ale unui caiet care avea să mă însoţească până la moartea regelui, optsprezece luni mai târziu.

Transcriu aici câteva pasaje:

„Ianuarie 1979.

A fost groaznic la palat, aşa de groaznic!… Ultimele lucruri de făcut, ultimele telefoane de dat, suspinele unora şi ale altora… Să nu te laşi doborât de disperare, să nu plângi, să ai încredere… Îmi las toată viaţa în urmă, păstrez speranţa că mă voi întoarce, dar, în acelaşi timp, inima mea este frântă de supărare. Toţi oamenii care se aruncau la picioarele noastre la palat, rugăminţile lor, întrebările lor: «Unde plecaţi? Când vă întoarceţi? De ce ne părăsiţi? Suntem orfani, orfani…» «Nu, ridicaţi-vă, aveţi încredere în Dumnezeu, ne vom întoarce. Sunteţi ofiţeri, nu trebuie să plângeţi».

Şi eu plângeam în mine, dar ei nu mă vedeau.

Să zâmbesc la aterizarea elicopterului, să găsesc cuvinte potrivite, să fiu întotdeauna tare.

«Sunt sigură că uniunea naţională va învinge, am încredere în poporul iranian», le-am declarat ziariştilor. «Dumnezeu să v-ajute», mi-a spus unul dintre ei. După care toată lumea s-a îndreptat spre avion. Acolo, oamenii au căzut în genunchi la picioarele regelui, soţul meu era răvăşit, cu ochii în lacrimi. Piloţi, ofiţeri, ziarişti, gărzi suspinau cu toţii.

Ne-am înălţat pe cerul imens şi gol. Am sentimentul groaznic de dureros că am pierdut totul: copiii, prietenii, ţara. Sentimentul că inima îmi este ruptă în bucăţi. Aş fi preferat să mor în ţară decât să rătăcesc aşa. Unde vom ajunge? Cum vom continua să trăim, să respirăm cu inima sfâşiată?”

Adolescentă, pe când mă gândeam la viitorul meu, îmi închipuiam că voi trăi lângă un bărbat cult, de care voi fi mândră. Dar nu mă gândeam să mă mărit înainte de a-mi fi terminat studiile, într-o epocă – la sfârşitul anilor ’50 – în care din ce în ce mai multe femei se

mobilizau să participe la dezvoltarea Iranului.

În acelaşi timp, nimic nu mă făcea să cred că mă voi căsători cu primul bărbat al ţării noastre.

— De ce m-ai ales pe mine? l-am întrebat într-o zi pe rege.

Iar el, zâmbind uşor, mi-a spus:

— Într-o după-amiază, într-una din primele noastre întâlniri, ne jucam cu discul. Eram mulţi, o echipă întreagă. Majoritatea discurilor cădeau pe pământ în loc să-şi atingă ţinta, iar tu, foarte drăguţă, alergai imediat să le ridici pentru toată lumea. Eram deja îndrăgostit de tine, dar din ziua aceea ţi-am iubit simplitatea.

PARTEA I

1

Am păstrat mărturia uimită a tatălui despre mine în primele zile de viaţă: un caiet de şcoală cu desenele lui, cu frazele lui pline de tandreţe. A consemnat totul: greutatea mea, primele gângureli, tot ceea ce i-a atras atenţia, evident, beat de fericire fiind. Şi, brusc, încântarea cade în cel mai cumplit coşmar: „Vinerea aceasta, scrie el pe pagina a cincea, este una dintre cele mai triste zile din viaţa mea: Farah a răcit. Doica aceasta proastă n-a fost suficient de grijulie. Eram în mijlocul Teheranului când am aflat. Am închiriat o maşină pentru a urca mai repede la Shemiran. Biata mea fetiţă era culcată, cu o expresie chinuită şi respira cu greutate. Mama ei plângea. În cele din urmă a sosit şi doctorul Tofigh: anghină acută! Are febră mare. Toată noaptea i-am pus comprese, n-am dormit până în zori”.

Şi dedesubt o schiţă cu mine în pat, cu o compresă mare pe frunte, sub un mare semn de întrebare. „Va supravieţui?” pare să se întrebe tatăl meu. În stânga, suspină mama şi, pe partea cealaltă, tata s-a desenat pe sine cu fruntea în mâini, în mod evident doborât de durere.

Totuşi, peste câteva zile, starea mea s-a ameliorat. „Graţie lui Dumnezeu, scrie tatăl meu, Farah se simte mai bine, dar noi am plâns cu lacrimi de sânge…”

Eram în 1939. Locuiam atunci într-una din casele acelea de început de secol, cu grădina împrejmuită, în nordul Teheranului. Am

crescut în acea casă pe care o împărţeam cu fratele mamei mele, unchiul Mohammad-Ali Ghotbi, şi cu soţia lui, Louise. Fiecare familie dispunea de o cameră mare la parter şi împreună aveau un salon. Potrivit tradiţiei iraniene, etajul – saloanele şi sala de mese – era rezervat exclusiv invitaţilor, recepţiilor. Mai era acolo totuşi şi biroul tatălui meu.

Familia Ghotbi avea un băiat cu şase luni mai mare decât mine, astfel încât vărul meu Reza a fost, cu siguranţă, primul chip de copil căruia i-am zâmbit. Am făcut primii paşi împreună. Reza a fost pentru mine fratele pe care nu l-am avut niciodată.

Mult mai târziu am aflat că părinţii mei îşi mai doriseră un copil, dar că efectele dramatice ale celui de-al doilea război mondial în Iran îi făcuseră să renunţe la această idee. Ocupată de trupele britanice şi sovietice în august 1941, ţara nu mai oferea nicio perspectivă. Şi această situaţie a durat aproape patru ani…

Am rămas deci singurul copil şi, poate, cu atât mai important în ochii părinţilor mei. Mi s-a povestit cum tatăl meu era îngrijorat. Trăia terorizat de gândul că m-aş putea îmbolnăvi şi, cum pe la noi nu apăruseră încă toate vaccinurile, se gândea că ar fi mai înţelept să interzică tuturor să mă atingă şi, mai ales, să mă sărute. Însă asta nu m-a împiedicat să iau toate bolile copilăriei şi, cu cât creşteam, cu cât deveneam mai independentă, cu atât mai puţin îmi putea interzice să intru în contact cu oamenii.

Cei mai apropiaţi, în afară de familie, erau oamenii din casă, adică doica mea, Monavar, o femeie tânără, încântătoare şi amuzantă, pe care o iubeam mult, bucătarul, servitoarea şi doi bărbaţi pe care tatăl meu îi folosea pentru diferite treburi pe lângă casă. Reza şi cu mine îi îndrăgeam pe toţi, cu atât mai mult cu cât ei ne primeau mereu cu braţele deschise şi ne răsfăţau tot timpul. Locuiau într-o clădire modernă, în cealaltă parte a curţii. De cum plecau părinţii noştri, dădeam fuga la ei. Ne ţineau pe genunchi şi ne povesteau tot felul de întâmplări înfricoşătoare uneori, din care întrevedeam o lume mult mai rea şi mai misterioasă decât cea pe care ne-o descriau mamele noastre.

Într-o dependinţă a aceleiaşi clădiri era depozitată hrană pentru mai multe luni – linte, orez, zahăr, migdale, ulei etc. Îmi amintesc adesea ţipetele de frică ale mamei când se aventura în rezerva aceea şi vedea şoareci. Bucătarul o ajuta, iar eu şi cu Reza, extrem de încântaţi, ne înfundam călcâiele în grânarul acela plin de mirosuri tari care ne erau încă străine.

Această lume pe care părinţii noştri o vedeau plină de boli şi de pericole, o auzeam fremătând în spatele zidurilor înalte de cărămidă ale gardului. Bineînţeles că nu aveam voie să ieşim pe stradă, dar de cum părinţii noştri se întorceau cu spatele, ne aşezam pe treptele verandei şi priveam prin grilaj acel du-te-vino al oamenilor. Eram în timpul ocupaţiei, viaţa nu era tocmai uşoară. Îi auzeam adesea pe oamenii mari vorbind despre războiul care se purta departe, dincolo de munţi, la temutul nostru vecin din nord, URSS-ul. Şi apoi jeepurile soldaţilor britanici ne atrăgeau mereu privirile.

În vremea aceea, pe la noi treceau mulţi cerşetori. Nu ştiam cum îi cheamă, dar, ştiind că vor veni, părinţii noştri nu aruncau nimic. Le dădeam mâncare, dar şi haine, şi jucării pentru copii. Vara, strada era plină de copii, iar noi stăteam de vorbă cu cei care aveau voie să se joace pe afară. Încă se mai circula cu trăsura pe vremea aceea – foarte puţini aveau bani să-şi cumpere o maşină. Îmi aduc aminte că una dintre distracţiile preferate ale puştilor era să se agaţe de partea din spate a trăsurilor pentru a se bucura şi ei de o plimbare. Acest lucru ne fascina. Şi mai interesant era când pietonii îl anunţau pe un ton complice pe vizitiu: „Vezi că ai pe cineva în spate!” Atunci vizitiul îl desprindea pe micuţul clandestin cu o lovitură de bici. Ni se tăia respiraţia.

Dar spectacolul străzii care ne încânta cu adevărat era dat de vânzătorii ambulanţi. Ei cărau fructe de sezon pe spinarea măgarilor sau în cărucioare de lemn pictate de mână sau pe nişte platouri mari, pe care le purtau în echilibru pe cap. Iarna vindeau mandarine, portocale, sfeclă, pe care o coceam în cuptor. Aşteptam apoi cu nerăbdare primăvara, când mâncam căpşune, prune, migdale proaspete, ridichi, ceapă albă, tot felul de plante: mentă, tarhon,

busuioc, pe care vânzătorii le udau constant… În cele din urmă, în primele zile de vară, întotdeauna aşa de călduroase la Teheran, apăreau cireşele, merele cu aromă de trandafir, caisele, puţin mai târziu pepenii verzi şi galbeni. Apăreau, bineînţeles, şi vânzătorii de îngheţată! Pe aceştia îi adoram, dar, normal, ne era interzis să ne apropiem de ei. Părinţii noştri ne explicau permanent cât de periculoasă este îngheţata pentru sănătate, cum este ea plină de cei mai răi microbi cu putinţă. Şi totuşi, îmi aduc aminte cum săream peste verandă ca iepurii ca să punem mâna pe o porţie din otrava delicioasă prinsă între napolitane… Acadelele iraniene, pe care le numeam „Cocoşi de zahăr", ne erau, de asemenea, interzise, pentru că părinţii noştri erau convinşi că strânseseră pe ele tot praful de pe stradă.

Dar cea mai periculoasă era apa, această apă aşa de preţioasă în Iran şi al cărei comerţ avea un rol important în viaţa cotidiană a Iranului din epoca aceea. Apa potabilă era rară, provenea din două izvoare care permiteau aprovizionarea capitalei. Ea era adusă cu ajutorul unor cai ce trăgeau cisterne cu apă prin tot oraşul. Ca şi vânzătorul de legume, vânzătorul de apă îşi anunţa prezenţa printr-un strigăt aparte. Scoteam atunci urcioarele pe care ni le umpleau pentru câţiva bănuţi.

Apa pentru toaletă şi menaj era adusă din Munţii Elburz, care mărgineau Teheranul. Era o reţea de ţevi care se întindeau la suprafaţă şi irigau toate străduţele. Fiecare cartier avea o zi în care putea să capteze apa curentă şi mâloasă. O deviai cu ajutorul unor baraje micuţe şi curgea câteva ore într-un rezervor de sub casă sau într-un bazin special, săpat în curte sau în grădină. Noi aveam şi rezervor, şi bazin şi-mi amintesc cu câtă curiozitate observam că în acesta din urma se deversau toate resturile adunate pe drum: coji de pepene, frunze moarte, chiştoace de ţigară, cioturi de lemn etc. După o zi sau două, apa se decanta şi noi o puteam pompa ca să umplem cisterna din pod care servea drept castel de apă pentru bucătărie şi băi. În ciuda varului pe care îl puneam în cisternă, viermii mişunau peste tot şi părinţii noştri ne recomandau să nu bem niciodată apă de la robinet.

În furnicarul fascinant al străzii se ivea din când în când şi

vânzătorul de jucării cu „magazinul" său ambulant, pe care-l căra pe cap şi în care se amestecau toate minunăţiile la care visau toţi copiii de pe atunci: fluiere de lemn sau de lut ars, mulinete de hârtie multicoloră, baloane, rachete şi castanietele acelea de pe la noi, făcute din două discuri legate cu un burduf de hârtie… Uneori puteam să ne cumpărăm câte o jucărioară, dar în general jucăriile ni le făceam noi sau ne ajutau cei de acasă. Îmi aduc aminte că ne plimbam păpuşile în cutii de pantofi, că băieţii împingeau cercuri care erau de fapt roţi vechi de bicicletă, că trotinetele noastre erau rezultatul unor restaurări savante… În acelaşi timp, aveam şi două minunăţii care se distingeau dintre toate: o păpuşă care spunea „mama" şi o bicicletă adevărată, dar pentru copii, făcută de faimoasa firmă englezească B.S.A.

În spatele vânzătorului de jucării îşi făcea apariţia, de cele mai multe ori, şi magicianul cinematografului ambulant. Acesta împingea o maşinuţă plină cu alămuri scânteietoare, cu patru lunete prin care orice copil putea să privească în schimbul unui bănuţ. Atunci omul făcea să-ţi treacă prin faţa ochilor imagini sau desene care ilustrau povestea fantastică pe care o spunea o voce schimbătoare, plină de nuanţe, de emoţii sau de râs. Câteodată, vocea cânta. Era peste puterile noastre să renunţăm la această desfătare numită „Shahr-e Farang", adică „Oraşul Europei". Dar şi acest lucru ne era interzis. Părinţii noştri se temeau să nu luăm conjunctivită, acea boală foarte uşor transmisibilă care ataca ochiul şi îi orbea pe numeroşi copii.

Reza şi cu mine am fost norocoşi că am scăpat de conjunctivită, dar varicela nu m-a mai ocolit. Mai puţin periculoasă decât conjunctivita, aceste ciupituri ca de ţânţar lasă urme care nu mai dispar însă niciodată. Ale mele sunt pe mâna dreaptă. Tatăl meu a spus că am avut totuşi mare noroc – mulţi rămân cu ciupiturile pe faţă – dar asta nu înseamnă că nu a insistat ca doctorul să încerce să micşoreze cicatricea. Mama îşi amintea cuvintele lui şi mi le spunea: „Nu se ştie niciodată, doctore, poate că într-o zi oamenii îi vor săruta mâna fetei mele…"

În ciuda nenumăratelor ispite ale străzii, cea mai mare fericire a copilăriei mele era să fug vara din Teheran până în Shemiran, pe

coastele Munţilor Elburz. Părăseam cuptorul, canicula prăfoasă a Teheranului pentru aerul uşor al piscurilor, pentru răcoarea nesperată a serilor. Acum Shemiran este un cartier bogat şi jinduit din nordul Teheranului; pe vremea când eram copil, era un târguşor savuros, la vreo doisprezece kilometri de centrul oraşului şi la o mie opt sute de metri altitudine. Pentru lunile de vară, părinţii noştri închiriau o vilă în acest paradis bucolic. Cel mai mult îmi plăcea să călătoresc. Ne adunam cu toţii în Fordul cel mare al tatălui meu. Oamenii casei ne urmau în trăsuri. Era o caravană, un adevărat exod. Iubeam la nebunie drumul care şerpuia printre platanii enormi şi trandafirii galbeni pe care îi culegeau mamele noastre pentru a face dulceaţă.

La Shemiran găseam o droaie de verişori şi de prieteni ai căror părinţi aveau proprietăţi acolo. Mă jucam uneori cu păpuşa, dar niciodată pentru mult timp. Mă purtam mai degrabă ca un băiat, preferam jocurile cu mingea, jocul de-a v-aţi ascunselea, plimbările pe câmp şi la munte, pe jos sau călare pe măgar, tot ceea ce mă putea scăpa de siestă. Îmi plăcea, de asemenea, să construiesc case de pământ, să stau cu mâinile în noroi sau să sparg nuci necoapte de la care mă murdăream foarte tare pe degete. Îmi aduc aminte că mă curăţăm frecându-mă cu frunze de dud roşu. Eram înnebunită după căţăratul în copaci. Copacii erau prietenii mei. Ştiam fiecare păr, măr, nuc, moşmon, dud şi mi se întâmpla ca, odată urcată în copac, să uit jocul şi să nu mai am niciun chef să cobor. Îmi încropeam un culcuş confortabil din crengi, peste care aşezam o pătură. Imensitatea cerului mă vrăjea şi visam, uneori până seara, când toţi se îngrijorau pentru că eram de negăsit.

La Shemiran, serile erau încântătoare. Ne reîntâlneam cu toată familia în piaţa sătucului. Acolo, mici vânzători ne ofereau frigărui, porumb copt, nuci verzi, toate felurile de prăjituri şi zaharicale şi, bineînţeles, îngheţată, de care aveam şi noi voie să mâncăm măcar o dată. În timp ce părinţii se plimbau sau stăteau comod pe terase la cafea, noi, copiii, ne alergam printre dughene, ameţiţi de râs şi de dulciuri. Uneori, la întoarcere, aveam voie să dormim cu toţii în salonul cel mare. Se aşezau atunci saltele direct pe podea pentru mine şi Reza,

ceea ce pentru noi, care dormeam toată iarna în camera părinţilor, era o sărbătoare incredibilă, ni se părea că lumea s-a întors pe dos.

Dar lumea aceea mai era încă în război când am păşit pentru prima oară la Şcoala Italiană de la Teheran. Părinţii mei aleseseră această şcoală în special pentru că se învăţa franceză, iar tatăl meu era francofon, ataşat în Franţa. Provenind dintr-o familie mare din Azerbaidjan, care servise la Curte în vremea dinastiei Qajar, apoi sub Reza Khan, fiul unui diplomat care vorbea curent franceza şi rusa, tata a fost trimis la vârsta de 12 ani la Şcoala de Cadeţi de la Sankt-Petersburg împreună cu fratele lui mai mic, Bahram. Revoluţia Bolşevică din 1917 i-a surprins acolo – tatăl meu avea atunci 16 ani – iar ei au fost nevoiţi să fugă cu ajutorul ambasadorului nostru. Tatăl meu a ajuns apoi în Franţa unde şi-a terminat studiile preuniversitare, a studiat Dreptul şi a fost admis la Şcoala de Ofiţeri de la Saint-Cyr. Absolvent, s-a întors în Iran pentru a servi în armata pe care o comanda Reza Khan, tatăl viitorului meu soţ. Originară din Gilan, pe ţărmul Mării Caspice, descendentă a lui Ghotbeddine Mohammad Gilani, sufist venerat, mama studiase la Şcoala Jeanne d'Arc din Teheran, locuind la călugăriţele franceze, la care urma să merg şi eu peste câţiva ani.

Când am intrat la Şcoala Italiană, aveam şase ani. Îmi aduc aminte că mama mă îmbrăcase cu o bluză albă şi cu o fustă ecosez şi că eram foarte speriată. Mi se spusese că trebuia să mă alătur celorlalţi copii, dar eu am rămas în colţul meu, strângând cu putere ghiozdănelul în care mama îmi strecurase un caiet, un creion şi un măr pentru recreaţie…

Cu toate acestea, am îndrăgit repede şcoala şi, dincolo de ea, tot ceea ce noua mea viaţă îmi aducea legat de ideea de libertate, de deschiderea către lume. Uneori, tata mă ducea la şcoală cu Fordul, dar de cele mai multe ori însărcina vreo servitoare să mă conducă, şi la dus, şi la întors, dându-i de fiecare dată bani de trăsură. În mod sigur femeia îi păstra pentru ea, căci îmi aduc şi acum aminte cu plăcere de drumurile lungi făcute pe jos de-a lungul străzilor din Teheran, cu salcâmi de o parte şi de alta. Iubeam salcâmii în floare şi chiar şi astăzi

parfumul lor îmi stârneşte dorul de Teheran.

La şcoală ne învăţau şi Coranul. Sau, mai exact, ne învăţau să citim din Cartea Sfântă, fără să ne explice şi semnificaţia celor citite. Ceea ce mă mira cel mai tare era că nu aveam voie să urmărim rândurile cu degetul, ci trebuia să ne facem un fel de deget din hârtie. Părinţii mei erau musulmani şiiţi, ca majoritatea iranienilor, dar mama era mai practicantă decât tata. Ea participa la ceremonii în cadrul cărora credincioşii povesteau cu multă emoţie vieţile martirilor. Atunci mama, la fel ca toate femeile de acolo, plângea în hohote, de multe ori în prezenţa unor bocitoare profesioniste. Noi, copiii, eram prea mici să înţelegem, dar îndrăgeam mult aceste reuniuni pentru că, la sfârşit, femeile se întremau cu dulciuri şi ne chemau şi pe noi să mâncăm.

Mama ţinea postul şi îşi făcea rugăciunile pentru Ramadan, dar nu ne obliga şi pe noi să facem la fel: Reza şi cu mine mâncam mai puţin decât de obicei, făcând ceea ce iranienii numesc „Ramadanul păsării". Eu însă o însoţeam pe mama în vizitele ei la locurile sfinte. Era o ocazie bună să ne reculegem şi să ne punem dorinţe. Îmi aduc aminte cum am fost, când eram mică, în oraşul sfânt, unde era înmormântat bunicul meu. Câţiva ani mai târziu, pe la 7 sau 8 ani, pe când mă aflam într-un locaş de cult pe malul Mării Caspice, am fost victima unei scene aparent banale, dar care mi-a marcat puternic sufletul de copil. Pentru că nu purtam nimic pe cap, un mollah m-a apostrofat: „Acoperă-ţi părul c-o să te duci în iad!"

Niciodată n-am putut uita groaza pe care mi-a strecurat-o în suflet intoleranţa omului aceluia şi pe care o va trezi ayatollahul Khomeini treizeci şi patru de ani mai târziu.

Îl găseam adesea pe tatăl meu scriind sau citind în biroul lui de la primul etaj. De multe ori asculta la radio – emisiuni în persană sau în limbi străine. Nu l-am văzut niciodată în uniformă, era întotdeauna îmbrăcat în costume elegante. Chiar şi când juca tenis (sportul lui preferat) purta o vestă albă şi un pantalon imaculat. Fusese consilier juridic în armată, iar în timpul războiului muncise la Ambasada Iugoslaviei. Îmi aduc aminte cât eram de supărată când pleca de acasă. Plecarea lui mă sfâşia, ca şi cum nu s-ar mai fi întors. Să fi avut, oare,

intuiţia nefericirii care ne pândea? Oricum, plângeam. Şi plângeam aşa de rău, că mama ajunsese să îmi ascundă faptul că pleacă. Dar seara, când se aşeza lângă mine să facem temele, uitam deja totul. Când trebuia să participe la un dineu mă consola cu un cadou micuţ pe care îl găseam dimineaţa sub pernă.

Sfârşitul celui de al doilea război mondial a provocat la noi criza Azerbaidjanului. Dacă am trăit aceste evenimente ca pe o dramă personală, în ciuda vârstei mele fragede, a fost pentru că aceasta era provincia natală a tatălui meu, în care trăiau unchii şi mătuşile mele care, atunci, au fost alungaţi. Ocupaţi în sud de trupele britanice şi în nord de cele sovietice, Iranul avea să fie eliberat odată cu instaurarea păcii. Anglia şi URSS-ul se angajaseră, printr-un tratat din ianuarie 1942, să-şi retragă soldaţii de pe teritoriul nostru, cel mai târziu după şase luni de la încetarea ostilităţilor. Cele două ţări au respectat acest tratat, dar Moscova şi-a menţinut trupele în continuare în Azerbaidjan. Partidul Comunist Iranian Tudeh, înfiinţat în 1942, prosperase vizibil în Azerbaidjan, profitând de prezenţa sovieticilor. Conducătorul lui, Jafar Pishevari, cerea acum autonomia provinciei. Era evident că URSS-ul aştepta pur şi simplu ca Azerbaidjanul să-i cadă în plasă.

E puţin spus că această eventualitate a fost trăită ca o tragedie de către părinţii mei. Din familia mamei, unchii şi mătuşile au rămas traumatizaţi de lovitura de stat a comuniştilor, care, în 1920, îi gonise din provincia Gilan ce fusese declarată o perioadă drept „Republica Sovietică Socialistă Gilan". Din această cauză ajunsese mama la Teheran încă din copilărie. Şi iată că lucrurile se repetau, de data aceasta lovitura fiind îndreptată împotriva familiei tatălui meu!

Din anii '45'46, când am fost martora disperării părinţilor mei, martora nefericirii unchilor şi a mătuşilor, mi-a rămas teama faţă de comunişti pe care am simţit-o vreme îndelungată. Nu-i iubeam, îmi era frică de ei pentru că erau împotriva regelui. Nu arătam prea multă înţelegere pentru politică. În ochii părinţilor mei care erau regalişti! şi respectau legea cu stricteţe, Tudehul era un partid care trăda Iranul, reprezenta răul absolut pentru că, prin acţiunile lui, dădea unei alte puteri o parte din teritoriul nostru.

Prima mea amintire despre tânărul rege, de care aveam să-mi leg viaţa treisprezece ani mai târziu, datează din 1946. Mohammad Reza Pahlavi domnea din 16 septembrie 1941. Îi urmase tatălui său, Reza Khan Cel Mare, şi avea să ţină frâiele unei naţiuni îngenuncheate de ocupaţie. Eliberarea Azerbaidjanului a fost, cu siguranţă, primul gest istoric care i-a adus recunoştinţa iranienilor.

Guvernul Teheranului, condus de un diplomat genial, prim-ministrul nostru, Ghavam-Os-Saltaneh, susţinut de opinia internaţională, a sfârşit prin a-l convinge pe Stalin să-şi respecte semnătura. Pe 10 mai 1946, trupele sovietice au primit ordin să evacueze provincia iraniană. Dar acest lucru nu însemna că Azerbaidjanul, care fusese proclamat provincie autonomă, ar fi rămas neocupat de revoltaţii din Tudeh. Armata a fost deci trimisă pentru a stabili ordinea şi, pe 12 decembrie 1946, Tabriz, capitala, a fost în cele din urmă eliberată.

Părinţii mei erau nebuni de fericire, era o zi mare. Când s-a aflat că regele, întorcându-se din Azerbaidjan, urma să treacă prin Teheran, toată lumea a ieşit în stradă pentru a-l aclama. Tot oraşul era afară. Urma să treacă pe stradă, chiar pe la colţul casei noastre. Aveam acolo un garaj pe acoperişul căruia ne-am urcat cu toţii. Oamenii se împingeau, strigau, aplaudau. În cele din urmă, regele şi-a făcut apariţia, ceea ce a fost o imagine uluitoare pentru un copil de 8 ani, cât aveam eu pe atunci.

Seara sau a doua zi, am sărbătorit evenimentul în familie. Eu nu văzusem niciodată Azerbaidjanul, dar tata mi-a promis că într-o zi vom merge împreună să-l vedem. Dar anul următor avea să dispară, fără să fi avut ocazia să mă ducă pe urmele familiei lui.

2

Boala tatălui meu a venit în momentul în care soarele răsărea şi pe cerul Iranului, dar şi al întregii lumi, în momentul în care am fi putut să începem să ne facem planuri de viitor. El, care ducea o viaţă sănătoasă şi bine organizată, a început brusc să se simtă obosit. În acelaşi timp ochii şi pielea au început să i se îngălbenească. Doctorii au crezut că are hepatită. Din acele prime săptămâni de boală, îmi

amintesc în special mâncărimile. Se scărpina fără încetare pe mâini, pe picioare, lucru care îl făcea să fie foarte nervos. Nimic nu-i alina mâncărimile pe timp mai îndelungat.

A fost tratat cu medicamentele cele mai noi împotriva hepatitei, dar lua şi toate leacurile medicinei noastre tradiţionale. În familia noastră, aveam mare încredere în medicina naturală, foarte răspândită în Iran. Chiar şi astăzi recurg la astfel de tratamente pe care le prefer produselor de laborator. A băut extracte de păpădie şi a înghiţit chiar şi peştişori de apă dulce… Dar degeaba, nici mâncărimile, nici culoarea galbenă a pielii nu i-au trecut.

Brusc, această boală care preocupa întreaga casă şi pe care speram, în ciuda evidenţelor, s-o învingem, a început să-i afecteze şi pe alţi oameni, să bulverseze viaţa cotidiană: tata a fost internat la spital. Acest lucru a coincis cu un alt diagnostic alarmant al medicilor. După ce îl trataseră săptămâni întregi de hepatită, acum începuseră să creadă că suferea de cancer la pancreas şi că trebuia operat. Eu n-am aflat acest lucru decât mult mai târziu, dar din acel moment, din ziua spitalizării, am simţit o teamă mută, greu de descris. Ce avea să se întâmple de acum încolo? M-au dus să-l văd. Omul pe care îl vedeam era de nerecunoscut, slăbit, cu pielea feţei întinsă şi de culoarea pergamentului, prea epuizat pentru a-mi spune câteva cuvinte. Dar mai mult decât orice, m-a îngrozit un tub – o „drenă", mi-a zis mama – prin care i se scurgea din burtă un lichid galben. De ce? De ce suferea? Când se va întoarce acasă? Încremeniţi în tăcere, vizibil afectaţi, mama, unchiul şi mătuşa îmi răspundeau cu un zâmbet forţat: „Nu-ţi face griji, draga mea, o să fie bine".

Dintr-odată, nimeni nu s-a mai dus la spital şi, când m-am mirat de acest lucru, mi-au spus că tata plecase în Europa să se îngrijească. Era o minciună, tocmai murise, dar mă agăţam cu toate puterile de această minciună. Ajunsesem chiar să mă laud la şcoală – pe vremea aceea, puţini iranieni erau aşa de bogaţi sau celebri, încât să meargă să se trateze în prestigioasă Europă. Tata se va întoarce deci aureolat de această faimă.

Într-o zi, am surprins-o pe mama şi pe mătuşa Louise

suspinând. Mi-au spus că murise o mătuşă a mamei, ceea ce explica starea de apatie a casei şi, în special, a mamei. Şi am crezut. Cred că aş fi fost în stare să înghit orice mi-ar fi spus decât să accept adevărul îngrozitor pe care voiau să mi-l ascundă.

Între timp treceau zilele şi săptămânile, iar noi nu primeam nicio veste de la tata.

— De ce nu ne scrie?

— E bolnav, Farah, iar bolnavii nu pot să scrie.

— Nu-i adevărat, şi mătuşa Effat e bolnavă şi îi scrie familiei ei.

Această mătuşă chiar era în Europa şi rudele primeau în mod regulat lungi scrisori de la ea.

Încetul cu încetul nimeni n-a mai vorbit de tata, nici chiar eu, în casa aceea mare şi, evident, îndoliată. Când intram pe neaşteptate într-o cameră, oamenii tăceau sau schimbau brusc subiectul discuţiei. Iar mama plângea încontinuu, palidă şi răvăşită…

Nu pot să spun cum mi-a intrat în cap de-a lungul lunilor ideea că nu-l voi mai revedea niciodată pe tata. Insidios, fără să fie clar formulată. Oficial, tata nu murise pentru că nimeni nu-mi anunţase moartea lui. La vârsta de 17 ani am mers pentru prima dată la mormântul lui (tata se odihneşte în sudul Teheranului) la Emam-Zade Abdollah. Nu era mort oficial, dar îl „pierdusem" în sensul literal al termenului. Un văl de tristeţe mi-a umbrit întreaga viaţă, făcută din pustiu şi din aşteptare. Inevitabilul se produsese, dar fără să pot vărsa o lacrimă. Acum ştiu că oamenii se duc discret la mormântul lui, pe care îl îngrijesc şi-l împodobesc cu flori. Au avut delicateţea să-i şteargă numele ca să nu fie profanat.

Tristeţea avea să mă copleşească patruzeci de ani mai târziu, în urma unei consultaţii la doctor. Eram văduvă de câţiva ani, vorbeam despre acest doliu atât de dureros pentru copii, pentru mine, vorbeam despre trecut şi despre viaţa noastră de familie după atâtea evenimente. Ceva a sunat ciudat în felul în care vorbeam despre „dispariţia" tatălui meu, căci, dintr-odată, doctorul m-a întrebat de ce nu rostesc explicit: „Dar tatăl dumneavoastră a murit, nu-i aşa? De ce n-o spuneţi?"

N-am crezut că mi se va întâmpla, dar când am pronunţat aceste patru cuvinte atât de grele – „tatăl meu a murit” – am izbucnit în plâns.

Câteva luni mai târziu am fost nevoiţi să părăsim casa cea mare a copilăriei mele; mama şi fratele ei nu aveau posibilitatea să menţină acelaşi nivel de viaţă ca pe vremea tatii. Ne-am mutat la etajul de sus al unei clădiri, într-un apartament care mi-a plăcut din prima clipă, pentru că avea o terasă mare de pe care puteam admira o mare parte din capitală, în special şantierul Universităţii din Teheran. Era începutul anilor ’50, Universitatea avea nevoie de clădiri noi pentru a primi generaţiile ce aveau să urmeze. Oare câte ore am petrecut pe această terasă urmărind rotirea macaralelor, forfota camioanelor, observând metamorfoza unui oraş al secolului trecut într-o capitală gigantică, în care se iţiseră clădiri şi străzile o împânziseră ca să primească valurile de automobile? Cred că interesul meu pentru meseria de arhitect, pe care aveam să mi-o aleg câţiva ani mai târziu, datează din vremea aceea. Fratele mamei, împreună cu care locuiam în acelaşi apartament, era arhitect. Seara, îmi plăcea să-l privesc aplecat asupra schiţelor.

Vara, pentru a scăpa de căldură, ne aduceam saltelele pe terasă şi dormeam cu toţii sub cerul liber. Îmi aduc aminte că jocul meu preferat dinainte de a mă cufunda în somn era să agăţ o stea sau luna de unul dintre degetele mele. Ţineam mâna întinsă şi un ochi închis pentru ca iluzia să fie perfectă şi-mi închipuiam că am un inel cu piatră preţioasă… În alte seri, Reza şi cu mine rămâneam fascinaţi de ecranul giantic al cinematografului în aer liber din Teheran, „Diana”, ale cărui lumini umpleau cerul de umbre fantastice.

Lungile vacanţe de la Shemiran au dispărut şi ele din viaţa noastră pentru că mama nu era destul de bogată pentru a-şi permite să închirieze o vilă acolo. Nu mergeam la Shemiran decât pentru scurte sejururi, la unul sau la altul dintre cei trei unchi ai mei care aveau proprietăţi. Dar n-am pierdut nimic pentru că, în schimb, părinţii noştri au hotărât să ne petrecem vacanţele la familiile noastre din Gilan şi Azerbaidjan. Aceste vacanţe şi, mai ales, incredibila călătorie până acolo, sunt, în mod sigur, cele mai frumoase amintiri din perioada

de dinainte de adolescenţă. Ne urcam în autocare. Şoselele nu erau asfaltate pe vremea aceea şi pe ferestrele larg-deschise intrau vârtejuri de praf purtate de un vânt arzător. Când ne opream să bem o limonadă – nu aveam voie să bem apă – izbucneam într-un râs nebun, din care nu ne mai puteam opri: eram de nerecunoscut, cu părul şi cu sprâncenele albite, transformaţi în bătrânei…

În Azerbaidjan mergeam la fratele tatălui meu, Manucehr, care locuia la Tabriz. Acolo locuiam într-o casă a familiei, mare şi veche. Unchiul ne ducea la picnic pe terenurile lui pline de pomi fructiferi. Atunci mă săturam de caise şi de cireşe. Pentru toţi verişorii noştri care trăiau din agricultura, seceta era o problemă permanentă, obsedantă. Aşteptau să plouă, implorau cerul; eu îmi amintesc cum i-am mulţumit odată pe ascuns lui Dumnezeu pentru că nu aveam pământ, căci această aşteptare a apei devenise încetul cu încetul şi pentru mine o suferinţă. Descopeream greutăţile unei alte lumi, aceleia de la ţară, cu arhaismul şi cu nedreptăţile ei. Nu apăruse încă reforma agrară, iar când un ţăran fura un pumn de grâu pentru a-şi hrăni familia sau făcea vreo greşeală, proprietarul terenului îl bătea sau îl pedepsea foarte aspru. Nu înţelegeam comportamentul acesta, mă revolta şi de câteva ori m-am înfuriat la culme din cauza acestor exploatatori agricoli, până aproape să plâng de indignare. Aveam acelaşi sentiment al nedreptăţii ca atunci când îi vedeam, noaptea, împuşcând gazele din jeepurile lor cu multe reflectoare. Zăpăcite, bietele animale nu aveau nicio şansă. Cum eram un copil iubit de familia lor, mă luau în serios, dar fără să perceapă în mod clar câte dintre purtările lor umilitoare şi crude o şocau pe micuţa citadină care eram.

Când mergeam la sora tatălui meu, la mătuşa Aziz, care locuia în Zanjan, plecam cu jeepul să vizităm satele îndepărtate sau luam parte la serbări. Mătuşa mea profita de aceste călătorii pentru a duce medicamente anumitor familii. Aceste drumuri îmi dezvăluiau dimensiunile şi sălbăticia Iranului, căci erau pline de pericole: trebuia să traversăm râuri, să trecem peste prăpăstii care ne tăiau răsuflarea, să ne apărăm de animale, de lupi mai ales. Din cauza aceasta, oamenii

erau înarmaţi. În alte zile, ne plimbam pur şi simplu călare peste câmpuri şi stăteam de vorbă cu ţăranii. La prânz ne aşezam cu toţii pe iarbă, oamenii îşi scoteau cuţitele şi tăiau pepeni verzi. Ei îşi mai aminteau cu groază de vremea când Azerbaidjanul dăduse greş în lupta cu comuniştii. Odată, pe când vizitam un grajd vechi, unul dintre ţărani s-a oprit în faţa unui cal şi mi-a spus:

— Vezi tu, Farah, pe calul acesta unchiul tău, Mahmud Khan, a luptat împotriva tudehilor.

Era un cal alb, foarte bătrân, care stătea în dreptul unei raze de soare. Am păstrat în minte această imagine, emoţionantă şi frumoasă. Toţi acei agricultori luptaseră cu arma în mână împotriva comuniştilor.

Pentru a ajunge la Gilan, unde locuia familia mamei mele, adică fratele ei mai mare, unchiul meu Hossein, trebuia să trecem lanţul Munţilor Elburz, care domină nordul Teheranului de la o înălţime mai mare de 4.500 de metri. Este o călătorie deosebită, de ore întregi înaintam într-un mediu arid şi stâncos, urmând albia unui râu. Brusc, drumul a dat într-o vale înverzită, care se continua cât vezi cu ochii, coborând uşor până la plajele Mării Caspice. Orezăriile şi plantaţiile de ceai se continuau unele după altele într-o atmosferă încărcată de umezeală, sub un cer adesea prea jos şi prea greu. Vara, mirosul orezului copt te îmbăta. Spre deosebire de sudul Munţilor Elburz, care suferă de cele mai multe ori de secetă, câmpiile Gilanului sunt bine irigate. Îmi amintesc bucuria care ne cuprindea când vedeam dintr-odată smochinii, portocalii, mimozele şi arborele acela cu flori roz, albizzia, pe care noi îl numim „arbore de mătase”.

Unchiul meu avea nişte plantaţii de ceai lângă Lahidjan – ceaiul fusese importat din China cu un secol în urmă. Îmi plăcea să ajut la culesul ceaiului împreună cu verişorii şi cu verişoarele mele. Muncitorii erau plătiţi în fiecare seară în funcţie de kilogramele de ceai strânse. Noi îi ajutam pe cei mai obosiţi să-şi umple coşurile. Am păstrat amintirea acelor tinere mame care nu aveau altă soluţie decât să vină la muncă împreună cu bebeluşii lor. Ca să stea cuminţi şi să doarmă, ele le dădeau o doză infimă de opiu. Odată, unul dintre ei s-a otrăvit, iar noi am încremenit privindu-i mama cum îi turna apă pe faţă

şi-l pălmuia ca să-şi revină.

Tot aici ascultam povestea fricii – a exodului – pe care o provocase ocuparea temporară a Gilanului de către comunişti. Dar era clar că bieţii ţărani nu puteau trăi în condiţiile sistemului actual în care câţiva privilegiaţi deţineau pământurile, în timp ce restul oamenilor n-aveau decât braţe bune de lucru. O reformă agrară era necesară şi se părea că tânărul rege era de acord. El făcuse un prim pas în această direcţie, încă din primele luni ale domniei lui, dând Guvernului o mare parte din propriile pământuri şi cerând distribuirea lor. Reforma era aşteptată cu teamă de o parte a societăţii şi cu nerăbdare de către cealaltă. Atunci eram departe de a bănui că aceasta va fi una dintre principalele decizii luate de către rege, la scurt timp după căsătoria noastră.

Nu aveam decât 11 sau 12 ani şi înţelegeam că ţara mea nu însemna doar Teheranul şi populaţia lui; după atâtea generaţii, începeam să învăţ la rândul meu să devin iraniană. Elevii noştri descopereau acest sentiment de apartenenţă de-a lungul paginilor uimitoare din *Khan-Name* – Cartea Regilor – scrisă de cel mai mare poet al nostru, Ferdousi. Pentru noi, copiii, el reprezenta faptul şi mândria de a fi iranian. Învăţasem la şcoala să-l iubesc pe Ferdousi şi îl citeam împreună cu verişorul meu, Reza. Ce ne povesteşte *Cartea Regilor*! Epopeea fondatorilor Iranului, de la cele patru dinastii de regi anterioare Islamului. Ferdousi, care crease această capodoperă în jurul anului 995, a descris în ea şi războaiele, şi anotimpurile cu o putere de evocare ce nu a îmbătrânit nici în zece secole.

Cum a reuşit el să creeze această operă? Cu ajutorul unei cărţi din vremuri străvechi, după cum chiar el ne mărturiseşte, care cuprinde „multe istorii” şi pe care a obţinut-o cu mare greutate. „Doream să am cartea aceea pentru a strecura esenţa ei în versurile mele, scrie el. Am cerut-o multor oameni. Tremuram când vedeam cum se scurge timpul, mă temeam că nu voi trăi destul şi că va trebui să las această lucrare altuia. […] A trecut astfel ceva vreme, iar eu am păstrat secret planul meu. Dar aveam un prieten devotat în oraş: ai fi zis că suntem făcuţi din acelaşi aluat. El mi-a spus: «Este un plan bun care te

va face fericit. Îţi voi aduce această carte antică. Nu te lenevi! Ai darul cuvântului, eşti tânăr, ştii limba veche. Scrie această *Carte a Regilor*, stai pe lângă cei mari şi vei obţine cu ajutorul ei gloria.» Şi mi-a adus cartea, iar tristeţea mea s-a transformat în fericire".

Scrierile lui Ferdousi ne înflăcărau, atât la şcoală cât şi acasă, unde îmi împărtăşeam emoţia cu Reza. Mai ales că, după o scenă de luptă, urma una de tandreţe care nu ne putea lăsa indiferenţi şi care ilustra excelent preceptul: „Poţi să împaci faptul că tu ai primit o viaţă şi o iei pe a altuia? Să nu faci rău nici unei furnici care de-abia cară un bob de grâu, pentru că până şi ea are o viaţă. Şi pentru o furnică viaţa e frumoasă".

Prin aceste scrieri epice, în care curajul şi forţa luptă pentru tine, *Cartea Regilor* transmite iranienilor respectul pentru identitatea lor milenară. Acesta este unul dintre scopurile cărţii; în Iranul copilăriei mele, se păstra tradiţia dintotdeauna: povestitorii mergeau din sat în sat, spunând şi cântând opera lui Ferdousi. O altă ambiţie a operei lui Ferdousi era să fie folositoare educaţiei politice şi morale a monarhilor înşişi. „După ce vei fi scris această Carte a Regilor, dă-o regilor". Căci, pentru Ferdousi, măreţia Iranului este strâns legată de permanenţa monarhiei sau de renaşterea ei, dacă s-ar întâmpla să decadă sau să dispară.

Acest lucru l-a făcut pe soţul meu să-i spună universitarului Joseph Santa Croce, profesor la Teheran, la începutul căsătoriei mele, că „Destinul Iranului pare să fie puternic legat de *Cartea Regilor*". „De-a lungul secolelor am văzut naşterea unor noi dinastii, scrie el într-unul din comentariile sale. Ele redau independenţa ţării, îi îmbunătăţesc limba, îi îmbogăţesc civilizaţia. Nu este nici uşor, nici inutil să estimezi că aceste renaşteri succesive îşi au originea în opera lui Ferdousi, care evidenţiază marile figuri imperiale".

Pentru iranienii din anii '50, dinastia Pahlavi care i-a urmat în 1925 dinastiei Qajar, se încadrează perfect în logica scrierilor profetice ale lui Ferdousi. Şi cum ar fi putut să nu fie aşa? Când Reza Khan Pahlavi, tatăl viitorului meu soţ, a primit coroana în urma unei hotărâri a Parlamentului, Iranul era o ţară la nivelul Evului Mediu, fără

conducător. Ahmad Khan, ultimul din dinastia Qajar, nu domnise decât peste Teheran şi îşi petrecuse cea mai mare parte a timpului în Franţa, pe Coasta de Azur. Ţara rămăsese pe mâna căpeteniilor de trib şi a marilor proprietari funciari şi singura lege care funcţiona era a celui mai puternic. Principalele resurse, ca şi principalele servicii naţionale fuseseră lăsate în grija străinilor: englezii ne exploatau petrolul; armata sau ceea ce mai rămăsese din ea se supunea, în nord, ofiţerilor ruşi, iar în sud, ofiţerilor britanici; belgienii se ocupau de vamă, iar suedezii de jandarmerie etc. Iranul era una dintre cele mai nenorocite ţări din lume, media de viaţă scăzuse la treizeci de ani, iar rata mortalităţii infantile era una dintre cele mai ridicate de pe planetă. Doar 1% din populaţia masculină era alfabetizată, iar femeile nu aveau niciun drept, nici măcar pe acela de a merge la şcoală. În fine, spre deosebire de vecinii săi, India şi Turcia, Iranul nu avea nici şosele, nici căi ferate, nici curent electric, nici telefon.

Un sfert de secol mai târziu, Iranul pe care începeam să-l descopăr avea şi şcoli, şi universităţi, şi spitale; iar dacă străzile nu erau toate asfaltate, aveau măcar meritul că existau; în fine, apăruse şi Calea Ferată Transiraniană care lega Marea Caspică de Golful Persic. Bineînţeles că mai sunt multe de construit, dar pentru generaţia părinţilor noştri, Reza Khan a făcut pentru ţara lui ceea ce a făcut Mustafa Kemal Atatürk pentru Turcia: o revoluţie industrială şi culturală fără vărsare de sânge. Cum să nu-l omagiezi pe un astfel de om? Iar noi, copiii, care învăţaserăm de la Ferdousi cultul monarhiei luminate, cum puteam să nu vedem în tânăra dinastie Pahlavi renaşterea anunţată de poet?

Am învăţat pe de rost pagini din Ferdousi, dar şi din alţi poeţi. Iranienii împărtăşesc o pasiune foarte veche pentru poezie, astfel încât avem puţini prozatori, iar patrimoniul nostru cultural pe care îl descoperim la şcoală este în mare parte alcătuit din poeţi clasici. Dacă îi evoc aici este pentru că dragostea pentru poezie mi-a alinat viaţa de zi cu zi, atât la şcoală cât şi acasă. Unul dintre jocurile noastre preferate, pe care îl jucam cu mama, cu Reza şi cu familia lui – joc practicat în multe familii iraniene – era de a spune versuri, ultima

literă a unuia iniţiindu-l pe celălalt, iar jocul continua astfel până când unul dintre noi se bloca. Acesta era scos din joc, iar poemul continua. Câştigătorul era, bineînţeles, cel care avea cea mai bună memorie şi cea mai bogată cultură.

Unchiul meu Ghotbi şi mama m-au învăţat să-l îndrăgesc pe Hafez, la mormântul căruia, la Shiraz, aveam să merg mai târziu, ca regină, să profit de blândeţea serii şi să meditez la fericirea de a trăi, aşa cum îl invită el pe fiecare pelerin: „Opreşte-te la mine la mormânt cu vin şi cu mult cânt. Astfel, prezenţa-ţi ascultând, o să mă-nalţ din pământ". Pentru mine Hafez este cel mai uman, cel mai generos, cel mai bun poet al nostru. Când te simţi confuz, când nu ştii ce hotărâre să iei, în ce direcţie să o apuci, deschide la întâmplare cartea lui şi, fără îndoială, vei găsi răspunsul acolo, misterios şoptit de către cel supranumit „Vocea secretelor". Hafez îţi este alături în clipele grele, îţi dă puterea să treci peste durere şi să-ţi accepţi destinul, dacă nu poţi să-l schimbi. Tot el este cel care scrie: „Dacă trebuie să străbaţi deşertul pentru a-ţi atinge scopurile, du-te, nu te gândi la rănile pe care ţi le vor face spinii".

Mama trăia înconjurată de poezie; pentru fiecare eveniment al vieţii îşi amintea câte un poem pe care îl recita cu faţa dintr-odată luminată. Iar bucuria mea era atunci să-i pot răspunde printr-o altă poezie. Era mai mult decât un joc, era un fel de a accepta că suntem trecători pe acest pământ şi de a ne alătura cu modestie înţelepţilor noştri. Îmi mai place şi Saadi, tot de la Shiraz, Moulana, Jalal al-Din Rumi, Omar Khayyam şi poeţii noştri contemporani – Forugh Farrokhzad, Fereydun Mochiri, Sohrab Sepehri şi mulţi alţii.

Cu timpul, viaţa din casa noastră devenise mai puţin tristă, dispariţia tatii rămânând o supărare închisă în sufletul fiecăruia dintre noi. Îmi petreceam o mare parte din timp împreună cu verişori şi verişoare, unchi şi mătuşi, invitam la noi acasă multe prietene de la şcoală. Şi mai era şi inseparabilul duo pe care-l formam împreună cu Reza. Aveam multe prietene, mă înţelegeam bine cu copiii, în general, şi mă bucuram de o mare afecţiune din partea tuturor adulţilor care mă înconjurau. Lucru care a început să mă mire. De ce erau aşa de

atenţi cu mine? Nu mă consideram nici mai strălucitoare, nici mai drăguţă decât alte fete. Dintr-odată mi-a venit ideea că, dacă adulţii erau aşa de amabili cu mine, n-o făceau pentru ochii mei frumoşi sau pentru farmecul meu, ci pentru că tata nu mai era şi, pur şi simplu, le era milă de mine. Odată cu trecerea lunilor, lucrul acesta începuse să mă deranjeze. Oscilam între tentaţia de a accepta toate aceste semne de afecţiune şi o voce interioară, care îmi şoptea să nu cred în sinceritatea acestor lucruri plăcute doar pentru auz. După aceea mi-a trecut. Dar din această perioadă am păstrat o anumită suspiciune faţă de complimentele care-mi sunt adresate şi de aceea, devenind regină, m-am îndoit întotdeauna de linguşitori şi de curtezani. De foarte puţine ori am crezut ceea ce mi-au spus, chiar dacă uneori ori am căzut în capcană, dar cred că acest lucru m-a ajutat să rămân cu picioarele pe pământ. Pentru mine, laudele, lipsa sincerităţii sunt o insultă la adresa inteligenţei, o înşelătorie. Nu îmi contrazic interlocutorii pentru a nu-i ofensa, dar toate acestea mă rănesc în taină.

Pentru a ne arăta că viaţa merge înainte, în ciuda tuturor greutăţilor, sărbătorile iraniene se desfăşurau, de milenii, la aceleaşi date. Cea mai importantă, cea mai bine pregătită, este, bineînţeles, *No Ruz* (literal, Ziua Nouă), Anul Nou iranian, care începe pe 21 martie, prima zi de primăvară. Această sărbătoare reînsufleţea armonia familială, pentru că, în copilărie, petreceam *No Ruz* în familie, în casa cea mare şi era o ocazie bună pentru a schimba mii de drăgălăşenii între copii şi părinţi.

Şi acest lucru se întâmpla în fiecare an. Cu două săptămâni înainte de 21 martie începea curăţenia casei, din pivniţă până în pod, pentru că *No* Ruz era, înainte de toate, sărbătoarea reînnoirii: întoarcem spatele trecutului, ne spălăm, ne îmbrăcăm cu straie noi şi curăţăm casa pentru a primi anul nou într-o stare de spirit, la rândul ei, înnoită. Această curăţenie generală era primul semn al agitaţiei care avea să cuprindă întreaga comunitate. Odată terminată curăţenia, putea să înceapă prepararea faimoaselor dulciuri. Atunci ne întâlneam, de obicei la sora mamei, la Amdjad, care avea un bucătar excelent. Pentru a-i da mână liberă, ne instalam cu toţii într-o cameră mare, la

subsol. Acest lucru putea să dureze zile întregi. În fine, în ajun, puneam masa. Toate simbolurile bunăstării pământeşti sunt prezente pe masa iranienilor de *No Ruz*: ouă pentru fecunditate, usturoi pentru sănătate, fructe uscate pentru dragoste, mere pentru frumuseţe, bani de aur pentru prosperitate, luminări şi o oglindă pentru lumină, grâu încolţit într-un vas drăguţ pentru renaştere, o portocală amară într-un bol cu apă pentru perenitate şi o frunză de copac, simbolul trecerii noastre efemere pe acest pământ. Şi *Cartea Sfântă*, în funcţie de religia fiecăruia.

Când vine ora potrivită – la echinocţiul de primăvară ora variază în funcţie de ani – familia se reuneşte în jurul acestei mese, se sărută, se felicită, îşi fac urări pentru noul an şi, în general, adulţii oferă copiilor bani: monede sau bancnote noi.

În această primă zi, toată ţara respiră un aer de sărbătoare. Potrivit tradiţiei, trebuie să mergi în vizită întâi la persoana cea mai vârstnică din familie. Apoi la toţi ceilalţi, bunici, unchi şi mătuşi, verişori şi verişoare, astfel că oraşele Iranului sunt brăzdate de mii de grupuri de familii, vesele şi colorate, cu braţele încărcate de flori, care se duc şi vin, se întâlnesc şi râd, îşi oferă dulciuri unii altora, toate acestea până la apus.

Peste treisprezece zile este *Sizdah*, pe care trebuie să-l petreci în altă parte, pentru că, potrivit tradiţiei, îţi aduce ghinion dacă rămâi la tine acasă. Deci, în această a treisprezecea zi a anului iranian, toată lumea merge la picnic. Cei mai bogaţi merg la ţară cu maşina încărcată cu mâncare. Cei mai săraci se aşază pe stradă, pe malul unui râu, îşi întind covoarele sub un platan, scot samovarul şi radioul să asculte muzică şi îşi prepară o supă cu fidea (ash-ereşte) şi nişte frigărui la un foc de cărbuni, sub primele raze de soare ale primăverii. Pretutindeni muzicanţii cântă la *tombak* (tamburina iraniană), la *tar* (chitara noastră) sau la *sorna* (un fel de trompetă). Acestea sunt cele mai frumoase zile la Teheran, în care poţi mânca afară; nu este prea cald, iar piscurile Munţilor Elburz, înzăpezite încă, inundă oraşul cu o lumină blândă şi cristalină. Spre apus trebuie să arunci grâul de la *No Ruz* într-o apă curgătoare, pentru ca anul care tocmai a început să fie

unul bun. Noi făceam acest lucru împreună cu mama; chiar şi astăzi, aşa de departe de ţara mea, râuri străine îmi poartă grâul încolţit. Îmi aduc aminte că odată, fiind deja în exil în Statele Unite şi neştiind unde să ne ducem, am optat pentru mare. Dar plaja era închisă în perioada aceea, iar persoanele din garda mea au întâlnit un paznic. A trebuit să-i explic acelui om că era o tradiţie iraniană – americanii respectă foarte mult tradiţiile – iar el ne-a dat voie să ajungem până la mare.

Înainte de *No Ruz* sărbătorim ultima marţi a anului, *cahar shambeye suri*. Atunci trebuie să sari peste foc. Astfel, simbolic, arunci în foc tot ce este rău în tine, primind, în schimb, căldură şi lumină. Aprindeam aceste focuri în grădinile Teheranului, la ţară sau chiar pe stradă, dacă nu exista o altă posibilitate. Este amuzant faptul că astăzi, în loc să renunţ la aceste obiceiuri fundamentale ale identităţii poporului nostru, aprind o lumânare în apartament şi trec, simbolic, peste ea. Ca şi cum acest mic gest, reafirmându-mi apartenenţa la cultura iraniană, mi-ar da puterea să fac faţă suferinţelor exilului.

Creşteam, încetul cu încetul, sub privirea severă a mamei. Îmi lăsam copilăria în urmă. Încă de la cea mai fragedă vârstă, ea şi cu mine îndeplineam, o dată pe săptămână, ritualul *hammam*-ului. Pregătea o valiză cu haine curate şi plecam ţinându-ne de mână spre băile publice. Fiind mică, îmi era frică de aceste clipe pentru că femeia care mă spăla mă ţinea strâns cu picioarele, ca să nu fug. pielea mă ardea şi săpunul îmi pişca ochii. Pe femeie o chema Tuba şi îmi amintesc cum îmi cânta pentru a mă împăca: „O să te căsătoreşti cu un prinţ ca în poveşti, dacă şahul ar veni şi ministrul te-ar peţi, poate că lui i te-am da, poate nu ne-am îndura”…

Odată cu trecerea anilor, am început să îndrăgesc *hammam*-ul şi ceremonialul lui. Ne pregăteam fiecare valiza şi trebuia să mai avem cu noi un platou rotund suflat cu argint, pe care să ne aşezăm, şi un bol de aramă gravat cu rugăciuni, *jan-do* ta, cu ajutorul căruia ne vărsam apă pe cap la sfârşitul toaletei, rugăciunile având rolul de a ne apăra. Din motive de igienă nu ne aşezam niciodată direct pe rogojinile pătrate; de altfel, fetelor tinere li se spunea că, dacă stăteau acolo, riscau să rămână însărcinate… Îmi amintesc şi acum frica pe care mi-o provoca

această profeţie prostească. Acum apreciam faptul că Tuba îmi masa energic spatele cu mănuşa din iarbă de mare. Îmi plăcea ideea de piele nouă, aceste lungi şedinţe de îngrijire. La noi, *hammam*-ul este şi locul în care mamele le reperează pe cele care ar putea avea onoarea să fie prezentate fiilor lor şi, cine ştie, chiar şi privilegiul de a fi alese… Într-o zi, o femeie din Azerbaidjan, crezând că nu-i înţeleg limba, i-a spus, în faţa mea, unei prietene că mă găseşte graţioasă. *Bou guiz geuzal di* („Această fată este drăguţă", în turcă). Am simţit o satisfacţie confuză şi o curiozitate cu totul nouă pentru adolescenta care deveneam.

3

Primii mei paşi în adolescenţă i-am făcut la Şcoala franceză Jeanne d'Arc din Teheran, unde am fost admisă la vârsta de 10 ani. Şi mama studiase acolo şi îi sunt recunoscătoare pentru alegerea pe care a făcut-o pentru mine, căci acolo am trăit cei mai frumoşi ani din perioada mea de creştere. Iar acest lucru se datorează întâlnirii mele cu o călugăriţă tânără, sora Clara, ale cărei iniţiative erau pe cale să revoluţioneze puternic această şcoală veche. Sora Clara tocmai înfiinţase o echipă de baschet, care avea să transforme în câţiva ani copila retrasă care eram într-o fată încrezătoare şi deschisă.

De-abia ajunsă la această şcoală, am intrat în echipă şi m-am trezit pentru prima dată faţă în faţă cu călugăriţa cea energică. O las acum să povestească: „Hotărâsem să nu aleg decât fete din a III-a şi a IV-a. Când sunt prea mici, copiii se apucă de toate şi nu termină nimic. Farah nu era decât în a V-a dat, nu ştiu de ce, am îndrăgit-o pe loc. Am simţit că pe noi ne leagă ceva. Aveam cam acelaşi temperament, cu toate că ea părea mai moderată. Era o fetiţă simplă, fără fasoane, cu o privire foarte sinceră. Purta un şorţuleţ negru şi un guler brodat cu roşu. Avea un aer solemn, un nu ştiu ce timid şi rezervat. Totuşi, era foarte veselă şi plină de viaţă. Nu era niciodată morocănoasă. Era prima care alerga să aducă mingea. Era o fetiţă fericită, fără probleme, cu toate că îşi pierduse tatăl când era foarte mică. Cred că şi ei îi plăcea de mine mai mult decât de celelalte surori pentru că aveam spirit de iniţiativă şi multă putere".

După doar un an, am fost numită căpitanul echipei de baschet.

În mod sigur, pentru calităţile mele sportive, dar şi pentru că nu eram o persoană dificilă. Eram simplă şi naturală, nu făceam mofturi, nu ascultam bârfele, lucru pentru care eram prietenă cu toate sau aproape cu toate fetele. De altfel, atunci când una dintre ele se supăra pe mine, îmi era indiferent: o lăsam să stea bosumflată şi, în cele din urmă, tot ea se întorcea la mine. Fiind căpitanul echipei de baschet a şcolii, am descoperit repede că devenisem un fel de eroină, un model pentru fetele din generaţia mea. Iar asta pentru că, în înfruntările cu celelalte echipe de la alte şcoli, echipa noastră învingea întotdeauna şi, lună după lună, ajunseserăm să luăm titlul atât de dorit de campioană a Teheranului. „Ziarele publicaseră fotografiile grupului nostru şi, bineînţeles, auzeam copii arătându-mă cu degetul părinţilor lor: „Uite, ea e Farah!”

Entuziasmul surorii Clara ne-a stimulat mult, spiritul de competiţie m-a ajutat şi el, aşa că m-am lansat şi în alte sporturi, cum ar fi săritura în lungime, în înălţime şi crosul. Pentru disciplinele din urmă am participat la primele campionate naţionale de atletism feminin în 1954 şi am primit, în numele regelui, două medalii şi un drapel iranian înmânat de generalul Izad Panah, care era responsabil cu sportul în Iran. Mă mai uit încă o dată la medalii; sunt cu efigia regelui şi a reginei Soraya.

În rest, mergeam la şcoală cu bucurie, aveam multe prietene, îmi plăcea de majoritatea profesorilor şi cred că şi ei mă simpatizau. Apreciam rigoarea şi spiritul de camaraderie care erau deja celebre la Şcoala Jeanne d’Arc. Instalată în clădiri frumoase aşezate în formă de L, şcoala insufla ideea de respect şi de disciplină. Una dintre aripile ei era rezervată surorilor care se bucurau de o grădină numai a lor, cealaltă adăpostea sălile de clasă şi dădea spre o curte mare asfaltată, umbrită de brazi înalţi. O biserică înălţată în această curte dădea ansamblului un aer religios şi sfânt. Dar acest lucru nu ne împiedica să râdem, mai ales în timpul mesei de prânz. Pe atunci şcoala nu avea cantină şi fiecare elev trebuia să-şi aducă gamela. Ne încălzeam mâncarea pe nişte sobe vechi cu lemne, instalate într-un subsol în care ne era frică şi din care ne grăbeam să ieşim…

Cum eram eu în acea perioadă de creştere, de descoperire a celorlalţi şi a propriei persoane? Aici trebuie să mă încred în memoria selectivă şi înduioşată a surorii Clara: „Nu era genială, dar era inteligentă, înzestrată şi conştiincioasă. Urma cursurile în franceză, ca toate fetele cu posibilităţi materiale, dar era mai bună la matematică şi la ştiinţe decât la literatură. Ea avea un spirit organizat, precis. Era impecabilă şi la muncă, şi în relaţiile ei cu colegele, asupra cărora avea o puternică influenţă. Era plină de viaţă, sănătoasă şi gata oricând să te ajute. Ea era pentru mine fata iraniană în ceea ce are ea mai bun: subtilă, rezervată, fină, caldă şi credincioasă prietenelor".

Moştenisem, fără îndoială, caracterul tatălui meu: corect, fără mofturi, cu o înclinaţie firească spre fericire. Dar, cu siguranţă, datoram cea mai mare parte a acestor calităţi maximei severităţi a mamei, care nu-mi ierta nimic. În mod sigur, mama era foarte speriată de faptul că trebuia să mă crească singură într-o societate în care educaţia tinerelor fete era văzută ca o mândrie. Bineînţeles că fratele ei, unchiul Ghotbi, luase încetul cu încetul locul tatălui, dar el nu se ocupa de lucrurile banale, ci mă sprijinea, îmi explica anumite aspecte ale vieţii, mă pregătea pentru viitor. Soţia lui, mătuşă Louise, îmi arăta o afecţiune constantă; în ochii ei, eram înzestrată cu toate calităţile şi, astăzi, după atâta vreme, cred că, după mama, ea este persoana care m-a iubit cel mai mult. Zi de zi, mama veghea singură asupra mea şi un singur pas greşit era de ajuns ca să tune şi să fulgere, făcând din orice o dramă fără seamăn. Îmi aduc aminte, de exemplu, că am picat un examen de sfârşit de an la ortografie şi a trebuit să îl dau din nou în septembrie. Trebuie să fi avut vreo 13 sau 14 ani. Mama s-a supărat foarte rău şi mi-a spus că, după tot efortul pe care îl face ea pentru mine, nu am dreptul să-i fac aşa ceva, iar eu m-am simţit ruşinea familiei. Era îngrozitor, eram răvăşită, chiar şi acum mă gândesc la perioada aceea cu emoţie. O zi întreagă m-am închis în cameră şi am plâns, ca şi cum acest eşec la ortografie îmi ruinase tot viitorul…

În tot acest timp, pe plan naţional se pregăteau simultan evenimente dramatice, care aveau să-mi contureze conştiinţa politică. Eram în 1952 şi Guvernul se opunea englezilor în vederea

naţionalizării petrolului nostru. Mohammad Mossadegh fusese numit de către rege la conducerea Guvernului, după ce susţinuse Frontul Naţional şi exprimase nemulţumirea iranienilor faţă de englezi. Acţionase cu curaj şi fermitate, dar intransigenţa lui sfârşise prin îngheţarea exploatării noastre petroliere de către englezi: nicio picătură de petrol n-a mai ieşit din Iran, lucru care a dus la regresul economiei naţionale. Ţara noastră părea să piardă pe toate planurile: obţinerea respectării drepturilor ei în faţa instanţelor internaţionale întârzia şi, victimă a embargoului britanic, a căzut într-o criză care a afectat toate nivelurile populaţiei.

Se spunea despre el că este un rege atent. Evident, partizan al naţionalizării, el estima că Mossadegh exagerase refuzând ofertele de negociere ale englezilor. Sărăcia, creşterea nemulţumirilor erau în favoarea Partidului Comunist Tudeh, care niciodată nu mai fusese aşa de bine plasat. Unii pretindeau că Mossadegh făcea fără să vrea jocul partidului Tudeh. Alţii îl susţineau, în ciuda acestui eşec diplomatic, pentru că poziţia lui era un omagiu adus mândriei naţionale.

Când criza a început să ia o turnură dramatică, regele a hotărât să-l îndepărteze pe prim-ministru, dar acesta a refuzat, provocând iranienilor o criză de conştiinţă ale cărei cicatrice sunt şi astăzi dureroase.

Problema obţinerii naţionalizării petrolului crea discuţii în toate familiile. În general, cearta era între partizanii regelui şi emulii lui Mossadegh. Într-o seară, am fost şi eu martora furiei memorabile a unuia dintre verii mei care l-a insultat pe un unchi, fervent susţinător al lui Mossadegh. Pe vremea aceea, vărul meu, Reza, simapatiza cu Partidul Paniranist, monarhist şi anticomunist. În ciuda celor 13 ani ai lui, era un exeget cunoscut al *Cărţii Regilor* în colegiul lui, şi îmi aduc aminte că adesea colegii lui îl rugau să-i ajute să-şi scrie începutul compunerilor. Şi eu mă simţeam profund regalistă şi naţionalistă. De ce? Datorită educaţiei, bineînţeles, şi pentru că eram, ca şi Reza, adepta preceptelor lui Ferdousi: pentru noi, numai regii erau legitimi.

Dezbaterile se desfăşurau în egală măsură şi în clasele de la Jeanne d'Arc, unde elevii preluau opţiunile politice ale părinţilor lor.

Dar la nivelul nostru problema era marcată de un grad ridicat de afectivitate, nu eram încă în stare să exprimăm convingeri politice, iar dacă eram pentru unul sau pentru altul o făceam pentru că ne plăceau, pur şi simplu. Personal, nu înţelegeam cum e posibil să fii împotriva tânărului nostru rege, a cărui privire, sensibilă şi hotărâtă, în acelaşi timp, mă impresiona teribil. În curtea şcolii, disputele noastre se rezumau la inofensive bătăi cu coji de portocală. Dar eram cu toţii de acord cu naţionalizarea petrolului şi-mi aduc aminte cât eram de mândre să traducem emblema puterii britanice BP prin Benzine Pars, „benzină iraniană”…

La băieţi, mai ales la Colegiul Elburz, unde studia vărul meu Reza, lucrurile erau mult mai serioase. Militanţii comunişti ai Tudehului îi provocau sistematic vânzându-şi ziarul, după ce, mai întâi, îi făceau reclamă cu voce tare. În disputele lor, se ridica tonul cu mare rapiditate, iar Reza, exaltat, rupea pe loc ziarele. Lucrurile luau o întorsătură violentă şi din partea Tudehului şi, într-o seară, s-a întâmplat lucrul de care ne era frică: am fost anunţaţi că Reza este la spital din cauza unei lovituri de cuţit. Din fericire, în ziua respectivă purta o haină groasă, aşa că lama nu a atins niciun organ vital.

Apoi s-a zvonit ca regele se gândea să părăsească ţara pentru a evita degenerarea tensiunilor în război civil. Mii de tineri s-au adunat în faţa palatului pentru a-l ruga să rămână. Oamenii erau neliniştiţi, Iranul se afla din nou pe marginea prăpastiei. Îmi aduc aminte că la Teheran apăruseră deja tancurile pe la intersecţii. Doamne, ce avea să se întâmple dacă regele ne părăsea? Această perspectivă mă îngrijora aşa de rău, încât nu mai puteam nici să mănânc, nici să dorm, iar supărarea unchiului şi a mătuşii, ca şi mutismul mamei nu erau în măsură să mă liniştească. În fiecare seară îl sunam pe unul dintre unchii mei, Ahmad Diba, care locuia lângă Piaţa Parlamentului, pentru a vedea dacă s-a mai întâmplat ceva.

Agitaţia s-a potolit, coşmarurile mele au dispărut, pentru a mă invada din nou în acea vară groaznică a lui 1953. Trebuia să sărbătoresc împlinirea a 15 ani, eram în vacanţă cu familia la Bandar-Pahlavi, pe ţărmul Mării Caspice, când am aflat că regele a

părăsit Iranul. De data aceasta nu mai era un simplu zvon, radioul o confirma. Explicaţia era că regele îl destituise pe Mossadegh, iar acesta refuzase să se supună şi acum răsculaţii erau în stradă susţinându-şi prim-ministrul. Locuiam într-o pensiune în care era şi o rusoaică. Cu treizeci şi cinci de ani în urmă, aceasta fusese martora Revoluţiei Bolşevice. „Asta e, o să fie exact ca în Rusia", repeta ea. Nefericita era livid㠄, disperată. Eram conştienţi că trăiam zile dramatice, poate fatale pentru Iran. Pe străzile micuţei staţiuni balneare fuseseră instalate megafoane pentru a difuza ştirile din oră în oră. Oamenii aveau feţele îngrijorate. Îmi aduc aminte că opozanţii regelui strigau din bărci: *Anzali*! *Anzali*!, acesta fiind fostul nume al portului Bandar-Pahlavi. Sigur că aceasta nu era decât o admonestaţie publică, dar era încărcată de semnificaţii. Ce avea să se întâmple cu noi? Îmi simţeam inima sfâşiată, eram prea tristă ca să pot plânge.

Timp de trei zile revoltele au răvăşit Teheranul producând un adevărat haos. Comuniştii, partizanii lui Mossadegh şi chiar preoţii ieşiseră în stradă şi îşi exprimau ura împotriva regelui, lucru care nu lăsa să se întrevadă nimic bun pentru ţară. Înainte de a pleca, suveranul îl numise pe Fazlollah Zahedi prim-ministru, în locul lui Mohammad Mossadegh. Armata a fost de partea generalului Zahedi, refuzând să mai asculte ordinele fostului prim-ministru. În fine, ştirea demolării vilei lui Mossadegh cu tancul a fost primul semn că situaţia se afla sub control.

Într-adevăr, a doua zi regele se întorcea în Teheran ovaţionat de mulţime. Exilul său de o săptămână împreună cu împărăteasa Soraya mă neliniştise ca şi pe mulţi alţi iranieni.

În *Memoriile* pe care le-a scris cu puţin timp înainte de a muri, regele a revenit pe scurt asupra acestui exil. Transcriu cele scrise de el pentru că amintirile mele de adolescentă au o valoare istorică relativă:

„Fără să ignor nimic din planurile şi din ambiţiile lui Mossadegh, hotărâsem să părăsesc Iranul înainte de lovitura de stat: voiam să evit vărsarea de sânge şi să las ţara să aleagă. […]

Fuseseră deja trei zile de revoluţie, în principal la Teheran. Primele două fuseseră organizate de către partizanii lui Mossadegh şi

ai Tudehului. Doar în dimineaţa celei de-a treia zile, pe 19 august 1953, muncitori şi artizani, studenţi şi liber profesionişti, soldaţi, jandarmi, chiar şi femei, şi copii, înfruntând cu un curaj extraordinar puştile, mitralierele şi chiar tancurile blindate ale dictatorului în delir, au răsturnat situaţia. O singură lovitură de avertisment trasă de un tanc blindat asupra vilei ex-prim-ministrului a pus capăt la trei ani de haos politic. […]

M-am întors de îndată la Teheran unde am fost primit de către popor cu entuziasm. A fost, într-adevăr, în tot Iranul, un plebiscit în faţa căruia nu putea rezista nimic. Înainte de astfel de dovezi nu eram decât un suveran ereditar. Acum puteam să spun că am fost ales de popor. […]

Procesele care au urmat lichidării sistemului lui Mossadegh au aruncat o lumină ciudată asupra evenimentelor din 1951 – 1953. Partidul Comunist Tudeh, care nu număra decât 110 membri în momentul numirii lui Mossadegh în poziţia de ministru de război în 1951, avea 640 la plecarea lui, în 1953.

Planul comunist consta în primul rând în folosirea lui Mossadegh pentru a mă răsturna. Conform documentelor descoperite la Partidul Tudeh, Mossadegh urma să fie eliminat după două săptămâni de la plecarea mea. Am văzut timbre poştale ale Republicii Populare Iraniene care urma să fie proclamată. […]

Eliberat din închisoare după trei ani, Mossadegh s-a retras pe proprietatea lui bogată de la Ahmad-Abad, la vest de capitala noastră, unde a şi murit în 1967”.

Dincolo de agitaţia prezentului, pot afirma astăzi că regele, care îl susţinuse puternic pe Mossadegh în timpul naţionalizării petrolului, îl respecta mult. Ezitase mult înainte să-l destituie din funcţie. Sunt sigură că, dacă Mossadegh ar fi fost mai puţin intransigent, mai diplomat cu englezii, aşa cum dorea suveranul, n-am fi avut parte de atâta suferinţă în toţi aceşti ani. Astăzi vreau să se sfârşească această neînţelegere veche de cincizeci de ani ce nu-şi va mai găsi locul în Iranul de mâine, pe care trebuie să-l construim împreună.

Viaţa îşi reluase cursul obişnuit atât în ţară cât şi la noi acasă. Sub îndrumarea preotului Michel Goyaux am descoperit cercetăşia. Mişcarea ducea lipsă de voluntari pentru a-i putea include pe cei mai mici, pe bobocii Şcolii Saint-Louis, conduse de către preoţii lazarişti. Fiind deja căpitan al echipei de baschet, am devenit repede căpetenie.

Cercetăşia a reprezentat prima mea asumare a responsabilităţii; devenită regină, în sinea mea aveam să-i mulţumesc adesea. Nu era uşor, la numai 15 ani, să porţi pe umeri destinul a treizeci de copii într-o excursie cu cortul, timp de o săptămână sau două. Am învăţat acolo organizarea, dăruirea de sine, sângele rece, curajul şi răbdarea. Am învăţat, de asemenea, în rarele momente libere, să reflectez la greşelile făcute, la cum ar fi fost mai bine să acţionez, la ce ar fi trebuit să spun într-un anumit moment, sub presiunea prezentului. Da, ca tânără suverană am fost recunoscătoare activităţii de cercetaş care îmi impusese de atât de devreme simţul datoriei şi, chiar şi în exil, am corespondat cu părintele Goyaux care conducea şi atunci mişcarea cercetaşilor şi la care admiram dinamismul, deschiderea către ceilalţi, generozitatea.

Tot datorită acestei activităţi de cercetaş am făcut în 1956 prima mea călătorie în Franţa. Doi băieţi şi două fetiţe trebuiau să participe la o adunare internaţională la Castelul Jambrille, lângă Paris, dar, cu toate că fusesem cordial invitaţi, costul biletului de avion cădea tot în grija noastră. Încasările realizate de o piesă de Marcel Pagnol, *Topaz*, care s-a jucat într-un teatru din Teheran ce avea legături de prietenie cu Şcoala Saint-Louis, ne-au dat posibilitatea să ne cumpărăm biletele dus-întors pentru Franţa.

A fost extrem de emoţionant să descopăr Parisul. Acest oraş era un loc special pentru familia mea: tata îşi făcuse studiile aici după ce se întorsese de la Sankt-Petersburg şi visase mereu să mi-l arate. Tatăl lui, bunicul meu, Mehdi Diba, fusese secretar al legaţiei Persiei la Paris, la începutul secolului. Şi unul, şi celălalt vorbeau perfect franceza, iar tatăl meu mi-a transmis sentimentul de prietenie pe care-l avea pentru Franţa, în special pentru capitala ei.

Recent debarcaţi, am urcat pe Champs-Élysées până la Place de

l'Étoile. Eram uimită, în culmea încântării. Aş fi vrut să văd tot Parisul în după-amiaza aceea; mi se părea că n-o să ne ajungă timpul. Am vizitat apoi locurile mitice ale căror nume îmi legănaseră copilăria: Domul Invalizilor, Saint-Germain-des-Près, Sorbona, Notredame, Turnul Eiffel… Seara – locuiam la nişte familii – eram foarte fericită, dar cu picioarele pline de băşici şi multe dintre ele sângerau.

Şi metroul! Era ceva greu de imaginat pentru o iraniană din vremea aceea. Coboram în pământ după ce aruncam o ultimă privire lumii şi, un sfert de oră mai târziu, ieşeam la suprafaţă sub frumosul cer parizian de august, dar în cu totul alt cartier. Cu toate că eram căpetenii, îmi aduc aminte că ronţăiam ca nişte copii în faţa automatelor care împărţeau bomboane şi gumă de mestecat pentru câţiva bănuţi. Dar cel mai mult ne plăceau acadelele Pierrot Gourmand, pe care le numeam „cocoşi de zahăr" în primii ani ai copilăriei noastre.

Apoi am ajuns la Jambrille. Tinerii veniţi din toate colţurile lumii povesteau despre ţara lor, fiecare în felul lui: unii cântau melodii populare, alţii improvizau spectacole. Era emoţionant că, în ciuda diferenţelor dintre limbi, reuşeam să comunicăm. Această „tabără de comunicare", cum i se spunea pe atunci, avea ca scop să ne înveţe modul de viaţă dintr-un grup mare. Am învăţat acolo cum să vorbesc în public, cum să captez atenţia ascultătorilor, cum să povestesc o întâmplare, păstrându-i suspansul. Peste zece ani aveam să-mi dau seama cu emoţie în faţa copiilor mei cât de important este să ştii să spui poveşti.

După Jambrille am fost conduşi la Royan, pentru a învăţa, de data aceasta, modul de viaţă dintr-o tabără sportivă: coborâre în rapel, exerciţii de natație etc. În fine, pe drumul de întoarcere, am făcut o escală de o zi sau două la Atena unde, firesc, am vizitat Acropole. Îmi aduc aminte cum m-am aşezat în ziua aceea împreună cu prietena mea Elli pe tronul de marmură al marelui suveran al Persiei Antice, Darius, în incinta teatrului Dionysos, şi cât de emoţionată şi de mândră m-am simţit.

Spre deosebire de majoritatea mamelor iraniene de pe vremea aceea, mama refuza să accepte ideea unei căsătorii aranjate pentru

mine, aceasta fiind, bineînţeles, şi părerea mea. Ştiam că anumiţi membri ai familiei o întrebaseră discret despre acest lucru: eram la vârsta la care era normal, după părerea lor, să-mi caut o partidă bună. Dar eu şi mama credeam că trebuie să-mi termin mai întâi studiile şi după aceea să mă gândesc la căsătorie. Mama absolvise şi ea o facultate şi era o femeie cultivată. În legătură cu această căsătorie îmi aduc aminte că doream să păstrez numele de Diba, pe care mi-l lăsase tata, de care eram foarte legată şi care risca să se piardă, pentru că îl purtau foarte puţini verişori. Şi acum mai ştiu ce le spuneam acestor verişori, unchi şi mătuşi referitor la viitoarea nuntă: „Dacă aş avea nişte studii importante şi aş deveni o femeie celebră, atunci poate că aş avea dreptul să-mi păstrez numele de fată. Nu credeţi?”

După ce, în cele din urmă, m-am căsătorit cu cel mai important om din Iran, ar fi trebuit mai mult decât oricine să renunţ la numele de fată. Însă ironia istoriei face ca în multe ţări şi, mai ales în Franţa, să mi se spună în continuare Farah Diba, în timp ce în inima mea, ca şi pentru starea civilă, mă numesc Farah Pahlavi.

Foarte hotărâtă să fac nişte studii îndelungate şi prestigioase, am intrat în clasa a X-a la Liceul francez Razi din Teheran pentru a-mi pregăti bacalaureatul. Păstrez o amintire frumoasă acestor trei ani petrecuţi la liceu. În fiecare dimineaţă trebuia să merg mult cu autobuzul până acolo şi îmi plăcea acest traseu care traversa Teheranul dintr-un capăt în altul. Acum în oraş erau deja multe automobile, apăreau deja ici-colo primele ambuteiaje, deci aveam destul timp să admir câteva case vechi care mă emoţionau mult, grădinile lor care fremătau, a căror vegetaţie năpădea zidurile şi copacii din Teheran pe care îi adoram: platani, salcâmi, magnolii, caprifoi… Ah, parfumul caprifoiului, vara! Pe la toate colţurile străzilor, vânzători ambulanţi îi îmbiau pe trecători să cumpere din cărucioarele lor diferit colorate, în funcţie de anotimp. Liceul era într-o clădire foarte veche, cu coloane încântătoare, cu pereţii acoperiţi de mozaicuri. Pentru a trece dintr-o clasă în alta trebuia să urcăm pieziş câteva trepte sau să mergem pe nişte holuri întortocheate. Cel mai profund regret este că, devenită regină, nu am avut prezenţa de spirit

să salvez această construcţie nemaipomenită în care era Liceul Razi, cum am făcut cu multe altele. Era în sudul Teheranului şi a fost distrusă în cursul uneia dintre cele mai mari operaţiuni de urbanizare, care au mărit suprafaţa capitalei în anii ’60—70.

La Liceul Razi materiile ne erau predate în persană sau în franceză de profesori iranieni sau francezi. Am continuat deci studiul literaturii persane. Deşi liceul era laic, studiam şi religia. Profesorii se purtau cu noi ca şi cu nişte studenţi, ne respectau independenţa şi ne ajutau cu multă pricepere să ne dezvoltăm personalitatea. Toţi elevii din clasa mea au mers apoi la cele mai bune universităţi din lume. Profesorii ne erau dragi şi îi respectam mult, lucru care ne împiedica să râdem ca nebunii când vreunul, care nu vorbea franceza la fel de bine ca noi, făcea vreo greşeală…

Încă un semn că mama era o persoană foarte deschisă: Liceul Razi era mixt. Lucru care n-a fost un şoc pentru mine, pentru că la Şcoala Jeanne d’Arc obişnuiam să organizăm ieşiri cu băieţii de la Colegiul Saint-Louis. Şi, oricum, atât în familie cât şi în cercetăşie mă obişnuisem să stau cu băieţi de vârsta mea. Îmi plăcea în mod special momentul prânzului în care mâncam cu două prietene în grădină, la umbra platanilor bătrâni. Cum nu aveam cantină, veneam cu gamela. Era o ocazie bună să stăm de vorbă şi să râdem zgomotos. Eram fericite şi încrezătoare în viitor.

Pe vremea aceea nu se concepea să ai un prieten şi să te afişezi cu el. Dacă-ţi plăcea de cineva, cum se zicea pe atunci, niciodată nu ai fi îndrăznit să spui cuiva, nici chiar prietenei tale celei mai bune şi cu atât mai mult băiatului respectiv.

Trăiam totul cu intensitate maximă şi zgomotos, ca toţi liceenii de vârsta mea. Începeam să organizăm primele petreceri pe la unii şi pe la alţii şi să facem primii paşi de dans. Îmi plăcea în mod deosebit Elvis Presley, idolul tuturor tinerilor din Teheran, şi ştiu că am şi chiulit o dată ca să merg la un film cu el.

Descopeream cu încântare cinematograful, unde mergeam în grup, foarte nerăbdători. Era o adevărată luptă să intri la cinema pentru că iranienii nu învăţaseră încă să stea la coadă. Multe filme nu

erau titrate, iar pentru a rezolva acest inconvenient, imaginile se intercalau pe ecran cu textul, pentru a ne rezuma intriga. Ne plăceau James Dean, Gregory Peck, Elizabeth Taylor, Montgomery Clift şi mulţi alţii… În ceea ce priveşte muzica, cea americană ne înflăcăra, bineînţeles, dar îmi plăcea şi muzica iraniană, cântecele populare, deşi mi se păreau prea triste. Mai târziu, aceste melodii aveau să mă emoţioneze puternic. În fine, îmi plăcea şi muzica clasică, opera şi îmi aduc aminte cât de bucuroşi am fost, eu şi Reza, când am descoperit în bazarul de pe trotuar al unui mic vânzător şaptezeci şi opt de interpretări ale tenorului italian Enrico Caruso. Deşi aveau stiluri complet diferite, mă emoţionau de asemenea Tino Rossi, Jacqueline François, Abdul Ali Vaziri sau Ghamar Moluk Vaziri, iar când îi ascultam, parcă îl vedeam pe tata punând discuri cu ei la vechiul nostru gramofon.

Ezitând între grija de a-mi da o educaţie severă şi dorinţa de a mă deschide spre lume, mama îmi oferea libertate, dar cu zgârcenie. Îmi dădea voie să rămân cu colegii în oraş până la miezul nopţii, dar avea întotdeauna grijă ca părinţii unei prietene să ne însoţească. Dacă întârziam, o găseam în stradă, neliniştită, îmbrăcată în rochie de casă. Biata mama, dacă ar fi putut ghici cât de cuminte eram, s-ar fi dus la culcare fără să mă mai aştepte…

Dar ea trăia cu spaima că o să mă abat de la dramul drept şi fiecare manifestare de emancipare din partea mea o cufunda în această angoasă. Îmi aduc aminte că odată, pentru o petrecere, una dintre prietenele mele se dăduse cu ruj. Noi am fost foarte încântate şi, bineînţeles, rujul a circulat între noi. Tocmai eram pe punctul de a mă admira în oglindă, uimită şi tulburată, când mama a intrat în cameră să-mi spună la ce oră trebuia să mă întorc acasă. Am văzut-o cum s-a schimbat la faţă: Dumnezeule! Cum puteam să fiu atât de vulgară? Nu ştiam că numai o femeie măritată putea să se rujeze?

Unchiul nu se implica niciodată în asemenea discuţii şi nu-mi amintesc să mă fi certat vreodată, indiferent ce aş fi făcut. În schimb, problema studiilor pe care aveam să le fac după liceu îl preocupa la fel de mult ca pe mama. O vreme mă gândisem să mă orientez către

cercetarea în domeniul ştiinţelor naturii, dar m-am consultat cu familia şi am renunţat apoi eu însămi, gândindu-mă că nu voi suporta să-mi petrec viaţa într-un laborator, lângă un microscop, eu care iubeam aşa de tare lumea. Atunci m-am întors la înclinaţia către arhitectură. Mi se părea o meserie superbă care îmbina meditaţia solitară cu comportamentul uman, arta şi ingeniozitatea cu viaţa socială, interiorul cu exteriorul. Iar eu voiam să fiu afară, pe şantier. Din cea mai fragedă copilărie îmi văzusem unchiul când aplecat peste planşa de desen, când la conducerea şantierului de unde se întorcea îngheţat de frig sau ars de soare, dar fericit, evident pasionat de ceea ce făcea.

Şi apoi Iranul, în plină dezvoltare, nu avea decât o singură femeie arhitect pentru perspectiva nelimitată a şantierelor. Ce alt domeniu, mă gândeam eu, mi-ar putea oferi atâtea ocazii de a-mi exprima feminitatea, participând, în acelaşi timp la construirea ţării?

Aveam dreptul la o bursă pentru finanţarea studiilor mele de arhitectură la Paris? Aşa credeam şi speram să o pot obţine. Într-adevăr, la bacalaureat am fost prima din clasa mea şi am fost admisă la École speciale d'architecture din Bulevardul Raspail, care era recunoscută ca fiind selectivă şi serioasă. Cursa cu obstacole pentru obţinerea acestei burse – pe care n-am avut-o niciodată – a fost primul meu contact cu birocraţia. La Ministerul Educaţiei, unde m-am dus zile de-a rândul, nimeni n-a fost capabil să-mi explice ce trebuia să fac pentru a obţine această bursă, nici chiar ministrul însuşi pe care familia mea îl cunoştea şi pe care am avut norocul să-l întâlnesc. Unii susţineau că trebuie să treci un examen suplimentar la limba franceză, dar nu ştiau să-mi spună cine era responsabil cu acest examen şi cum mă puteam înscrie. Săptămânile s-au scurs, vara a trecut şi cererea mea de bursă s-a pierdut prin feluritele ghişee ale Ministerului Educaţiei Naţionale. La Paris, cursurile începuseră, iar eu continuam să fiu trimisă dintr-un capăt în altul al Teheranului. Eram atât de furioasă, încât, atunci când în cele din urmă am plecat spre Paris, mi-am jurat să nu mai pun niciodată piciorul în această ţară… Vorbe de copil, uitate opt zile mai târziu.

Mătuşa mea Louise Ghothi, mama lui Reza, despre a cărei

afecţiune pentru mine am mai povestit, era deja la Paris. În primele zile din toamna lui 1957 am locuit la hotel, după aceea am obţinut o cameră în campusul universitar, aproape de parcul Montsouris, în pavilionul olandez, despre care ni s-a spus că era cel mai sever administrat. Erau interzise, în special, vizitele în camerele băieţilor şi invers. Liniştită, mătuşa s-a întors la Teheran.

De-abia ajunsă la Şcoala de arhitectură, am mulţumit în sinea mea birocraţiei iraniene: făcându-mă să pierd primele cincisprezece zile, îmi dăduse şansa de a trece peste cea mai dură parte a tradiţionalei iniţieri a bobocilor. Câţiva studenţi străini, şocaţi de violenţa şi de ciudăţenia acestui obicei pe care nu-l înţelegeau, preferaseră să renunţe la studii şi se întorseseră acasă. Pentru fete, iniţierea era mai puţin dură. Ea consta, în general, în a ne face servitorii celor mai mari decât noi. În orice moment al zilei, unul dintre ei putea să ne dea un ordin pe care trebuia să îl executăm pe loc. În cea mai mare parte a timpului ni se cerea un obiect despre care noi, novicii, nici măcar nu ştiam că există, cum ar fi de exemplu un compas pentru volute. Astfel stârneam râsul, fără ca măcar să ştim care era motivul, fiecare dintre noi jurându-şi să găsească obiectul respectiv în camera de lângă noi sau cu un etaj mai sus. Dacă refuzai să participi la o asemenea mascaradă, urma să primeşti „un borcan”. Adică trebuia să te duci lângă un perete şi să-ţi pui un şorţ pe piept şi să deschizi gura. Atunci unul dintre călăii noştri venea şi ne arunca un pahar cu apă în faţă. „Mulţumesc, vouă, nobili şi venerabili colegi mai mari”, trebuia să spui atunci, făcând foarte bine legăturile dintre cuvinte. Acela sau aceea care nu pronunţa bine mai încasa un pahar cu apă… Cel mai rău era, evident, să-ţi manifeşti furia, căci atunci, umilinţele nu se mai terminau. Sau să plângi, ceea ce le arăta că suferi, adică exact ceea ce-şi doreau. În ceea ce mă priveşte, fiind obişnuită cu jocurile de grup şi având un caracter puternic, m-am descurcat binişor.

Eram mai mulţi străini acolo, aşa că, într-o zi, unul dintre studenţii din anii mai mari a hotărât să ne pună să vorbim fiecare în limba noastră. Ideea era să facem un fel de cacofonie ridicolă, incoerentă, dar cu siguranţă foarte amuzantă. Şi, încă o dată,

„venerabilii colegi mai mari" au râs pe seama noastră până n-au mai putut. Ceea ce nu ştiam era că ne-au şi înregistrat. Iar acest lucru ar fi putut să-mi creeze o serie de neplăceri diplomatice şi protocolare, pentru că, imediat după logodna mea cu regele, unul dintre ei a trimis această bandă înregistrată la un post de radio din Paris care a difuzat-o imediat. Din fericire, nu spusesem nimic urât, lucru care te poate tenta, ştiind că nimeni nu înţelege ce spui…

Mentalitatea de aici era foarte diferită de cea de la Şcoala Jeanne d'Arc sau de la Liceul Razi. După ce învăţasem timp de ani de zile despre solidaritate şi spirit de echipă, acum învăţam că trebuie să faci exact pe dos ca să reuşeşti. Individualismul şi elitismul erau valori dominante pentru colegii mei de an şi trebuie să mărturisesc faptul că pentru mine, care iubesc cel mai mult armonia, a fost mai greu să suport acest lucru decât iniţierea bobocilor de la început. Sistemul era de vină: numai cei mai buni treceau în anul doi – era o formă de concurs – deci fiecare se bucura de necazurile vecinului. Când cineva venea să mă roage să-l ajut la matematică, îl ajutam, nici nu concepeam să fac altfel, dar vedeam că mie nu-mi explica nimeni nimic. Acest lucru mi se părea dureros şi trist. Cel mai rău era în atelier, când eram toţi cei şaizeci de elevi la planşă. Când unul dintre noi îşi vărsa călimara cu cerneală pe desen sau îşi rupea foaia din greşeală, îl auzeam spunând: „La dracu'!" şi, imediat, ceilalţi ca un ecou: „Mişto, unul mai puţin!"

În ceea ce mă priveşte, eram bună la desen, dar nu cunoşteam tehnica aşa cum se învaţă în liceele specializate, iar acesta era un mare handicap pentru că desenul conta foarte mult. Deci, munceam enorm la această materie şi, cu toate acestea, profesorul meu îmi repeta adesea: „Voi, orientalii, nu ştiţi nimic despre perspectivă".

Îmi amintesc ce mândră am fost când, după foarte multă muncă, am desenat un cap de cal pentru care am primit o notă maximă şi care a fost expus la şcoală.

Eram destul de deprimată de atmosfera de acolo, cu atât mai mult cu cât nu eram decât cinci sau şase fete în atelier, la care se adăuga şi „misoginismul" din jur. Majoritatea băieţilor îşi băteau joc de noi, ne desconsiderau. „Niciodată n-a ieşit dintr-o fată un arhitect

adevărat", ne spuneau ei. Sau: „Voi, fetele, nu veniţi aici decât să vă găsiţi un bărbat". Într-o zi, unul dintre ei m-a luat în faţa tuturor şi m-a întrebat: „Câte cămile valorezi la tine acasă?" Era un francez. Am fost aşa de şocată, că nu l-am putut uita niciodată. Când mi-a scris, mai târziu, la Teheran, nu i-am răspuns. A fost singurul căruia nu i-am răspuns. Am corespondat cu mulţi alţii, chiar şi cu „venerabilii colegi mai mari" care îmi aruncaseră pahare cu apă pe faţă. Dar cu el, nu.

În primele luni, dorul de familia mea, de Iran îmi frângea inima. Trebuind să fac economie, ştiam că nu-mi voi putea revedea familia mai devreme de patru ani. Patru ani, o veşnicie! Să mă trezesc înainte să se facă dimineaţă, să cobor la metroul în care muncitorii buimaci şi trişti fumau ghemuiţi, să ajung la şcoală, să suport veşnicele umilinţe, toate acestea erau prea mult pentru fetiţa iubită şi răsfăţată care fusesem.

Iată cum îmi descriam viaţa într-o scrisoare din octombrie 1957, adresată surorii Claire:

„Dragă sora Claire.

Am o cameră numai a mea care dă spre bulevard. E în pavilionul olandez şi e foarte confortabilă. A fost o mică petrecere pentru a da studenţilor ocazia să se cunoască. O şansă pentru mine, căci altfel n-aş fi vorbit niciodată cu vreunul! Plec din cameră dimineaţa şi mă întorc seara, când mă apuc de lucru. Ceilalţi mai rămân puţin pe hol şi citesc, dar eu nu am timp. La şcoală avem antrenamente la volei şi la baschet pe diferite stadioane. Nu le-am spus că am făcut parte din echipa campioană a Teheranului. Când e soare parcul campusului este foarte frumos! La restaurant e un obicei amuzant: dacă intră cineva cu pălărie sau cu fular pe cap, toată lumea bate în farfurie până când persoana respectivă şi le scoate. Uneori mă apucă un dor nebun să-mi revăd familia, prietenii, însă zâmbetul unei colege de palier îmi înseninează gândurile".

Renunţasem provizoriu la bursă, dar nu duceam lipsă de nimic. La începutul fiecărei luni mama îmi trimitea suficienţi bani pentru toate lucrurile de care aveam nevoie şi puteam chiar să ofer tichete de restaurant şi bilete de metrou prietenilor mei. Singurul lux veritabil pe

care mi l-am putut permite a fost un pick-up şi câte un buchet de flori, pe care-l cumpăram la începutul fiecărei luni şi pe care îl îngrijeam cu atenţie ca să ţină mult timp.

Între timp, atmosfera de la şcoală se mai îmbunătăţise. Unii dintre băieţi deveniseră mai apropiaţi, mai interesaţi de mine. Nu mă credeau când le spuneam că nu am un prieten, nu înţelegeau că ideea de boy friend era străină culturii noastre. Pentru a-mi găsi liniştea, m-am apucat să le povestesc celor de la şcoala că aveam un prieten în campus şi celor din campus că aveam un prieten la şcoală. Dacă nu erau proşti şi mă prindeau cu minciuna, pretindeam că am un logodnic la Teheran. Ei l-au botezat pe acest improbabil pretendent Mahmud şi mi-au lipit pe scaun desenul unui superb bărbat cu mustaţă, împodobit cu un turban – presupun că aşa îşi închipuiau ei un iranian… – cu acest subtext: „Mahmud, logodnicul lui Farah".

Dar, în curând, realitatea le-a dat ocazia să-şi alimenteze visele cele mai fanteziste. În iarna lui 1958 s-a aflat că şahul urma să se despartă de regina Soraya. În seara aceea mi-am scris în jurnal: „Şahul şi Soraya divorţează. Ce păcat!" În lunile următoare, ziarele anunţau că suveranul iranian, care îşi dorea mai mult decât orice pe lume să aibă un fiu care să-i urmeze la tron, îşi căuta pe viitor o fată cu care să se căsătorească.

„Şi de ce nu s-ar căsători cu tine? Eşti minionă". Aceasta a devenit gluma preferată a promoţiei noastre. Îmi aduc aminte că după terminarea lucrului, mai petreceam o vreme în atelier să vorbim şi să râdem. „Încercaţi să-i scrieţi, le spuneam eu, şi să-l convingeţi că este aici o fată numai bună pentru el". Iar ei: „Nu, dar să presupunem că te întorci în Iran şi devii regină. Ce-ai de gând să faci prima dată?" „Prima mea decizie – vă invit pe toţi să-mi vizitaţi ţara".

În anul acela aveam o prietenă afghană, Mermon, şi ea insista, de asemenea: „Dar tu eşti minunată, şahul ar trebui să se căsătorească cu tine". Am păstrat chiar o carte poştală pe care mi-a oferit-o pe când ne aflam împreună în vacanţă în Spania şi pe care a scris, aşa cum scriu fetiţele de la şcoala generală: „Farah Diba = Farah Pahlavi". Ea a fost, astfel, prima care mi-a asociat prenumele cu patronimul regelui.

Anul s-a terminat mai puţin glorios decât îmi prezisese ea: în ciuda tuturor eforturilor mele – în special la desen – am aflat că fusesem invitată… să repet anul întâi. Eram mulţi în situaţia aceasta şi majoritatea studenţilor din anii mai mari trecuseră prin aceleaşi încercări. În vara aceea, pentru a nu mă lăsa pradă gândurilor negre şi dorului de ţară, am descoperit Anglia împreună cu câteva prietene, străine ca şi mine. Cea mai mare surpriză a fost să asist la înălţarea mării în jurul Muntelui Saint-Michel… Ne-am dus şi pe Insula Batz – una dintre plajele de aici avea să-mi poarte mai târziu numele.

În Franţa, anul următor a fost mult mai plăcut pentru mine. Parisul îmi era familiar şi aveam deja câţiva prieteni – băieţi şi fete. Mergeam împreună la cinema şi, cum erai privit strâmb dacă te duceai la filme siropoase, frecventam numai sălile unde rulau filme de artă. Îmi amintesc, în special, impresia teribilă pe care mi-a făcut-o filmul *A şaptea pecete* de Ingmar Bergman… Mergeam şi la operă, şi la concerte – eram abonată la *Jeunesse musicale* şi cântăreţii mei preferaţi erau Charles Aznavour, Jamshid Cheybani, Hamid Ghnabari, Jacques Brel, Paul Anka… Partea importantă a vieţii mele se organiza în jurul Cartierului Latin şi a campusului universitar. Iubeam cinematografele şi cafenelele de pe Bulevardul Saint-Germain şi petrecerile între prieteni care se dădeau în campus, înainte şi după o perioadă de studiu. Chermeza era un adevărat eveniment: fiecare ţară care avea un reprezentant trebuia să aibă pavilionul ei. Noi, iranienii, desenaserăm două mari copii ale leilor din Persepolis, gătiserăm câteva feluri de mâncare de pe la noi, iar eu, în ziua respectivă, îmbrăcasem o rochie din Gilan.

Din când în când cineva din familia mea mai venea la Paris, iar aceasta era o ocazie bună pentru a mânca la restaurant. Odată, unul dintre unchii mei, Manucehr, m-a dus la Moulin Rouge, dar spectacolul de acolo mi-a displăcut. Gusturile mele erau, fără îndoială, mai simple, eram atrasă mai degrabă de self-services care începea să fie din ce în ce mai la modă… În unele seri eram invitată la masă la prieteni, studenţi care se căsătoriseră deja şi aveau propriul apartament.

La şcoală eram considerată o studentă mai în vârstă, ceea ce mă

scutea de iniţierea bobocilor. Mai degrabă aşteptau de la mine să ocup un loc în rândul călăilor. Niciodată n-am reuşit, prea sensibilă sau prea conştiincioasă, să fac altora ceea ce nu-mi plăcuse să mi se facă. Singurul lucru pe care l-am făcut a fost să pun să mi se care planşa de desen până la gura de metrou – era într-adevăr foarte grea, să mi se scrie numele pe un scaun, pe care nimeni în afară de mine nu avea voie să-l atingă şi să-mi pună un lacăt la sertar…

Anul acela am sărbătorit Crăciunul la München, fiind invitată de prietenă iraniană care locuia acolo. Păstrez o amintire frumoasă despre acel oraş, despre muzeele lui, despre lungile noastre plimbări pe străzile încărcate de istorie, plimbări punctate de opriri pentru a ne întrema cu o ciocolată sau cu un ceai fierbinte. Cu ocazia unei astfel de opriri, oamenii, auzindu-ne vorbind o altă limbă, ne-au întrebat de unde venim. „Din Iran!" Informaţia a părut să-i mire pe interlocutorii noştri, care, în loc de răspuns, ne-au făcut să înţelegem prin semne că, pentru ei, eram un fel de canibali!… Datorită organizaţiilor studenţeşti am putut vizita şi Expoziţia Universală de la Bruxelles, descoperind cu această ocazie şi capitala Belgiei. Am avut în iarna aceea ocazia să-mi manifest încă o dată teama pe care mi-o inspirau comuniştii. Una dintre prietenele mele iraniene m-a convins să iau parte la o astfel de adunare şi să ascult un discurs împotriva războiului din Algeria. Eram în 1958-1959 şi trebuia, spunea ea, să ne solidarizăm cu combatanţii algerieni împotriva imperialismului francez. Înţelegeam revolta ei cu privire la colonialism, dar mi se părea indecent să mă angajez într-o luptă împotriva Franţei, deoarece această ţară avusese generozitatea să ne primească. Eram acolo să învăţ, nu să fac politică. Şi apoi, nu doream cu niciun preţ să particip la o adunare comunistă. Ea îmi combătea argumentele în numele unei „revoluţii universale", care ar fi trebuit să redea demnitatea fiecărui om, dar căreia, eu, personal, îi descoperisem metodele expeditive şi nedemne în Azerbaidjan şi în Gilan.

Această prietenă m-a prezentat surorii ei şi altor prieteni de-ai lor, şi ei militanţi comunişti, într-o cafenea din Paris. Păstrez o amintire întunecată şi puternic deprimantă a acestei întâlniri. În ochii

acestor fete şi băieţi, viaţa era neagră. Deşi atât de tineri, erau revoltaţi deja pe întreaga lume, erau blazaţi şi cuprinşi de amărăciune.

Aceasta prietenă a mea avea să cunoască mai târziu închisoarea, pentru că era membră a Partidului Comunist, partizan al luptei armate. A refuzat să intervin pentru eliberarea ei, ceea ce a înălţat-o în ochii mei. Mulţi ani mai târziu, mi-a scris să-mi spună că îmi împărtăşeşte durerea pentru pierderea micuţei mele Leila.

Am sunat-o şi am vorbit cu ea, după atiţia ani de tăcere. Fiecare din noi avusese un destin dramatic, dar ştiu că într-o zi ne vom reîntâlni.

În viziunea lor, nu trebuia păstrat nimic de pe planeta aceasta, cu excepţia Uniunii Sovietice.

Cum am refuzat să particip alături de ei la o manifestaţie împotriva războiului din Algeria, au început să râdă de mine, spunând că sunt fricoasă. Oare ca să le demonstrez contrariul am participat până la urmă? Fără îndoială! Nu mai ţin minte nimic din ce s-a vorbit în ziua aceea, dar îmi amintesc, în schimb, că toţi băieţii ascundeau sub vestele lor de piele ciomege şi bare de fier. Îmi spuneam tot timpul: „Dacă lucrurile iau o întorsătură urâtă şi poliţia ne aruncă în închisoare, ce-o să-i povestesc mamei la ambasadă?”

Altă dată, aceste fete mi-au prezentat un bărbat care venea din Germania de Est. Dacă îmi mai amintesc de acest lucru este pentru că, după mulţi ani, întâmplarea a făcut să-l reîntâlnesc pe acest om în nişte împrejurări neaşteptate. În timp ce eu şi regele asistam la un spectacol de teatru la Gilan, un om de la securitate a venit să ne anunţe că pe scenă se trăsese un foc de armă şi să ne roage să nu ne alarmăm. Or, pe cine am văzut pe scenă, agitând un revolver fals? Pe omul din Germania de Est. M-am aplecat la urechea soţului meu, pentru a-i povesti pe scurt întâmplarea. Nu s-a petrecut nimic, omul şi-a văzut de drum, ducându-şi secretul spre alte zări.

În primăvara acelui an 1959, întâmplarea a făcut să mă apropii pentru prima oară de rege. Şahul urma să vină în Franţa pentru o discuţie oficială cu generalul de Gaulle şi, cum acest lucru se desfăşoară de cele mai multe ori în anumite circumstanţe, Ambasada

Iranului a dorit să-i prezinte pe câţiva dintre studenţii iranieni în Franţa. Eu am fost una dintre cei aleşi.

Recitind scrisoarea pe care am adresat-o mamei în seara întâlnirii, îmi dau seama cât am fost de emoţionată şi de mândră: „Mi-am pus sacoul de tweed cu negru şi alb şi o camelie la rever. Ne-am dus la ambasadă. Ce maşină frumoasă are! Şi el, ce simpatic este! Are părul aproape alb şi ochii trişti. Eram aşa de încântată să-l văd pentru prima dată de atât de aproape! Dar, ca întotdeauna, studenţii se îngrămădeau spre el, iar eu, în ciuda tocurilor mele de şapte centimetri, îl zăream cu greu. Atunci, domnul Ţafazoli, ataşatul cultural, a venit şi m-a luat de mână: „Vă rog, veniţi mai aproape".

Dar tu îţi cunoşti fata… Nu m-am clintit, am rămas retrasă, nu voiam să mi se spună că am vrut să mă arăt în faţa lui.

Puţin mai târziu, strângându-i mâna, am spus: „Farah Diba, Arhitectură". Iar el: „De câţi ani eşti aici?" I-am spus că de doi ani. Ţafazoli a completat imediat: „Domnişoara este foarte studioasă, este prima din clasa ei şi vorbeşte foarte bine franceza". E plăcut să auzi atât de multe lucruri bune despre tine. Bineînţeles, o strângere de mână şi o reverenţă, inima îmi bătea tare, îţi dai seama…

Imediat după aceea, prietenele mă tachinau: „Farah, ţi-ai petrecut toată ziua la coafor şi când şahul a fost acolo n-ai avut curaj să mergi mai în faţă…" O verişoară care era acolo pretindea că i-am plăcut regelui: „Când ai plecat din sală te-a urmărit cu privirea". Bineînţeles, toate acestea sunt poveşti.

Mai târziu l-am auzit pe Ţafazoli plângându-se: „Într-adevăr, anumite fete sunt indecente când se îngrămădesc aşa de tare să-l vadă pe rege, a trebuit să fac pe poliţistul să le îndepărtez". Slavă Domnului, nu fusesem printre ele! Apropo, i-am vorbit din nou lui Ţafazoli despre problema mea cu bursa şi mi-a promis că încearcă să mă ajute.

Anul şcolar s-a terminat cu bine. Am aflat că fusesem admisă în anul al doilea – tocmai mă plimbam pe Bulevardul Saint-Germain şi păşeam pe Pont-neuf, când unul dintre colegii mei de an mi-a dat vestea cea bună! Tot atunci am aflat că urma să-mi petrec vara la Teheran! Mama îmi oferea un bilet de avion, nimic nu putea să mă facă

mai fericită.

Ultimele zile la Paris le-am petrecut colindând prin magazine cu prietena mea care, ca şi mine, urma să meargă la Teheran în vacanţă. Niciodată n-am fost aşa de entuziasmată. Voiam să duc tuturor cadouri şi să apar în faţa lor îmbrăcată ca o adevărată pariziancă. Mi-am cumpărat o cămaşă de mătase cu flori imprimate în nuanţe de ivoriu şi verde-deschis, o fustă strâmtă, tot ivoriu, pantofi violeţi cu tocuri foarte înalte, o geantă asortată şi, în fine, un mantou subţire din piele de antilopă verde-oliv. Eram departe de a bănui că, patru luni mai târziu, reîntoarsă la Paris, cazată a Hotelul Crillon, aveam să alerg iarăşi prin magazine, de data aceasta pentru a-mi alcătui trusoul de viitoare regină…

5

Din aeroportul din Teheran păstrez amintirea unei clădiri foarte simple din care ieşeai pentru a-i însoţi pe pasageri până la peretele ridicat la câţiva metri de aparate. Prin modestia lui, edificiul te ducea cu gândul la începuturile aviaţiei. Nu l-am recunoscut, în numai doi ani, pistele se întinseseră pe o bună parte a terenurilor din jur, erau dominate acum de un veritabil turn de control şi terminate cu o gară cu ghişee noi-nouţe. Companiile aeriene europene şi americane, bine reprezentate aici, păreau să fi descoperit în cele din urmă şi Iranul.

Astfel, la şase ani după criza provocată de naţionalizarea petrolului, economia noastră părea să fie din nou în plină expansiune. Şi Teheranul era de nerecunoscut, mai prăfuit ca oricând din cauza numeroaselor şantiere, plin de maşini (ce se întâmplase cu trăsurile copilăriei mele?) şi cu trotuarele gemând de mici comercianţi. Ştiam că noi nu mai locuiam în acel apartament unde a trebuit să ne mutăm după moartea tatii şi eram nerăbdătoare să descopăr noua noastră casă. Ea era opera unchiului meu Ghotbi, care, după mulţi ani de muncă şi profitând de acesta perioadă de dezvoltare a ţării, a reuşit să ne ofere acest confort. Vila cu piscină era foarte aproape de Shemiran, pe înălţimile Teheranului, chiar acolo unde cu cincisprezece ani înainte îmi petreceam vacanţele de vară la ţară. Ce fericită am fost s-o revăd pe mama, rudele şi prietenii din aceste locuri, în care mi-am petrecut

cele mai frumoase clipe ale vieţii de familie!

Soseam din Franţa cu mintea plină de refrenele lui Ray Charles, Sydney Bechet, Edith Piaf şi Charles Aznavour, pe acesta din urmă iubindu-l mai mult decât pe toţi. Credeam cu naivitate că sunt cea mai la modă, dar chiar de la primele petreceri am descoperit că la Teheran se asculta tot muzica de la Paris. E adevărat că aproape toţi, verişori şi verişoare, colegi mai mari de la Şcoala Jeanne d'Arc şi de la Liceul Razi veneam de la universităţi occidentale.

Copii privilegiaţi ai unei ţări în curs de dezvoltare, eram iranieni trup şi suflet, dar deschişi şi celorlalte culturi, fără spirit de sectă, gata să ascultăm orice, să iubim orice, fără ca aceste lucruri să ne schimbe. În vara aceea, am dansat mult pe la unii şi pe la alţii, am ascultat multă muzică rock şi am bătut numeroasele săli de cinema care se deschiseseră în lipsa mea.

Pentru proiectul din anul al doilea, alesesem ca subiect arhitectura Moscheii şahului de la Esfahān, a cărei faţadă era acoperită cu mozaicuri de o frumuseţe uluitoare. Mi-am dorit în mod special să reproduc o parte a acestei faţade, deci mi-am petrecut multe zile la Muzeul Arheologic al Teheranului desenând şi studiind toate documentele existente referitoare la această moschee. Seara, când mă întorceam, mă întâlneam cu grupul de prieteni şi de verişori la iarbă verde, la Shemiran sau la o petrecere undeva prin Teheran. Niciodată nu mai trăisem un asemenea sentiment de plenitudine, fericită cu studiile mele, în perfectă armonie cu rudele şi cu prietenii din generaţia mea, împăcată cu Teheranul, în care jurasem cu doi ani înainte să nu mai pun piciorul.

Într-o zi, un văr al regelui şi prieten cu Reza, Sohrab, a invitat tot grupul nostru de studenţi în afara Teheranului, pe o proprietate superbă a reginei-mamă, numită Khan-Dasht. Îmi amintesc bucuria noastră de a ne afla între pereţii care adăpostiseră familia regală… Acest lucru ne umplea de emoţie şi de uimire şi, de fiecare dată când intram într-o altă cameră, se găsea cineva care să spună: „Vă daţi seama, poate că regele s-a aşezat pe fotoliul acesta… poate că regele a dormit în patul acesta…" Ni se tăia răsuflarea.

De mică, aşa cum am mai spus, am crescut în cultul regelui. Misiunea lui îi dădea în ochii mei o aură care îl plasa cu mult deasupra muritorilor. Unul dintre unchii mei, fratele tatălui meu, Estandiar Diba, era şambelan al regelui şi datorită acestui titlu primea pentru *No Ruz*, în fiecare an, din mâna regelui o monedă de aur pe care o numea un Pahlavi, pentru că avea efigia şahului. Unchiul meu îmi dăruia această monedă şi ştiu că eram convinsă că avea puteri divine… Pentru noi tot ceea ce venea de la rege era de bun augur, iar pe vremea aceea şi dacă oamenii îl visau pe rege era un semn bun.

Rămânea doar să-mi rezolv problema cu bursa, căci, chiar dacă unchiul meu era acum mai înstărit, iar mama putea să-mi suporte toate cheltuielile, consideram că acesta este un drept al meu. Finanţarea studiilor mele încă patru sau cinci ani de acum înainte reprezenta, înainte de orice, un efort considerabil pentru familia mea. Toată dificultatea consta în a şti cui să mă adresez.

Am aflat că acela care se ocupa de problemele studenţilor în străinătate era ginerele regelui. Dintr-odată, acest lucru mi s-a părut de bun augur! Ginerele regelui nu putea fi unul dintre birocraţii aceia iresponsabili cât pe ce să mă înnebunească acum doi ani. Cu atât mai mult cu cât era vorba despre Ardashir Zahedi, fiul generalului Fazlollah Zahedi, pe care regele îl numise prim-ministru în 1953, în locul lui Mohammad Mossadegh. Ardashir Zahedi se căsătorise cu prinţesa Shahnaz, unicul copil din prima căsătorie a regelui, în 1939, pe când avea 20 de ani, cu prinţesa Fawzia din Egipt, sora regelui Faruk.

Unchiul meu, Estandiar Diba, îl cunoştea pe domnul Zahedi, aşa că el a fost cel care a discutat cu acesta pentru obţinerea unei audienţe. Ardashir Zahedi ne-a primit într-una din acele case vechi ale capitalei, încântătoare şi cu grădina încărcată de plante. Era un bărbat tânăr şi foarte prietenos; bineînţeles că nu-mi puteam închipui că va fi alături de noi, douăzeci de ani mai târziu, când aveam să cunoaştem suferinţele exilului.

Mi-a pus întrebări legate de studiile şi de proiectele mele, m-a făcut să-i povestesc puţin din viaţa mea la Paris, a vrut să-mi cunoască

gusturile şi apoi, într-un mod foarte curios, a spus că ar dori să mă prezinte tinerei sale soţii, prinţesa Shahnaz.

Peste câteva zile urma să primesc invitaţia de a merge să iau ceaiul la prinţesă. Vila era puţin mai sus de Shemiran, la Hessarak, minunat amplasată la poalele Munţilor Elburz, cu o vedere superbă asupra întinderii tentaculare a Teheranului.

Prinţesa m-a primit, la rândul ei, cu multă amabilitate. Era o situaţie amuzantă şi insolită, căci, cu toate că eram din aceeaşi generaţie, ea avea 18 ani, iar eu 20, ea îşi juca cu eleganţă rolul de stăpână a casei, iar eu trebuia să fac eforturi să-mi înving timiditatea. Apoi s-au auzit voci şi zgomote de uşi deschise, iar cineva a venit şi ne-a anunţat că sosea regele. Doamne! Mi-am simţit inima bătând cu putere. Eram şocată şi încântată în acelaşi timp. Eram acasă la fiica regelui, nu ar fi fost deci nimic neobişnuit dacă el ar fi trecut întâmplător pe la ea să o sărute, dar totuşi ce noroc era pentru mine să fiu acolo în acel moment! M-am gândit cu bucurie că era o coincidenţă extraordinară…

A apărut şi regele, destins şi zâmbitor, atât de diferit de omul rezervat şi puţin trist pe care îl văzusem cu două luni mai devreme la Paris. Prinţesa şi domnul Zahedi m-au prezentat, iar suveranul s-a aşezat foarte simplu lângă noi. Imediat a intrat în vorbă, dar cu atâta căldură, zâmbind şi aprobându-mi primele cuvinte, încât am uitat pe loc situaţia. Cred că am început să-i vorbesc cât se poate de firesc, în ciuda puternicei emoţii care mă sufoca. Ca răspuns la întrebările lui i-am povestit viaţa mea de studentă la Paris şi a început între noi un joc al privirilor, vesel şi armonios, uitând pentru o clipă unde ne aflam. Acum, după atâta timp, mi se pare că a fost cu adevărat o clipă de graţie pentru care îi mulţumesc Cerului, căci, fără lejeritatea acestei prime întâlniri, poate că am fi trecut unul pe lângă celălalt…

Dar atunci nu eram conştientă de acest semn bun – pentru mine, întâlnirea aceea era rezultatul unei întâmplări magice – astfel prinţesa Shahnaz avea deja o fiică, Mahnaz, pe care aveam să o cunosc mai târziu şi pe care o iubesc mult acum. Mahnaz, care e puţin mai mare decât primul meu fiu, Reza, a fost foarte apropiată de copiii mei.

Aşa că, ajungând acasă şi convinsă că trăisem un eveniment unic ce nu avea să se mai repete, am explodat pur şi simplu. I-am povestit mamei, apoi unchiului şi mătuşii, iar exaltarea mea a cuprins întreaga casă. Să petreci o oră cu regele era, într-adevăr, un eveniment istoric ce avea să-mi marcheze familia pentru câteva decenii bune de acum înainte.

Au trecut una sau două săptămâni, eu am început din nou să lucrez la Muzeul de Arheologie Iran Bastan. Viaţa îşi reluase cursul normal, îmi mai trecuse puţin exaltarea, rămânând în mine ca o comoară îngropată, când am primit o invitaţie la cină din partea prinţesei Shahnaz… De data aceasta am avut presimţirea că în jurul meu se ţesea o intrigă specială. Şi dacă regele nu venise întâmplător în ziua aceea, ci venise să mă vadă?… Să fi fost posibil ca Ardashir Zahedi, după ce m-a primit pentru bursă, să se fi gândit că ar fi fost posibil ca regele să mă placă? Ar fi putut avea ideea să organizeze o primă întâlnire acasă la prinţesă? Întâlnirea ar fi putut rămâne fără urmări, dar iată că prinţesa mă invita din nou la ea şi nu pentru un ceai, ci pentru cină. Prezenţa regelui nu era menţionată, dar avea să fie acolo, eram sigură. Atunci mi-am reamintit totul, tristeţea privirii lui, la Paris, tot ceea ce citisem despre divorţul de Soraya, cu optsprezece luni înainte, şi tot ceea ce mi se povestise, că regele dorea să se recăsătorească, să-şi asigure succesiunea la conducerea ţării, să-şi întemeieze o familie care să-i ofere, la 39 de ani, fericirea care i-a fost refuzată până atunci… Eram tulburată. De ce oare privirea suveranului se oprise asupra mea? La rândul meu simţeam o atracţie pentru el pe care niciodată n-aş fi mărturisit-o, dacă el nu mi-ar fi dat această ocazie. Având toate calităţile intelectuale pe care o femeie le-a visat la bărbatul iubit, regele îmi părea extrem de seducător. Privirea lui dulce şi gravă, capabilă de indulgenţă şi de căldură, zâmbetul lui frumos mă emoţionau enorm. Şi apoi, eram sensibilă la detalii: felul în care îşi ţinea capul, genele pe care le consideram incredibil de romantice, mâinile… Da, eram cucerită în secret, vrăjită.

Avea să-mi spună mai târziu că mi-a iubit simplitatea. Cred că ea mi-a dat puterea – sau inconştienţa – să-mi înving timiditatea şi să mă

implic cu seninătate într-o relaţie care ar fi putut să mă îngheţe de frică. La cina aceea, ne-am regăsit tonul familiar, jucăuş, aproape tandru care ne sedusese şi pe unul, şi pe celălalt în timpul ceaiului. Atunci am îndrăznit să-l întreb dacă îşi mai amintea de întâlnirea deja Ambasada Iranului, la Paris. El mi-a spus că nu şi mi-a cerut să-i povestesc pe scurt ce se petrecuse acolo. Importanţa pe care o dădeam fiecărui amănunt l-a distrat teribil; pentru el, asemenea moment lipsit de importanţă nu contează într-o vizită oficială. El a râs. Şi eu.

Au mai urmat şi alte întâlniri la prinţesă, şi mai ales cea din după-amiaza în care eram foarte mulţi şi ne-am jucat cu discul, iar eu, fără fasoane şi natural, am început să adun discurile de cauciuc ale tuturor invitaţilor. Să fie oare acela momentul în care regele m-a ales să-i fiu soţia şi mama copiilor lui? S-a gândit, desigur, dar a mai avut nevoie de un timp să chibzuiască.

Relaţia noastră a devenit între timp suficient de amicală, pentru a-mi propune să-l însoţesc din când în când în plimbările lui cu maşina în jurul Teheranului. Maşinile sport erau una dintre pasiunile lui, una dintre puţinele valori materiale la care ţinea, alături de ceasuri. Astfel, părăseam oraşul pentru o oră sau două într-o maşină rapidă, discret urmaţi de una a Securităţii. Învăţam astfel să ne cunoaştem, el mai mult decât mine, pentru că eu nu îndrăzneam încă să-i pun întrebări, dar discuţiile sau tăcerile noastre erau întotdeauna destinse – el avea, într-adevăr, darul de a te face să te simţi bine, cu un cuvânt, cu un zâmbet. Astfel, mă puteam abandona plăcerii de a fi acolo, lângă el. Era în acelaşi timp simplu şi exaltant.

Într-o zi, m-a invitat lângă el, într-un mic avion. Toată lumea ştia că era un bun pilot. Era un avion franţuzesc, un Maurane-Saulmer cu patru locuri şi-mi aduc aminte că prinţesa Shahnaz ne-a însoţit. Am survolat Teheranul, am urcat deasupra Munţilor Elburz, – era nemaipomenit – pentru a coborî brusc în dreptul unui lac de acumulare, de pe râul Sefid-Rud, pe care dorea să mi-l arate şi unde unchiul meu Saadi muncea ca inginer agronom. Avionul trecea prin zone turbulente, pentru că vântul bate foarte tare în regiunea aceea, dar mie nu-mi păsa de pericol. La întoarcere, când aeroportul se vedea

bine, în mod curios, a început să ia din nou altitudine şi să descrie cercuri deasupra periferiilor Teheranului. Era relaxat, ca un om care nu se grăbeşte să se întoarcă din nou la afacerile lui. În cele din urmă, mi-a cerut să acţionez o comandă care se afla între noi, să „pompez", ceea ce am şi făcut, fără să cer nici cea mai mică explicaţie, complet inconştientă de situaţia în care ne aflam. Peste câteva minute a început să execute manevrele de coborâre şi am aterizat cu mare uşurinţă. Am remarcat atunci cu mare mirare că pista era plină cu maşini de pompieri şi că mai multe ambulanţe, cu girofarurile pornite, aşteptau şi ele.

— S-a întâmplat ceva? am întrebat eu.

— N-a funcţionat trenul de aterizare, mi-a răspuns el liniştit, tu eşti cea care ai scos manual rotile. Totul e în regulă, hai să coborâm.

Ne riscaserăm viaţa, dar nu şi-a pierdut calmul nicio secundă.

Vara era pe sfârşite. Aflasem că, prin intermediului domnului Zahedi, regele ceruse unchiului meu fotografii cu mine. Nu mai era nicio îndoială, regele simţea pentru mine ceva ce mergea dincolo de prietenie. În ceea ce mă priveşte, eram din ce în ce mai îndrăgostită de el. Tot ce venea de la el mă emoţiona profund. Iar la aceste sentimente atât de puternice, atât de tulburătoare pentru o tânără care descoperea dragostea, se adăuga mândria de a fi fost aleasă de către fiinţa unică, cel mai admirat şi cel mai respectat bărbat din ţara noastră.

M-a anunţat că dorea să petreacă o după-amiază cu mine la Palat, să stăm de vorbă şi să înotăm în piscină. Mi-am adus costumul de baie şi am înotat împreună. Când îmi amintesc acele clipe îi mulţumesc Cerului pentru că m-a înzestrat cu bun-simţ natural, cu un spirit liniştit. Cred că trebuie să fii foarte sinceră şi să dispreţuieşti zorzoanele, ca să poţi să apari cu seninătate la 20 de ani în costum de baie în faţa primului om al ţării şi să fii naturală. Chiar şi regele s-a mirat, iar eu ştiu că i-am răspuns că mă puteam adapta cu uşurinţă la orice situaţie. A fost o după-amiază tulburătoare şi minunată.

După care, mai multe zile, poate chiar două sau trei săptămâni, n-am mai primit nicio veste. De ce? Ce se întâmplase? Suferam în

tăcere, dar ce însemna suferinţa mea faţă de responsabilităţile acelui om? Dacă el ocupa un loc important în viaţa mea, ştiam că nu era obligatoriu ca lucrurile să se petreacă la fel şi în ceea ce-l privea. Care e locul pe care-l ocupă dragostea în viaţa unui şef de stat? Nu mă gândeam decât la el; el trebuia să aibă, înainte de a-şi face timp pentru mine, atâtea probleme imposibil de rezolvat… Poate că mă uitase… Eram în septembrie şi momentul în care trebuia să mă întorc la École spéciale d'architecture din Bulevardul Raspail se apropia. Ce trebuia să fac? Să plec discret la Paris ca şi cum nimic nu s-ar fi petrecut? Nu, m-am hotărât să fiu sinceră şi l-am rugat pe unchiul meu să îl întrebe pe domnul Zahedi dacă puteam să-mi reiau studiile în Franţa.

Mult mai târziu, regele avea să-mi spună, glumind, că îl năucisem prea tare în vara aceea pentru a mai fi în stare să ia repede o decizie. Dar în clipa aceea, mi-a fost transmis mesajul că trebuia să mai am puţină răbdare, aşa că am trecut peste data la care trebuia să-mi reiau cursurile fără să mă clintesc, în cele din urmă, mi-a parvenit o nouă invitaţie de a lua cina la prinţesa Shahnaz.

Eram mulţi în seara aceea în jurul regelui, poate chiar vreo douăzeci. Eram liniştită şi împăcată că-l revedeam. Discuţiile erau lejere, iar regele zâmbea, nearătând nimic din grijile şi tensiunile care, fără îndoială, îl năpădiseră. Cum eram în salon, i-am văzut pe invitaţi ridicându-se şi plecând rând pe rând, până când eu şi regele am rămas singuri pe o canapea. Atunci, cu mare seninătate, mi-a spus câteva cuvinte despre căsătoriile lui precedente, despre prima cu Prinţesa Fawzia a Egiptului, care i-o dăduse pe fiica lui Shahnaz, tânăra prinţesă, şi a doua cu Soraya Estandiari Bakthiari, de la care sperase în zadar un fiu. Apoi a tăcut, mi-a luat mâna şi cufundându-şi privirea în ochii mei m-a întrebat: „Vrei să fii soţia mea?" „Da!" Am răspuns: „Da" imediat pentru că nu aveam la ce să mă gândesc, nu aveam nicio rezervă, era da, îl iubeam, eram gata să-l urmez.

Nu realizam bine ce presupunea acest „da", pentru că, devenind soţia lui, trebuia să-mi asum responsabilităţi foarte grele.

„Regină, a adăugat el, vei avea multe responsabilităţi faţă de poporul iranian". Din nou am confirmat. Eram obişnuită cu

responsabilităţile, fusesem crescută în spiritul lor. Părinţii, familia, şcoala şi cercetăşia avuseseră grijă în mod constant să-mi trezească mila pentru suferinţa celorlalţi, mă învăţaseră că idealul unui om este să muncească pentru binele tuturor. Avertizarea regelui nu mă lua deci prin surprindere, mă simţeam făcută să îndeplinesc această sarcină. De fapt, nu realizasem cu adevărat ceea ce însemna asta: nu conştientizam nici greutatea, nici dimensiunea misiunii care mă aştepta.

Era 14 octombrie 1959, ziua aniversării mele. Aveam 21 de ani şi tocmai îi spusesem „da" regelui. „Da" dragostei lui şi destinului excepţional pe care îl cerea această dragoste. Aveam să devin regină celui mai bun, dar şi celui mai dureros timp pe care eram departe de a mi-l imagina… Plecând, regele mi-a cerut să păstrez secretul pentru moment. N-am fost în stare să ascund nimic alor mei, eram prea încântată şi fericită. Când am ajuns ajunsă acasă, am povestit totul mamei şi mătuşii mele, mai târziu şi unchiului de abia întors de la birou. Puternic tulburată, mama îşi ascundea cu greu teama sub manifestările de bucurie. Sigur că-mi împărtăşea bucuria, dar mai târziu mi-a mărturisit că se gândea dacă tata ar fi fost de acord. Se spunea că viaţa la Curte, lângă rege, era plină de intrigi, de răutăţi pe care oamenii şi le făceau unii altora, că regina-mamă era într-un fel, că prinţesa era în alt fel… „O fată tânără pură şi naivă cum eram eu, se gândea mama, va putea oare să-şi găsească locul printre oamenii crescuţi în serai, corupţi de jocurile de influenţă, obişnuiţi cu limbajul echivoc, cu subtilităţile diplomaţiei?" Ea era neliniştită, dar ce putea să-mi zică sau să-mi facă? Şi la ce bun?

În aceeaşi zi, cum nu-mi găseam locul, am sunat-o pe prietena mea Elli:

— Vino repede până la mine, trebuie să-ţi povestesc ceva.
— Ce? Spune-mi acum!
— Nu pot la telefon. Ia un taxi şi vino. Repede! Repede
— Farah, ai înnebunit! Dar ce ţi s-a întâmplat?…
— Am o veste mare, ţi-am zis.
— Te măriţi!
— Da!

— Dar e nemaipomenit! Cu cine? îl cunosc? Spune-mi repede cine e.

— Nu pot. Dacă vii, îţi spun. Ai pierdut deja cinci minute.

— N-o să am răbdare să aştept…

Şi a început atunci să-mi enumere toţi verii.

— Reza? E Reza, fac pariu.

— Ce, ai înnebunit? Reza e ca fratele meu.

— Kamran?

— Nici să nu-ţi treacă prin cap!

— Parviz? Yahya?

— Nu, nu e nici Parviz, nici Yahya.

În cele din urmă, după ce i-a numit pe toţi, a strigat, izbucnind în râs:

— Atunci nu mai rămâne decât regele.

— El este!

I-a căzut receptorul din mână şi a trecut multă vreme până să realizeze ce însemna acest lucru.

La foarte puţin timp după aceea, regele mi-a spus că dorea să mă prezinte familiei şi prima dată mă va prezenta reginei-mamă, Taj-ol-Moluk. A doua soţie a lui Reza Khan, creatorul dinastiei Pahlavi, mort în 1944, Taj-ol-Moluk, îi dăruise patru copii: prinţesa Shams, născută pe 27 octombrie 1917, apoi Mohammad Reza, viitorul meu soţ şi sora lui geamănă, prinţesa Ashraf, născuţi pe 26 octombrie 1919, şi prinţul Ali-Reza care a avut o moarte tragică într-un accident de avion în 1954. Regina-mamă era recunoscută ca având un caracter dificil. Se spunea că lumea se temea să-i vorbească deschis şi se povestea că regina-mamă se certase cu împărăteasa Soraya, deranjată de nepăsarea şi de prefăcătoria acesteia din urmă faţă de faptul că nu le putea oferi moştenitorul mult dorit.

Aceasta primă întâlnire cu o femeie care făcea parte din istorie, pe care nimeni nu îndrăznea să o contrazică, m-a intimidat. Chiar dacă nimeni n-o spunea deschis, această discuţie era un fel de examen de trecere. Regele suferise din cauza tensiunii dintre mama, surorile lui şi Soraya şi era un fel de garanţie a fericirii pentru noi toţi instaurarea

relaţiilor amiabile între mine şi familia lui.

De cum am intrat în salon, regele m-a condus la mama lui care stătea singură pe o canapea. După câteva fraze de început, regina-mamă m-a rugat să iau loc lângă ea. Primul meu reflex a fost să mă aşez pe un scăunel ca să fiu la dispoziţia ei, dar să stau mai jos decât ea. Astfel a început conversaţia noastră, mai degrabă un fel de interogatoriu la care m-am supus cu plăcere. Gusturile, copilăria, familia (mama şi mătuşa Louise îi cunoscuseră pe membrii familiei reginei-mamă şi fuseseră în clasă cu surorile ei), aspiraţiile – viitoarea soacră voia, normal, să ştie pe cine are în faţă. Era o femeie scundă, cu ochii de un verde-pal pe care copiii mei i-au moştenit. Nu am rămas singură cu ea, ceea ce nu era deloc uşor pentru o primă întâlnire. Evident toate persoanele prezente la această întâlnire nu aveau ochi decât pentru tânăra care eram eu la acea vreme. Dar această primă întâlnire ne-a legat într-o relaţie plină de încredere şi de afecţiune.

PARTEA A II-A

6

Logodna mea cu Mohammad Reza Pahlavi, suveranul Iranului, nu avea să fie anunţată oficial decât pe 21 noiembrie 1959, la o lună după ce noi ne pecetluiserăm destinele în secret.

În această perioadă, m-am reîntors discret la Paris pentru a-mi cumpăra o garderobă care să corespundă noilor obligaţii. Ambasadorul nostru în Franţa, Nassrollah Entezam, a fost pus la curent cu tot, în mare secret, şi rugat să-mi uşureze căutarea.

Pe 3 noiembrie am plecat spre Paris împreună cu unchiul meu Estandiar Diba, cu soţia lui, Banu, şi cu mătuşa mea Louise care, încă de la naşterea mea, a fost aşa de importantă pentru mine. Prezenţa lor m-a liniştit: aveau să-mi ţină companie şi să mă ajute să-mi constitui acest trusou special, imposibil de imaginat pentru studenta cumpătată care eram.

Avionul a făcut o escală la Geneva unde ne-am fotografiat în miezul zilei. Observasem că preşedintele Parlamentului Iranian, Sardar Fakher Hekmat, era şi el în avion şi deci nu m-am mirat să văd un grup de fotografi îngrămădindu-se la piciorul pasarelei. Am coborât în

terminalul în care trebuia să aşteptăm câteva clipe şi fotografii nu mi-au mai acordat niciun fel de atenţie. Apoi brusc, când mergeam spre clădire, înconjurată de unchiul şi de mătuşile mele, o busculadă incredibilă s-a format în jurul nostru. Printre ţipete şi zgomote de flashuri, mi-am auzit cu mare mirare numele: „Farah Diba! Farah Diba! Dumneavoastră sunteţi Farah Diba?" Şi, când am confirmat, întrebările au început să curgă din toate părţile: „Când va avea loc celebra nuntă? Ce părere aveţi despre perspectiva de a deveni împărătească? Unde veţi locui la Paris?" etc.

Am fost copleşită, în naivitatea mea crezusem că secretul căsătoriei noastre fusese păstrat şi respectat cu scrupulozitate, iar acum descopeream că devenisem un personaj public, nu numai fără să vreau, ci şi fără să mă pregătesc câtuşi de puţin pentru aşa ceva. Acei fotografi pe care nu îi văzusem niciodată mă cunoşteau, sigur, doar în mare, pentru că întâi s-au asigurat că sunt eu, iar apoi mi-au mitraliat faţa cu aparatele lor, urmând să trimită fotografiile peste tot în lume. Chiar în clipa aceea trăsesem o linie peste libertatea mea de a călători ca orice femeie, dar eu încă nu-mi dădusem seama.

— Nu putem spune nimic, nu ştim nimic, fiţi amabili şi lăsaţi-ne să trecem, a spus unchiul, complet depăşit de evenimente.

Am simţit o mare uşurare când ne-am întors la avion, protejaţi de data aceasta de către oamenii de la aeroport. Schimbam impresii cu unchiul şi cu mătuşile mele, convinsă că acum suntem la adăpost de urechi şi de ochi indiscreţi. Urma să aflu ulterior că un ziarist găsise o metodă prin care cumpărase un loc lângă mine pe traseul Geneva-Paris. Din fericire, nu vorbisem decât în persană…

Seara, primirea la Orly nu s-a putut compara cu cea de la Geneva. De data aceasta, aeroportul era plin de ziarişti şi fotografi. Cum niciodată nu mai văzusem cu ochii mei o asemenea mulţime, cum puteam să admit că aş fi declanşat aşa ceva, eu, care plecasem din Paris acum patru luni ca o necunoscută oarecare?… Rudele mele au încercat prin toate mijloacele să mă sustragă acelei mase delirante de oameni care îmi strigau numele şi se călcau în picioare. M-au tras, m-au târât, nu mai vedeam nimic de atâtea flashuri, nu aveam nicio idee despre

unde mă conduceau – mi-am pierdut chiar şi pantofii pe gazonul de lângă pistă – şi abia după un sfert de oră de la acest şoc, am poposit brusc într-o maşină întunecată şi luxoasă: cea a Ambasadei Iranului.

Eram asurzită, dar zâmbitoare şi amuzată. Dar în maşină nici n-am avut timp să respirăm bine că, de cum s-au închis portierele, am fost prinşi ca în capcană. Flashurile luminau tot interiorul şi cum mulţimea ne împiedica să plecăm, mă simţeam ca un animal hăituit de oamenii care vânează noaptea pentru a-şi zăpăci prada cu lumină puternică… Când, în cele din urmă, şoferul a reuşit să plece, a început un rodeo care aproape că m-a zăpăcit. Urmărită de fotografi pe motociclete, care aproape că se aruncau sub roţile maşinii cu o viteză ameţitoare, ţipam, crezând în fiecare clipă că aveam să ucidem pe unul dintre ei. Rezultatul a fost că mi-au făcut o serie de fotografii în care apar cu gura deschisă, cu trăsăturile schimonosite de frică, fotografii pe care le-au exploatat din plin mai târziu, când au pretins că aş fi nefericită…

În aceste condiţii, sosirea mea la Hotelul Crillon n-a trecut neobservată şi chiar de a doua zi parizienii au fost informaţi că viitoarea regină a Iranului locuia în palatul ale cărui ferestre dădeau spre Place de la Concorde. Acest lucru a determinat creşterea presiunii ziariştilor şi timp de două sau trei săptămâni, cât a durat sejurul meu, nu am reuşit aproape niciodată să ies din hotel, fără să fiu urmărită de maşini şi de motociclete. Dejucau toate păcălelile pe care le inventam. Prin ce fel de ubicuitate? Am găsit un răspuns la această întrebare când am aflat că un ziarist mituise un servitor pentru a se îmbrăca cu uniforma lui fiind astfel mai aproape de mine… Această hărţuire a presei răspundea probabil aşteptării publicului, pentru că, de la primele mele ieşiri, am remarcat curiozitatea şi mai ales simpatia oamenilor pentru mine aşa că, în ciuda ziariştilor sau poate tocmai datorită lor, acea călătorie a fost plină de momente încântătoare, de emoţii puternice. Nu rezist afecţiunii spontane, iar legăturile foarte puternice cu Franţa, cu parizienii, în special, datează din acele zile nebuneşti în care peste tot întâlneam numai zâmbete, în ciuda înghesuielii pe care o provoca simpla mea prezenţă…

Cu mult înainte să apar în viaţa lui, suveranul Iranului îi emoţionase pe francezi. Mi-am dat seama foarte repede, discutând cu unii şi cu alţii, cât de sensibili erau oamenii la dramele care îi tulburaseră viaţa. Îşi aminteau în ce condiţii grele, la numai 21 de ani, a trebuit să-şi urmeze tatăl la tron, acesta fiind exilat de trupele britanice şi sovietice care ocupau Iranul. Despărţirea lui în 1947 de romantica şi melancolica prinţesă Fawzia, care îi fusese alături în timpul războiului, pentru a se întoarce în cele din urmă în acel Egipt care mereu îi lipsise, impresionase publicul francez. La fel de emoţionantă fusese tristeţea care se abătuse asupra celei de-a doua căsătorii, cu Soraya Estandiari, când aceasta nu reuşise să-i dăruiască fiul mult aşteptat. Se discutase mult în Franţa despre nefericirea suveranilor Teheranului, atunci când eram la Paris, în primul an la Arhitectură. Şi iată că regele, care ştiuse să-i emoţioneze pe toţi, avea să se căsătorească cu o fostă studentă de pe Bulevardul Raspail.

Doar prin puterea dragostei treceam de la cămăruţa mea din campusul universitar la Palatul Persiei Eterne, iar acest lucru înflăcăra sufletul tandru şi romantic al francezilor şi îmi asigura simpatia lor. Suveranul nu se căsătorea cu o prinţesă, nu se conforma ritualului căsătoriilor aranjate între familiile regale; nu, el se îndrăgostise de o „micuţa" iraniană şi, ca-n poveşti, avea să-şi urmeze dragostea… Era aproape prea frumos ca să fie adevărat. Dar nu şi pentru anumite ziare care au văzut aici o ocazie bună ca să evoce mitul Cenuşăresei. Astfel, au forţat realitatea şi m-au prezentat uneori ca pe o ciobăniţă crescută în mizerie, spre marea disperare a unchiului meu: „Mai au puţin şi spun că ai fost găsită lângă râu! E inadmisibil! Inadmisibil" Toate acestea îmi erau indiferente şi mă gândeam că valoarea unui om nu depinde nici de naştere, nici de bogăţie, iar acest lucru mi-a fost confirmat mai târziu, ca regină şi apoi, în exil. Oricum, ce puteam face pentru a stabili adevărul? Nu s-a spus nimic oficial, în momentul acela nu eram decât o tânără care trăia împărăteşte în Hotelul Crillon, care îi vizita pe toţi creatorii de modă şi magazinele de lux cu binecuvântarea vizibilă a Ambasadei Iranului.

Îmi amintesc, în special, de o vizită la Guerlain, pe

Champs-Élysées. Aveam în spate o asemenea mulţime de fotografi şi de cameramani, că a fost nevoie să se oprească provizoriu circulaţia pe cea mai frumoasă stradă a lumii cât timp mi-am ales eu un parfum… Este de neînchipuit! Dar cel mai rău a fost la surorile Cari-ta, care au primit misiunea de a-mi face o nouă coafură. O citez aici pe Maria Carita cu relatarea făcută lui Lesley Blanch pentru cartea pe care mi-a consacrat-o:

„O doamnă de la Ambasada Iranului la Paris ne-a telefonat pentru a fixa o întâlnire. În mod curios, a ţinut neapărat să fim amândouă prezente acolo în ziua respectivă. Ea ne-a explicat că urma să vină cu o prietenă şi ar fi fost, fără îndoială, mult mai comod să fie aşezate împreună în salonul nostru particular. A insistat aşa de tare, că am început să ne întrebăm ce fel de creatură extraordinară ar putea să ne aducă. În dimineaţa respectivă am auzit un zgomot teribil care venea din stradă, strigăte, un adevărat haos. De departe părea o mulţime furioasă. Când ne-am uitat pe fereastră, am văzut că strada era blocată de fotografi şi de cameramani, care se băteau să ocupe un loc mai bun. Chiar atunci a apărut clienta mea cu misterioasa ei prietenă într-o maşină, iar poliţiştii au încercat să le facă loc prin mijlocul fotografilor. În cele din urmă au reuşit să intre, iar noi ne-am repezit să închidem uşa. Înţeleseserăm până la urmă cine era noua noastră clientă. Totul devenea foarte interesant, iar noi am încercat, pe cât posibil, să o ferim de curiozitatea noastră. Vorbea foarte puţin, dar nu avea un aer timid. Era tăcută şi observa totul cu mare atenţie. Îşi dăduse seama că ne cunoaştem meseria, aşa că se lăsase complet pe mâinile noastre. Era o tânără încântătoare, bine făcută, cu mâini superbe şi părul de un negru intens, aproape albastru, aşa cum vedem în miniaturile persane”.

A trebuit să tragem perdelele pentru că am avut imediat senzaţia că suntem păsări în colivie; totuşi, un ziarist a avut ideea să ne fotografieze de pe clădirea din faţă, aplecându-se… Surorile Carita mi-au inventat în ziua aceea coafura cu cărare pe mijloc şi tâmplele acoperite, care avea să facă furori peste tot în lume – femeile cereau să fie coafate „că Farah Diba”.

Am fost la Dior, unde mi-a fost prezentată colecţia, am avut o lungă şedinţă de lucru cu Yves Saint-Laurent, stilistul prestigios care ce avea să-mi creeze rochiile de logodnă şi de cununie, am fost şi la o premieră la Opera Garnier, la *Carmen* de Bizet. Erau acolo şi generalul, şi doamna de Gaulle, ca şi mai mulţi miniştri… şi Parisul întreg. Eram emoţionată să-l văd aşa de aproape pe omul care salvase Franţa şi pe care unchiul meu Bahram îl admira atât de mult şi, cu toată confuzia mea, mi-am dat seama că generalul nu avea ochi decât pentru mine. Se ştia, bineînţeles, la cel mai înalt nivel de stat, care era destinul meu şi, în mod evident, era curios să mă vadă. Nu mă îndoiam că, doi ani mai târziu, ca regină a Iranului, aveam să fiu primită cu mare afecţiune la Élysée de către general şi soţia lui.

Chiar de la sejurul acela, André Malraux mi-a arătat interes şi prietenie, scriindu-mi această dedicaţie drăguţă pe exemplarul meu din *Vocile tăcerii*, pe care i-l trimisesem cu un mic mesaj, cu câteva zile înainte de întoarcerea mea la Teheran: „Este emoţionant, domnişoară, că v-aţi gândit la unul dintre cei mai fideli admiratori ai geniului iranian chiar acum când plecaţi. Fie ca studenta care şi-a amintit de mine să-i transmită împărătesei Iranului, pe care o iubesc, marea putere a sărbătorii asociate destinului vostru şi vă urez din toată inima ca zânele veşnic vii ale Franţei să fie alături de cele ale Iranului pentru a veghea la fericirea voastră. André Malraux, noiembrie 1959”.

Regele mă suna în fiecare seară. Aşteptarea acestei întâlniri îmi lumina ziua şi dădea sens fiecărei clipe, pentru că totul avea un singur scop: să pregătesc viaţa pe care aveam să o construim împreună. Ştiu că inima mi se oprea pur şi simplu când îmi spuneau că este el la telefon. Eram foarte îndrăgostită, trebuia să fac eforturi mari pentru ca vocea mea să nu-mi trădeze emoţia. Şi el era emoţionat, îl auzeam. Mult mai târziu m-a asigurat că nu spusese „te iubesc” decât la trei femei. „Dintre care una eşti tu”, mi-a spus el.

Logodna noastră a fost anunţată printr-un comunicat scurt, pe 21 noiembrie: „Astăzi, la orele 17, la Palatul Ekhtessassi are loc logodna Maiestăţii Sale, Şahinşahul Mohammad Reza Pahlavi, suveranul Iranului, cu domnişoara Farah Diba. Căsătoria va fi

sărbătorită peste o lună, pe 29 azar 1338, potrivit calendarului iranian, sau pe 21 decembrie 1959, potrivit calendarului creştin".

Odată întoarsă de la Paris, modul meu de viaţă s-a schimbat complet. Nu mai locuiam cu mama, în casa unchiului meu. Regele dorise să locuiesc de acum înainte în incinta palatului şi, pentru a mă putea vizita, regina-mamă fusese de acord să-mi cedeze apartamentele ei private şi să se retragă pentru o vreme în casa ei de la ţară.

Ultimele săptămâni înaintea nunţii le-am trăit într-o permanentă stare de euforie. Acum regele respira şi muncea la câteva sute de metri de mine şi puteam să-l văd de la fereastră. Descopeream încetul cu încetul cum îşi petrece timpul un conducător de stat şi cât sunt de rare şi de preţioase momentele de intimitate. Suveran de douăzeci de ani, cu toate că tocmai îşi sărbătorise cei 40 de ani, bărbatul care avea să-mi fie soţ era stăpân pe existenţa lui. În acea lună de decembrie '59, l-am văzut primindu-l oficial pe preşedintele Eisenhower, prezidând toate ceremoniile stabilite şi făcându-şi timp să evadeze şi cu mine în parc sau să stea de vorbă la o ceaşcă de ceai, cu un aer aparent liber şi senin.

Toamna este anotimpul meu preferat. Copacii parcă ard în soarele blând, Munţii Elburz ne trimit în fine vântul răcoros, pe care toată vara l-am aşteptat, te simţi într-o miraculoasă armonie cu natura. Regele îmi ştia preferinţa pentru aceste luni binecuvântate, pentru culori, şi aproape în fiecare zi plecam împreună din palat, într-una din maşinile lui. Pe vremea aceea, securitatea nu era ceva obsedant, cum a devenit după aceea, aşa că două gărzi de corp, care ne urmau în maşina lor, erau de ajuns. Pe străzile pe care mergeam, feţele oamenilor se luminau imediat ce-şi recunoşteau suveranul, îl salutau, îl aplaudau, iar el le făcea câte un semn. Eram încântată şi emoţionată să fiu legată de omul care se bucura de atâta simpatie. Îmi aduc aminte că, în copilărie, cu mâna în mâna mamei, îl salutasem în împrejurări asemănătoare, pe marginea unui drum de ţară, aproape de Marea Caspică, iar el se mişcase puţin pe scaun pentru a ne zâmbi. Într-o zi, i-am spus-o. El nu păstrase în minte acea clipă, dar mi-a zâmbit fără să vrea la fel ca în după-amiaza aceea.

Tot în acele săptămâni i-am cunoscut mai bine pe fraţii şi pe surorile regelui, căci cei mai mulţi dintre ei locuiau în apropiere de palat. De la prima lui soţie, Reza Khan a avut o fiică, prinţesa Hamdam Saltaneh, pe care am cunoscut-o. Am vorbit deja despre prinţesa Ashraf, sora lui geamănă, şi despre prinţesa Shams, sora lor cea mare, născute ca şi el din căsătoria lui Reza Khan cu regina-mamă Taj-ol-Moluk. Între timp, Reza Khan a mai fost căsătorit de două ori şi a mai avut şase copii. Din căsătoria cu regina Turan s-a născut prinţul Gholam-Reza. Din căsătoria cu regina Esmat s-au născut prinţii Ahmad-Reza, Abdol-Reza, prinţesa Fatemeh şi prinţii Mahmud-Reza şi Ahmad-Reza. Pentru tânăra studentă care eram, novice în materie de protocol, mi s-a părut imposibil să-mi găsesc un loc printre aceşti numeroşi fraţi şi surori vitregi cu sânge regal, toţi foarte legaţi de prerogativele şi de rangul lor. Abia atunci am înţeles neliniştea mamei: ce se va întâmpla cu fiica ei, atât de naivă încă, într-o Curte despre care se spunea că e plină de intrigi şi jocuri de culise? Aşa cum am făcut încă din copilărie, am refuzat să intru în certuri inevitabile, directe sau ascunse, şi m-am purtat potrivit caracterului meu: am creat armonie peste tot pe unde era posibil şi n-am plecat urechea la intrigi. Nu m-am lăsat antrenată în meschinăriile şi în certurile care nu cruţă nicio familie şi nicio Curte. Cât am fost regină a trebuit să-mi păstrez această atitudine pe care am adoptat-o încă din primele zile. Acest lucru nu a fost greu pentru mine, deoarece aveam susţinerea şi dragostea regelui pe care mediocritatea îl deranja profund. Ca iraniană, am respectat familia şi am ştiut că lucrul esenţial pentru suveranul atât de ocupat era să fie înconjurat de armonie în viaţa lui particulară.

7

În dimineaţa zilei de 21 decembrie ne-am trezit cu toţii odată cu primele licăriri de lumină. Căsătoria trebuia să înceapă în prima parte a după-amiezii şi în acea ultimă noapte dormisem la ai mei, în casa unchiului. Rochia concepută de Yves Saint-Laurent mă aştepta pe un umeraş, dar înainte de a o îmbrăca, a trebuit să mă supun mâinilor surorilor Carita, care fuseseră chemate special de la Paris ca să mă coafeze. Ele păreau mai emoţionate şi mai încordate decât mine, iar eu

m-am grăbit să le încurajez, ceea ce a declanşat hohote de râs. Ziua avea să fie lungă şi plină de emoţii, dar eu speram că avea să fie plăcută pentru toată lumea.

La scurt timp după micul dejun, mi s-a adus diadema. Proprietatea statului, bijuteriile coroanei nu părăsesc decât în mod excepţional seifurile Băncii Centrale de la Teheran. Autorizaţia de scoatere a unei singure bijuterii are nevoie de semnătura mai multor personalităţi, printre care şi prim-ministrul. Diadema pe care aveam să o port în ziua aceea fusese concepută la începutul anilor ’50 de către bijutierul american Harry Winston. De o frumuseţe meredibilă, această bijuterie inestimabilă are inconvenientul de a cântări aproape două kilograme.

Vă daţi seama de provocarea făcută celor două coafeze: să potrivească această minune pe un cap puţin obişnuit cu diadema şi încă şi mai puţin cu imobilitatea. Cu atât mai mult, cu cât trebuia să port diadema până seara, să parcurg câţiva kilometri cu maşina, să urc şi să cobor scări, să merg, să râd, să salut… N-au avut nevoie de mai mult de trei ore, iar eu cred că n-au respirat decât a doua zi, când au aflat că nu se petrecuse nicio catastrofă cu coafura.

Îmbrăcându-mi rochia brodată cu fir de argint şi motive persane, împodobită cu strasuri şi perle (false, bineînţeles), m-am gândit cu drag la fetele de la Casa Dior de la Paris: ele îmi uraseră toată fericirea din lume şi ştiu că avuseseră grijă să coasă un fir albastru în tiv, pentru ca zânele cele bune să dăruiască regelui băiatul pe care şi-l dorea.

În cele din urmă, la ora stabilită, prinţesa Shahnaz, a cărei afecţiune m-a ajutat mult în acele săptămâni, ca şi prim-ministrul, Manucehr Eghbal, şi ministrul Curţii, Hossein Ala, au venit să mă conducă la rege. Căsătoria religioasă urma să aibă loc la Palatul de Marmură, în plin centrul Teheranului, iar noi aveam de străbătut un drum lung până acolo, începând cu colinele împădurite ale Shemiranului.

Potrivit tradiţiei musulmanilor iranieni, care spune că înainte de orice călătorie trebuie să treci pe sub *Coran*, când am coborât de pe

verandă, am păşit pe sub *Cartea Sfântă*, pe care o ţinea mama. Apoi, ca un ultim gest de bun augur, am dat drumul la nişte porumbei şi le-am urmărit o clipă zborul spre azurul uşor lăptos al acelei prime zile de iarnă. Pe 21 decembrie se sărbătoreşte în Iran *Shab-e Yalda*, cea mai lungă noapte a anului şi cu această ocazie se reunesc familiile pentru a citi poezii de Hafez, pentru a mânca pepeni, rodii şi fructe uscate. În ziua aceea şi în dimineaţa următoare lumea veghează, pentru că, simbolic, se sărbătoreşte victoria luminii asupra întunericului.

Alaiul de maşini a pornit încet. Atunci am observat că străzile erau înţesate de oameni. Lumea se îngrămădise pe tot parcursul drumului nostru şi, cu siguranţă, aşteptau acolo de ore bune. Feţele li se luminau la trecerea noastră, ne făceau semne cu mâinile, aplaudau; îmi auzeam numele ca pe un vuiet continuu. Normal că niciodată până atunci nu mai fusesem obiectul unui asemenea entuziasm, al unei asemenea dăruiri, iar emoţia mi-a tăiat respiraţia. Acest popor iranian, din care mă născusem şi eu, credea în mine, mă sărbătorea, mă adopta încă de pe atunci, de când nu făcusem nimic nici pentru el, nici pentru Iran. Emoţionată şi confuză, mi-am promis să fac tot ce-mi va sta în putere pentru aceşti bărbaţi şi femei, pentru aceşti copii cocoţaţi peste tot. Mult mai târziu, am realizat că veneam în locul unei regine pe care o iubiseră şi aplaudaseră la fel. Dar, oricum, veniseră cu miile. Mi-am spus că meritau să le mulţumesc îndoit. Am aflat mai târziu că oamenii erau fericiţi că regele se căsătorea cu o iraniană. Iar preoţii, ştiind că eram o Seyyed, descendentă a Profetului, au spus că suveranul, căsătorindu-se cu mine, devenea ginere al Profetului.

Regele mă aştepta în capul scărilor Palatului de Marmură, foarte drept, îmbrăcat în uniformă. De cum am coborât din maşină, şase domnişoare de onoare îmbrăcate în alb şi cu coroniţe de flori mi-au urmat paşii, în timp ce un cavaler de onoare, verişorul meu cel mic, Ahmad-Hossein, mergea în faţa mea şi presăra petale pe treptele pe care aveam să păşesc. Nu ştiu care era mai emoţionat, eu sau regele. Peste câteva clipe urma să fim căsătoriţi şi abia atunci mi-am dat seama că nu aveam verigheta pentru el! Nimeni nu se gândise, iar eu cu atât mai puţin, că soţia este cea are trebuie să aducă verigheta…

Ardashir Zahedi, ginerele regelui, m-a scos din încurcătură şi mi-a dat verigheta lui, pe care, o clipă mai târziu, aveam s-o pun pe degetul soţului meu. În zilele care au urmat i-am oferit o verighetă pe care, după moartea lui, am purtat-o pe acelaşi deget cu a mea.

Au fost invitaţi doar membrii familiilor şi câţiva membri ai Guvernului. Ne-am dorit o ceremonie intimă, aşa cum se face în general la o căsătorie religioasă. Potrivit tradiţiei, am aşezat pe pământ, pe un covor, toate simbolurile unei căsătorii rodnice şi fericite: o oglindă şi nişte lumânări pentru lumină, pâine pentru abundenţă, tămâie pentru alungarea răului, dulciuri pentru toate bucuriile vieţii şi, bineînţeles, Coranul. Imamul Teheranului a recitat versetele de dinainte de unirea viitorilor soţi, apoi m-a întrebat pe un ton solemn dacă voiam să mă căsătoresc cu bărbatul de lângă mine. La noi tradiţia cere ca mireasa să se lase rugată şi să nu consimtă decât la a treia încercare. De data aceasta, n-a fost nevoie ca imamul să insiste, am răspuns „da" imediat, cu o grabă care i-a făcut pe toţi a zâmbească şi să murmure.

La scurt timp după aceea, doi reprezentanţi ai Stării Civile ne-au adus registrul oficial şi atunci mi-am zis că această prima semnătură cu numele de Farah Pahlavi va fi semnătura mea pentru totdeauna.

Mai târziu, când m-am uitat la fotografiile făcute la nuntă, m-a încercat o uşoară ciudă. Din cauza trenei, nu am putut să stau pe un tron, ca şi soţul meu, aşa că m-au instalat pe un taburet, fără să ţină cont de faptul că urcată acolo, eram mai înaltă cu o jumătate de cap decât el. Nu s-a găsit nicio persoană printre toţi oamenii aceia din protocol, experţi în legile bunului-simţ şi ale eleganţei, care să observe că ar fi mult mai potrivit şi mai frumos ca regele să fie cel puţin la nivelul soţiei lui.

După un moment de odihnă în familie, am mers la veneratul şi somptuosul Palat Golestan – reşedinţa de odinioară a regilor Qajar, care nu mai era folosit decât pentru ocazii importante – acolo unde ne aşteptau peste o mie de invitaţi. Cred că am fost într-o agitaţie continuă la această recepţie feerică, pentru că nu am păstrat decât o amintire difuză şi mirată. Toate chipurile de lângă noi păreau să ne

împărtăşească fericirea, fie că erau din familie, fie că erau oficiali…

Peste câteva zile am plecat spre Ramsar, o micuţă staţiune balneară de lângă Marea Caspică, într-un vagon regal, pe care-l trăgea un tren obişnuit. În această regiune pe care o iubeam, şi unul, şi celălalt, am vrut să ne facem voiajul de nuntă, mai degrabă decât în străinătate. Şi, în plus, era un voiaj de nuntă mai special, pentru că o mare parte din familie ne însoţea. Aveam apoi să-l tachinez adesea pe rege în legătură cu acest lucru: „Chiar de la nuntă oamenii au înţeles că te-ai căsătorit cu o adevărată iraniană”.

Păstrez o amintire vie a acestui drum până la Ramsar. Pentru prima dată călătoream prin ţară în calitate de suverană, străbăteam munţii arizi şi câmpiile înverzite ale Gilanului. Trenul se oprea în fiecare sat şi oamenii ne aşteptau pretutindeni îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, mândri şi bucuroşi să ne întâmpine. Femeile mă atingeau, mă sărutau, iar în privirea bărbaţilor se citea mândria de a arăta regelui o şcoală nouă, un orfelinat sau uzina pe care urmau o inaugureze. Am văzut atunci câtă încredere avea poporul în bărbatul acesta căruia tocmai îi dăruisem viaţa mea.

În timpul acestor întâlniri, în mijlocul acestor mulţimi, el era foarte atent la ceilalţi şi prevăzător, păstrând întotdeauna o anumită distanţă. Sigur că iranienii nici n-ar fi înţeles şi nici nu le-ar fi plăcut ca regele să fie familiar cu ei, dar eu mi-am dat seama că regele era rezervat, iar acest lucru îl făcea uneori să nu exprime căldura şi afecţiunea pe care o simţea pentru gazdele lui. Aşa că am început să-l îndemn să zâmbească, acest zâmbet fiind mult mai expresiv decât vorbele. Îi tot repetam: „Zâmbeşte când te fotografiază, eşti atât de frumos şi ţi se citeşte până în adâncul sufletului”.

Câţiva ani mai târziu, când i-am spus acelaşi lucru fiului nostru mijlociu, Ali-Reza, atunci în vârstă de trei sau patru ani, mi-a răspuns fără să clipească: „Nu, nu vreau să zâmbesc, vreau să stau ca tata”.

Iranul aprecia faptul că regele apărea serios în toate situaţiile.

În acele săptămâni de vacanţă ne-am cunoscut mai bine. Regele era sportiv şi, în special, un foarte bun călăreţ, iar sportul a devenit pentru noi un teren de înţelegere şi de complicitate. Măcar în acest

domeniu se destindea definitiv, găsea aspectul juvenil al jocului şi râdeam ca nebunii. Îmi amintesc că am vrut în acel sejur să învăţ să conduc scuterul şi că am căzut, ameţită de viteză. Maiestatea Sa Împărăteasa – acesta era titlul oficial pe care îl primisem din ziua căsătoriei – avea genunchii juliţi, ceea ce îl distra teribil pe rege, pe fotografi încă şi mai mult, şi dădea un aer natural vieţii noastre cotidiene.

Locuiam la Hotelul Grand din Ramsar, care era singurul din staţiune. Construit pe vremea lui Reza Khan, în stilul monumental al epocii, hotelul avea deschidere spre bulevardul cel mare cu portocali care cobora până la mare. Zilele treceau în mod plăcut, cu vizite la un ceai în apropiere, cu plimbări lungi, cu jocuri de societate, care sunt îndrăgite în Iran, şi cu mese în familie.

Îmi aduc aminte că am primit vizita scurtă a unui corespondent al ziarului *Times* din Londra şi că i-am declarat că aveam să-mi dedic existenţa „poporului iranian" şi în special femeilor, cărora doream să le ofer posibilitatea de a studia şi de a munci; în Teheran, mi-am dat seama cât de departe eram de a mă „dedica poporului" în orice fel. Izolată în palatul în care regele muncea de dimineaţa până seara, nu aveam nicio idee despre ceea ce trebuia să fac pentru a acţiona. Nu-mi rămânea decât să învăţ meseria de regină.

Mai întâi am cunoscut plictiseala, eu care, cu şase luni în urmă, îmi pregăteam cu febrilitate examenele de arhitectură. Niciodată, de la şcoala primară, nu mai fusesem aşa de inactivă cum eram acum. Personalul palatului nu avea nevoie de mine pentru administrarea casei. Dacă voiam vreun meniu special, nu trebuia decât să spun, dar şeful se descurca perfect şi fără sfaturile mele. De altfel, dacă mă aventuram să propun vreo schimbare în ordinea lucrurilor, mi se răspundea că aşa fuseseră dintotdeauna, aşa că nu mai insistam. Cu excepţia menajerei, Momtaz, pe care o cunoşteam din copilărie şi care venise cu mine la palat, şi a doicii mele, Monavar, care venea din când în când la mine, toţi acei oameni care mă înconjurau serveau la Curte de ani întregi şi erau mai obişnuiţi decât mine cu uzanţele.

Încetul cu încetul am intervenit ca stăpână a casei în stabilirea

detaliilor vreunei recepţii, dar nu rolul acesta mă interesa. Doream să fac ceva, să muncesc pentru binele ţării. Dar cum să încep? Aceasta era întrebarea pe care mi-o puneam tot timpul.

Am recitit agenda oficială a primelor mele săptămâni ca regină şi mi-am spus că aceasta este atitudinea care se aşteaptă de la soţia şahului:

— 8 ianuarie 1960: sărbătoarea 17 Dey, Ziua Eliberării Femeii Iraniene, a fost petrecută în prezenţa Şahinşahului şi a Maiestăţii Sale Împărăteasa.

— 9 ianuarie 1960: Maiestatea Sa Împărăteasa a vizitat Institutul Pasteur.

— 13 ianuarie 1960: Maiestatea Sa Împărăteasa a binevoit să meargă la Institutul pentru Protecţia Mamelor şi a Nou-născuţilor, inspectând mai multe secţii ale acestui institut.

— 16 ianuarie 1960: Şahinşahul şi Maiestatea Sa Împărăteasa ali vizitat Spitalul Farabi. Cu această ocazie, profesorul Shams, prezentând secţia specială de oftalmologie, a rugat-o pe Maiestatea Sa Împărăteasa să accepte patronajul acesteia.

— 17 ianuarie 1960: Maiestatea Sa Împărăteasa a vizitat spitalul de tuberculoşi şi noua clădire a spitalului, care dispune de 400 de paturi.

— 19 ianuarie 1960: Maiestatea Sa Împărăteasa a vizitat numeroasele secţii ale sanatoriului Khan Abad.

— 24 ianuarie 1960: Centrul de luptă împotriva tuberculozei, situat pe strada Mulavi, a fost inaugurat de către Maiestatea Sa Împărăteasa.

— 28 ianuarie 1960: sărbătoarea Organizaţiei Studenţilor de la Universitatea din Teheran s-a desfăşurat în prezenţa Maiestăţii Sale Împărăteasa.

Etc.

Inspectez, inaugurez, dar, făcând acest lucru, văd, ascult, învăţ.

În acelaşi timp primesc foarte multe scrisori. Acestea sunt extrem de înduioşătoare: pe parcursul povestirii, adesea stângace, a situaţiilor dramatice, mă familiarizez cu problemele actuale. În

provinciile îndepărtate, oamenii mai suferă încă din cauza sărăciei, mortalitatea infantilă este ridicată, copiii nu au şcoli, lipsa igienei şi subnutriţia îi ucid.

Îmi era imposibil să fiu insensibilă la aceste chemări. Trebuia să le răspund, să le dau speranţă, dar ce să le spun? Era posibil ca Guvernul să se fi apucat deja să lucreze la problemele respective şi era de datoria mea să mă informez. Dacă nu, eu trebuia să fiu vocea acestor nefericiţi pe lângă miniştrii care se ocupau cu astfel de probleme. Imediat am discutat cu soţul meu despre acest lucru. I-am vorbit despre problemele pe care le ştia şi pe care se străduia să le rezolve puţin câte puţin de ani de zile şi, spre fericirea mea, m-a încurajat. „O să fac în aşa fel, încât să fii permanent informată în legătură cu ceea ce întreprinde Guvernul", mi-a promis el. Într-adevăr, peste câteva zile mi-a trimis un om extraordinar, şeful de Cabinet: domnul Fazlollah Nabil.

Fost ambasador, obişnuit cu manevrele executivului, unanim respectat, Fazlollah Nabil era evident omul de care aveam nevoie. Datorită experienţei lui – ar fi putut să-mi fie tată – am învăţat pentru început să-mi organizez timpul. După care, îndrumată de el şi de alţi oficiali, am început să cunosc planurile de dezvoltare şi reformele vizate, putând astfel să pun în aplicare munca de informare a corespondenţilor mei şi seria de propuneri adresate Guvernului. Tot el mi-a gestionat agenda şi, în curând, am început să mă întâlnesc cu miniştri şi cu reprezentanţi, cât se poate de variaţi, ai societăţii civile. Aceste femei şi aceşti bărbaţi, cărora în toată viaţa mea de regină le-am lăsat uşa deschisă, m-au pus la curent cu toate problemele, m-au îndrumat şi m-au ajutat să creez diferite asociaţii pentru sănătate, educaţie, igienă şi cultură.

Graba mea de a ajuta, de a fi alături de rege s-a poticnit însă repede de o minunată piedică: la numai două luni după căsătoria noastră am aflat că vom avea un copil. Când a aflat vestea, faţa soţului meu s-a luminat; niciodată nu l-am văzut atât de tăcut şi de emoţionat în acelaşi timp. Gândul că aş putea să-i aduc fericirea visată de mai mult de douăzeci de ani, m-a aruncat şi pe mine într-o exaltare de

nedescris. Am hotărât să mai aşteptăm câteva săptămâni până să anunţăm oficial ştirea, dar bucuria ne schimbase viaţa. Privirea regelui, a cărei melancolie mă emoţionase cu un an mai devreme la Paris, nu mai era aceeaşi. Ai fi zis că o scânteie de fericire îi lumina chipul, de cum mă vedea.

Ca singuri deţinători ai acestui secret, am plecat pe 20 februarie, în Pakistan. Era prima mea călătorie oficială, eram deosebit de fericită să fiu împreună cu regele – ne simţeam mult mai intim legaţi unul de celălalt – şi foarte încântată să descopăr această ţară. Dar subestimasem violenţa greţurilor, accentuată de căldura sufocantă din Pakistan. Momentul cel mai greu şi, într-un fel, cel mai amuzant, după trecerea anilor, a fost călătoria cu maşina, alături de preşedintele pakistanez, Ayub Khan. Acest om foarte plăcut îmi povestea despre diferitele aspecte ale ţării lui, în vreme ce eu mă gândeam dacă o să mai rezist până la destinaţie. De cum am ajuns, am fugit la baie.

De câte ori, în călătoria aceea, nu m-am dus de urgenţă în apartamentele noastre! Regele avea mare grijă ca această călătorie să nu fie prea greu de suportat pentru mine, dar probabil că oamenii se gândeau ce fel de insecte mă pişcau tot timpul, însă acest lucru nu m-a împiedicat să apreciez afecţiunea pakistanezilor – am întreţinut dintotdeauna relaţii amicale cu acest vecin al nostru – şi să profit, în special, de serile artistice din minunatele grădini din Lahore, unde se citea poezie persană de Eghbal Lahori. Interesul meu pentru cultura şi artă începea să fie vizibil deja, iar mai târziu, când am fondat Festivalul de la Shiraz, am invitat, cum era şi normal, şi artişti pakistanezi.

La întoarcere, am făcut o escală de două sau trei zile la Abadan, în Golful Persic. Abadanul, care adăpostea atunci una dintre cele mai mari rafinării din lume, era o mândrie a tinerei economii iraniene. Am fost încântată să vizitez fabricile noastre şi să întâlnesc mii de muncitori şi de ingineri, care permiteau avansarea ţării noastre.

Şi acolo mi-am subestimat starea de sănătate. Îmi place mirosul de benzină care mă face să-mi amintesc cu nostalgie de Iran, dar fumul de sulf al Abadanului şi căldura halucinantă mi-au înteţit greţurile. Iar oamenii mă sărbătoreau, voiau să mă vadă şi să mă îmbrăţişeze, nu

aveam voie să fiu bolnavă. Dacă există vreun fel de eroism în a fi o persoană publică, aici este: în necesitatea absolută de a fi prezentă şi de a răspunde la afecţiunea care ţi se arată, atunci când ai vrea să fii în pat… E adevărat, am fost izbită de greutatea vieţii din anumite cartiere şi, întâlnind un grup de femei, nu le-am ascuns acest lucru. Vizitând cartierele muncitoreşti, mi-am dat seama că acele familii au nevoie de mai multă atenţie şi de compasiune. Trebuie să luăm măsuri în favoarea lor, cât mai repede posibil.

Aceste călătorii, ca şi vizitele în diferitele cartiere din Teheran s-au adăugat la muntele de scrisori pe care le primeam şi mi-au dat posibilitatea să ştiu care erau aşteptările populaţiei. În 1925, Reza Khan preluase domnia unei ţări cvasimedievale, ale cărei provincii supravieţuiau sub jugul conducătorilor locali sau al bandiţilor. El îi lăsase fiului său, soţului meu, sarcina unei administrări aproape centralizate şi responsabilitatea celor dintâi stâlpi ai unei economii modernel. În ciuda progreselor făcute, am rămas o ţară subdezvoltată în privinţa sectoarelor vitale: educaţie, sănătate, agricultură şi comunicaţii. Oamenii din satele îndepărtate sufereau, eram conştienţi de acest lucru, trebuia să acţionăm imediat. De foarte puţin timp, banii de pe petrol, care ne scăpaseră aşa de mult timp, intrau în vistieria statului. Regele era optimist şi spera să mă facă să-i împărtăşesc încrederea. „Nu se pot face toate lucrurile de azi pe mâine, dar, în curând, vom avea mijloacele necesare să accelerăm dezvoltarea”.

Se anunţa un viitor plin de promisiuni, atât pentru ţară cât şi pentru noi. Sarcina mea nu a fost anunţată public decât atunci când se impacientaseră atât oamenii din Iran cât şi cei din străinătate. În fiecare zi primeam la palat botoşei albaştri şi alte cadouri de bun augur, cum ar fi un colţ din voalul unui leagăn care legănase numai băieţi. Prinţesa Shams insistase să cheme un medic din Elveţia, profesor la Watterville, despre care se spunea că poate să dea nişte sfaturi pentru cea care doreşte să nască un băieţel. A venit, dar, din fericire, eu îmi aşteptam deja copilul. O croitoreasă bătrână, care muncise pentru familia mea, m-a asigurat că trebuie să-mi scriu cu pământ sfinţit o rugăciune pe burtă. Am citit într-o carte recent

publicată în Iran că am născut un băiat datorită unui doctor iranian care mi-a prescris un regim pe bază de mandarine şi portocale! Ceea ce dovedeşte că şi acum, la patruzeci de ani după acea sarcină, lumea mai discută încă despre asta, lucru care arată nerăbdarea şi speranţa iranienilor.

În cele din urmă, pe 20 martie 1960, în ajunul sărbătorii *No Ruz*, Anul Nou iranian, purtătorul de cuvânt al Curţii a fost autorizat să facă public fericitul eveniment. Potrivit obiceiului, a trebuit să aşteptăm trei luni înainte de a vorbi. Neexistând ecografia, doctorii nu aveau cum să ştie sexul copilului. Se mulţumeau să emită ipoteze mai mult sau mai puţin fanteziste, în funcţie de forma burţii şi de pulsul bebeluşului. Nerăbdarea s-a accentuat vizibil în Iran şi numărul botoşeilor albaştri de încurajare s-a dublat. Şi, ca întotdeauna la noi, au început să circule zvonurile cele mai neverosimile. S-a pretins chiar că nu eram însărcinată şi că-mi puneam o pernă pe burtă. Partidul Comunist era cel care era la originea acestei dezinformări. S-a mai spus şi că şahul nu avea cum să fie tatăl copilului, pentru că el nu putea să aibă copii. Mai târziu s-a auzit că fiul meu era mut şi am fost nevoiţi să difuzăm o filmare în care se vedea copilul gângurind în biroul tatălui lui. Atunci s-a lansat zvonul că m-am dus să nasc în spitalul cel mare din sudul oraşului, pentru a putea schimba fata pe care o adusesem pe lume cu un băiat…

Reza s-a născut pe 31 octombrie 1960, cu puţin înaintea prânzului. Mă hotărâsem să nasc la Institutul Protecţiei Mamelor şi a Nou-născuţilor din sudul Teheranului, în cartierele populare. Construit de către Reza Khan, acest spital primea gratis femeile cele mai defavorizate. Soţul meu a fost de acord şi chiar el a urcat la volan pentru a mă duce acolo, atunci când au apărut primele dureri. Familia ni s-a alăturat repede.

Cred că tot spitalul a ştiut înaintea mea că era băiat. M-au adormit şi anestezistul a folosit prea mult anestezic (ceea ce l-a înfuriat pe doctorul care m-a asistat la naştere, profesorul Jahan Khan Saleh), pentru ca atunci când m-am trezit, holurile vuiau deja. Mi s-a povestit mai târziu că lumea alerga în toate direcţiile pentru a da

vestea regelui şi că mama îi întreba în zadar pe toţi: „Cum se simte fata mea? Ştiţi ceva despre ea?”

Când am deschis ochii, regele era lângă mine, ţinându-mă de mână:

— Vrei să ştii? m-a întrebat el blând.

— Da.

— E băiat!

Am izbucnit în plâns.

Peste trei zile Reza a fost fotografiat în mod oficial şi atunci am văzut cât de mult semăna de pe acum cu tatăl lui. În aceeaşi fotografie apar şi profesorul Jahan Khan Saleh şi pediatra, Liussa Irnia, cea care avea să ne însoţească în exil.

Încă din zori, mii de oameni se strânseseră în faţa spitalului. De mai multe zile, ziarişti iranieni şi străini îşi instalaseră corturile acolo. Când medicul care m-a asistat la naştere a anunţat că dinastia Pahlavi avea în sfârşit un moştenitor, s-au tras douăzeci şi una de salve de tun. Rândurile mulţimii se îngroşaseră aşa de tare la poarta spitalului, ca soţul meu care voia să meargă să se roage la Khan Abdol-Azim, un loc sfânt, şi să se reculeagă la mormântul tatălui său, a trebuit să renunţe pe moment la această dorinţă. Recunoscând maşina, oamenii au trecut de gardieni şi s-au năpustit spre rege. Acesta avea să-mi spună apoi că nu mai văzuse niciodată o asemenea manifestare de bucurie, de afecţiune generală. Lumea plângea, râdea, ar fi vrut să-l sărute şi, prinşi între dorinţa de a sărbători şi aceea de a-i face loc să treacă, i-au luat maşina pe sus! În acelaşi timp, oamenii din toată ţara ieşeau în stradă pentru a sărbători evenimentul. Femeile ofereau dulciuri pe care le pregătiseră în secret. Lumea dansa pe străzile din Teheran, din Tabriz, din Shiraz, iar eu, care descopeream aceste imagini ale bucuriei generale în ziare, simţeam o emoţie de nedescris, gândindu-mă că motivul acestei bucurii era băieţelul care respira liniştit lângă mine.

Ştirea a făcut înconjurul lumii, dar, încă o dată, cei care au salutat în cel mai inspirat mod naşterea micuţului au fost francezii, care au avut ideea de a scrie în persană într-un cotidian: Pesar ast! („Este băiat!”).

Puţin mai târziu, am primit un minunat omagiu din partea oamenilor din Teheran. Ştiind că urma să părăsesc spitalul şi să mă întorc la palat, lumea s-a aşezat de-a lungul drumului, de o parte şi de alta a străzii, pe care au aşternut covoare şi flori, înălţând şi arcuri de triumf din loc în loc. L-am rugat pe şofer să conducă încet, să-i pot saluta. Aş fi vrut să-mi împart bucuria cu fiecare, să le răsplătesc prezenţa şi afecţiunea.

8

Naşterea lui Reza ne-a legat şi mai mult pe unul de celălalt. Era o bucurie aşa de mare, copilul acesta! Mi-aş fi privit fata cu aceeaşi bucurie, dar faptul că era băiat îi reda soţului meu liniştea. Dragostea noastră a căpătat apoi o armonie eliberată de aşteptare, mai uşoară şi mai încrezătoare în viitor.

În câteva săptămâni, l-am văzut pe rege complet transformat. El, atât de pudic şi de rezervat, nu căuta deloc să ascundă tandreţea, emoţia pe care i-o producea fiul lui. Eu îl alăptam pe Reza, iar el fugea, între două şedinţe, să asiste la masa micuţului. El se asigura că se hrănea bine, o punea pe guvernanta franţuzoaică, Jeanne Guillon, pe care o angajasem, să-i mai spună înălţimea şi greutatea copilului şi o sfătuia să fie foarte atentă la un anumit microb de care se vorbea prin ziare. Teama lui cea mare era că fiul lui nu avea să fie destul de înalt. „Farah, mă întreba el, de ce are picioarele aşa de mici şi curbate? E normal, eşti sigură?” Trebuia să-i reamintesc aceste cuvinte mult mai târziu, când Reza avea 1, 83 m şi era mai înalt decât tatăl lui.

Lumea toată se învârtea în jurul lui. Îmi amintesc emoţia regelui şi a mea când Reza a făcut primii paşi în grădina palatului. Uneori, vinerea, fiind zi liberă, dacă vremea era frumoasă, mergeam toţi trei la ţară, mai sus de Shemiran. Regele se rostogolea în iarbă cu fiul lui şi inventa tot felul de jocuri, împărtăşeau deja pasiunea pentru maşini şi mai ales pentru avioane. Seara, când ne întorceam la Teheran, Reza devenea câteodată neliniştit, dar îl potoleam foarte repede spunându-i că trebuia să trecem cât de curând pe lângă cinematograful Moulin Rouge. Aripile morii îl fascinau, aşa cum, mai târziu, aveau să-l fascineze elicele avioanelor. Chiar şi în palat, încremenea în faţa

ventilatoarelor. „Te rog, porneşte-le!” spunea el şi ochii i se luminau.

Apoi, ne-am speriat. Nu putea să-l pronunţe pe „r” ca în persană. Pentru un viitor suveran, care avea să se exprime adesea în public, acest lucru era supărător. Să fi avut oare o malformaţie la limbă? Luni de-a rândul l-am pus să repete „Rrreza”, Darrria („mare”), Derrakht („copac”), până când ne-am dat seama că îl pronunţa pe „r” ca în franceză, ca guvernanta lui, Joelle Fouyet. Am descoperit apoi că era stângaci, ca ilustrul lui bunic, Reza Khan. Dar această asemănare nu a fost de ajuns pentru a-l linişti pe medicul soţului meu, pe generalul Abdol Karim Ayadi.

— Nu e bine ca prinţul moştenitor să fie stângaci, îmi spunea el mereu, trebuie să-l dezveţi de acest obicei.

Iar eu îi răspundeam:

— Nu-i nimic, în ziua în care va trebui să execute salutul militar, ei bine, îl va executa cu mâna dreaptă.

Doctorul nu era prea convins; dar soţul meu zâmbea.

Regele era mai vesel, mai pornit să râdă, deşi avea un orar foarte încărcat. Cât despre mine, regină şi mamă, de ceva timp, trebuia să dispar în plină recepţie oficială pentru a merge discret să-mi alăptez copilul, uneori în rochie de seară şi cu diademă.

Cum aş putea descrie viaţa noastră de atunci? Trezit devreme, regele îşi rezerva micul dejun pentru lectura presei iraniene şi străine şi a diferitelor rapoarte pe care le primea în nişte valijoare încuiate. Apoi mergea în biroul lui din Palatul de Marmură, de cealaltă parte a unei pieţe micuţe. Ne întâlneam la masa de prânz, care avea să devină de-a lungul anilor un fel de întâlnire de afaceri, dar pe atunci mai era încă un moment de destindere. La ora 14 asculta ştirile, era un lucru deja stabilit, nimic nu-l putea convinge să renunţe la ele, după care se impunea o siestă scurtă, înainte de a se întoarce la audienţe. Seara, îşi păstra câteva clipe pentru a citi din nou ziarele şi pentru a face puţin sport – haltere sau greutăţi – apoi valetul îi făcea un masaj. Mâncam din nou. Mai târziu, în timpul masajului, Reza şi apoi şi fraţii, şi surorile lui se întindeau lângă el, iar regele îi mângâia afectuos pe spate sau pe cap.

Seara de luni era rezervată întâlnirii cu familia. Încă de la venirea mea la palat, m-am ocupat să refac legăturile de familie, relaţiile regelui cu unii dintre fraţii şi surorile lui, ca şi cu alţi membri ai familiei pe care certuri vechi îi îndepărtaseră ani de zile, dar să favorizez, în acelaşi timp şi relaţiile suveranului cu familia mea. Ca orice bună iraniană, respect legăturile familiale şi tradiţiile, iar acest lucru m-a făcut să trec peste inevitabilele neînţelegeri sau peste răutăţi.

Ziua de vineri era rezervată prietenilor. Mai interveneau, normal, şi dineuri oficiale sau câte ceva de muncă. Dar dincolo de toate acestea, uneori ne întâlneam seara numai noi doi şi îmi aduc aminte cât de tare apreciam şi eu, şi regele aceste rare clipe de intimitate. „Povesteşte-mi ce-ai mai făcut azi", îmi spunea el.

Uneori, ceea ce aveam să-i spun nu era deloc amuzant, dar pe vremea aceea mă străduiam să-mi organizez biroul şi, ceea ce mi se întâmpla, era foarte distractiv. Şi, oricum, mi-a plăcut întotdeauna să spun poveşti, să pun în scenă micile aventuri de zi cu zi. Când eram mică obişnuiam să-l înnebunesc pe verişorul meu Reza cu poveştile. Când nu mai putea suporta, fugea, iar eu îl urmăream şi-l obligam să mă asculte până la sfârşit. Regele însă nu se sătura niciodată de poveşti; în acea perioadă, l-am făcut să râdă mult. Îi povesteam în special anumite conversaţii pe care le avusesem în timpul zilei şi, pentru că ştiam că acest lucru îl amuză, mai adăugam şi nişte anecdote.

Ne încheiam de obicei aceste seri de libertate cu un film. În subsolul palatului fusese amenajată o sală de proiecţie. Soţul meu îl adora pe Charlie Chaplin, pe Laurel şi Hardy sau pe Jerry Lewis şi Bob Hope. În viaţa mea nu l-am văzut să râdă mai cu poftă ca la bufoneriile lui Charlot. Se prăpădea de râs ca un copil, iar eu îmi spuneam: ce bine că are acest spaţiu minuscul în care să se distreze, să se simtă liber, căci munceşte destul în tot restul timpului!...

Eu râdeam văzându-l că se destinde, şi nu de gesturile comicilor care nu m-au impresionat niciodată. Când eram adolescentă, prietenele mele se distrau numai văzându-mă că stau impasibilă, în timp ce ele bufneau în râs. Singurii care m-au făcut să râd, chiar şi

astăzi, sunt Louis de Funès, Bill Cosby, Mel Brooks, Arham Sadr, Parviz Sayyad şi Shabadji „Khanum”… Amândurora ne plăceau filmele istorice şi cele cu război, pentru latura eroică a anumitor personaje.

Şi pe plan politic, viitorul părea să fie favorabil soţului meu, după 50 de ani foarte grei. Economia se relansase datorită compromisului făcut pentru naţionalizarea petrolului. Pentru prima dată Guvernul putea să investească veniturile aduse de solul nostru în dezvoltarea ţării. Regele îmi vorbea despre acest lucru cu exaltare, regretând că trebuise să lupte aproape 20 de ani pentru a ajunge la acest rezultat. Dar iată-ne aici: niciodată, după glorioasa perioadă a lui Reza Khan, nu mai fuseseră deschise atâtea şantiere în Iran. Pe la mijlocul anilor ’50—60 s-a început construcţia primelor mari baraje, ca şi cea a canalelor de irigaţii, a centralelor hidroelectrice şi a uzinelor de îngrăşăminte chimice. S-a triplat reţeaua de căi ferate, s-au asfaltat 5.000 de kilometri de drum, s-au construit 30.000 de kilometri de drumuri secundare, a fost pusă în funcţiune o conductă petrolieră transiraniană de 2.500 de kilometri etc. Regele estima că ar avea mijloacele necesare pentru a iniţia revoluţia, despre care credea că poate scoate ţara din starea de subdezvoltare. Se gândea la această revoluţie încă de pe vremea studiilor lui în Elveţia. Primul stâlp avea să fie reforma agrară care se lovea însă de nenumărate obstacole.

Sperând să sugereze că era cazul să se renunţe la marile domenii private, în timp ce ţăranii trăiau în condiţii grele, soţul meu cedase Guvernului propriile terenuri pentru a fi distribuite, încă din 1941. În 1955, s-a fondat din ordinul lui o Bancă de Credit şi de Reconstrucţie Agricolă: 200.000 de hectare de pământ aparţinând domeniului public au fost repartizate la 42.000 de cultivatori. Acesta nu era decât începutul, dar era un început care i-a măcinat pe marii proprietari, în mare parte clerici, ale căror venituri proveneau aceste terenuri. A înfrunta din nou clerul şiit, a cărui influenţă era imensă în toată ţara şi nu era deloc cel mai simplu lucru din lume. Regele era conştient de acest lucru. Dar mai ştia şi că progresul, deschiderea către democraţie, pe care şi le dorea, implicau în mod obligatoriu o modificare de mentalitate. Revoluţia pe care o pregătea era şi una

culturală. Nu avea să-i reuşească decât dacă ţara, majoritatea poporului aveau încredere în el, iar la începutul anilor ’60 credea că are această încredere de partea lui. Entuziasmul pe care îl trezise naşterea prinţului moştenitor nu putea decât să-i întărească această impresie.

Pe 11 octombrie 1961, am plecat într-o vizită oficială de trei zile în Franţa. Soţul meu nutrea o mare admiraţie pentru generalul de Gaulle. Dintre toţi şefii de stat în viaţă, el era cu siguranţă cel care încarna cel mai bine în ochii lui ideea pe care şi-o făcuse despre misiunea încredinţată: patriotism exigent, la care se adăuga o mare putere de previziune. „Când generalul de Gaulle a trecut prin Teheran în drumul lui spre Moscova, în 1942, avea să consemneze în *Memorii* că eram un suveran foarte tânăr. Din prima clipă, am fost subjugat de personalitatea lui ieşită din comun. Ascultându-l vorbind despre Franţa, simţeam ecoul ambiţiilor pe care le nutream eu pentru patria mea – să fie independentă între frontierele ei. Avea o elocvenţă confuză care te făcea să te molipseşti de încrederea pe care o avea în viitorul patriei sale”. A-l întâlni din nou pe general, în momentul în care regele se pregătea să angajeze Iranul într-o mişcare fundamentală pentru viitorul lui, avea pentru el valoare de simbol. Cu atât mai mult cu cât, între cei doi, stima era reciprocă. Generalul aprecia eforturile susţinute pe care le făcea suveranul pentru dezvoltarea ţării, de aceea l-a sprijinit până la moarte. Mult mai târziu, când Revoluţia Islamică a redus la zero deceniile de progres, fiul lui, amiralul Philippe de Gaulle, a amintit de relaţiile pe care le întreţinuse tatăl lui cu regele, filmându-se, în timpul unui interviu televizat, cu un portret al soţului meu, aşezat ostentativ în spatele lui. Îi sunt foarte recunoscătoare pentru că a făcut acest lucru într-o perioadă în care puţini aveau curajul să-şi exprime opiniile.

Eu însă eram foarte emoţionată şi nerăbdătoare să revăd Parisul. Încă înaintea sosirii mele, presa franceză amintea pe pagini întregi că părăsisem în urmă cu doi ani Parisul ca „studentă la Arhitectură” şi că reveneam ca „regină şi tânără mamă”. În acelaşi timp, dincolo de această poveste întreţinută cu mare grijă, rămânea o

afecţiune între mine şi mulţi francezi, care îmi dădea sentimentul că-mi regăseam locul în sânul familiei mele adoptive.

Generalul şi soţia lui au contribuit şi ei la această impresie, dând primirii fastuoase o nuanţă aproape maternă pentru mine, suverana încă necoaptă la acea vreme. Peste mai mulţi ani, mi s-a spus că generalul, fiind întrebat: „Dintre toate soţiile conducătorilor de stat pe care le-aţi cunoscut, care vă place cel mai mult?", a răspuns: „Farah!" „Şi Jackie Kennedy?", au continuat ei cu întrebările. „Şi ea e foarte drăguţă, dar Farah e ştrengară, ceea ce o face să fie specială".

Soţul meu a avut o lungă discuţie cu generalul, în timp ce soţia lui îmi făcea onorurile la Palatul Élysée. André Malraux, a cărui dedicaţie n-o uitasem, a fost foarte amabil şi m-a condus prin marile muzee pariziene.

L-am revăzut cu plăcere pe ambasadorul nostru, Nasrollah Entezam, care mă primise la ambasadă în martie 1959, când regele, trecând prin Paris, a dorit să vadă câţiva studenţi iranieni…

Autorităţile franceze au aranjat ca vizita noastră să coincidă cu inaugurarea Expoziţiei de Artă Iraniană organizate la Paris, pentru a sărbători şapte mii de ani de istorie a poporului nostru. Acesta a fost, cu siguranţă, unul dintre momentele cele mai emoţionante ale călătoriei noastre: atunci când regele, atât de legat de civilizaţia şi de cultura iraniană, şi-a exprimat viziunea asupra viitorului ţării, evocând figura tatălui său, Reza Khan: „Niciodată vreun om nu şi-a iubit ţara şi n-a crezut în ea ca tatăl meu. Era aşa de devotat patriei, era convins: cultura persană era superioară celorlalte culturi din ţara lui, din toate punctele de vedere; în acelaşi timp, niciun om n-a pus atâta zel în reforma ţării lui, în renaşterea şi în modernizarea ei, lucru care poate să pară în contradicţie cu dragostea lui pentru cultura persana. Tatăl meu admira trecutul glorios al Persiei; voia să-i protejeze pe strămoşii noştri care doriseră progresul patriei. Era convins ca pentru fericirea poporului era necesară o modernizare rapidă".

În aceste fraze era cuprinsă toată esenţa revoluţiei ideologice pe care o plănuia regele. Se subînţelegeau şi obstacolele de tot felul pe care trebuia să le înfrunte. Nimeni nu se îndoia de acest lucru şi îmi

amintesc şi acum această frază a lui Édouard Sablier, editorialist la Le Monde, care suna ca un fel de previziune de sorginte galică: „După ce l-au îmblânzit pe învingătorul grec, după ce au triumfat asupra puterii romane, după ce i-au asimilat pe cuceritori şi au supravieţuit atacului mongol, după ce au stăpânit Imperiul Otoman şi, caz aproape unic în analele contemporane, au înlăturat dominaţia Armatei Roşii asupra unei provincii practic pierdute – Azerbaidjan – de ce ar trebui să le mai fie frică în viitor?”

Şase luni mai târziu, în Statele Unite, am avut parte de o primire total diferită. Fuseserăm invitaţi de către preşedintele Kennedy, proaspăt ales, iar eu eram încântată pentru că visam de multă vreme să cunosc America. Pentru soţul meu care îl întâlnise pe preşedintele Eisenhower la Teheran, în decembrie 1959, scopul acestei vizite era să-i cerceteze succesorul şi să stabilească primele repere ale unei relaţii importante pentru economia noastră. Regele avea, conform tradiţiei, mai multe afinităţi cu republicanii decât cu democraţii, dar nu se îndoia că avea să-l convingă pe Kennedy de fundamentul bun al politicii lui. Soţii Kennedy ne-au primit cu căldură – Jackie mi-a arătat cu familiaritate toată Casa Albă, după care ne-am plimbat prin parc. Şi acum mi-o amintesc împingând căruciorul micuţului John-John. În Statele Unite erau un număr mare de studenţi iranieni, majoritatea bursieri, care aderau la Partidul Comunist Tudeh sau la alte mişcări contrare monarhiei, aşa că au avut loc manifestaţii.

Din acea călătorie reţin manifestaţiile în care se strigau slogane ostile regelui. Erau peste tot, de multe ori doar la câţiva metri de el, aşa că regele trebuia să strige ca să se poată auzi. Îi auzeam de dimineaţa până seara, chiar şi sub ferestrele hotelului în care locuiam.

Trebuia să-mi domin neliniştea, mai ales în prezenţa ziariştilor, dar în interiorul meu se dezlănţuia furtuna. Ascultam revendicările studenţilor. Sigur, era un drum lung de străbătut, dar multe fuseseră făcute. Paradoxal, aceşti tineri iranieni erau dovada vie a acestui lucru, pentru că erau finanţaţi tocmai de către acest stat pe care îl disprețuiau. Mulţi dintre ei aveau să rămână aici şi nici nu mai erau la curent cu situaţia ţării şi în ce mizerie fusese ea în momentul în care

Reza Khan venise la conducere. Ei nu-şi dădeau seama de drumul pe care îl făcuse America până să ajungă la nivelul actual de bogăţie şi democraţie. În orice caz, această primă călătorie în Statele Unite m-a traumatizat. Peste câţiva ani aveam să refuz să-l mai însoţesc pe soţul meu într-o vizită oficială în America. Atunci munceam douăsprezece ore pe zi pentru bunăstarea iranienilor, aşa că i-am spus: „Decât să merg acolo ca să mă jignească, mai bine rămân aici, la Teheran, unde sunt mai de folos". Peste douăzeci de ani, aceiaşi oameni aveau să strige şi să se roage pentru moartea regelui, chiar sub ferestrele spitalului din New York în care soţul meu, exilat, se lupta cu boala…

Oricum, această impresie proastă nu ne poate determina să uităm felul prietenos în care ne-au primit Statele Unite şi cele câteva locuri pe care le-am vizitat acolo: Metropolitan, Lincoln Center, studiourile Hollywood-ului unde am luat masa în prezenţa lui Gregory Peck. Mai sunt şi alte întâlniri memorabile, una dintre ele fiind cu Walt Disney, care ne-a dăruit câteva desene originale pentru Reza. Tot în cursul acelei călătorii ne-am împrietenit cu Lyndon Johnson, pe atunci vicepreşedinte, cu soţia, fiica şi ginerele căruia am păstrat legătura până în prezent. Încă novice la limba engleză, îmi amintesc cât de greu îmi era să-l înţeleg pe vicepreşedinte care avea un puternic accent texan. Apoi am mers în California, unde am descoperit căldura şi prietenia multor americani, lucru care m-a făcut să mă simt mai bine.

În cursul acelui an, 1962, regele a terminat de elaborat primele şase mari reforme din ceea ce el numea „Revoluţia Albă". Albă, adică paşnică, pentru că avea să transforme Iranul într-o ţară modernă, fără să se verse nicio picătură de sânge.

În principal, acel program se baza pe reforma agrară, atât de dorită de ţărani şi atât de urâtă de marii proprietari. Dar în ciuda ameninţărilor regelui, aceştia din urmă nu au cedat, aşa că, la mijlocul secolului al XX-lea, în Iran, 95% din terenurile arabile rămăseseră în mâinile câtorva privilegiaţi, iar ţăranii nu aveau o situaţie mai bună decât cea a sclavilor din Evul Mediu din Europa. Dar acest lucru nu putea să dureze, iar legea urma să îi convingă pe proprietarii mai multor sate să păstreze unul singur şi să le vândă pe celelalte

Guvernului pentru a fi împărţite ţăranilor (pe vremea aceea în Iran nu exista ideea de cadastru, iar satul era folosit ca unitate de măsură, cu toate că satele aveau dimensiuni variabile). La doi ani după promulgarea legii reformei agrare, 8 200 de sate, din 18.000 luate în calcul, fuseseră cedate Guvernului şi repartizate deja la 30.000 de familii. Iar mişcarea avea să fie continuată, în ciuda opoziţiei violente a preoţilor, despre care voi vorbi mai târziu.

A doua reformă: pentru finanţarea reformei agrare, a fost nevoie de privatizarea unui anumit număr de întreprinderi de stat. Regele conta pe faptul că bogătaşii iranieni, în special marii proprietari, nu vor pierde ocazia de a-şi investi averile în aceste întreprinderi puse pe piaţă. Şi acest lucru s-a împlinit, dar foarte încet, elita economică iraniană fiind temătoare şi, în mod evident, puţin înclinată să susţină eforturile de modernizare făcute de către suveran.

A treia reformă: naţionalizarea pădurilor şi a păşunilor – un complement indispensabil reformei agrare.

A patra reformă, de data aceasta în favoarea muncitorilor, participarea muncitorilor la beneficiul întreprinderii lor: 20% din acţiuni au fost rezervate muncitorilor şi cadrelor.

A cincea reformă urma să aibă consecinţe nefaste: drept de vot pentru femei şi dreptul de a se prezenta la alegeri. O parte a clerului radicală şi obscurantistă, avea să se împotrivească imediat acestei măsuri. În 1936, Reza Khan, care intenţiona să dea femeilor drepturi egale cu cele ale bărbaţilor. Îşi atrăsese deja furia Bisericii prin faptul că interzisese portul valului şi – circumstanţă agravantă, dar potrivită caracterului de fier al acestui om – prin faptul că ordonase poliţiei să smulgă recalcitrantelor *chador*-ul (el a aplicat aceeaşi măsură şi familiei lui şi prezentându-şi public soţia şi pe cele două fiice cu pălării şi fără văl). Nici nu se punea problema unei măsuri considerate ca un atentat la pudoare, ci, dimpotrivă, o marcă elementară de respect pentru femei. Aveau să devină şi ele, în cele din urmă, cetăţene adevărate. Cât despre *chador*, soţul meu abolise de mult legea dată de tatăl lui, lăsând femeile libere să-l poarte sau nu.

În cele din urmă, a şasea reformă, era esenţială pentru

dezvoltarea ţării: crearea unui „Detaşament de Instruire”, alcătuit din tineri care aveau bacalaureatul şi a căror misiune era să alfabetizeze populaţia satelor. Trebuie să amintesc faptul că la începutul anilor ’60, în Iran, 80% din populaţie era analfabetă! Deci, cum ar fi putut fi eliminată această întârziere, dacă numărul de profesori din epocă de-abia ajungea pentru oraşe? Ideea de a-i folosi pe tinerii cu bacalaureat pentru realizarea acestei opere titanice şi nemaipomenite s-a dovedit a fi una genială, care a suscitat atenţia lumii întregi. Zece ani mai târziu, Iranul depăşise handicapul îngrozitor datorită acestor „soldaţi” motivaţi şi a Organizaţiei de Luptă împotriva Analfabetismului: în ţară nu mai erau decât 20% analfabeţi – răsturnaserăm procentul.

Succesul incontestabil al metodei trebuia întărit de rege prin fondarea, în 1964, a unui „Detaşament al Igienei”, format din studenţi la Medicină sau la Stomatologie, însărcinaţi să dea primele îngrijiri la ţară şi, mai ales, să-i înveţe pe oameni regulile elementare de prevenire a bolilor; apoi un „Detaşament de Dezvoltare şi Reconstrucţie”, cu scopul de a le arăta agricultorilor metodele moderne de exploatare.

Toţi aceşti tineri urmau să beneficieze, normal, de o bună pregătire înainte de a pleca pe teren şi erau obligaţi să poarte o uniformă pentru a fi uşor de identificat.

Regele, Guvernul şi toţi cei responsabili erau perfect conştienţi de greutăţile pe care aveau să le întâmpine în încercarea lor de a pune în aplicare aceste prime reforme. Stăteam mult de vorbă, iar eu eram în sinea mea foarte mândră să fiu soţia unui om care punea în slujba poporului atâta curaj şi o asemenea deschidere, îl admiram, vedeam că e pe punctul de a scrie pagini esenţiale ale istoriei noastre şi era exaltant pentru că eram sigură că avea dreptate, că era devotat în totalitate Iranului. Această mândrie era dublată de o mare fericire: aşteptam al doilea copil, care trebuia să se nască în martie 1963. Simţeam că trăiesc intens, cu pasiune, aveam sentimentul că viaţa mea privată se armonizează perfect cu cea publică lângă acest suveran iubitor, generos şi puternic. „Sunt şi eu un soldat al Revoluţiei”, am

spus odată, în cursul unei călătorii într-un oraş din sudul Iranului.

Soţul meu hotărâse să facă publice aceste măsuri prin intermediul referendumului, apanajul democraţiilor moderne, lucru care arăta în mod clar că epoca se schimbase: absolutismul de care dăduse dovadă tatăl soţului meu fusese necesar – inevitabil – pentru a scoate ţara din starea de înapoiere în care fusese sub dinastia Qajar, iar acum intram într-o epocă în care conducătorii îi ascultau mai mult pe cetăţeni. Soţul meu respecta aici dorinţa puternică a tatălui lui, care voia să conducă treptat Iranul spre o monarhie democratică şi deschisă. Dar viaţa nu i-a lăsat timp decât pentru a parcurge prima jumătate a acestui drum.

Născut în 1878 la Alasht, în Mazandaran, dintr-un tată ofiţer, cel care avea să fie Reza Khan se angajează la vârsta de 18 ani în brigada cosacă. Tăria lui de caracter îi impresionează repede atât pe ofiţerii britanici cât şi pe cei ruşi care se luptau la începutul secolului pentru putere şi influenţă asupra Persiei. Colonel în 1919, Reza Khan luptă împotriva bolşevicilor care ameninţau să ia provinciile din nordul ţării, în special Gilanul. Sub conducerea lui, anul nu se schimbă: puterea centrală este inexistentă, hoţii şi nobilii îşi împart provinciile; cât despre justiţie, aceasta este în întregime în mâinile clerului. Pentru patriotul Reza Khan, acesta este un spectacol sfâşietor.

Este numit ministru al Forţelor Armate de către ultimul dintre Qajari, Ahmad Khan. De pe această poziţie începe să reorganizeze armata – lucru prealabil restabilirii autorităţii asupra ţării. Dar Ahmad Khan, care petrecea mai mult timp în Europa decât la Teheran, nu pare să aibă vreun motiv să preia puterea pe care i-o oferea ministrul Forţelor Armate. De-abia sosit la Teheran, se grăbeşte să plece din nou în Europa. În acelaşi timp, Mustafa Kemal Atatürk doreşte să facă din Turcia o ţară puternică şi modernă. Reza Khan nutreşte pentru el o admiraţie din ce în ce mai mare. În scurt timp, cei doi oameni vor întreţine legături de stimă şi prietenie. Kemal este incontestabil un exemplu demn de urmat pentru ofiţerul cosac, devenit generalul unei armate într-o ţară sortită eşecului. În aceste condiţii, pe 31 octombrie 1925, Parlamentul votează căderea lui Ahmad Khan. Este nevoie de

măsuri urgente. Se formează o Adunare Constituantă care, cu majoritate de voturi, îl încoronează pe primul dintre Pahlavi. Reza Khan dorea instaurarea unei republici, dar clerul a fost acela care l-a determinat să devină rege pentru că la acea vreme monarhia şi religia erau doi stâlpi ai societăţii iraniene.

Devenit şah, Reza îşi ia numele simbolic de Pahlavi, care reprezenta limba şi scrierea în timpul dinastiei Parţilor (250 î.Hr. – 226 d.Hr.).

Datorăm acestui om excepţional, care de-a lungul întregii sale domnii a continuat să trăiască precum un militar – se culca pe o saltea aşezată direct pe pământ, se trezea la ora cinci dimineaţa, nu suporta linguşitorii – refacerea unităţii Iranului. Am vorbit mai devreme despre una dintre realizările lui, şi anume despre Calea Ferată Transiraniană. Tot el a fost cel care a instaurat învăţământul primar obligatoriu, cel care a construit spitale şi a dezvoltat universitatea (el a trimis primii studenţi bursieri în Occident, printre care şi pe Mehdi Bazargan, care avea să fie prim-ministrul Khomeini…). În Iran, el este cel care a „inventat" justiţia, cel care a dorit ca ţara să aibă un cod civil şi o legislaţie penală după modelul marilor democraţii.

Acest lucru a sfârşit prin a retrage clerului nu numai unul dintre instrumentele lui de autoritate asupra poporului, ci şi o importantă cursă de venituri (prin actele notariale). În timpul domniei lui, 90% dintre clerici şi-au pierdut funcţiile judiciare şi statutul social care însoţea aceste atribuţiuni. Bineînţeles că şi-au exprimat nemulţumirea – de altfel, se vor opune constant tuturor reformelor. Primul Pahlavi era un musulman practicant. Dar, cum spunea soţul meu: „Era prea credincios pentru a-l considera pe Dumnezeu un fel de agent electoral superior sau un inginer-şef al unui puţ de petrol".

Se povestesc multe anecdote pe seama acestui om excepţional şi toate îi dezvăluie caracterul integru şi nu prea sensibil la glume. În timpul unei călătorii la Gilan, un om aleargă spre el, îngenunchează şi îl roagă să-l facă paznic al sanctuarului imamului Reza, numai pentru că acei gardieni nu făceau nimic, ceea ce nu-i împiedica să primească salariu. Atunci Reza Khan s-a întors spre cei care îl însoţeau şi le-a

spus: „Luaţi-l pe omul acesta şi trimiteţi-l în armată”. Altă dată, vizitând şantierul unui palat în construcţie, a rămas încremenit în faţa unui muncitor care sculpta un cap de leu pe un tavan de stuc: „Animalul tău se uită cruciş”, a observat el. „Dacă ai avea în spate aceeaşi greutate pe care o poartă el, şi tu te-ai uita cruciş”, i-a răspuns muncitorul care nu l-a recunoscut. Se spune că regele a izbucnit în râs şi a cerut ca muncitorul să fie promovat.

Revoluţia Albă a continuat şi a consolidat opera începută cu patruzeci de ani în urmă de acea forţă a naturii care a fost Reza Khan. Pentru a fi sigur că va deţine puterea politică în continuare şi pentru a nu risca o fractură socială, regele l-a numit în fruntea Guvernului pe unul dintre consilierii lui cei mai apropiaţi, în care avea încredere deplină, Assadollah Alam. Provenind dintr-o familie de nobili din Birdjand, om de mare valoare, obişnuit cu viaţa politică, cunoştea perfect mentalitatea iraniană a epocii lui şi avea acea calitate rară de a nu ascunde adevărul regelui. În ajunul unei mari bătălii, e bine să fii înconjurat de oameni exigenţi şi lucizi. Assadollah Alam, care va fi numit ministru al Curţii, va rămâne alături de rege şi de mine până când va muri de cancer în 1977.

9

Cu câteva zile înaintea referendumului, regele s-a adresat naţiunii. Cântărise fiecare cuvânt din discurs, îmi ceruse să i-l citesc cu voce tare şi mă oprise de mai multe ori ca să mai facă nişte corecturi. Avea certitudinea că va fi de folos poporului şi îi simţeam emoţia din spatele cuvintelor, emoţie pe care o împărtăşeam şi eu, fiindu-i alături cu toată forţa sentimentelor mele. Mai târziu, când l-am ascultat rostind acel discurs, am fost neliniştită şi m-am întrebat cum va primi oare poporul această revoluţie.

„Dacă am hotărât să supun în mod direct aceste reforme sufragiului poporului, spunea el, am făcut-o pentru ca nimeni să nu mai poată instaura vreodată sclavagismul la care au fost supuşi ţăranii noştri; pentru ca nicio minoritate să nu mai poată exploata vreodată resursele ţării în folos personal; în fine, pentru ca niciodată interesele unui individ sau ale unui grup de indivizi să nu poată distruge sau

altera efectele acestor transformări revoluţionare".

Pe 27 ianuarie 1963, poporul avea să aprobe în masă principiile fondatoare ale Revoluţiei Albe. Femeile nu aveau încă drept de vot, dar ministrul care se ocupa de reforma agrară, Hassan Arsanjani, le-a încurajat să se prezinte la referendum, chiar dacă voturile lor nu vor putea fi numărate. Au fost atât de multe femei, că a trebuit să li se repartizeze nişte cabine speciale de vot. Peste câteva zile, presa avea să dezvăluie că majoritatea femeilor se exprimaseră în favoarea reformelor. În ceea ce priveşte scrutinul oficial, s-a vorbit despre el doar ca titlu de plebiscit. Atitudinea sa permitea lansarea optimistă a celui de-al treilea plan de dezvoltare (1963-1968).

„Scopul meu final, spunea regele, este de a aduce în douăzeci de ani Iranul la un nivel de civilizaţie şi progres care va fi atunci comparabil cu cel al ţărilor celor mai dezvoltate". Întârzierea preconizată s-a înjumătăţit în ultimii zece ani, dar abia această a doua parte a ei va fi mai greu de depăşit.

În următorii cinci ani, Iranul a făcut cel mai remarcabil salt din istoria lui, dezvoltându-se economic cu 8, 8% şi depăşind astfel cele mai optimiste previziuni. Au fost definitivate nişte realizări indispensabile înaintării ţării, cum ar fi marile baraje de la Karaj, de la Sefid-Rud şi Dez, au fost lansate proiecte industriale de o importanţă inestimabilă, cum ar fi Uzina de Tractoare de la Tabriz şi cea de motoare de la Arak. Tot legat de uzine, s-a avut grijă şi de cei care munceau pentru construirea lor – li s-au construit locuinţe, bineînţeles, dar şi şcoli, creşe, dispensare etc. În aceeaşi perioadă, ţara a obţinut instrumentele economice şi sociale care aveau să-i permită dezvoltarea viitoare. A fost creat Centrul de statistică al Iranului, a fost modernizat sistemul bancar. Asistam la lansarea celor mai importante ramuri industriale în acelaşi timp cu crearea universităţilor. S-au îmbogăţit considerabil sistemul rutier şi echipamentele hidroelectrice.

Toate acestea au fost posibile numai cu sprijinul poporului, prin participarea a mii de iranieni care s-au angajat în această luptă ca nişte adevăraţi pionieri, cu trup şi suflet, fără să ia în considerare nici oboseala şi nici timpul, fără vreun interes material. Dar aceste lucruri

s-au făcut împotriva voinţei clerului, care a încercat încă din primele luni să creeze în mai multe oraşe mişcări revoluţionare. Preoţii cei mai înflăcăraţi au găsit un sprijin în comuniştii a căror ambiţie a rămas răsturnarea monarhiei. „Alianţa blestemată între roşu şi negru", spunea regele. Cu puţin timp înainte de referendum, un cleric de care nu mai auzisem vorbindu-se niciodată, pe nume Ruhollah Khomeini, i-a scris cu mare respect suveranului, protestând împotriva dreptului de vot acordat femeilor. El exprima opinia cvasitotalităţii clerului. Ce să le răspunzi bărbaţilor care negau inteligenţa femeilor şi le refuzau dreptul de a se exprimă asupra vieţii ţării? Că noi, femeile, valoram mai mult decât nişte capre? Că nu mai eram în Evul Mediu? La ce bun? Regele paria pe elanul irezistibil al inteligenţei împotriva înapoierii şi obscurantismului.

Proteste din ce în ce mai vehemente au început să se işte în oraşele sfinte, în special în Qom. În afară de împotrivirea la dreptul de vot acordat femeilor, preoţii se mai opuneau şi reformei agrare, care avea să-i lipsească de veniturile de pe marile proprietăţi, iar în această problemă s-au aliat cu marii proprietari de terenuri. Pe termen lung, nici Detaşamentul de Instruire nu le convenea clericilor, pentru că acei tineri cu bacalaureat, care aveau să meargă la ţară împărţind cultură, urmau să sustragă, inevitabil, spiritele de sub unica influenţă existenţă până atunci, aceea a religiei. Numai stagnarea părea să-i convină cu adevărat clerului. Mai târziu aveam să constat singură că oamenii înşişi erau deranjaţi de sosirea în sate a soldaţilor Armatei Ştiinţei.

Cu ocazia Anului Nou, pe 21 martie 1963, poliţia a fost nevoită să intervină pentru a reprima agitaţia de la Qom. Regele se temea să nu curgă sânge, dar era hotărât şi îl avea şi pe prim-ministrul Assadollah Alam, care era un aliat decis să nu se lase intimidat de o posibilă reacţie violentă. Pe l aprilie, soţul meu a plecat într-un scurt pelerinaj la mausoleul imamului Reza de la Mashhad – eu tocmai o născusem pe fiica noastră Farahnaz şi nu puteam să-l însoţesc. Ca răspuns la discursurile de bun venit, el le-a amintit versetele sacre din Coran şi a stigmatizat interpretarea pe care le-o dădeau unii oameni „spre profitul buzunarelor lor şi în contradicţie cu principiile de egalitate şi

fraternitate ale Cărţii Sfinte". „Acei oameni, a adăugat el, opresc drumul spre progres şi dezvoltare a ţării. Din fericire, poporul iranian îi cunoaşte bine pe reacţionari. Iar dacă trebuie, o să le facem numele public".

Au ieşit singuri în faţă, în special cel mai înflăcărat dintre toţi, Ruhollah Khomeini, care îşi lăsase deoparte respectul, pentru a ţine un discurs furios împotriva progresului şi a deschiderii lume, rezumate în viziunea lui prin „occidentalizarea ţării".

La începutul lui mai, agitaţia a luat proporţii şi un poliţist a fost ucis je mulţime în oraşul sfânt Mashhad, unde regele fusese cu numai două luni în urmă. La Teheran şi, în special, la Shiraz, răsculaţii au incendiat instalaţiile industriale şi au vandalizat magazinele în epetate rânduri. Reacţia guvernului a fost să-l aresteze pe Khomeini. Tensiunea se simţea chiar în imediata noastră apropiere. Am fost cu regele în Palatul Saad-Abad, la Shemiran, departe de centrul oraşului şi îmi aduc aminte că garda îşi îmbrăcase ţinuta de luptă, iar eu o strângeam în braţe pe micuţa Farahnaz, în vârstă de numai trei luni.

Turbulenţele s-au accentuat după arestarea lui Khomeini şi, presimţind pericolul care pândea ţara, prim-ministrul Alam i-a cerut regelui să-i încredinţeze provizoriu autoritatea asupra armatei. El i-a reunit pe cei responsabili în biroul lui şi le-a spus că era posibil ca Teheranul să fie atacat de către răsculaţi. Armata a primit permisiunea prim-ministrului să deschidă focul în caz de urgenţă şi în numele apărării Iranului. Assadollah Alam, sperând că-l va mai scuti pe rege de o grijă, şi-a asumat responsabilitatea să restabilească ordinea, spunând clar că, dacă va eşua, îşi va asuma consecinţele şi a reuşit, dar au fost trei sute de morţi la Teheran şi aproape cinci sute pe întregul teritoriu al ţării.

Se zvonea că Ruhollah Khomeini risca pedeapsa cu moartea. Prim-ministrul era de părere că trebuia să fie cel puţin condamnat. Şeful Organizaţiei pentru Securitate şi Informare (SAVAK), generalul Hassan Pakravan, om de cultură, inteligent şi omenos (avea să ocupe mai târziu postul de ambasador al Franţei) a fost cel care a venit şi l-a rugat pe rege să fie milostiv. Părerea lui era că spiritele trebuiau

calmate, că oamenii Bisericii trebuiau să fie lăsaţi să se obişnuiască încetul cu încetul cu reformele şi să se mulţumească pentru moment să-l exileze doar pe Khomeini. Regele a fost de acord.

„N-a fost nici condamnat şi nici măcar judecat, va scrie regele în *Memorii*. L-am rugat pur şi simplu să meargă în altă parte ca să-şi etaleze elocvenţa lui incendiară". Expulzat în Turcia, ayatolahul i-a cerut regelui permisiunea să se instaleze din nou în Iran şi să-şi continue aici munca de ocnaş. Una dintre primele persoane pe care avea să le asasineze după întoarcerea la Teheran, după Revoluţia Islamică, este generalul Pakravan, cel care îi salvase viaţa. Am aflat această ştire când ne aflam în exil în Bahamas. Pe mine m-a afectat foarte tare pentru că generalul şi soţia lui ne erau foarte apropiaţi şi fuseseră prieteni cu părinţii mei.

Eşecul revoltelor reacţionare din 1963 şi începuturile Revoluţiei Albe au fost salutate de toate democraţiile lumii. În ziarul New York Times s-a scris că regele „făcuse front comun cu muncitorii şi cu ţăranii împotriva conservatorilor şi a tradiţionaliştilor".

Farahnaz s-a născut pe 12 martie 1963, în perioada de început a evenimentelor descrise mai sus. Am adus-o pe lume în incinta palatului. Se amenajase un cabinet stomatologic într-unul dintre subsoluri; l-am transformat pentru moment în sală de naşteri. Îmi amintesc valul de fericire care m-a învăluit când am aflat că aveam o fetiţă! Emoţie molipsitoare: aflând vestea, prinţesa Ashraf şi cumnata mea, prinţesa Shahnaz, au strigat aşa de tare, că l-au speriat de moarte pe un domn foarte amabil care urca pentru a-mi aduce Coranul…

Regele şi fiul nostru cel mare, Reza, au luat-o amândoi pe Farahnaz în braţe. Soţul meu era foarte fericit că avea o fată şi e foarte amuzant ce am scris în carnetul lui Farahnaz: „Predicţia horoscopului: dragoste mare pentru tatăl ei". Şi, într-adevăr, Farahnaz a avut un cult pentru tatăl ei care i-a răspuns la fel; cei doi s-au înţeles perfect.

Familia noastră creştea, iar prinţul moştenitor urma să împlinească 3 ani. Şcolarizarea lui ne-a frământat foarte mult timp: trebuia să-l dam la şcoala publică, la fel ca pe orice alt copil, sau să-l separăm de ceilalţi? Ne-am dat seama foarte repede că prima soluţie

era de neconceput: obiect de veneraţie şi curiozitate peste tot pe unde mergea, Reza nu avea cum să-şi găsească locul într-o şcoală de cartier, unde profesorii, în ciuda recomandărilor noastre, s-ar fi purtat cu mai multă atenţie cu el. Cât despre copii, aceştia erau foarte entuziasmaţi şi fascinaţi la vederea lui, iar Reza nu înţelegea de ce. Îmi amintesc mirarea lui din ziua în care am mers într-o şcoală şi toţi copiii au alergat după el, l-au înconjurat şi, când s-a oprit, nu l-au mai lăsat să plece… Cum nu voiam să-l ţinem departe de generaţia lui, am hotărât atunci să construim o grădiniţă în interiorul palatului şi să primim acolo copilaşi de vârsta lui din familie şi ai cuplurilor apropiate nouă.

Reza şi, după el, Farahnaz, Ali-Reza şi Leila aveau să profite de pe urma acestui sistem şcolar, în acelaşi timp selectiv şi deschis. Din punct de vedere afectiv, această soluţie avea avantajul de a-i ţine lângă noi, spre deosebire de multe familii domnitoare, care au fost obligate să-şi trimită copiii pe toată această perioadă în şcoli private de prestigiu din Europa sau din Statele Unite.

Copil fiind, soţul meu avusese preceptori, după care plecase în acel exil şcolar, şi am ghicit, în ciuda pudorii lui, că suferise din această cauză. Nu dorea să impună această experienţă şi copiilor lui. La vârsta de numai 11 ani a trebuit să plece de acasă pentru a merge la şcoala elveţiană de la Rosey, la Rolle, pe malul lacului Leman. În afară de fratele lui mai mic, Ali-Reza, care îl însoţea, a cerut să mai meargă cu el şi unul dintre prietenii lui, Hossein Fardust[1], un copil de origine modestă, care a făcut astfel toate studiile împreună cu el şi care a rămas aproape de soţul meu pe toată perioada domniei lui.

Ca să ajungi pe atunci în Elveţia, trebuia să faci o călătorie foarte lungă. S-au îmbarcat din Bandar-Pahlavi, un port micuţ de la Marea Caspică, cu destinaţia Baku. De acolo, au traversat toată Europa cu trenul. „Vreau ca fiul meu să crească precum oricare alt băiat şi să înveţe să se ţină singur pe picioare”, a declarat Reza Khan la Rosey. A

---

[1] Devenit general, Hossein Fardust a fost numit de către rege în fruntea Biroului de Informaţii. Deşi regele avea încredere absolută în el, avea să trădeze dstă lunga prietenie oferindu-şi serviciile regimului islamic.

petrecut cinci ani în Elveţia şi nu a putut să crească precum ceilalţi băieţi pentru simplul motiv că trebuia să devină rege. „Eram ca un prizonier, avea să scrie el mai târziu. În orele libere, colegii mei plecau în grup în oraş, dar eu nu aveam voie să merg cu ei. În timpul vacanţelor de Crăciun şi de Anul Nou, ei mergeau la baluri şi la recepţii organizate de hotelurile de lângă Rosey, dar eu nu aveam voie să îi însoţesc. Prietenii mei se distrau, râdeau şi dansau, iar eu stăteam singur în camera mea. Aveam un radio şi un gramofon care îmi mai ţineau de urât, dar ele nu puteau compensa distracţiile la care prietenii mei puteau să participe. A fost atât de nedrept!" Rarele lui distracţii se rezumau la fotbal şi la hochei pe gheaţă.

„Când m-am întors, în 1936, mai scrie el, n-am mai recunoscut nimic: Bandar-Pahlavi era un oraş modern, occidental. Teheranul, ale cărui ziduri exterioare fuseseră dărâmate din ordinul tatălui meu, începea să capete alură de capitală europenă". Încă din timpul adolescenţei petrecute în Europa, avea această stare de spirit care s-a materializat în Revoluţia Albă. „Acei ani au fost cei mai importanţi din toată viaţa mea, îmi va spune el mai târziu, cu excepţia melancoliei care i-a însoţit: acolo am învăţat ce este democraţia".

În Iran, ca peste tot, promovarea unei idei are preţul ei. Pe 10 aprilie 1964, după ce tocmai o sărbătorisem pentru prima dată pe Farahnaz şi pe Reza pentru cei trei ani şi jumătate ai lui, soţul meu şi fiul nostru de-abia au scăpat de un atentat. În fiecare dimineaţă, Reza îşi însoţea tatăl până la Palatul de Marmură, unde era biroul lui. Obişnuiau să meargă pe jos, ţinându-se de mână. Apoi, de la biroul regelui, cineva îl aducea pe Reza la grădiniţă, care era foarte aproape. În dimineaţa de 10 aprilie 1964, în mod excepţional, Reza nu mai plecase cu tatăl lui – venise un copil nou la şcoală şi învăţătoarea îl rugase să vină mai devreme ca să-l întâmpine pe nou-venit. Aşa că regele a plecat singur cu maşina, în ciuda drumului foarte scurt. De cum a apărut, unul dintre soldaţii care stăteau de pază a început să tragă asupra maşinii. Potrivit mărturiei valetului şi a altor persoane de la securitate, soţul meu a coborât din maşină ca şi cum nu se întâmpla nimic şi a intrat în holul clădirii. În tot acest timp, soldatul a continuat

să tragă spre el. Cei doi paznici care stăteau de obicei de o parte şi de alta a Palatului de Marmură, au fugit de la primul foc. Valetul a încercat să închidă porţile după ce regele a intrat şi a fost rănit la mână. Bărbatul a intrat după soţul meu care, fără să riposteze în vreun fel, a intrat în biroul lui. Între timp, gărzile de corp şi-au dat seama de ceea ce se petrece afară şi au trecut la acţiune. A avut loc un violent schimb de focuri, în cursul căruia au murit doi oameni de la Securitate – sergenţii Ayat Lashgari şi Mohammad Ali Babaian – ca şi ucigaşul lor. S-a constatat apoi că un glonţ străpunsese uşa biroului soţului meu şi se oprise în spătarul scaunului pe care ar fi trebuit să stea.

În tot acel timp, eram în faţa oglinzii şi mă machiam pentru o întâlnire de lucru care urma să înceapă peste zece minute.

Dar a sunat telefonul. Era regina-mamă care locuia în Palatul de Marmură.

— Vai, Doamne, Farah jun („dragă Farah")!

— Ce este?

Vocea ei era de nerecunoscut.

— Ce e? Ce s-a întâmplat

— Au tras asupra regelui!

După care a început să plângă, fără să mai poată spune ceva, iar eu era să mor, să mor… Ea plângea şi nu-mi spunea dacă era viu sau mort, iar eu mă sufocam. A trebuit să fac un efort teribil ca să pot articula:

— Dar el… el… ce…?

— E viu, mulţumesc lui Dumnezeu…

Ştiu că am închis şi am început să mă machiez forţat înainte să alerg la el. Era perfect calm şi dădea ordine ofiţerului de la securitate.

Ce nenorocire îngrozitoare putea să se abată asupra noastră dacă regele n-ar fi mers cu maşina, ci pe jos, ţinându-l pe Reza de mână?

Mai târziu, regele a poruncit să fie adus la el, la Palatul Ekhtessassi, unul dintre complicii criminalului care tocmai fusese arestat. L-am văzut de sus pe omul acela mergând cu mâinile legate la spate şi pe soţul meu care îi vorbea cu blândeţe. Era foarte tânăr, tăcut

şi răvăşit. Era o scenă emoţionantă, îmi era milă de el şi m-am înfuriat împotriva tuturor celor care îl împinseseră la o asemenea nebunie.

Am aflat apoi că tinerii care participaseră la acest atentat erau buni prieteni şi fuseseră îndoctrinaţi de către un grup de extremă stângă de pe lângă Tudeh. Creierul atentatului, Parviz Nikkhah, a fost condamnat la zece ani de închisoare şi graţiat apoi de soţul meu. Regele spunea adesea că îi putea ierta pe cei care atentau la viaţa lui, dar nu şi pe cei care atentau la siguranţa şi la integritatea ţării. Eliberat, Parviz Nikkhah a aderat la monarhie şi a început să lucreze la televiziunea iraniană, ceea ce l-a făcut să fie condamnat la moarte şi executat la începutul Revoluţiei Islamice, după cum am aflat, din cauza instigărilor foştilor lui prieteni din Tudeh. Peste mulţi ani, unul dintre prietenii lui mi-a adus această mărturie a lui Nikkhah asupra perioadei în care era militant comunist: „SAVAK-ul, povestea el, îşi concentra toată atenţia asupra comuniştilor şi îi neglija pe clerici. Când am plecat prin sate să îi îndoctrinez pe ţărani, aceştia m-au pârât imediat la Securitate, în vreme ce clericii puteau să spună orice voiau împotriva monarhiei, căci nu păţeau nimic”.

Cu cincisprezece ani înainte, pe 4 februarie 1949, regele mai supravieţuise unui atentat. În zilele acelea trebuia să prezideze ceremoniile care comemorau fondarea Universităţii din Teheran şi să înmâneze diplomele studenţilor. Era cu puţin trecut de ora trei după-amiază, când a preluat conducerea alaiului oficial. Ca de obicei, în astfel de situaţii, o ceată de fotografi s-au îngrămădit în jurul lui. Brusc, unul dintre ei s-a desprins de grup şi, cu o armă ascunsă în aparatul de fotografiat, a tras de mai multe ori asupra regelui, de la mai puţin de trei metri. „Trei gloanţe mi-au aruncat turbanul şi mi-au atins creştetul, povestea suveranul; cel de-al patrulea mi-a atins obrazul, mi-a împins capul pe spate şi a ieşit pe sub nas. Nu-mi scăpasem din ochi agresorul şi mi-am dat seama că avea de gând să mai tragă o dată. Am avut timp să mă întorc şi să mă aplec uşor, aşa că glonţul pe care ar fi trebuit să-l primesc în inimă, m-a nimerit în umăr. Mai avea un glonţ, dar armai s-a înfundat”. Soţul meu mi-a povestit că, atunci, bărbatul i-a aruncat pistolul în faţă.

Chiar în acea clipă, a fost omorât de către şefii poliţiei, care au tras amândoi în el. Şocaţi, probabil, niciunul nu s-a gândit să sară între el şi focurile de armă. Bărbatul se numea Nasser Fakhr Arai. Am aflat că în ajunul atentatului, pentru a figura printre ziarişti şi pentru a se putea, astfel, apropia de rege, primise un ecuson de presă în numele unei publicaţii religioase, *Drapelul Islamului*. În 1951, la doi ani după încercarea de a-l asasina pe rege, aceiaşi terorişti l-au ucis pe prim-ministru, pe generalul Haj-Ali Razmara, un om deosebit, care participase la eliberarea Azerbaidjanului ca şef de Stat-major.

Nu numai că regele nu putea fi bănuit de apostazie, dar el vedea mâna lui Dumnezeu deasupra tuturor aceste eşecuri repetate, asalturi ale morţii, indiferent sub ce formă se prezenta. Copil fiind, era să moară de febră tifoidă, la numai câteva luni după încoronarea tatălui său. După patruzeci de zile de febră puternică, medicii au anunţat că era pe moarte. Se povesteşte că a fost singura dată când şahul Reza, care îşi adora copilul, a izbucnit în plâns. În miezul nopţii a chemat un preot şi i-a cerut să se roage pentru însănătoşirea copilului lui. „A doua zi, febra mi-a scăzut, povesteşte soţul meu, şi m-am vindecat repede".

Peste câţiva ani, pe când mergea călare la Emamzadeye Davud, un loc de pelerinaj la munte, a căzut foarte rău şi s-a izbit cu capul de o stâncă. Pentru câteva minute, oamenii care îl însoţeau l-au crezut mort. Dar, după câteva clipe de inconştienţă, s-a ridicat şi atunci a spus că a avut sentimentul că l-a salvat credinţa.

Ca pilot, nu-şi explica în ce mod a supravieţuit prăbuşirii unui „Tiger moth", un avion cu două locuri. Se ducea undeva pe lângă Esfahān să vadă cum decurg lucrările de amenajare a unui râu, împreună cu generalul care comanda divizia oraşului respectiv, când motorul a rămas în pană. Povestite de el, cele ce urmează mi-au dat fiori. „Ne aflam în faţa unui sat: la dreapta munte, la stânga câmpuri proaspăt arate, pe care nici nu se punea problema să aterizez. Aşa că m-am mulţumit să fac dreapta păstrând o viteză suficientă să nu cad. Deodată, mi-am dat seama că muntele era tăiat de o ravenă mare. Am tras de manetă şi am ajuns acolo. Nu mai aveam altceva de făcut decât să cobor pe flancul muntelui, ceea ce am şi făcut. Dar nici n-apucasem

bine să ating solul, că m-am trezit cu o stâncă în faţă. Imposibil de evitat. Trenul de aterizare a fost smuls, aşa că aparatul a continuat să se târască pe burtă, iar acest lucru ne-a permis să încetinim atât cât aveam nevoie. Un minut mai târziu, elicea s-a izbit de o altă stâncă şi aparatul s-a prăbuşit.

Tovarăşul meu de drum şi cu mine ne-am trezit suspendaţi, cu capul în jos. Nu ne-a fost uşor deloc să ne eliberăm din centurile de siguranţă. Generalul se-nverzise".

Soţul meu era convins că nu va muri până când misiunea lui pe pământ nu va fi îndeplinită, iar acest lucru explică de ce nici măcar nu a încercat să se ferească de gloanţele care s-au tras asupra lui în 1964, în timpul celui de-al doilea atentat, în pragul biroului, în interiorul Palatului de Marmură. Era un om credincios.

10

Da, mă consideram şi eu un soldat al Revoluţiei Albe, deoarece credeam cu toată convingerea în corectitudinea drumului trasat de către soţul meu. Ţara noastră era subdezvoltată, deşi era situata într-o zonă privilegiată. Îmi amintesc sărăcia Iranului din timpul copilăriei mele. Douăzeci de ani mai târziu, meritam apelativul de „ţară în curs de dezvoltare" – occidentalii nici măcar nu-şi pot imagina speranţa şi mândria date de această simplă schimbare semantică. Acest lucru îl datorăm voinţei suveranului şi a atâtor iranieni de a înainta, în ciuda mentalităţii rigide, opoziţiei din interior (reacţia „roşie" a comuniştilor şi cea „neagră" a clerului), ca şi miile de obstacole din exterior, dintre care naţionalizarea petrolului, smulsă britanicilor, rămâne simbolul cel mai elocvent. Credeam cu adevărat ceea ce soţul meu îmi repeta, că mergând înainte cu aceeaşi îndârjire de până acum, vom atinge la mijlocul anilor '80 un nivel economic asemănător cu cel al Coreei de Sud.

Ca orice persoană cu bunăvoinţă, am vrut să ajut la orice, să susţin iniţiativele, să impulsionez proiectele, să înlătur obstacolele. Încă din prima zi, soţul meu m-a încurajat în această direcţie, mi-a fost îndrumător şi sprijin. El dorea să fiu alături de el, să muncesc pentru binele ţării. Dar cum? Eu trebuia să simt lucrurile, să-mi găsesc locul.

Bineînţeles că sunt o sută de feluri de a practica meseria de regină, în funcţie de personalitatea fiecăreia şi, normal, de personalitatea monarhului. Firea mea mă împingea să mă implic cu trup şi suflet, nu numai din loialitate faţă de bărbatul pe care îl iubeam, ci şi din dragoste faţă de ţară. Cred că familia mea mi-a transmis de timpuriu dragostea ei pentru Iran, ca şi dorinţa de a ajuta cumva la dezvoltarea lui. Aceste sentimente pe care tatăl meu le învăţase de la tatăl lui, ambasador al Coroanei, deveniseră pentru mine o a doua natură. La rândul meu, voiam să fiu de ajutor ţării şi niciodată nu aş fi putut să visez o situaţie mai bună pentru a fi de folos, decât cea pe care mi-o oferea acum soţul meu.

Naşterea lui Reza, apoi cea a lui Farahnaz mă îndepărtaseră puţin de la activităţile mele. Dar trecuse vremea când tatonam terenul şi munceam pe rupte să mă organizez, sau când mă plictiseam, în unele zile. Biroul meu era înţesat şi aveam orarul atât de încărcat, încât găseam cu greu o oră liberă în care să iau masa singură cu regele. Mi se întâmpla adesea chiar să sar peste masă. Tot ce privea Iranul mă privea şi pe mine. Nu puteam să spun că era vreun subiect care să nu mă intereseze, totul mă interesa, numai să pot să fiu de folos cumva. Bineînţeles că regele şi Guvernul munceau enorm, dar se mai întâmpla să mai arunc şi eu o privire de femeie şi de mamă pe anumite dosare, iar lucrurile se desfăşurau mai uşor uneori, datorită intervenţiei mele. Câteodată prezenţa sau sprijinul meu făceau posibilă depăşirea obstacolelor birocratice; deveneam avocatul anumitor proiecte care mi se prezentau şi în care credeam, pe lângă rege sau pe lângă Guvern.

Aşa s-a întâmplat în cazul leproşilor, situaţia evoluând prin lupta noastră împotriva acestei maladii. Auzisem pentru prima dată despre această boală la Şcoala Jeanne d'Arc, în timpul vizitei unui francez, Raoul Follereau, pregătit să înlăture această boală. Pe atunci nu ştiam ce însemna lepra pentru Iran. Am fost aşa de şocată, că în seara aceea n-am mai vorbit decât despre ce auzisem la şcoală. Peste câteva zile am citit cartea *Singurătatea ochilor verzi*, o poveste a unei tinere femei bolnave şi izolate pe o insulă locuită numai de leproşi. Nu-mi închipuiam că ar putea exista vreun lucru mai îngrozitor decât

acesta: să fii alungat din lume, exilat, pentru că ai avut ghinionul să iei această boală oribilă.

La scurt timp după căsătoria mea, doctorul Abdolhossein Radji, fost ministru al Sănătăţii, m-a căutat pentru o discuţie. L-am primit. A venit împreună cu o femeie, doamna Ozra Ziai. Amândoi erau oameni admirabili. Ei m-au întrebat dacă voiam să accept reşedinţia Asociaţiei de Ajutorare a Leproşilor care exista deja. Bineînţeles că am fost imediat de acord. Astfel, la zece ani după socul provocat de conferinţa domnului Follereau, destinul mi-a dat şi mijloacele de a acţiona, nu numai de a compătimi.

În calitate de preşedintă, am luat rapid hotărârea de a vizita Centrul de leproşi de la Tabriz (altul se afla la Mashhad). Aici am avut un al doilea şoc, mult mai puternic decât primul. Vedeam pentru prima oară feţele desfigurate, găurite, sfărâmate şi, în mijlocul acestui dezastru, infinita tristeţe a privirilor… Cei mai puţin afectaţi locuiau în case normale, dar cei mai bolnavi fuseseră trimişi în fundul unor cămăruţe întunecate, din care se degaja un miros insuportabil. Le adusesem prăjituri şi omul care ne conducea le-a aruncat pe jos ca unor câini. Cred că niciodată în viaţa mea n-am mai avut un asemenea sentiment de umilinţă, de oroare şi am strigat:

— Cum e posibil aşa ceva? Cum îndrăzniţi? Sunt nişte fiinţe omeneşti!

Bietul om, era zăpăcit, îi era aşa de frică să nu se îmbolnăvească!

Le-am întâlnit imediat şi pe cele câteva persoane devotate acelor nefericiţi: medici iranieni şi străini, doctorul Marcel Baltazar în special, un francez, directorul Institutului Pasteur din Teheran, dar şi măicuţe şi preoţi creştini (aveam să constat mai târziu că niciun preot musulman nu muncea în acele locuri).

În urma acestei vizite am discutat cu specialiştii în legătură cu ceea ce se putea face pentru a îmbunătăţi soarta acelor bolnavi şi de a le oferi un spaţiu de locuit mai demn.

Mi-am dat seama că medicii noştri nu aveau pregătirea necesară pentru a depista boala încă de la început – o luau drept un fel de eczemă sau o boală oarecare de piele – astfel că pierdeau ocazia de a o

trata, cu toate că existau medicamentele necesare. Prima noastră inițiativă a fost elaborarea unui program de pregătire pentru studenți și pentru tinerii medici. Apoi am lansat un studiu pentru a constata în ce zonă a țării apărea boala și din ce cauze, pentru a trimite cât mai repede acolo medici informați și vigilenți. Franța ne-a ajutat mult la acest studiu, trimițându-ne o echipă de experți, formată din epidemiologi, din geografi și din medici, în cadrul unui acord de cooperare tehnică.

În paralel cu acestea, ne-am gândit la cea mai bună metodă de a integra bolnavii, mai ales pe cei care încă mai sufereau de aceasta boală, dar care nu mai prezentau niciun fel de semne – bolnavi; „curățați", conform expresiei consacrate. Ideal ar fi fost să poată fi acceptați în spitalele obișnuite – mi se explicase că lepra este mult mai puțin molipsitoare decât se crede – dar chiar și medicilor le era frică. Ne-am lovit de o puternică opoziție, lucru care a condus la înmulțirea ședințelor de informare. La sfârșitul anilor '70, reușisem să facem posibilă internarea leproșilor în anumite spitale.

În schimb, am renunțat la ideea de a reintegra persoanele vindecate în satele din care proveneau, așa cum spunea Organizația Mondială a Sănătății. Experții de la Geneva nu-și puteau imagina frica pe care o provoacă această boală într-o comunitate rurală de mici dimensiuni. Dacă un membru al unei familii a fost molipsit, toată familia trebuia să părăsească satul… Acest lucru ne-a făcut să construim unul rezervat în întregime persoanelor care se vindecaseră de lepră și familiilor lor.

L-am întrebat pe rege dacă putea să ne dăruiască vreun teren din pământurile lui personale și a fost de acord. Am primit un teren în provincia Gorgan, care putea adăposti o comunitate de mai bine de o mie de suflete. În anii '70, Beh Kadeh număra trei sute de case, un spital cu cincisprezece paturi, o școală primară, un cinematograf, o jandarmerie, un restaurant, o uzină, o tâmplărie, depozite agricole, mai multe puțuri, grădini de legume etc. Acest sat a fost atât de reușit, că integrarea s-a făcut în direcție inversă: locuitorii localităților vecine au fost cei care au venit aici, din ce în ce mai mulți, pentru a profita de

restaurant sau de cinema.

Istoria nu ne-a mai lăsat timp pentru a construi şi alte Beh Kadeh, dar cred că în douăzeci de ani am reuşit să sensibilizăm inimile iranienilor în ceea ce priveşte soarta leproşilor. Îmi amintesc, legat de acest subiect, un film, realizat de una dintre cele mai mari poete ale noastre, Forugh Farrokhzad, *Casa e neagră*, film care a contribuit mult la înduioşarea opiniei publice.

În cursul acestor ani am vizitat regulat locurile în care stăteau bolnavii şi de fiecare dată era sfâşietor. Femeile mă sărutau, îmi atingeau faţa şi apoi şi-o atingeau pe a lor, ca şi cum aş fi avut puterea să le vindec. Uneori îmi era greu să-mi ascund emoţia în faţa atâtor suferinţe şi speranţe.

În cele din urmă, în anii ’70, am primit ajutorul unor medici extraordinari, pakistanezi, indieni, elveţieni şi francezi, care au venit voluntar să refacă feţele unora dintre foştii bolnavi. Să le aranjeze nasurile, să le implanteze gene şi sprâncene, să le desfacă mâinile chircite din cauza leprei. Niciodată nu voi uita bucuria acelui om a cărui faţă fusese refăcută şi care ne anunţa că urma să se căsătorească în curând! Era aşa de fericit! Tot ascultându-l, îi binecuvântam în sinea mea pe chirurgii care făcuseră un asemenea miracol.

Unul dintre lucrurile care m-a impresionat cel mai mult a fost legat de unul dintre foştii bolnavi a cărui soartă m-a preocupat în mod deosebit. El i-a şoptit la ureche unui medic iranian care mi-a povestit: „Dacă o vedeţi pe doamna, salutaţi-o din partea noastră. N-o vom uita niciodată”. Unele cuvinte au puterea să aline, precum balsamul pe rană. Acestea mi-au dat speranţa că într-o bună zi, tot ce este bun va ieşi la iveală. În adâncul meu, cred că o sămânţă plantată cu dragoste nu piere niciodată.

Astfel de seminţe au fost bibliotecile pentru copii. Aventura a început odată cu vizita unei prietene de-ale mele din copilărie, Lili Amir-Arjornand, care tocmai se întorsese din Statele Unite, unde terminase studiile de bibliotecară. Ne-am întâlnit să mai stăm de vorbă, iar ideea de a da câte ceva de citit tinerilor iranieni ne-a venit în timp ce discutam. În copilărie, noi nu prea avuseserăm multe cărţi

pentru vârsta noastră. Ni se povesteau basme străvechi, exista această tradiţie orală, dar majoritatea acestor poveşti nu erau scrise. Cât despre acele poveşti ilustrate contemporane, care se găseau în Occident, nici nu se punea problema! Un singur scriitor ne bucurase cu povestirile lui, domnul Sobhi, care spunea câte o întâmplare în fiecare dimineaţă la radio, începând cu „Bună, copii!" (Bacceha salam!). Câteva episoade fuseseră înregistrate şi universul nostru literar se limita la ele – era într-adevăr foarte puţin. Ne-am imaginat deschiderea culturală extraordinară pe care puteam să le-o dăruim copiilor introducând cărţile în viaţa lor cotidiană. Cartea este, cu siguranţă, instrumentul cu ajutorul căruia poţi să te proiectezi în viitor prin intermediul altor destine; şi nu aşa începe orice nouă viaţă, identificându-se cu un vis? Da, dacă vom reuşi să-i facem pe copiii noştri să citească, îi vom ajuta să păşească în modernitate, să accepte cu uşurinţă ideile noi, să-şi însuşească simţul eticii şi ideea de responsabilitate.

Primul lucru pe care trebuia să-l facem, înainte de a întreprinde ceva, era să testăm interesul şcolarilor. Am hotărât ca Lili, Homa Zahedi, deputată în Parlament, şi alţi câţiva voluntari, să meargă în cartierele populare din sudul Teheranului, cu câteva cufere cu cărţi şi să observe reacţia copiilor, şi a fost dincolo de ceea ce ne aşteptam noi: s-au bătut pe poveşti, aşa cum s-ar fi bătut pe dulciuri.

Plecând de la această constatare, am creat „Organizaţia pentru dezvoltarea intelectuală a copiilor şi a tinerilor" şi am început să tragem semnale de alarmă. Urma să avem mare nevoie de bani, era deci foarte important să avem ca asociaţi la proiectul nostru câteva „locomotive", cum ar fi Ministerul Educaţiei şi cel al Culturii. Am primit sprijinul amândurora. La solicitarea noastră, Societatea Naţională de Petrol a acceptat să ne fie şi ea de ajutor. Nu ne mai rămânea decât să cerem ajutorul editorilor – care au fost foarte entuziasmaţi – al artiştilor, al universitarilor şi al unui anumit număr de persoane private, capabile să ne ajute financiar şi intelectual. În acest ultim domeniu, doi tineri americani s-au oferit să ne pună la dispoziţie experienţa lor. Chiar şi astăzi, unul din ei, Dan, care locuieşte în

California, îmi trimite în fiecare an de *No Ruz* un săculeţ cu seminţe de flori în amintirea altor seminţe – cărţile din biblioteci – pe care le-am plantat împreună.

Pentru edificarea primei noastre biblioteci pentru copii, am ales, bineînţeles, Teheranul, care număra cei mai mulţi potenţiali cititori. Arhitect în devenire şi din tot sufletul, am supravegheat personal estetica acestei clădiri, ca şi pe cea a tuturor celor pe care aveam să le înălţăm de acum înainte – trebuiau să sugereze latura ludică a lecturii. Am hotărât să construim biblioteca în mijlocul unui parc, astfel încât copiii să poată să treacă uşor de la jocul în aer liber la cărţi şi invers. Ţineam să păstrez integritatea parcurilor şi singurele excepţii pe care le-am făcut au fost pentru biblioteci şi, mai târziu pentru muzee şi teatre. Biblioteca pentru copii din Teheran, ca şi toate cele care aveau să-i urmeze, era accesibilă gratuit tuturor, de la copiii de grădiniţă până la adolescenţii de 16 ani. Acest lucru ne-a constrâns să căutăm persoane cu talente variate care să o însufleţească. Pentru cei micuţi, aveam nevoie de persoane cu studii de puericultură, care să fie în acelaşi timp şi bune povestitoare; am fost nevoiţi să le formăm. Pentru cei mai mari, era nevoie de oameni care să-i poată sfătui şi suficient de pasionaţi de cărţi pentru că trebuiau ei înşişi să fi citit foarte mult.

Mai rămânea esenţialul: cărţile. Trebuiau scrise sau traduse pentru că nu existau deloc.

Să-i convingem pe scriitorii noştri să scrie pentru tinerii cititori nu a fost greu deloc. Să obţinem ilustraţiile, în schimb, a fost complicat. Aveam pictori foarte buni, dar nu aveam tradiţia desenelor pentru copii. Trebuia deci să inventăm. În domeniul acesta, Cehoslovacia era deja celebră, aşa că mai mulţi artişti ai noştri au plecat acolo să studieze. Cu aceeaşi ocazie au învăţat şi tehnica desenelor animate, ceea ce ne-a permis mai târziu să creăm un festival internaţional de film pentru copii şi să obţinem câteva premii.

Din plăcere, dar şi simbolic, am tradus şi am ilustrat eu însămi Mica Sirenă, de Andersen. Reza avea pe atunci doi sau trei ani şi eram foarte fericită să-mi închipui că în curând va avea vârsta la care va putea să-mi descopere povestea şi desenele – cartea conţinea şi două

discuri pentru cei care nu ştiau încă să citească. Normal că, pentru că purta numele meu, cartea s-a vândut foarte bine şi anii obţinuţi astfel ne-au ajutat să finanţăm, cel puţin în parte, publicarea altor cărţi.

În unele dintre acestea, erau expuse alte opinii politice decât ale noastre, dar eu nu aflam întotdeauna acest lucru. Am avut astfel ocazia de a mă confrunta cu exerciţiul democraţiei într-o ţară în care anumite ideologii – cum ar fi comunismul – erau proscrise. Autori, probabil apropiaţi de mişcarea de stânga, de exemplu, ne aduceau texte elocvente, în care era vorba despre un leu foarte rău pe care păsărelele îl învingeau cu ajutorul curajului şi al solidarităţii… Comitetul editorial ezita să le publice – ne era cunoscut gustul comuniştilor pentru îndoctrinare. Şi, în cele din urmă, mi se cerea părerea. Eu eram adepta libertăţii de exprimare, convinsă fiind că, cu cât avansau mai mult, cu atât iranienii aveau să fie mai capabili să-şi dea seama singuri ce era bine sau rău pentru ei. Şi apoi ştiu perfect cum ar fi reacţionat la un refuz din partea noastră.

Până la urmă, acest lucru s-a şi petrecut cu o carte ce avea un mesaj foarte transparent: *Peştişorul negru*. Cartea cuprinde povestea unui peştişor care înota cu încăpăţânare împotriva curentului. Organizaţia a ezitat să publice această carte considerând că era greu să garantezi pentru un astfel de mesaj, după care au căzut de acord şi cartea a apărut. Dar acest lucru s-a aflat imediat şi, de cum a apărut cartea, peştişorul negru a fost împodobit cu toate virtuţile Rezistenţei. El a devenit simbolul luptei împotriva monarhiei şi atunci când autorul cărţii a murit, s-a zvonit să fusese omorât de către poliţia secretă. I-am dat fără să vrem un răsunet pe care nu l-ar fi cunoscut, dacă am fi lăsat-o în pace din primele clipe.

În sens larg, eu mă implicam mult în crearea acestor cărţi pentru tineri. Verificam machetele, desenele, ascultam casetele.

Organizaţia a construit mai multe biblioteci în oraşele principale ale ţării şi, văzând încântarea copiilor, am hotărât să introducem şi nişte cursuri de iniţiere în muzică, precum şi ateliere de artizanat şi de teatru. Ardavan Mofid, care era vin povestitor minunat, a luat în sarcina lui teatrul; tot el este cel care va conduce mai târziu teatrul

ambulant. Exprimarea orală şi mişcarea corpului venea în continuarea descoperirii lecturii. Ea permitea întruparea visului şi adăuga o dimensiune ludică acestui exerciţiu. Copiii se deghizau, se machiau şi chiar şi pe cei care nu îndrăzneau să facă asta, numai privindu-i pe ceilalţi îi ajuta să iasă din ei înşişi. În cele din urmă au fost deschise şi atelierele de cinema, în care copiii învăţau să filmeze pe bandă de 8 mm şi să iubească cinematograful[2]. Festivalul filmului pentru copii avea să dea o nouă dimensiune acestei experienţe.

Dar ambiţia noastră cea mare era să ajungem şi la ţară, până în cele mai îndepărtate sate, iar pentru acest lucru organizaţia a creat biblioteci ambulante. În funcţie de relief şi de starea drumurilor, le instalam la bordul camionetelor, ale jeepurilor sau chiar pe spinările catârilor, dacă numai aceştia puteau trece prin acele locuri. După câteva zile sau o singură dată pe lună, dacă traseul era lung, bibliotecarii ambulanţi treceau să ia cărţile înapoi şi să lase altele în loc.

Bibliotecile ambulante funcţionau în simbioză cu învăţătorii Armatei Ştiinţei care ajungeau şi ei până în satele cele mai depărtate. Din ce în ce mai des asistam la asemenea scene care ne umpleau de speranţă: copii care citeau în familii în care părinţii erau analfabeţi. Aveam şi un teatru ambulant, cum am spus şi mai sus, care mergea din sat în sat. Mulţi occidentali care veneau în Iran pentru festivaluri erau invidioşi pe noi pentru această iniţiativă.

Angajamentele mele pe lângă organizaţiile nonguvernamentale pentru educaţie, sănătate, cultură, sport etc. mă ajutaseră să înţeleg cum să-mi practic mai bine meseria de regină. La început, bulversată de sutele de scrisori care ajungeau la palat, crezusem sincer că puteam să ajut pe toată lumea, să uşurez situaţiile cele mai disperate şi imposibil de rezolvat. Uneori le dăruiam chiar din banii mei; mi-a luat ceva timp să accept inutilitatea acestui lucru. Nu puteam să-mi împart la infinit bugetul, care era foarte limitat, iar banii statului nu erau inepuizabili. Dacă nu-ţi asculţi decât inima, sfârşeşti prin caritate, dar

---

[2] Marele cineast Abbas Kiarostami îşi va începe activitatea în aceste ateliere

caritatea nu schimba nimic fundamental în situaţia oamenilor. Dacă voiam să mă fac folositoare, trebuia să-mi concentrez energia asupra câtorva dosare care cereau mai multă atenţie şi să le finalizez.

La mijlocul anilor ’60, la cinci ani după căsătoria mea, aveam în fine sentimentul că îmi găsisem rostul. Atunci regele şi prim-ministrul au hotărât să mă numească regentă.

Acest lucru însemna că în cazul morţii suveranului, până la majoratul lui Reza, adică până când va împlini el 20 de ani, destinul Iranului va cădea pe umerii mei. Nu m-am gândit nici măcar o clipă că acest lucru s-ar putea întâmpla. Nici măcar o clipă… Aveam 28 de ani, soţul meu avea numai 46 şi aşteptam cel de-al treilea copil. Eram foarte fericiţi, mai încrezători ca oricând în destinul ţării, regele nu suferea de nicio boală şi Dumnezeu părea într-adevăr că îl apără de fanaticii care îi doreau moartea.

Am primit această decizie ca pe un omagiu absolut formal, chiar dacă ea a fost ratificată de către Parlament; reprezenta pentru mine dovada stimei soţului meu, a încrederii pe care o avea în soţia lui. Eram mândră şi copleşită de ceea ce se întâmplase.

Apoi am realizat semnificaţia simbolică a acestui gest: bărbatul care provocase ţara să dea drept de vot femeilor tocmai încredinţase conducerea Iranului uneia dintre ele! Era o iniţiativă lăudabilă într-o ţară musulmană. Am aflat după aceea că mulţi deputaţi se opuseseră din răsputeri acestei noi revoluţii a moravurilor… Câteva luni mai târziu, regele avea să meargă şi mai departe hotărând să mă încoroneze alături de el. Nu mai exista nici măcar un singur exemplu de asemenea onoare în toată istoria Persiei.

„Femeia, explica el ţării, este în prezent în Iran complet diferită de ceea ce reprezenta acum câteva secole şi chiar acum câteva zeci de ani. Având acces la orice, poate avea acces şi la Coroană. De altfel, Împărăteasa a jucat un rol extrem de important în ultimii ani pe lângă poporul ei, a fost un adevărat sprijin pentru mine şi şi-a îndeplinit obligaţiile cu o asemenea fervoare şi pasiune, că merită din plin această demnitate. Da, ea a făcut foarte multe pentru toată lumea şi va mai face pentru ca misiunea noastră mai are mult până să se apropie

de sfârşit".

11

Deşi domnea de un sfert de secol, soţul meu respinsese în mod constant ceremonia ungerii lui. Celor care îl presau să facă acest lucru le răspundea pe un ton grav că o va face când va simţi că ţara a pornit pe drumul progresului, dar că, aşteptând acea clipă, nu simţea nicio mândrie specială să fie suveranul unui popor sărac şi analfabet în mare parte. După 1965, constatând efectele Revoluţiei Albe şi mai ales mobilizarea şi pasiunea pe care le trezise aceasta în întregul Iran, regele a început să pună oficial problema încoronării lui. Cu atât mai mult cu cât Reza, prinţul moştenitor, care urma să împlinească şapte ani, putea să fie asociat de acum înainte cu acest gest de un simbolism înalt, cum îl dorea soţul meu.

Naşterea celui de-al treilea copil – Ali-Reza – fiind aşteptată în primăvara lui 1966, ceremonia de încoronare a fost hotărâtă pe 26 octombrie 1967, dată aniversară, când Regele avea să sărbătorească 48 de ani.

Pentru el, încoronarea trebuia să fie un eveniment împărtăşit de toţi iranienii, pentru că marca începutul unei ere noi: deci, era absolut necesar să-i dăm un răsunet extraordinar. S-a constituit un „Comitet de încoronare" pentru organizarea acestei zile istorice. Conducerea lui a fost încredinţată unui vechi tovarăş de-al şahului Reza, un bărbat care îi susţinuse dinastia încă de la început, generalul Morteza Yazdan Panah. Avea să fie secundat la îndeplinirea acestei misiuni de către Assadollah Alam, fostul prim-ministru, numit de curând ministru al Curţii.

Reza Khan fusese uns rege pe 26 aprilie 1926 – la şase după ce fusese desemnat de Adunarea Constituantă – tot la de 48 de ani. Încoronarea a avut loc la palatul Golestan. La terminarea ceremoniei, viitorul meu soţ, care domnea de şapte ani, a fost proclamat oficial prinţ moştenitor.

Comitetul de încoronare a ales din nou Golestanul pentru ungerea regelui şi astfel, la 41 de ani după tatăl lui, soţul meu ar fi trebuit să îndeplinească gesturile solemne ale monarhiei, până la

vremea în care Reza ar fi putut să-i urmeze la tron; Reza, care şi el avea exact şapte ani…

Sute de oameni aveau să se înghesuie împingându-se în ferestrele şi lemnăria Golestanului: am hotărât, deci să verificăm serios clădirea. Astfel, când am coborât un portret uriaş al şahului, pentru a-l scutura de praf, am descoperit ca palatul era gata să se prăbuşească – o crăpătură enormă brăzda peretele de la un capăt la celălalt. Alarmaţi, arhitecţii au confirmat că structura de rezistenţă începuse să se distanţeze din cauza presiunii tavanului. De-a lungul anilor, oamenii încărcaseră terasele fără să ţină seama de greutate. Era timpul să facă ceva: dintr-o clipă în alta edificiul putea să se dărâme, ucigându-şi musafirii. Lucrările au început imediat, iar eu m-am gândit că e un semn bun faptul că încoronarea regelui venise în ajutorul bătrânului nostru Golestan.

Coroana pe care urma să o poarte soţul meu era proprietatea Trezoreriei şi era păstrată în pivniţele Băncii Centrale. Ea fusese comandată de către Reza Khan la un bijutier persan pe nume Seradj-ed din şi era făcută în stilul coroanelor sassanide. Normal că pentru mine trebuiau toate inventate: şi coroana, şi hainele, şi protocolul, pentru că niciunul dintre suveranii noştri, după cum am mai spus, nu-şi încoronase vreodată soţia. Şi cum pietre preţioase se găseau din belşug în cuferele Trezoreriei, nu mai rămânea decât să găsim un bijutier care să o realizeze într-un timp relativ scurt. Bineînţeles că voiam două coroane care să semene, fiind obligatoriu să aibă acelaşi stil. Primele schiţe ne-au dezamăgit, în cele din urmă, casa pariziană Van Cleef & Arpels a fost cea care a reuşit să îmbine cultura persană, eleganţa şi feminitatea.

Domnul Pierre Arpels a venit special la Teheran să-şi aleagă pietrele, după care, fiind interzis să iasă cu ele de pe teritoriul ţării, a plecat şi s-a întors cu specialişti de la atelier ca să le monteze.

Cât despre manta, nici măcar nu aveam un model, cum a fost în cazul coroanei. Eu nu voiam să semene cu cele purtate de reginele din Occident, dar nici nu aveam vreo gravură veche care să-mi inspire un stil pur iranian. De aceea am făcut-o până la urmă simplă şi albă. Cel

care a desenat şi mantaua, şi capa, care trebuia brodată după motive iraniene, a fost Marc Bohan de la Casa Christian Dior. Amândouă au fost croite la Teheran, la clubul ofiţerilor, singurul loc din capitală care dispunea de mese suficient de lungi pentru trenă.

Pentru broderii, am chemat o vecină de-a noastră, de pe vremea când locuiam în acel apartament cu terasă, după moartea tatălui meu. În adolescenţă, această tânără femeie, Puran, mă emoţionase mai întâi prin felul în care cânta la pian. O invidiam, era o bună pianistă. Apoi am observat că broda minunat, iar sora ei, Iran, picta (am şi cumpărat de la ea mai târziu câteva tablouri). Ea a fost de acord să realizeze această operă artistică, a cărei fotografie avea să facă turul lumii. Alături de ea lucrau mai multe croitorese iraniene şi două elveţiene.

Ziua încoronării a fost declarată zi de sărbătoare în toată ţara, pentru ca toată lumea să se poată bucura de eveniment. Plecând de la Palatul de Marmură, trebuia să ajungem la Golestan cu nişte trăsuri de pe vremuri, una pentru mine, alta pentru rege şi alta pentru prinţul moştenitor. La Golestan, fiecare dintre mişcările noastre trebuia să se înscrie în coregrafia generalului Yazdan Panah, mare maestru de ceremonii. Prinţul trebuia să intre primul, urmat de garda lui de corp, trecând prin mijlocul mulţimii tăcute. Pentru el fusese aşezat un scăunel în stânga tronului: trebuia să se aşeze şi să aştepte. După aceea apăream eu, urmată de tinere fete care îmi ţineau trena, escortată de domnişoarele de onoare. Regele venea ultimul. Urma încoronarea lui, apoi a mea. Trebuia să îngenunchez în faţa lui. Încoronându-mă, trebuia să aibă grijă să nu-mi strice coafura şi să-mi potrivească bine coroana.

Am început să repetăm fiecare gest, pe care poporul iranian şi milioane de telespectatori aveau să-l vadă în ziua stabilită. Şi Reza s-a pregătit, ajutat de guvernantă. Aceasta mi-a povestit mai târziu că la începutul repetiţiilor era foarte agitat, alerga de colo-colo, până când ea a avut ideea să-l îmbrace cu uniforma pe care trebuia să o poarte în timpul ceremoniei. În acel moment şi-a conştientizat rolul şi totul a fost excelent. Aceste repetiţii au fost o ocazie potrivită pentru mine de a încerca să rezolv problemele care apăreau între fraţii şi surorile

regelui, ca şi între doamnele mele de companie, deoarece ele riscau să genereze ranchiună şi conflicte, dacă nu eram atenţi. Aceste certuri îl enervau pe rege şi mă deranjau şi pe mine, deci trebuia să le înlătur şi am făcut-o. În schimb, alegerea muzicii care avea să acompanieze încoronarea a fost un moment nemaipomenit. În timpul meselor la regina-mamă, ministrul Culturii, Mehrdad Pahibod, ne punea diferite creaţii ale compozitorilor iranieni. Eu şi soţul meu am ales bucăţile care îmbinau emoţia cu solemnitatea.

Cu cât ziua încoronării se apropia mai mult, cu atât eram mai epuizată, pentru că toate aceste pregătiri se adăugau la programul meu obişnuit, care, în mod normal, de-abia îmi mai lăsa timp să respir. Aşa că am slăbit şi-mi amintesc cum regele a glumit afectuos într-o seară: „Ai făcut-o special, ca să ai obrajii scobiţi şi pometii ridicaţi în ziua încoronării!” Ştia că nu-mi plăceau deloc obrajii rotunzi şi plini ai fetei pe care o ceruse de soţie cu opt ani mai înainte…

O mulţime compactă şi colorată se înghesuia de-a lungul străzilor, pe care urma să mergem în acea zi de 26 octombrie pentru a ajunge la Golestan. Era o zi frumoasă şi însorită. De cum am apărut, lumea a început să scandeze cu bucurie: Djavid Khan! Zende-bad Shahbanu! („Trăiască şahul! Trăiască soţia şahului!”)

Din acea caleaşcă a timpurilor trecute, trasă încetişor de şaisprezece cai, scrutam feţele oamenilor şi toate erau luminoase, deschise. Compatrioţii mei îmi acordaseră cu generozitate afecţiunea lor încă din prima zi, dar acum ne cunoşteam şi speram că am ştiut să le demonstrez, prin munca mea, cât de mult îi iubesc. Oricum părea că există o adevărată legătură între noi de acum înainte, aşa am simţit în dimineaţa aceea primindu-le saluturile şi sărutările pe care le întorceam şi eu din toată inima. „Împărăteasa a făcut multe şi va mai face multe pentru că sarcina noastră mai are mult până se va sfârşi”, spusese regele. Mă gândeam cu fericire la aceste vorbe: da, un drum lung ne rămânea de parcurs, dar încrederea exista şi aveam suficient timp şi curaj să muncim înainte…

Drumul prin tot centrul Teheranului a fost superb, plin de flori şi bună dispoziţie. Prinţul ne urma în trăsura lui, alături de

comandantul Gărzii Imperiale, generalul Mohsen Hashemi-Nejad. Pe unde trecea producea o veselie copilărească în rândurile mulţimii. El ascultase cu atenţie recomandările mele, învăţase să salute mulţimea, repetase cu răbdare gesturile pe care trebuia să le facă, dar eu eram puţin neliniştită pentru că se trezise cam răcit şi cu o uşoară febră. Intrând primul în fastuosul Golestan, sub ochii lumii întregi, copilul a fost un model de seriozitate şi de emoţie. Presa din întreaga lume avea să scrie că a fost, prin felul în care s-a purtat, „steaua" acestei ceremonii. Şi, într-adevăr, revăzând înregistrarea după câteva zile, m-am emoţionat până la lacrimi.

Intrarea mea, ca şi cea a Regelui au fost lipsite de orice notă falsă. Am avut timp suficient să zâmbesc şi la micuţa mea Farahnaz, care stătea foarte cuminte în dreapta tronului, înconjurată de familie. Soţul meu dorise ca această ceremonie să aibă un caracter strict iranian, de aceea nici nu invitase suverani străini şi şefi de stat, cu excepţia prinţului Karim Agha Khan şi a *begum*-ului Ommeh Hababeh, datorită legăturilor istorice de respect şi de prietenie care ne uneau – legături care aveau să se continue şi în exil. În schimb, erau de faţă toţi ambasadorii ţărilor reprezentate la Teheran. Regina-mamă însă nu a vrut să vină. Menţionez că Tudehul a pretins că era moartă şi că noi voiam să ascundem acest lucru. Ceremonia a început odată cu sunetul trompetelor. Imamul moscheii a deschis-o printr-o rugăciune, apoi a adus Coranul şi i l-a dat regelui să-l sărute. Apoi au fost aduse podoabele împărăteşti şi regele a luat sabia şi mantia pe care le purtase tatăl său. I s-a adus coroana pe care a luat-o cu fermitate şi şi-a aşezat-o pe cap, în timp ce afară au început să se salve de tun.

O clipă mai târziu, regele s-a aşezat pe tron şi a citit jurământul de credinţă, care astăzi, după toate suferinţele îndurate în Iran, are un ecou sfâşietor:

„Mulţumesc lui Dumnezeu care m-a ajutat să fiu de folos ţării şi poporului meu cu tot ceea ce mi-a stat în putere, îl rog pe Dumnezeu să-mi dea forţă să muncesc în continuare aşa cum am muncit şi până acum. Singurul ţel al vieţii mele este onoarea şi gloria patriei. Nu am decât o singură speranţă: să păstrez independenţa şi suveranitatea

Iranului, să ajut poporul iranian să meargă înainte. Sunt gata să-mi dau viaţa pentru a atinge acest scop. Fie ca Domnul Atotputernic să mă ajute să las generaţiilor viitoare o ţară fericită şi o societate prosperă şi să-l aibă în pază pe fiul meu, prinţul moştenitor, în lunga sarcină pe care la rândul lui o va avea de îndeplinit…"

Apoi a fost rândul meu. Am îngenuncheat la picioarele regelui şi, în clipa în care mi-a aşezat coroana pe cap, am simţit că a schimbat statutul tuturor femeilor iraniene. Cu numai patru ani mai devreme, în acelaşi articol de lege referitor la handicapaţii mintal, nu aveam nici măcar dreptul elementar de a ne alege reprezentanţii! Coroana aceasta ştergea secole întregi de umilinţă; mai sigură decât toate legile, proclama cu solemnitate egalitatea între bărbat şi femeie.

Nu obţinusem vreo putere în plus şi a doua zi nu m-am simţit mai importantă decât înainte, nu era în natura mea un asemenea comportament. Puterea nu mi se părea preţioasă, decât în măsura în care îmi dădea posibilitatea să îmbunătăţesc situaţia iranienilor; pentru mine, personal, nu aveam nicio dorinţă de putere. Îmi aduc aminte că la apariţia unui film despre mine, un ziarist american a spus: „Nu aparţine lumii acesteia". Pe moment, n-am înţeles ce voia să spună, eram prea prinsă în acţiune, prea dornică să fac ceva, să ajut. N-am înţeles decât mai târziu, în exil, când câteva persoane au încercat să-mi caricaturizeze rolul şi să mă prezinte ca fiind dornică de putere. Poate că dorinţa de bani şi putere este un lucru normal, dar eu nu m-am gândit la aşa ceva nici măcar o secundă.

Cu un an înainte de acea zi istorică, pe 28 aprilie 1966, îl născusem pe Ali-Reza. „Seamănă mult cu tatăl lui, are pielea deschisă", mi-am notat eu a doua zi în caietul copilului. Dumnezeu ne copleşise cu bunătatea lui: după Reza, atât de conştient de responsabilităţile care îl aşteptau, după buna şi romantica Farahnaz, căreia îi plăcea să se ocupe de dezmoşteniţii sorţii şi să stea ore întregi în natură să mângâie animalele, ne-a dăruit cel mai ştrengar copil din câţi există pe lume. Încă nu ştiam acest lucru, normal, dar nu avea să treacă multă vreme până să-l aflăm.

Spre deosebire de Farahnaz care a vorbit foarte repede într-un

mod adorabil, Ali-Reza a început mai greu, dar când s-a hotărât, a făcut-o impecabil şi cu un simţ al umorului care te făcea să râzi pe loc. „Lumea o să spună: Ce mai Maiestate în haine de casă!", mi-a zis el într-o dimineaţă pe când mă grăbea să mă îmbrac pentru a merge în parc. Altă dată, în timp ce el mânca şi noi stăteam de vorbă prin preajma lui, una dintre verişoarele mele i-a furat un cartof prăjit din farfurie. L-am văzut întorcându-se şi căutându-l din ochi pe servitor: „Alain, adu o furculiţă pentru domnişoara Jaleh, te rog".

Avea atunci trei ani şi voia să-i spunem ori Toutoune, cum îi spunea guvernanta lui franţuzoaică, ori „pilot", pentru că visul lui era să piloteze avioanele de vânătoare americane „Phantom", care îl fascinau.

— Toutoune, eşti rău!

— Nu, sunt pilot, răspundea el.

Eram în plină perioadă hippy şi într-o seară l-am auzit spunându-i guvernantei lui, când aceasta încerca să-l ducă la baie:

— Nu vreau să fac baie, vreau să fiu un hippy murdar.

Altă dată, în timpul mesei, a spus că îi place „amorul liber"...

Câteva luni mai târziu a intrat la grădiniţă la Liceul Razi, acolo unde mi-am dat şi eu bacalaureatul şi care se dezvoltase între timp şi îşi construise clădiri noi în nordul Teheranului. Clădirea se extinsese pentru a primi şi copii mai mici (Ali-Reza a mers aici, spre deosebire de fraţii lui mai mari, care au urmat şcoala la palat). I-a plăcut acolo aşa de mult, încât după prima zi a refuzat să plece de la şcoală şi i-a spus şoferului să vină acasă fără el.

Învăţătoarea îl iubea mult, dar uneori nu reuşea să se facă respectată sau să-şi păstreze tonul serios. Avea foarte multă imaginaţie şi făcea o grămadă de prostii. Într-o zi, a fost chiar savuros:

— Proasto! i-a strigat el învăţătoarei care tocmai îl certase pentru a nu ştiu câta oară.

— La colţ, Ali-Reza, eşti pedepsit!

— O să-i spun mamei.

— A, da? Stai că-i dăm chiar acum un telefon dacă vrei.

Iar el, superior:

— Nu-i nevoie, oricum n-o să înţeleagă.

Aceste istorii copilăreşti îl distrau şi pe rege, dar şi pe mine. Ni le povesteam în puţinele clipe de intimitate şi vedeam cum faţa soţului meu se destinde şi se luminează ca prin minune. Am mai spus că-i plăcea foarte mult să stea copiii cu el când îşi făcea exerciţiile fizice după-amiaza. Vorbeau, râdeau şi de cele mai multe ori se lăsa cu distracţie. Ali-Reza i se urca în spate ca să se joace de-a calul sau se băteau cu perne, de zburau un sfert de oră fulgi prin toată camera.

Un ministru, Abdol-Majidi mi-a povestit că într-o după-amiază, în plin consiliu, l-a văzut pe rege întorcând privirea spre o uşă care a scârţâit. „Suveranul nu mă mai asculta, mi-a spus el. Dintr-odată, era la mii de kilometri de problemele noastre. Atunci, m-am întors şi eu spre uşă. În prag era micuţa Farahnaz, care aştepta ca tatăl ei s-o poftească să intre şi era între ei aşa o tandreţe, că m-am ridicat discret şi i-am lăsat singuri".

Copiii simţeau ce putere aveau asupra tatălui lor, iar acesta ştia să îi facă să râdă, să reia comunicarea lor întreruptă în zilele de muncă sau de vreo călătorie oficială. „Tu ştii mai bine decât mine să vorbeşti cu copiii", îi spuneam adesea. Dacă mergeam la ei în timpul mesei să-i sărutăm înainte de o recepţie de la care nu puteam lipsi, la vederea Regelui, guvernantele îşi pierdeau toată autoritatea faţă de copii. S-ar fi zis că în scurtul timp cât stătea cu ei, regulile de disciplină era brusc abolite. Îl revăd şi acum pe Ali-Reza obligat de doică să mănânce spanac şi scuipându-l pe tot, când izbucnea în râs la vederea tatălui lui… Era supărător, încercam să le încurajez pe guvernante, care se străduiau din toate puterile să-i educe pe copiii noştri, dar în acelaşi timp eram foarte fericită că exista o astfel de complicitate între ei şi rege… şi acesta era un dar al cerului.

Soţul meu era de acord ca guvernantele să fie severe, dar nu tolera agresivitatea sau nedreptatea. Îmi amintesc ce furios era într-o seară când a găsit-o pe Farahnaz plângând în camera ei… Eu mai eram încă la birou când l-am văzut intrând, palid, cu fetiţa în braţe.

— S-o dai afară pe guvernanta imediat! Imediat!

Putea să înţeleagă că-ţi ieşi din fire în faţa obrăzniciilor lui

Ali-Reza, dar nu putea suferi nedreptatea. Farahnaz era atât de dulce, atât de atentă la necazurile celorlalţi, că i se părea de nesuportat să o vadă supărată.

Avea cu fiecare dintre copiii lui un soi de complicitate specială. Dragostea pentru natură şi latura băieţoasă a lui Farahnaz îl încântau. Mare fiind, îi plăcea să sară peste treptele palatului cu motocicleta, spre disperarea oamenilor de la protocol, care îi strigau că-l deranjează pe rege. Dar el ieşea din birou zâmbind câteva clipe şi o privea făcând acrobaţii şi le spunea: „Lăsaţi-o, lăsaţi-o!" În ceea ce-i priveşte pe băieţi, îi plăcea să descopere la ei semnele pasiunii sale pentru maşini şi avioane.

— Uită-te la Reza, îmi spunea el, are încheietura mâinii puţin mai groasă decât degetul meu mare şi conduce deja foarte bine.

Peste ceva timp va avea cu Leila, cel de-al patrulea copil al nostru, nişte discuţii despre seceta care o îngrijora foarte tare. Sărutând-o înainte să adoarmă, el obişnuia să-i spună: „Roagă-te să plouă, Leila Jun". Seceta, aşa de dramatică pentru agricultura noastră… „Îmi place cerul acoperit de nori", repeta mereu Leila, acum dispărută. Iar eu mă gândeam foarte emoţionată: „Tatăl ei i-a transmis dragostea lui pentru ploaie. „Pentru totdeauna".

Naşterea lui Ali-Reza ne constrângea să ne gândim serios la mutare. Palatul Ekhtessassi, în care locuiam de când ne căsătoriserăm, era prea mic pentru a ne adăposti pe toţi. Nu avea decât două dormitoare, unul pentru rege, celălalt pentru mine. Pe Reza îl instalasem într-o vilă din apropiere. Pentru Farahnaz a trebuit să mai adăugăm un etaj la vila aceea. Nu mai puteam să facem la fel şi pentru Ali-Reza, aşa că lui i-am dat biroul meu, care era lângă dormitoarele noastre, dar nu mai puteam continua aşa. Ne sufocam, la propriu şi la figurat, căci palatul Ekhtessassi, care era pe timpul lui Reza Khan o oază de verdeaţă şi de aer curat, ajunsese, de-a lungul deceniilor şi a creşterii galopante a Teheranului, invadat permanent de valul zgomotos şi poluant al maşinilor. Nici grădina nu era, de altfel, foarte mare.

Ne gândisem de mai multe ori să ne mutăm în palatul cel mare

de la Niavaran, dar prinşi când unul, când altul cu treburile noastre cotidiene, am abandonat treptat această idee. Construit la începutul anilor ’60 pentru a adăposti musafirii, palatul Niavaran avea imensul avantaj de a fi situat pe versantul Munţilor Elburz, la 1700 de metri altitudine, mult deasupra norilor de fum ai oraşului şi în mijlocul unui parc frumos… Am făcut o vizită acolo şi ne-am apucat imediat de lucrările necesare camerelor copiilor şi recepţiilor oficiale, inerente activităţii unui conducător de stat. Din grija permanentă de a nu cheltui prea mult pentru noi, eu, care pe vremea aceea îmi petreceam o mare parte din timp căutând bani pentru unul sau altul dintre organismele pentru care lucram, am renunţat la montarea unei instalaţii de aer condiţionat, mai ales că vara ne mutam de obicei în palatul Saad Abad, care era mai răcoros. Era o prostie, arhitectul mi-a repetat-o de multe ori, dar eram încăpăţânată, foarte mulţumită că mă privam de acest lux. Izolarea termică a palatului era foarte proastă, aveam să suferim mult de căldură, lucru care îi va da ocazia regelui să glumească pe seama „simţului meu excesiv al datoriei”.

Preferam să locuiesc la Niavaran decât la Saad Abad care era un palat sobru şi închis şi avea un parc vechi oarecum sufocant… Niavaran era modern, luminos. La sud aveam o privelişte superbă asupra oraşului, la nord se vedeau Munţii Elburz, iar la est se zărea vulcanul Damavand cu calota de zăpadă. Acestea fiind zise, Palatul Niavaran era funcţional şi călduros, dar nu avea strălucirea palatelor regale construite de europeni. Îmi amintesc uimirea scriitoarei Lesley Blanch în momentul în care am primit-o în vederea publicării unei cărţi[3] a cărei protagonistă urma să fiu.

„Ca o primă impresie, sunt surprinsă, a spus ea, pentru că în ce priveşte splendoarea sau mărimea nu seamănă deloc cu palatele europene. Nu are nici legendara măreţie a palatului Windsor, nici mărimea şi perfecţiunea de la Versailles, nici măcar aura romantică a palatului lui Ludovic al II-lea de Baviere. Dar e foarte interesant pentru că se vrea o versiune simplificată şi contemporană a unui mod de viaţă

---

[3] Farah Shahbanu of Iran, op. cit

regal. Acest cub uriaş de piatră, a cărui faţadă de la intrare este în mod curios lipsită de ferestre, este foarte modest pentru modul de viaţă al unui suveran aşa de puternic precum şahinşahul, iar porticul intrării nu are absolut nimic impresionant. În schimb, dacă exteriorul nu prezintă nimic impozant, interiorul este primitor şi plăcut. În partea de sus, pe toate cele patru laturi ale camerei pătrate, care reprezintă holul, există o galerie care duce la apartamentele personale. Celelalte apartamente sunt la parter".

Îmi plăcea mult biblioteca particulară pe care o construisem într-o aripă adiacentă a palatului. Era singurul loc creat şi decorat după dorinţa şi gustul meu. La etaj însă era o galerie deschisă unde erau expuse sculpturi, în care se amesteca modernul cu tradiţionalul. Adunasem în această cameră foarte luminoasă operele care m-au emoţionat cel mai mult: cele ale scriitorilor lumii şi ale poeţilor iranieni, cărţi de artă şi antice, pânze şi sculpturi ale artiştilor contemporani iranieni, cum ar fi Zenderoudi, Oveissi, Mohasses şi Tanavoli, aşezate lângă operele lui Andy Warhol, Cesar şi Arnaldo Pomodoro. Cât despre parc, platanii lui cei înalţi îmi aminteau de vacanţele din copilărie petrecute în satul Shemiran care fusese între timp înghiţit de oraş.

Pentru a instala birourile soţului meu a trebuit să renovăm o clădire veche a dinastiei Qajar, palatul Jahan Mema, aflat în parc şi de unde se vedea tot oraşul. De aici avea să asiste suveranul, douăzeci de ani mai târziu, la răscularea poporului pentru care îşi cheltuise întreaga energie.

12

După naşterea primilor doi copii, am străbătut toată ţara. Voiam să-i întâlnesc pe oamenii din regiunile cele mai îndepărtate ca să-mi dau seama de aşteptările şi de problemele lor, să văd ce făcuse Guvernul şi diferitele organizaţii nonguvernamentale, dintre care făceau parte şi cele pe care le conduceam eu, să-mi cunosc mai bine ţara, compatrioţii şi diversele lor culturi. La Teheran, deşi eram copleşită de raportări, nu puteam să simt realitatea, nu puteam discuta direct cu ţăranii, cu muncitorii, cu funcţionarii, cu toţi oamenii care

munceau departe de capitala pentru dezvoltarea ţării. Revoluţia Albă era în desfăşurare, cerea eforturi suplimentare, genera inevitabile frustrări, iar aceste călătorii erau pentru mine o ocazie să văd reacţiile şi să i le împărtăşesc regelui. Şi el călătorea, dar eu aveam mai mult timp decât ei, care se împărţea între afacerile internaţionale şi cele de politică internă. Mă consideram cea mai bună ambasadoare, cea care îi raporta cu fidelitate ce se vorbea departe de Teheran şi ce se petrecea cu adevărat în provincie. În toate ţările se întâlneşte acelaşi fenomen: toţi miniştrii şi funcţionarii au tendinţa să raporteze partea bună a lucrurilor şi ascund adesea un adevăr sau altul, ca să nu-l deranjeze cumva pe primul om al statului. Şi, oricum, ceea ce merge bine îi pune şi pe ei într-o poziţie favorabilă, în timp ce pentru un lucru care merge prost pot fi traşi la răspundere. Eu, în schimb, puteam să spun totul, atât faţă de compatrioţii mei cât şi faţă de soţul meu.

Alegerea mea de a merge într-o zonă depindea de corespondenţa pe care o primeam – 80.000 de scrisori în medie pe lună, care erau aşezate pe biroul meu – şi de cele povestite de către oamenii pe care îi întâlneam, de dorinţa mea de a vizita o regiune în care nu mai fusesem şi, uneori, de părerea regelui, ca şi de cea a Guvernului. Oamenii au înţeles repede că eram receptivă la suferinţele lor şi nu ezitau să-mi ceară ajutorul. Analiza scrisorilor permitea să se facă o clasificare a problemelor şi să se stabilească planuri diferite de la o regiune la alta. Vorbeam despre acest lucru miniştrilor care se ocupau de problema respectivă şi, dacă simţeam că deplasarea mea ar putea fi benefică pentru toată lumea, începeam să-mi aranjez călătoria. În general, mergeam împreună cu miniştrii implicaţi, cu directorii ONG-urilor şi cu universitarii specializaţi în domeniul problemelor din regiunea respectivă. Întotdeauna îl aveam lângă mine pe şeful de cabinet, pe Karim Pasha Bahadori, care organiza totul şi căruia avea să-i urmeze mai târziu Hushang Nahavandi.

În ciuda oboselii şi a emoţiilor, pot să spun acum că întâlnirile cu compatrioţii mei de la Azerbaidjan până la Khorasan, de la Gilan până la Golful Persic, de la Kurdistan până la Balukestan, fără să uit acele platouri deşertice din centru, sunt cele mai frumoase amintiri din

viaţa mea de regină. Emoţia mă cuprindea încă din momentul în care intram în acele oraşe sau sate. Mi se pusese la dispoziţie o maşină decapotabilă pentru a putea fi văzută şi salutată şi pentru a le putea răspunde la rândul meu. Mulţi dintre oamenii care se înghesuiau de-a lungul străzilor îmi scriseseră să vin şi în zona lor, iar acum când eram acolo, nu numai că îşi manifestau bucuria, dar voiau să mă atingă, să mă sărute. Alţii îmi dădeau câte o scrisoare, pentru că la noi există acest obicei de a da direct regelui sau reginei cererea ta, pentru că nu ai încredere în funcţionarii administraţiei pentru a o trimite cu poşta. Acest lucru dădea naştere unor scene care mă răscoleau şi îmi uşurau inima în acelaşi timp: se aruncau pe maşină, ignorând viteza şi motocicletele Gărzii Imperiale, care mă însoţea, pentru şansa de a ajunge cât mai aproape de mine. Îl rugam pe şofer să meargă cât mai încet, îmi era aşa de frică să nu vreun accident, dar Securitatea se temea de vreun fanatic care putea profita de acest lucru pentru a mă agresa. Pentru a-i descuraja pe oameni să iasă din rând, motocicliştii accelerau motoarele şi tot acest zgomot permanent pe întregul parcurs al drumului, asociat cu frica de accidente, mă ţinea permanent în tensiune. Eram aşa de îngrijorată, încât am ajuns să cer gărzii să-şi schimbe motocicletele. Dar, serios vorbind, văzând că oamenii erau gata să-şi rişte viaţa pentru a-mi da o scrisoare, le-am rugat pe femeile care mă însoţeau să meargă înaintea şi în spatele meu în jeepuri decapotabile ca să strângă toate scrisorile. Încetul cu încetul, acest lucru s-a aflat şi oamenii au început să se mai liniştească şi să-şi încredinţeze scrisorile acestor doamne.

Oamenii de la Securitate aveau mari probleme cu modul meu de a călători. De cum coboram din maşină voiam să vorbesc cu oamenii care mă aşteptau, să-i ascult şi pe unii, şi pe alţii; invariabil, femeile mă sărutau, mă strângeau în braţe. Să-i împiedic pe poliţişti să le oprească, să le ordon de cele mai multe ori să mă lase să fac ceea ce consideram eu că trebuie să fac însemna pentru mine un mare consum de energie. Seara le ceream scuze, încercam să le explic cât de importante erau pentru mine acele schimburi de informaţii, directe şi sincere. Le spuneam: „Înţeleg să-l apăraţi aşa pe rege, nu puteţi risca să i se

întâmple ceva, dar cu mine e altceva, eu nu sunt indispensabilă viitorului ţării şi dacă e să mor asasinată, ei bine, prefer să o fac în timp ce muncesc. Vă rog, aveţi milă şi lăsaţi-mă să-mi fac meseria aşa cum vreau eu!"

Erau de acord în momentul acela, dar a doua zi o luau de la capăt şi eu mă enervam… Cred că în toate ţările se întâmplă acelaşi lucru cu serviciile de securitate.

Apoi prezidam reuniunile de lucru împreună cu guvernatorul, cu miniştrii, cu primarii şi cu reprezentanţii diferitelor categorii de populaţie. Când erau acolo şi miniştrii, auzeau totul cu urechile lor, dar eu tot îl puneam pe şeful meu de cabinet să noteze. Oamenii cereau apă potabilă sau construirea unui drum; în altă parte cereau un spital. Ceea ce mă tulbura era că, în ciuda greutăţilor, îl iubeau pe rege şi mie îmi arătau o mare afecţiune. M-au rugat să-i transmit suveranului cât de mult ţineau la el. Simţeam că erau conştienţi de faptul că regele se dedicase în întregime Iranului, de faptul că făcea imposibilul pentru binele ţării, dar că nu se putea şterge de la o zi la alta o întârziere de atâtea secole. Niciodată în aceste călătorii nu am auzit vreo opoziţie a preoţilor faţă de emanciparea femeii sau faţă de reforma agrară. Peste tot, aceşti mollahi[4], care aveau să arunce mai târziu ţara în război şi obscurantism, mă primeau cu cuvinte elogioase pentru operele mele sociale şi cu zâmbete pe care le credeam sincere. Fără îndoială că unele dintre ele chiar erau. Căpeteniile religiei şiite nu-mi strângeau mâna, dar sunniţii da. Peste tot îmi cereau ajutorul pentru restaurarea locaşurilor sfinte. Ei ştiau cât de mult mă interesau aceste locaşuri şi mai ştiau şi că îmi doream foarte mult să intru pentru a mă reculege.

În funcţie de regiune, mă deplasam fie cu un avion mic cu elice, cu un elicopter, cu maşina sau chiar cu autobuzul dacă străzile îmi permiteau. Ajungeam în sate lipsite de orice mijloace, care îmi cereau ajutorul pe loc. De mai multe ori le puneam la dispoziţie avionul sau elicopterul pentru a transporta la spitalul cel mai apropiat un copil

---

[4] Reprezentanţii minorităţilor religioase erau şi ei prezenţi pentru a mă înţâmpina în timpul acestor vizite.

bolnav, un soţ rănit sau un handicapat. Eram conştientă că după plecarea mea va rămâne aceeaşi sărăcie. Dar mai aveau o speranţă: tinerii din diferitele „armate" începuseră să pătrundă încet-încet în toată ţara şi formam din ce în ce mai mulţi medici.

Mi se întâmpla să plec pentru mai mult de zece zile în Azerbaidjan sau în Kurdistan, de exemplu, oprindu-mă în aproape toate satele. Aflând că urma să trec pe acolo, oamenii ieşeau cu toţii în stradă să mă salute. Uneori coboram puţin geamul să-i salut şi eu, dar de multe ori bucuria lor mă emoţiona atât de mult, încât îi ceream şoferului să oprească pentru câteva clipe. Atunci nu mai reuşeam să plec, aveau mii de lucruri să-mi spună, nu puteau înţelege că mai erau şi alţi oameni care mă aşteptau mai departe, că timpul meu era extrem de puţin şi orarul foarte încărcat. Mai departe, într-adevăr, mulţimea se afla în stradă, cu feţe luminoase, cu haine de sărbătoare, iar schimburile afective şi cuvintele continuau.

Întâlniri, reuniuni de lucru, vizite se succedau toată ziua. Iar eu trebuia să rămân mereu atentă, disponibilă, să prind şi cel mai mic amănunt. Uneori eram aşa de epuizată, că mă întindeam pe pământ cinci sau zece minute, cu picioarele pe un perete, ca să-mi circule sângele şi să-mi mai recapăt puţin energia. Acest lucru mă făcea să fiu mai conştientă de ceea ce îndurau femeile din acele sate, care în afară de toate greutăţile, mai erau nevoite să meargă mulţi kilometri pentru a căuta apă. Mulţumesc lui Dumnezeu, aveam destulă energie pentru a rezista la acest maraton. Seara, dacă nu era vreo recepţie oficială, mâncam cu cei care veniseră cu mine, trăgeam concluzii din tot ceea ce vedeau şi auzeau şi apoi ne relaxam. Adesea, guvernatorul, ştiindu-mi pasiunea pentru muzică şi poezie, organiza o petrecere într-o grădină sau pe malul unui râu, unde, aşezaţi pe covoare, ascultam recitind din Hafez, Ferdousi sau din alţi poeţi iranieni. Sau ascultam muzica tradiţională a regiunii respective. Aceste evenimente îl bucurau foarte mult şi pe directorul organizaţiei Leul-şi-Soarele-roşu, doctorul Hossein Khatibi care mă însoţea în cea mai mare parte a timpului,

deoarece Crucea Roşie Iraniană[5] avea centre pretutindeni.

Doctorul Khatibi era un om extraordinar, foarte cult, capabil să recite din memorie poezii care slăveau frumuseţea locurilor pe care le străbăteam sau care ilustrau perfect situaţiile prin care treceam. Ministrul Finanţelor şi viitorul prim-ministru, Jamshid Amuzegar, care ne însoţeau adesea, aveau acelaşi uimitor talent. În alte seri, propuneam acele jocuri de societate pe care le iubeam mult, şi anume ghicitorile. Şi atunci îi vedeam pe oamenii aceia atât de serioşi, pe general, pe ministrul Agriculturii, pe guvernator destinzându-se complet, regăsindu-şi copilăria şi izbucnind în râs. Eu eram prima care mă distram. Munca în echipă, entuziasmul, oboseala năşteau acea complicitate care făcea să dispară regulile protocolului.

Iubeam neprevăzutul acelor călătorii, ceea ce putea să se întâmple când nici nu te aşteptai, pentru că atunci aveam senzaţia că am pătruns adânc în Iran. Când ne deplasam cu elicopterul şi survolam un sat, o oază, un peisaj care îmi provoca o emoţie deosebită, ceream pilotului să aterizeze. Îmi amintesc cum odată, în Azerbaidjan, i-am cerut să aterizeze pe malul unui lac ce mi se păruse încărcat de poezie. Locul era pustiu şi pilotul nu putea să înţeleagă ce anume mă atrăsese acolo. Dar de-abia aterizasem, că din toate părţile, de pe toate dealurile au început să vină în fugă femei, copii, călăreţi; şi unii, şi alţii eram uimiţi să ne întâlnim acolo. Ei nici nu-şi puteau crede ochilor: eram ca picată din cer, în ultimul loc în care s-ar fi aşteptat să mă vadă! Iar eu eram atât de fericită de aceasta întâlnire lăsată la voia întâmplării… Cu numai un sfert de oră în urmă nici ei şi nici eu nu ne gândeam la aşa ceva şi acum ne găseam faţă în faţă! Unii oameni îngenuncheau şi aproape toţi îşi manifestau bucuria. A fost un moment magnific ce a şters dintr-odată toate urmele de oboseală. Femeile m-au sărutat, m-au strâns în braţe, ca şi cum le-aş fi fost o prietenă, care se întorcea în ţară după o lungă călătorie. Multe dintre ele îmi acopereau capul cu vălul lor, cu un gest familiar, iar sărutul lor pe obraji era un semn viu al dragostei pe care mi-o arătau.

---

[5] Prinţesa Shams, sora regelui, prezida organizaţia Leul-şi-Soarele-roşu.

Altă dată, în timp ce survolam nişte clădiri în construcţie din Gilan, guvernatorul, care mă însoţea, mi-a şoptit la ureche:

— Cu ajutorul japonezilor am făcut aici o fermă model pentru creşterea viermilor de mătase.

— Atunci, hai să mergem s-o vedem!

— Dar acest lucru nu era prevăzut, Maiestate, şi nimeni nu ne aşteaptă…

— Foarte bine, oamenii sunt acolo, muncesc, hai să le facem o surpriză.

Elicopterul a aterizat cu chiu cu vai, în apropierea fermei. Deodată, oamenii şi-au dat seama că eram eu. În clipa aceea, o mulţime de oameni a pornit spre noi; femei şi bărbaţi apăreau din toate părţile. Între timp, un muncitor ne-a împrumutat jeepul ca să avem cum să ajungem la fermă. Dar mulţimea în delir s-a îngrămădit în jurul maşinii strigând: „Trăiască Regele! Trăiască Regele!" Îşi întindeau mâinile, aşa că nu puteam să mai fac nimic, nici să înaintăm, nici să ne întoarcem. În picioare, acoperit ca şi mine de praful alb stârnit de elicopter, bietul guvernator se zbătea în zadar. Oamenii nu voiau să ne vadă plecând: de-abia ajunseserăm. Început să vorbim şi le-am simţit afecţiunea când le-am spus cât îmi sunt de dragi şi le-am promis că voi transmite regelui salutările şi urările lor. În cele din urmă, pilotul a reuşit să-i convingă pe câţiva oameni ca, împreună cu guvernatorul, să facă puţin loc, să putem trece. Mergeam foarte încet, printr-o mare de oameni în care nu distingeam decât feţe vesele, prietenoase. Odată ajunşi la clădire, au închis grilajul după mine, ca să nu se înghesuie toată lumea înăuntru, în zadar: de-abia închis, grilajul s-a prăbuşit sub presiunea mulţimii.

Începeam să-i dau dreptate guvernatorului, care mă prevenise în legătură cu pericolele unei vizite neanunţate. Nu-mi era teamă pentru mine, ci pentru ei, căci numărul şi exaltarea lor nu înceta să crească. Dintr-odată, am scurtat vizita şi luându-ne mii de precauţii, ne-am grăbit să ajungem la elicopter. Dar nici gând să putem decola: se înghesuiau chiar sub elice, inconştienţi de primejdie. Guvernatorul i-a implorat să se depărteze. Ei continuau să scandeze numele regelui, ca

la spectacol.

Atunci, în picioare pe treptele elicopterului, am început să povestesc momentul pe care tocmai îl trăiserăm împreună, le-am spus cât de mult m-au impresionat sentimentele lor, cât de mult mi-aş dori să merg mai des în astfel de vizite, în sate, în familii, în uzine… „Iar acum, le-am spus, vă cer să vă retrageţi ca niciun accident să nu umbrească această frumoasă întâlnire". Au înţeles, au ascultat şi am decolat pe deasupra unei păduri de braţe şi de eşarfe care fluturau din toate părţile.

Momentele acestea îmi sunt foarte dragi, justifică munca îndârjită, uneori descurajatoare şi ingrată a soţului meu la Teheran. Ele erau dovada vie că fiecare dintre iniţiativele guvernului avea să sfârşească prin a-şi atinge scopul pe termen lung, pentru că oamenii aveau încredere în suveranul lor.

Păstrez şi acum în memorie amintirea emoţionantă a acestor întâlniri insolite. Într-o zi, conduceam singură un jeep micuţ. Eram însoţită numai de o colaboratoare şi de câţiva oameni din gardă într-o altă maşină. Am depăşit o femeie care mergea pe marginea drumului, cărând o mare greutate. Am oprit şi am întrebat-o dacă pot să o las undeva. Nu m-a recunoscut, aşa că am putut să stăm de vorbă sincer. Mi-a povestit necazurile vieţii ei cu voce gravă, dar fără amărăciune. Eram la Babol, în nordul ţării. După un timp, m-a întrebat şi ea unde merg, cine sunt. I-am spus, normal, şi această femeie care încă suferea de sărăcie – eram la mijlocul anilor '60 – m-a luat de mână cu o asemenea căldură, cu o asemenea adoraţie, că gestul ei a spus mai mult decât toate vorbele pe care nu şi le găsea. Femeia nu avea casă şi eu aveam s-o ajut, la puţin timp după aceea, să-şi cumpere una.

Altă dată, am intrat la întâmplare într-un magazin cu bomboane din oraşul Dezful. Era seară, eram numai cu o prietenă (oamenii de la Securitate rămăseseră puţin mai în spate), eram îmbrăcate modest, aşa că puteam părea nişte orăşence în vacanţă. Vânzătoarea de bomboane a început să-şi povestească cu sinceritate viaţa plină de greutăţi. Muncise într-un *hammam*, cunoscuse nesiguranţa de la începuturile dinastiei şi brusc a spus: „Îi mulţumesc în fiecare zi lui Dumnezeu şi

regelui pentru că ne-au adus siguranţă: În fiecare dimineaţă mă apuc de muncă foarte devreme şi niciodată nu mă deranjează nimeni…”

În momentul acela a intrat unul dintre vecinii ei, un sergent tânăr care locuia deasupra magazinului. Ne-a ascultat câteva clipe după care m-a recunoscut instantaneu. Era dezorientat ca şi gazda noastră, bineînţeles, dar eu m-am străduit să păstrez tonul simplu şi familiar de până atunci, încet-încet, bărbatul a început şi el să vorbească şi m-a întrebat dacă aş vrea să beau o ceaşcă de ceai la el acasă.

— Cu multă plăcere, i-am răspuns eu.

Locuia într-o singură cameră, în care soţia şi copiii lor dormeau pe o saltea aşezată direct pe pământ. A trezit-o. Sigur că nu era uşor să fii trezită în astfel de circumstanţe. Ne-am sărutat şi ne-am aşezat cu toţii în jurul samovarului. Ea a început să vorbească despre copii, el despre munca lui de la armată. Amândoi erau din Azerbaidjan şi le-ar fi plăcut mult să se poată întoarce. O dorinţă pe care o puteam îndeplini fără să mut cerul şi pământul…

Într-o seară, pe când mă aflam la Rasht, am bătut la întâmplare la uşa unei case. M-au recunoscut imediat şi au început să se agite ştirea a făcut ocolul satului şi peste câteva clipe lumea se înghesuia la uşă şi pe verandă. Fiecare voia să-mi spună ce avea pe suflet, ce nu era bine, ce ar trebui făcut, iar cei care nu îndrăzneau să vorbească veniseră cu scrisori… Unul voia să-şi trimită fiul la studii în străinătate şi mă ruga să-i obţin o bursă. Un tânăr m-a rugat să vorbesc cu el între patru ochi: se droga şi m-a implorat să-l duc la spital. O femeie nu mai putea suporta violenţa soţului ei…

Ştiau cât de mult mă interesa patrimoniul ţării noastre şi de fiecare dată încercau să mă conducă spre comori cărora specialiştii Ministerului Culturii nu le dădeau importanţă. Mergeam prin bazar şi-mi spuneau: „Farah, veniţi aici!” Sau: „Shahbanu, vino să vezi în ce stare e mormântul poetului nostru sau al filosofului nostru… Trebuie să faci ceva, trebuie să ne ajuţi să le restaurăm”. Ştiam cât de important era să fac un astfel de gest pentru că acel poet era mândria orăşelului lor, simbolul cultural care îi unea şi al cărui respect sperau să-l

transmită şi copiilor lor.

Când nu eram prea departe de deşert, voiam să merg seara să-l admir. Este un loc de graţie, de meditaţie, o margine de lume; după intensitatea anumitor zile aveam nevoie de linişte pentru a-mi regăsi starea de spirit, o anumită seninătate. Făceam focul şi priveam imensitatea cerului, spectacolul feeric al stelelor, care numai în deşert par că se scufundă la numai câţiva metri de călător… Unul dintre marile mele regrete este că nu am reuşit să traverserz deşertul pe spatele unei cămile, să-i însoţesc pe nomazi câteva zile în timpul transhumanţei. Îmi spuneam mereu că am timp s-o fac, dar an după an amânam proiectul acesta… Aspiram mereu să găsesc verdeaţă, răcoare, dar astăzi, când trăiesc în Europa sau în Statele Unite, îmi lipsesc munţii stâncoşi şi arizi din deşert. Chiar şi mirosul de petrol, atât de prezent în Iran, îmi lipseşte.

Mi-ar fi plăcut să pot purta costumul popular al unor zone. Voiam să fac acest lucru, dar n-am îndrăznit niciodată de frică sa nu se interpreteze altfel. Astăzi, îmi spun că dacă m-aş fi îmbrăcat ca toate acele femei care mă sărbătoreau, le-aş fi sugerat în cel mai frumos mod că mă simţeam una dintre ele, că eram iraniană… niciodată nu te poţi despărţi de acest sentiment al comunităţii şi, în exil, în fiecare zi, unul sau altul dintre amănuntele vieţii cotidiene îmi aminteşte în mod dureros că nu mă mai aflu printre ai mei, că rădăcinile mele sunt în Iran. Fâlfâitul aripilor unui porumbel într-o curte interioară mă duce cu gândul la Teheran, ca şi mirosul de caprifoi, de liliac, simţite în treacăt, în cursul unei plimbări… O bucată de brânză albă pe o felie de pâine, cu o frunză de mentă sau câteva caise pe care o prietenă mi le-a adus de la noi mă aruncă într-o nostalgie de nedescris. Sau ceaiul fierbinte sorbit împreună cu câteva mure!… În timp ce murele s-au copt la soare, au păstrat şi câteva fire de nisip pe care le crănţăni între dinţi. Am mâncat de curând câteva fructe din acestea micuţe pe care şi eu, şi regele le iubim aşa de mult. Una dintre ele avea pământ în interior şi am crezut că mi-am rupt un dinte, dar apoi m-am bucurat, pentru că m-am gândit că tocmai mâncasem o fărâmă de pământ din Iran…

Mă întorceam din aceste călătorii plină de energie şi cu mare încredere în viitor. Toţi aceşti iranieni atât de demni, în ciuda greutăţilor, atât de integri, atât de conştienţi de ceea ce trebuie făcut erau tot atâtea exemple de curaj. Îmi era de ajuns să mă gândesc la cutare sau cutare femeie pe care o întâlnisem sau la cutare sau cutare tată de familie, muncitor, ţăran, soldat, pentru a-mi regăsi zâmbetul.

Locul femeii în societate şi în familie mă preocupa mult. Unele militau de ani de zile pentru recunoaşterea drepturilor lor. Mă gândesc, în special, la Hadjar Tarbiate, care lupta pentru condiţia femeii în timpul lui Reza Khan, sau la Mahnaz Afkhani, care a fost Prima femeie-ministru care s-a ocupat de statutul femeii. În prezent suntem una dintre puţinele ţări musulmane care au o legislaţie în care femeia este egală cu bărbatul, dar se ştie cât de mare este distanţa dintre spiritul legilor şi practică!

Sigur, femeile aveau dreptul să voteze şi să fie alese, aveau să studieze şi să urmeze o carieră, dar ce însemnau toate aceste deschideri departe de oraşe, într-o societate rurală, încă mare parte analfabetă şi tradiţionalistă? În ochii multor ţărani, aceste lucruri nu însemnau nimic, în majoritatea satelor, mollahul rămânea singura autoritate morală şi eforturile guvernului, sprijinite de diferitele asociaţii ale apărării drepturilor femeii, întâlneau mari greutăţi în a schimba ceva. Tinerele fete voiau să meargă la şcoală, femeile aşteptau acele reforme, dar bărbaţii nu se lăsau aşa uşor. În aceste situaţii – vai cât de grele! – din ce în ce mai multe femei au început să vină la mine, să-mi ceară ajutorul. Numindu-mă regentă şi încoronându-mă, regele le arătase în mod clar drumul şi le era mai uşor să-şi spună suferinţele unei femei decât suveranului sau agenţilor de la administraţie.

Multe dintre ele îmi spuneau necazurile lor între patru ochi sau prin scrisori: fuseseră alungate din cauza unei alte soţii mai tinere. Ce puteau face? Teoretic, puteau să ceară divorţul, pentru ca poligamia era interzisă. Dar lucrurile nu erau aşa de clare pentru că, sub presiunea preoţilor, legislatorii fuseseră obligaţi să mai păstreze încă o formă restrânsă de poligamie: dacă prima soţie nu putea avea copii sau dacă era grav bolnavă, soţul avea dreptul să-şi mai ia o soţie, dar

numai cu acordul primei…

Divorţul, în ciuda legii, nu prea reuşea să se facă folositor ambelor sexe. Multă vreme a fost apanajul bărbatului, care putea să-şi alunge astfel soţia, fără să-i mai ceară acordul. Nefericita afla printr-o simplă scrisoare că mariajul lor fusese desfăcut. De acum înainte femeia putea şi ea să ceară divorţul, pentru că legea instituise tribunale familiale, în care cei doi soţi puteau să discute. Dar ce putere aveau tribunalele împotriva puterii absolute a bărbaţilor, de care îmi povesteau mereu interlocutoarele mele?

De altfel, nu fusese încă totul reformat, aşa că femeia avea nevoie în continuare de autorizaţia scrisă a bărbatului ca să poată călători, exact ca un minor. Vă imaginaţi în ce situaţii umilitoare, groteşti chiar, erau profesoarele universitare, avocatele sau inginerele… Am vorbit despre acest lucru cu soţul meu şi cu miniştrii care se ocupau de aceste aspecte, dar acesta era unul dintre multiplele subiecte ce determina conflictul cu preoţii, care vedeau în necesitatea autorizaţiei de călătorie un mod de a menţine dependenţa femeii – voiam să mergem înainte, ţineam în mod special cu femeile, dar trebuia să fim atenţi la mentalităţi, să nu răscolim violent obiceiurile solid ancorate, trebuia să fim atenţi să nu şocăm, iar eu încercam să propun soluţii amiabile pentru fiecare situaţie. Multe femei munceau pentru acest scop, cum ar fi prinţesa Ashraf care înfiinţase asociaţiile feminine şi se zbătea mult pentru dobândirea respectului faţă de femei.

Detaşamentul de Instruire, iniţial constituită din voluntari care mergeau la ţară să-i înveţe pe oameni, a primit şi fete, şi băieţi. Ideea mi-a fost sugerată de către fetele tinere, în timp ce luam masa la Universitatea Pahlavi din Shiraz. „De ce nu putem şi noi să luăm parte la alfabetizare?” m-au întrebat ele. Şi aveau dreptate, ba chiar de două ori dreptate, fiindcă, în anumite regiuni, părinţii refuzau să-şi lase fetele să meargă la şcoală pentru că profesorul era bărbat. Armata Feminină a Ştiinţei, a cărei idee soţul meu a acceptat-o cu entuziasm, avea să ne ajute să rezolvăm elegant în special, aceste situaţii dificile.

Am spus „în special” pentru că aceste tinere vor putea fi folosite

şi atunci când vom încerca să facem un planning familial. Guvernul îi consultase pe preoţi, care nu fuseseră de acord, dar care consimţiseră până la urmă printr-o *fatwa*. Dar chiar a doua zi după Revoluţia Islamică, aveau să suprime acest planning, pretinzând că regele îl făcuse cu unicul scop de a diminua numărul musulmanilor. Apoi, în faţa creşterii îngrijorătoare a numărului de naşteri, au fost nevoiţi să-l reintroducă. Dar să revenim la epoca noastră: odată consimţământul preoţilor obţinut, mai rămânea de făcut esenţialul: să convingem populaţia rurală că reglarea naşterilor le va aduce şi lor, şi întregii ţări o viaţă mai bună. Circumstanţele însă îi îndemnau să gândească exact pe dos: cu cât facem mai mulţi copii, cu atât sunt mai multe braţe de lucru. Unii îmi spuneau aşa: vor fi soldaţi pentru armata prinţului moştenitor. Nu se gândeau nici la mecanizarea agriculturii, nici la un alt fel de viitor pentru copiii lor datorită şcolarizării în curs, nici la progresele făcute în materie de sănătate şi Siguranţă socială. Era datoria noastră să-i facem să înţeleagă, să le explicăm totul, să-i informăm. Pe moment, mortalitatea infantilă părea să le ţină partea, dar în scurt timp avea să scadă datorită Detaşamentului de Igienă, a construirii dispensarelor, a vaccinurilor şi a alimentaţiei gratuite de la şcoală. Ameninţarea poligamiei părea să meargă în aceeaşi direcţie, femeile născând în fiecare an, de frică să nu fie părăsite pentru o a doua soţie… Se vede deci că explicaţiile legate de modernizarea ţării erau absolut indispensabile.

Una dintre femeile care au muncit mult pentru schimbarea mentalităţii, a fost, fără îndoială, ministrul Educaţiei Naţionale, doamna Farrokhru Parsa. Mama ei fusese una dintre pionierele emancipării femeilor. Eu o cunoscusem pe Farrokhru Parsa la şcoala Jeanne d'Arc, unde îmi fusese profesoară de ştiinţele naturii. Ea era şi medic, profund convinsă că misiunea ei era şi să îngrijească, şi să educe. Când am devenit regină, prietenia şi respectul meu pentru ea s-au întărit prin muncă. Evoc astăzi amintirea ei cu multă emoţie şi durere, ştiind rolul pe care l-a jucat în lupta pentru emanciparea femeilor. Însă islamiştii au condamnat-o la moarte şi au împuşcat-o într-un mod pe care nu-l pot descrie fără un sentiment de ruşine –

ruşine pentru că iranienii au fost în stare să facă aşa ceva: au legat-o şi au pus-o într-un sac de iută, ca să nu le stârnească mila atunci când avea să se prăbuşească sub gloanţe. Mii de femei au fost executate în acest fel, iar cele care erau virgine au fost violate, pentru că virginele, conform religiei, ar fi mers în Paradis[6].

Nefericirea orfanilor a fost o altă sarcină a mea. Luasem conducerea unei organizaţii care îi avea în grijă pe aceşti copii – existau aproape zece mii de-a lungul întregii ţări. Şi, în afară de acest lucru, directoarea, Fatemeh Khozeime Alam, principala mea colaboratoare, era mamă. Această organizaţie care exista de mai mulţi ani, nu avea destule centre pentru a-i adăposti pe toţi copiii din anumite zone ale ţării, aşa că prima noastră preocupare a fost să le construim. Apoi ne-am dat seama că, în afară de directoare, femeile care munceau în acele centre nu aveau o formaţie specială. Copiii erau hrăniţi şi îmbrăcaţi, bine îngrijiţi, dar nu erau suficient ajutaţi din punct de vedere psihic.

Aşa că am început să formam tineri şi tinere pentru profesia de educator şi educatoare. Franţa ne-a ajutat substanţial să creăm o scoală specializată. Oameni de pe întregul teritoriu al ţării s-au oferit voluntar să-i ia în grija lor pe unii copii. Alţi iranieni, mai bogaţi, ne-au dăruit terenuri sau clădiri pentru a veni în ajutorul nevoilor noastre care erau imense.

La fiecare vizită făcută la aceşti copii simţeam cât de multă nevoie au să fie recunoscuţi fiecare în parte, să fie separaţi de grup. Fetiţele alergau în întâmpinarea mea şi-mi spuneau: „Pe mine mă cheamă «Măi!»” Uniformele îi făceau să arate identic, iar cei mai mulţi dintre ei erau raşi în cap, din cauza păduchilor. Privirile lor îmi sfâşiau inima. Trebuia abandonată uniforma, trebuia să facem personalul să înţeleagă că fiecare dintre aceşti copii este o fiinţă aparte, care are nevoie de respect pentru a se dezvolta. Era o schimbare de mentalitate care cerea mari eforturi şi multă răbdare în a explica.

La început, când ajungeam în anumite centre, simţeam că

---

[6] Vezi în Anexe, "Condiţia femeii în Iran în perioada monarhiei",

aranjaseră totul pentru a mă primi, curăţaseră peste tot, ascunseseră ceea ce nu trebuia văzut, cum ar fi copiii bolnavi sau cu probleme, pe care preferau să nu mi-i arate. Era de înţeles, dar aceste lucruri m-au făcut să mă enervez de câteva ori: „Dacă îmi dau osteneala să călătoresc, să vin până aici, atât de departe, spuneam eu personalului, n-o fac pentru ca voi să-mi ascundeţi lucrurile dureroase sau ceea ce nu merge. Sunt aici să vă ajut, deci vreau să ştiu greutăţile voastre de fiecare zi; şi faţă de copii este un gest foarte urât, gândiţi-vă că mă minţiţi!” Trebuia să-i fac să priceapă că, oricât de regină eram, aveam nevoie să mă izbesc de realitate pentru a lua decizii bune, ceea ce iarăşi era o schimbare importantă.

Când peste câţiva ani am reuşit să avem nişte cămine demne de acest nume, în care copiii erau îngrijiţi cât se putea de bine – mergeau la şcoală ca toţi ceilalţi, iar lipsa uniformei îi ajutase să se integreze – ne-am gândit la etapa următoare: să creăm nişte centre de vacanţă, în care să poată să descopere o altă regiune a ţării şi, mai ales, activităţi culturale şi sportive, la care nu avuseseră dreptul până atunci. Încă o dată am început să bat pe la uşi. Un domn ne-a oferit un teren superb la Shemiran, nu departe de Palatul Niavaran, iar cu banii pe care i-am strâns am reuşit să construim două asemenea locuri de vacanţă, unul pe acest teren, altul pe malul Mării Caspice.

Am supravegheat chiar eu arhitectura şi amenajarea interioară a acestor clădiri. Arhitecţii pe care îi alesesem erau foarte sensibili şi foarte atenţi la copii. îmi amintesc discuţiile noastre pasionate legate de fiecare amănunt: proporţia camerelor, culoarea paturilor, poziţia bucătăriei, astfel încât bucătarul să poată să cureţe cartofi admirând în acelaşi timp marea etc. Majoritatea copiilor vedeau marea pentru prima dată, după cum îmi confirmau la fiecare vizită.

Pentru copiii abandonaţi la naştere aveam nişte centre speciale la Teheran şi în alte oraşe. Femeile din organizaţie puteau lua acasă un nou-născut dacă doreau. Şi mama avea copiii „ei”, pe care îi îngrijea aşa cum mă îngrijise şi pe mine. Când se punea problema acordării adopţiei unui copil de către un cuplu de iranieni sau străini, discutam îndelung, ceream informaţii despre viitorii părinţi şi, dacă erau

favorabile, le dădeam copilul. Ne spuneam: „Dacă aceşti micuţi au şansa să trăiască într-o familie elveţiană, norvegiană sau daneză, de ce să le luăm această şansă?" Directoarea organizaţiei se implica foarte mult şi ţinea permanent legătura cu părinţii adoptivi.

Mulţi dintre ei, deveniţi europeni, mi-au scris după Revoluţia Islamică şi cu unii chiar am continuat să corespondez. Majoritatea sunt adulţi fericiţi astăzi, dar într-un colţişor din inima lor, se simt încă iranieni. Unii îşi doresc foarte mult să-şi cunoască ţara, alţii încă mai speră să-şi găsească părinţii. Eu sunt legătura lor cu Iranul, din care nu au nicio amintire, sunt o legătură vie, palpabilă, lucru care mă emoţionează nespus.

Dar cea mai mare parte a copiilor abandonaţi la naştere au rămas încă în Iran. Noi am încercat să-i creştem cât se poate de bine. Unora le-am găsit locuinţe provizorii în Teheran sau în alte părţi, altora le-am găsit un loc de muncă. Toată lumea muncea. Iar când unul sau una dintre ei se căsătorea, era mare sărbătoare.

Soarta copiilor defavorizaţi a preocupat dintotdeauna guvernele şi pe responsabilii politici. Acceptasem preşedinţia Societăţii Naţionale de Protecţie a Copilului care fusese creată cu mulţi ani înainte. Această organizaţie avea un centru pentru handicapaţii mintal şi făcea cercetări pentru a descoperi cauza acestor retardări. Bineînţeles, de cele mai multe ori cauza era consangvinitatea, şi, referitor la acest lucru, îmi amintesc munca remarcabilă a senatoarei Mehr Anguiz Manucehrian, care a depus eforturi pentru a fi adoptată o lege potrivit căreia tinerii căsătoriţi erau obligaţi să facă un examen medical înainte de căsătorie. Tot această femeie a fost cea care a creat tribunalele pentru copii şi o lege ce interzicea încarcerarea în aceeaşi celulă a minorilor şi a adulţilor.

S-au deschis şi şcoli pentru nevăzători. Aceştia învăţau să scrie şi să citească, iar cei care aveau înclinaţii învăţau şi muzică. Vizitam adesea aceste centre şi eram plină de admiraţia în faţa devotamentului şi a competenţei profesorilor. Obiectivul nostru era, evident, acela de a permite acestor copii să-şi găsească ceva de lucru, în ciuda handicapului lor, şi-mi aduc aminte că mulţi dintre ei au fost angajaţi

cu succes ca telefonişti. Acelaşi lucru se făcea şi cu cei care nu auzeau. La Teheran a fost deschis un centru în care erau învăţaţi să vorbească de către educatori specializaţi. Apoi, mulţi dintre ei şi-au găsit de lucru în industriile cele mai zgomotoase, ceea ce arată că societatea avea nevoie de ei.

Tuturor tinerilor, handicapaţi sau nu, voiam să le oferim ocazia să facă un sport – eram printre altele şi preşedinta Federaţiei Sportive a Surzilor. Guvernul şi regele credeau în virtuţile sportului şi aveau grijă ca în fiecare oraş să existe echipamentele necesare.

13

Naşterea Leilei, pe 27 martie 1970, a marcat împlinirea visului nostru familial. Noi ne-am dorit patru copii, iar Dumnezeu ni i-a dat, ideal împărţiţi în fete şi băieţi. „Simt că cel de-al patrulea copil al meu va fi fată, iar regele şi cu mine îi vom pune numele Leila", am declarat eu într-un interviu în primele luni ale sarcinii. Am reţinut această declaraţie şi, după naşterea fetiţei, în culmea fericirii, mi-am notat-o în caietul copilului. Mai e şi acum acolo. Câteva pagini mai târziu, pe 27 martie 1971, la prima ei aniversare, am scris aceste rânduri: „Caracter adorabil, zâmbitoare, sociabilă – îi atingi nasul şi râde. Râde în hohote..."

În ciuda unui orar incredibil, reuşeam mai mult sau mai puţin să avem şi o viaţă de familie. Aceasta începuse cu zece ani mai devreme, în uimirea de a ne descoperi îndrăgostiţi, în gusturile comune şi în râs. Se dezvoltase odată cu naşterea lui Reza care, liniştindu-l pe rege în privinţa viitorului, îi deschisese porţile spre o fericire deplină şi senină.

Vacanţele au fost salvatoare pentru noi; ele îmi par acum nişte escale miraculoase în mijlocul oceanului permanent dezlănţuit. În cele din urmă, ne regăseam într-o intimitate relativ lipsită de griji, de aşteptările unora şi ale altora, de strecurarea neîncetată a problemelor Iranului şi ale lumii întregi în viaţa noastră cotidiană. Spun „relativ" pentru că nu l-am văzut niciodată pe soţul meu, indiferent unde, pe malul mării sau la sporturile de iarnă, să petreacă o zi fără să dedice un timp unei reuniuni oficiale cu prim-ministrul sau cu oamenii de la

cabinet, atunci când nu primea o personalitate în trecere prin Iran. Şi oricum, muncea toată dimineaţa.

De fapt, noi n-am trăit niciodată ca o familie normală şi n-am dedicat niciodată copiilor timpul pe care ne-am fi dorit să-l petrecem cu ei. Copiii mi-o spun astăzi adesea, cu înţelegere, bineînţeles, pentru responsabilităţile noastre, iar dacă aş putea să iau totul de la început, aş consacra o parte mai mare din timpul meu copiilor şi soţului. Pentru o mamă, fericirea şi dezvoltarea copiilor ei sunt cele mai importante lucruri de pe lume, iar dacă ar fi să dau un sfat mamelor, ar fi acesta: când nu este esenţial, lăsaţi-vă munca deoparte şi staţi cu copiii voştri. La conducerea unei mulţimi de organizaţii, am sentimentul că am făcut mult bine compatrioţilor mei şi, făcând acest lucru, m-am gândit şi la binele copiilor mei în această ţară, dar asta nu poate să înlocuiască afecţiunea zilnică şi timpul pe care aş fi vrut să li-l dăruiesc.

La începuturile căsniciei noastre, am mers în vacanţă la Babol, pe ţărmul Mării Caspice. Era acolo un palat micuţ, pitoresc, de pe vremea şahului Reza, aflat în mijlocul unui parc ce freamătă de vegetaţia specifică Gilanului şi Mazandaranului, pe care o iubesc aşa de mult: trandafiri, portocali, lămâi… Îmi plăcea să mă plimb aici, să visez, să mă pierd… Regele călărea. Jocurile de societate, ghicitori stupide şi amuzante, alcătuiau distracţia noastră uneori. Îmi plăcea să-l văd râzând, pe el care era tot timpul anului grav şi plin de griji. Mergeam acolo cu trenul şi stăteam cam cincisprezece zile, cu ocazia Anului Nou iranian, pe 21 martie.

Vara, mergeam pentru o lună într-un fel de bungalou pe piloni la No Shahr, tot la Marea Caspică. Această casă nu avea nimic dintr-un palat, avea un dormitor simplu, un salon în care regele îşi primea colaboratorii şi musafirii, o sală de mese şi o verandă acoperită, unde mâncam dimineaţa sau vedeam câte un film, seara. Mai era şi o cameră pentru oamenii de la securitate şi nişte băi. Nu, sigur că nu era un palat, dar aici am trăit cele mai frumoase clipe din viaţa noastră, aici am fost cei mai fericiţi. Îmi amintesc din nou mirarea profesorului

Flandrin, medicul francez al regelui, când a descoperit reşedinţa noastră de vară. Avea să scrie mai târziu[7]:

„Un golf micuţ închidea portul No Shahr. Intrai prin stânga după ce treceai de un post al Gărzii Imperiale care exista atunci când monarhul era acolo. La capătul cheiului se ajungea în faţa unei construcţii de lemn cu stâlpi de susţinere în apă, asemănătoare unei banale case a unui profesor de înot de pe o plajă normandă. Prima oară când am fost în Iran, am văzut-o pe Maiestatea Sa, dimineaţa, primindu-mă în costum şi în halat de baie, într-o cameră cu scaune de lemn, acoperite cu perne simple. Erau acolo două sau trei camere, dintre care un dormitor, toate cu acces direct la apă, o barcă cu motor cu toate facilităţile necesare practicării schiului nautic. Bineînţeles, la început am crezut că acesta este locul din care pleacă să facă acest sport, apoi am înţeles că tot ce vedeam era şi rezuma reşedinţa vacanţelor regale, mai degrada spartană, departe de castelul Chambord".

Da, e adevărat, nu era decât o biată construcţie, totul era sărăcăcios, chiar şi patul meu din care trebuia să fiu atentă să nu cad, şi totuşi aici noi găseam plăcerea adevărată de a împărţi cotidianul, de a fi împreună.

Cum aici nu aveam loc pentru copii, ei stăteau într-o casă pe litoral. Ali-Reza şi-a petrecut o vacanţă într-o caravană. Cât despre membrii familiei, unchi şi mătuşi, verişori şi verişoare, prieteni, aceştia trebuiau să stea pe la diferite hoteluri.

Zilele erau în întregime dedicate plăcerilor mării, în special schiului nautic. Exemplul şi profesorul nostru era unul dintre cumnaţii mei, comandantul-şef al Aviaţiei, generalul Mohammad Khatami, mare sportiv şi gata oricând să încerce imposibilul. După schi şi săritura la trambulină, ne-a învăţat să zburam cu parapanta, acea paraşută care te poate menţine la o distanţă de douăzeci sau treizeci de metri de apă… No Shahr este un port care primea la vremea aceea multe cargouri sovietice, o mare nu foarte curată, dar noi nu eram mofturoşi. Când mă

---

[7] Lettres inedites au professeur Jean Bernard, noiembrie 1987 – ianuarie 1988

gândesc la acest lucru astăzi, mă întreb cum de nu ne-am îmbolnăvit.

Mai târziu, pentru Anul Nou iranian, am renunţat la Marea Caspică în favoarea insulei Kish, în Golful Persic. Era o insulă aproape sălbatică, superbă, pe care nu exista decât populaţia autohtonă şi un bazar. Singura clădire modernă de pe vremea aceea era staţia radio instalată de care Armata Aeriană. Intenţia guvernului era să dezvolte urbanismul în Kish, apoi să facă aici un port pentru a atrage clientela bogată din Emirate, care venea la noi să vâneze, dar care prefera Libanul pentru toate celelalte distracţii. O primă reşedinţă a fost construită pentru noi şi a fost urmată de un hotel, de un cazinou, de alte vile şi de un bazar modern. Arhitectura era contemporană, dar se îmbina armonios cu relieful insulei şi vechiul sat a fost restaurat. Crescuseră şi copiii, iar insula Kish era locul ideal pentru toate distracţiile posibile. Am descoperit împreună scufundările. Reza şi cu mine eram fascinaţi de armonia acelei lumi submarine, dar mie îmi era frică de rechini şi de şerpii-de-mare. Treceam uneori aşa de aproape de ei… Soţul meu pleca adesea la drumuri lungi călare, însoţit de fiul nostru cel mare şi uneori de Farahnaz, o foarte bună călărcăţă, în ciuda vârstei. Lui îi mai plăcea şi motociclismul şi, încetul cu încetul, i-am prins şi eu gustul. Am început cu un scuter, după care am trecut la o motocicletă adevărată. Organizam chiar curse, împreună cu nişte prieteni. Viteza mă îmbăta, dar eu nu eram un pilot prea bun, aşa că, într-o zi, s-a întâmplat lucrul de care mă temeam: am ieşit în decor, motocicleta într-o parte şi eu în cealaltă. Nu e ceva obişnuit ca o suverană să ofere un asemenea spectacol şi îmi aduc bine aminte consternarea ofiţerului de la Securitate. Căzusem şi nu mai reuşeam să mă ridic, iar el nu se gândea decât la imaginea mea:

— Ridicaţi-vă, Maiestate, vă implor, nu e bine să vă vadă oamenii în felul acesta…

De fapt, se şi strânsese un grup de curioşi. Mai târziu aveam să-i explic puţin, rugându-l să-mi ierte comportamentul, suveranii sunt şi ei tot oameni, care au inimă şi sunt vulnerabili la şocuri. El a fost de acord, dar nu sunt sigură că m-a crezut. Cu mult timp după Revoluţia Islamică, accidentul a fost numit „virajul lui Farah”.

Vacanţele la Kish îi ofereau regelui posibilitatea să se concentreze mai bine asupra mersului lucrurilor în Golful Persic. Se întâlnea cu reprezentanţi ai administraţiei, vizita instalaţiile Marinei Militare studia industria de pe litoral, îşi dădea seama de situaţia pescuitului şi a agriculturii. Ministrul Curţii, domnul Alam, considera important ca regele să aibă reşedinţe în toate colţurile ţării, pentru a putea să petreacă acolo câteva zile, lucru care i-ar permite să verifice regulat mecanismele statului şi să motiveze autorităţile locale.

Ne petreceam deci vacanţa de Anul Nou în Golful Persic; cât despre vacanţa de iarnă, trebuia să alegem între a schia pe vârfurile aflate mai sus de Teheran sau în Elveţia, la Saint-Moritz. Nu eram de acord să avem o reşedinţă dincolo de hotarele ţării, după cum nu eram de acord să ne petrecem vacanţele în străinătate, în perioada în care noi îi ceream ţării să se mobilizeze pentru a recupera întârzierea pe care o avea, mi se părea nedrept şi egoist să fugim şi să profităm de avantajele Europei. Singura excepţie cu care am fost de acord a fost Saint Moritz, două săptămâni pe an. Îmi plăcea să schiez în munţii noştri, normal, dar nicio secundă nu mă puteam destinde şi nu mă puteam simţi la fel de liberă ca în Saint Moritz, unde ne puteam amesteca printre ceilalţi turişti. La noi, chiar şi în costum de schi, eram, împotriva dorinţei mele, ca la reprezentaţie, supusă în fiecare clipă curiozităţii celorlalţi, atunci când nu eram filmată, fotografiată de ziariştii noştri… şi apoi, atunci când eram în Iran mă simţeam responsabilă pentru tot, de la buna funcţionare a staţiei până la moralul schiorilor, de la aspectul telescaunelor, până la starea pârtiilor şi condiţiile de viaţă ale locuitorilor. Pentru mine era o tensiune permanentă, ca şi cum aş fi muncit în continuare. Mă revăd atentă ca oamenii să nu se împingă la coadă, garda mea nu care cumva să aranjeze ceva ca eu să trec înaintea celorlalţi… Dar Saint Moritz era o oază, aveam nevoie de această scurtă pauză pentru a-mi juca rolul în tot restul anului. Am renunţat să mai mergem acolo din 1976, când autorităţile elveţiene ne-au adus la cunoştinţă că erau îngrijorate pentru siguranţa noastră, îngrijorare întemeiată, aşa cum aveam să aflu mai târziu, după Revoluţia Islamică: un proiect de atentat la

adresa regelui fusese plănuit de către responsabili ai Partidului Comunist împreună cu extrema stângă teroristă europeană.

Normal, în afara acestor vacanţe cu familia, copiii aveau propriile activităţi. De foarte mic, Reza intrase la cercetaşi – amintirea plăcută pe care am păstrat-o de pe vremea când conduceam o echipă de cercetaşi a contat mult în hotărârea noastră, iar pe de altă parte regele conducea mişcarea cercetaşilor din Iran. Reza era înnebunit după plecarea în tabără, după dormitul în cort, după vegherea în jurul focului. El, care, cu siguranţă, suferise în secret din cauza distanţei puse între el şi copiii de vârsta lui, observase că la cercetaşi era tratat la fel ca toţi ceilalţi. Doar că prezenţa lui impunea o supraveghere a poliţiştilor care, dintr-odată, punea în gardă întreaga trupă. Dar acest gen de protecţie era, din păcate, indispensabil. În 1973, Reza şi cu mine de-abia am scăpat de o tentativă de răpire, în timp ce participam la un festival de film pentru copii. Atunci au fost arestate douăzeci de persoane, era vorba despre un complot organizat de extrema stângă.

Reza avea aceleaşi pasiuni ca şi tatăl lui, iar după condusul automobilelor, a trecut la pilotatul avioanelor. Nu împlinise încă 13 ani, când instructorul lui l-a considerat capabil să conducă singur un Beechcraft F-33 C Bonanza. Cumnatul meu, comandant-şef al Armatei Aeriene, a confirmat părerea instructorului: Reza era întru totul capabil să se îmbarce pentru un zbor de unul singur. Eu eram foarte îngrijorată de această perspectivă; în acelaşi timp, eram conştientă că nici cumnatul meu şi nici instructorul nu puteau să rişte: dacă îşi dădeau acordul pentru acest zbor, însemna că erau siguri de Reza, pe cât de siguri erau de ei înşişi. Da, eram convinsă, dar ştiam că există în oameni întotdeauna un procent de neprevăzut, care e mai mare la copiii de 13 ani. Ce se va întâmpla dacă intră în panică sau dacă dintr-un motiv sau altul pierde controlul avionului? Cumnatul meu mi-a alungat teama: şi el îşi lăsase copiii să piloteze un Vlon la vârsta de 12 ani şi jumătate şi nu se întâmplase nimic rău. Am vorbit mult între patru ochi cu soţul meu. Reza ardea de nerăbdare să facă acest zbor, iar dacă verişorul lui îl făcuse înaintea lui, nu aveam niciun motiv să nu-i dăm voie. Singurul argument pe care îl puteam invoca ţinea de

situaţia lui: în calitate de prinţ moştenitor, nu avea dreptul să-şi pună viaţa în pericol. Dar de comun acord am renunţat la acest lucru: Reza îşi îndeplinea deja, cu un excepţional simţ al datoriei, toate obligaţiile pe care i le impunea rangul lui, aşa că ar fi fost nedrept să-l privăm de această bucurie sub acest pretext. Regele a considerat dezbaterea închisă şi şi-a dat acordul.

Zborul a fost stabilit pentru a doua zi, la baza militară. Soţul meu a apărut ca de obicei şi grav, şi senin la micul dejun. Ajunşi la bază, am descoperit avionul şi apoi pe Reza care venise îmbrăcat de zbor. Mie, gândul că avea să decoleze singur îmi provoca o emoţie de nedescris. Am încercat să nu las să se vadă nimic. El mi-a zâmbit, l-a salutat solemn pe tatăl lui, după care a dispărut până la gât în habitaclu. Într-adevăr, de la primele manevre, siguranţa lui ne-a liniştit. S-a înălţat fără ezitări, cu multă graţie; îl simţeam pe soţul meu destinzându-se. Tot zborul lui a fost executat cu aceeaşi eleganţă, ca un balet repetat de o sută de ori, iar când, în fine, l-am văzut aterizând, a trebuit să-mi muşc buzele, ca să nu izbucnesc în lacrimi. Regele arbora acel surâs discret, care îi trăda mândria şi o plăcere secretă.

Cu aceasta, povestea fiilor noştri şi a avioanelor nu făcea decât să înceapă, spre marea bucurie a soţului meu şi n-aş zice spre tristeţea mea, pentru că-mi plăcea să-i aud schimbând impresii, dar acest lucru se petrecea întotdeauna cu preţul îngrijorării mele. La 16 ani, Reza a condus singur un avion american de vânătoare F-5. Acest prim zbor de unul singur pe un avion cu reacţie a avut loc la baza militară Dezful. Soţul meu nu a putut să fie de faţă, dar am fost eu, şi mai neliniştită decât cu trei ani înainte. I-au reuşit minunat toate manevrele şi toţi ofiţerii care erau prezenţi, ca şi monitorul, l-au aplaudat călduros la aterizare. Dar asta nu înseamnă că nu a primit tradiţionala găleată cu apă în cap, la coborârea din avion.

Reza avea să obţină permisul pentru a pilota Boeing 707, 737, 727 şi Falcon 20. Se obişnuia ca, de fiecare dată când un conducător de stat venea în vizită în Iran, să fie escortat de avioanele noastre de vânătoare, imediat cum intra în spaţiul nostru aerian. Îmi amintesc mândria soţului meu când Reza s-a alăturat escortei care l-a primit şi

l-a condus pe regele Hussein al Iordaniei şi, mai ales, în care acesta din urma a descoperit că prinţul moştenitor tocmai zburase alături de el…

La rândul lui, Ali-Reza, la vârsta de 12 ani, şi-a luat locul în cockpitul unui Beechcraft Bonanza. Toată familia a fost prezentă la primul lui zbor. Surorile şi fratele lui erau la fel de emoţionaţi ca şi noi, fiecare simţea latura iniţiatică a aceste probe, imposibilitatea de a scăpa de ea şi, în acelaşi timp, necesitatea absolută de a o domina. Ali-Reza era atât de tânăr şi de micuţ, că a trebuit să-i umple avionul cu saci de nisip. Zborul a fost perfect, dar, în clipa aterizării, avionul a picat uşor în bot. Ştiu că nu mi-am putut opri exclamaţia: „O, Doamne!", dar deja monitorul lui, care păstrase legătura radio cu el încă din clipa decolării, i-a semnalat poziţia greşită, iar Ali-Reza a redresat aparatul cu mult sânge rece.

Crescând, Ali-Reza nu a pierdut nimic din ştrengăria şi din umorul copilăriei. Era celebru în palat pentru prostioarele pe care le făcea şi foarte iubit, pentru că era amuzant. La 5 sau 6 ani, în plină recepţie, a apărut în pijama aruncând cocoloaşe de pâine deasupra capetele invitaţilor de pe scările care dominau holul. E adevărat că şi fraţii lui mai mari făcuseră acest lucru înaintea lui… Cam pe la aceeaşi vârstă, când se reparau terasele, s-a aruncat şi a intrat până la gât într-un butoi cu gudron… La şcoală, a declanşat un scandal mare, pentru că a spart toate mingile de baschet. Şocată, directoarea i-a adunat pe toţi copii, să facă un fel de comisie şi să-şi dea seama cu toţii că era o faptă gravă. Dar când l-a întrebat de ce a găurit mingile, el a stârnit râsul general răspunzându-i: „Nu mi-a spus nimeni să nu le sparg". Pe la 9 sau 10 ani, pasiunea lui pentru arme i-a obligat pe toţi ofiţerii din palat să-şi ascundă revolverele în sertarele birourilor.

Reza şi Ali-Reza mi-au dat multe emoţii cu avioanele lor, dar mă gândeam că din partea unor băieţi este inevitabil acest lucru şi consideram că e un bine sau un rău necesar, nu-mi dădeam seama exact; dar când Farahnaz mi-a cerut voie să sară cu paraşuta, am refuzat categoric. Am considerat că erau de ajuns doi piloţi în casă, a chiar trei cu soţul meu, fără să mai fie nevoie şi de o paraşutistă!

Odată cu trecerea timpului, mi-a părut rău. Farahnaz a plătit

pentru fraţii ei. Dar îmi era într-adevăr foarte frică, măcar fetele să nu mă facă să tremur… Aşa că Farahnaz a trebui să aştepte să împlinească 35 de ani, ca să sară cu paraşuta. Fără permisiunea mea, dar sfătuită de Ali-Reza care sărea cu paraşuta, dar de la o altă înălţime. El a încurajat-o să sară în tandem, pentru a reduce riscurile.

Farahnaz şi, mai târziu, Leila, mi-au arătat acea afecţiune pe care băieţii o ascund de obicei. Simţeam nevoia să-mi mângâi copiii, să-i iau în braţe, iar Farahnaz aprecia acest lucru. Era o fată împăciuitoare, mereu zâmbitoare, mereu generoasă. Ea era, de exemplu, foarte atentă cu personalul de la palat, cu oamenii care munceau pentru noi, ca şi cum ar fi ştiut că aveau şi ei problemele lor. Pe stradă, dacă întâlneam oameni săraci sau trişti, ea nu rămânea niciodată indiferentă, o simţeam emoţionată şi tulburată. Copil fiind, se aşeza de multe ori lângă grilajul parcului şi se uita la cei care se plimbau, la familii, la copii. Mi-a mărturisit chiar că a vrut de multe ori să fugă să se joace cu copiii de vârsta ei. Mulţi ani mai târziu, pe când eram exilaţi în Elveţia, un bărbat tânăr a oprit-o pe stradă şi a întrebat-o respectuos: „Sunteţi prinţesa Farahnaz, nu-i aşa? Îmi amintesc bine de dumneavoastră, eram unul dintre băieţii cu care vorbeaţi din spatele gardului de la palat…”

Da, vedeam adesea la ea dorinţa de a se amesteca cu ceilalţi. Iar acest lucru s-a confirmat prin faptul că a făcut studii de psihologie şi şi-a luat diploma de asistentă socială. Sărăcia nu a încetat niciodată s-o emoţioneze. Îmi amintesc cum la New York, pe la mijlocul anilor ’80, se împrietenea cu cerşetorii din cartier şi le ducea haine. Parcă o aud pe Leila spunându-i, în acelaşi timp amuzantă şi neîncrezătoare: „Ştii, Farahnaz, am văzut un om pe stradă cu puloverul tău…” Reza, de alături, completă: „Tu ai complexul Maicii Tereza”.

Mai târziu a căutat să plece în ţările cele mai sărace, în serviciul uneia sau alteia dintre ONG-uri, dar nu a reuşit niciodată din cauza numelui. Un responsabil de la UNICEF a refuzat chiar să o primească, auzind că o cheamă Pahlavi. Acest lucru a rănit-o foarte tare, iar pe mine m-a întristat: Cu ce a greşit Farahnaz? Nu avea dreptul să-şi ajute aproapele, pe motiv că era fiica şahului Iranului?

În copilărie, aşteptând să crească pentru a-şi putea ajuta semenii, Farahnaz îşi deschisese inima animalelor. Putea să-şi petreacă ore întregi făcând toaleta câinelui, să-şi mângâie şoriceii – mama nu îndrăznea niciodată să intre în baie, pentru că acolo erau instalaţi aceştia. Într-un colţ de parc aveam nişte vaci, pe care le iubea mult. Aproape periodic sosea spre marea ei bucurie un nou animăluţ, pe care ni-l făcea cadou câte un şef de stat. Astfel, la un moment dat am găzduit un pui de leu de Thoiry, pe care l-a primit cadou Reza şi care îi bucura şi pe rege, şi pe ea. Îmi mai amintesc şi de o vulpe care nu venea decât la orele mesei şi care era aproape domesticită.

Soţul meu era mai tandru cu fetele decât cu băieţii. Farahnaz, care avea pentru el o dragoste şi o admiraţie fără limite, îl copleşea. Îmi plăcea să-i aud vorbind; ea îl întreba despre unul sau altul dintre musafirii pe care îi întâlnise, iar el îi povestea ce era cu omul acela. Farahnaz încuviinţa cu seriozitate.

Naşterea Leilei ne-a arătat tuturor frumuseţea începutului vieţii. Regele împlinise 50 de ani, ţara se trezise la viaţă şi se afla într-o situaţie promiţătoare, în care nu mai fusese niciodată până atunci. Ne gândeam că acest al patrulea copil va cunoaşte Iranul aşa cum speram să fie în curând: deschis către lume, înfloritor, plin de viaţă.

14

În copilărie, soţul meu cunoscuse Iranul sub dominaţia economică şi politică a puterilor străine conduse de Marea Britanie, care ne exploata petrolul. El asistase la restaurarea identităţii naţionale sub comanda mâinii de fier a tatălui său, şahul Reza. Când i-a urmat la tron, în septembrie 1941, totul a părut că reîncepe pentru ca în toiul celui de al doilea război mondial, trupele britanice şi sovietice veneau să invadeze Iranul. Cine să-şi facă probleme, pe plan internaţional, în legătură cu acest suveran de 21 de ani, fără experienţă, domnind peste o ţară din care aliaţii îşi făcuseră o bază de retragere, pentru a susţine efortul războiului din URSS? În secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, Rusia ţaristă îşi disputase cu Marea Britanie hegemonia asupra teritoriului Iranului. Cincizeci de ani mai târziu, Rusia devenise URSS, dar exista pericolul ca ţara să se

întoarcă la perioada cea neagră din timpul dinastiei Qajar. Dar Azerbaidjanul, pe care îl ocupase Tudehul cu sprijinul URSS-ului, a fost recâştigat prin luptă în 1946. Cât despre exploatarea petrolului nostru, ne-a revenit în 1954, prin braţul de fier pe care l-am ţinut drept împotriva intereselor britanicilor. De acum înainte, regele putea să se gândească şi la scoaterea ţării din starea ei de subdezvoltare, şi a făcut-o în 1963, lansând prin referendum Revoluţia Albă. Dar a făcut-o şi prin alianţa cu numeroase ţări, mari sau mici, capitaliste sau comuniste, preocupat fiind de dezvoltarea economiei noastre şi de dorinţa de a oferi Iranului un loc respectat între naţiuni.

Aceste peripluri la care participam şi eu erau complet diferite je călătoriile mele prin Iran, care mă emoţionau de fiecare dată. Ele m-au făcut să întrevăd universul egal al diplomaţiei. Datorită caracterului meu, eram mult mai atrasă de întâlnirile călduroase pe care je aveam cu iranienii din provinciile noastre, dar acest lucru nu înseamnă că păstrez amintiri mai puţin plăcute din străinătate.

Paradoxal, de cele mai multe ori am mers în URSS, acest vecin schimbător cu care relaţiile au oscilat între rece şi cald. În timpul primei mele călătorii la Moscova şi la Leningrad, la începutul anilor ’60, am vizitat locuri istorice, în special palatul în care trăiseră ţarii, şi ştiu că m-am întrebat: „Dacă într-o bună zi vom fi goniţi din Iran, oare la fel vor fi vizitate dormitoarele noastre şi saloanele, aşa cum se face aici? Oare la fel se va etala viaţa noastră particulară în faţa curioşilor?” Spre deosebire de ghizii chinezi care, de cum m-au văzut, au evitat cu eleganţă să-mi arate vestigiile foştilor lor împăraţi, sovieticii păreau bucuroşi să ne arate palatul lui Nicolae al II-lea şi locurile în care fuseseră executaţi colaboratorii lui. Or, în acest timp, situaţia din Iran era încă instabilă, tocmai începuse Revoluţia Albă, activiştii extremei stângi împreună cu anumiţi feudali contestau politica regimului, aşa că această insistenţă perversă a sovieticilor ne mărea îngrijorarea în ceea ce-i privea. Dar în anii ’70 eram aşa de sigură că suntem pe drumul cel bun, îl simţeam pe soţul meu aşa de încrezător în viitorul ţării, că aluziile repetate ale sovieticilor au încetat definitiv să mă mai deranjeze. Şi chiar în acest context favorabil Iranului a început agitaţia

care a sfârşit prin a ne provoca plecarea… Astăzi, împlinind acel sinistru presentiment, autorităţile islamice au deschis vizitatorilor anumite reşedinţe ale noastre în care trăiserăm în familie, mai ales pe cele din Saad Abad şi Niavaran…

Istoria familiei mele m-a făcut să mă interesez de Rusia. Tata îşi tăcuse o parte din studii la Sankt-Petersburg şi vorbea fluent rusa; bunicul din partea tatălui meu fusese consulul Iranului în Georgia. Pasionat de artă şi de arheologie, făcuse cercetări în Leningrad în anii ’30, unul dintre studiile lui aflându-se în prezent la Muzeul Hermitage. Totuşi, în ciuda tuturor aceste lucruri care m-au determinat să învăţ rusa, primele noastre vizite oficiale în Rusia m-au deprimat puternic. Nu mai fusesem niciodată într-o ţară comunistă şi descopeream cu frică acele străzi goale şi un fel de tristeţe, o muţenie ciudată întipărită pe toate feţele întâlnite, ceea ce nu mai observasem nicăieri altundeva. În afară de toate acestea, mai era şi imposibilitatea de a vorbi în maşină sau într-un mic cerc de prieteni despre una şi despre alta, aşa cum se face în orice altă ţară. Era acolo o propagandă îndârjită, nu se auzea nicio vorbă care să nu elogieze regimul. Atâtea clădiri construite, atâtea şcoli inaugurate, atâţia copaci plantaţi: aşteptam cu disperare o notă de umor sau de lejeritate care nu venea de nicăieri. Aveam senzaţia că eram înconjurata de roboţi şi, de-a lungul zilelor şi orelor, această senzaţie sfârşea prin a-mi zdrobi inima. Soţul meu suporta atmosfera mai bine decât mine şi seara încercam să glumim pe seama celor văzute. În sinea mea mă întrebam dacă este posibil ca Rusia să devină într-o zi o ţară necomunistă, lucru care ar fi permis să avem relaţii cu adevărat amicale. Iubeam mult această ţară, îi iubeam limba, muzica, literatura, istoria…

Locuiam la Kremlin şi nu prea aveam libertate de mişcare; cum eram convişi că suntem ascultaţi, ieşeam seara în grădină pentru a mai sta puţin de vorbă. Uneori, în interior auzeam nişte zgomote ciudate şi ambasadorul nostru, care avea un simţ al umorului dezvoltat şi care vorbea limba rusă perfect, pretindea că erau oamenii de la KGB, care tocmai întorceau de zor paginile dicţionarelor. Odată, în timpul unei călătorii pe jumătate particulare, am avut dovada că ne înregistrau

discuţiile. Spusesem cuiva din anturajul meu: „Este uimitoare această ţară, au nişte palate minunate, dar nici nu le trece prin cap să-şi pună mobile frumoase". Iar a doua zi, în timpul unei discuţii, o doamnă aruncându-mi o privire amuzată mi-a spus: „Ştiţi, noi nu avem un decor nemaipomenit, dar totul este foarte curat!" M-am simţit puţin jenată, dar, în acelaşi timp, îmi venea să râd.

Când încercau să glumească erau lugubri. Îmi amintesc de o seară la operă alături de Aleksei Kosîghin. Era *Lacul Lebedelor*. Când a apărut o lebădă neagră, Kosîghin s-a aplecat spre noi şi a spus cu un zâmbet înţepător:

— S-ar putea spune NATO, nu-i aşa?

„Mai degrabă Pactul de la Varşovia", am fost eu tentată să-i replic, dar bineînţeles că n-am spus nimic.

În august 1968, când trupele Pactului de la Varşovia au distrus primăvara de la Praga, mi-am manifestat mânia fată de soţul meu. Eram din nou într-o călătorie oficială la Moscova. Iniţiativa sovieticilor mi s-a părut ruşinoasă, inumană, cu atât mai mult cu cât aveam o mare simpatie pentru Cehoslovacia. „Nu suport să mai stau nici măcar o singură zi şi să zâmbesc la oamenii de aici, ca şi cum am fi cei mai buni prieteni din lume", i-am spus soţului meu. El a înţeles şi m-a lăsat să fac ce voiam. Am pretextat că aveam o cumnată bolnavă şi am luat avionul spre Paris. Ştiu că m-am surprins în avion gândindu-mă la o revoluţie improbabilă, care să doboare această dictatură comunistă ce domnea peste mai mult de jumătate din Europa.

Evoluţia blocului comunist era una dintre cele mai mari preocupări ale regelui. Deşi aparţineam taberei adverse, împărţeam cu URSS-ul două mii cinci sute de kilometri de frontieră şi din această cauză soţul meu încerca să folosească lucrurile care ne-ar fi putut apropia, mai degrabă decât pe cele care ne-ar fi depărtat şi făcea asta, în ciuda perfidiilor constante şi a provocărilor Moscovei. Hruşciov, căruia i se lăuda spiritul deschis, a afirmat că, într-o bună zi, Iranul „va cădea ca un măr copt" în mâinile URSS-ului. În ciuda tuturor acestor lucruri, continuam să trăim împreună şi extraordinara oţelărie din Esfahān, construită de către sovietici, e cea mai bună dovadă (aliaţii

noştri din vest au refuzat întotdeauna să ne ajute în acest domeniu) …

Rusia rămânea pentru mine o ţară mitică şi după multe astfel de călătorii oficiale, chiar şi aşa, lipsite de sentimente cum erau (pentru a nuanţa, trebuie totuşi să spun că de fiecare dată am avut întâlniri călduroase şi umane cu persoane private, în special cu artişti). L-am rugat pe soţul meu să organizăm o călătorie „privată" pentru a putea veni şi pleca după bunul meu plac. De altfel, vizitele oficiale aveau loc sistematic în anotimpul cald, iar eu voiam să descopăr Rusia sub zăpadă, eterna şi legendara Rusie…

Kremlinul a fost de acord şi am aterizat la Moscova în mijlocul iernii, împreună cu câţiva dintre cei apropiaţi mie, printre care şi mama. Regele nu venise. Eram fericită, aşa de fericită, că seara, spre miezul nopţii, am plecat cu grupul nostru pe străzile înzăpezite ale Rusiei. Cei care se îngrijeau de siguranţa noastră ne-au considerat nebuni, pentru că afară nu mai rămăsese nici măcar o pisică…

A doua zi am vizitat orăşelul Zagorsk, care se află aproape de Moscova şi ale cărui biserici sunt minunat de bine păstrate. Lumea a aflat foarte repede cine eram; nici într-o călătorie particulară nu puteam rămâne multă vreme neobservaţi, cu toţi oamenii de la Securitate care ne înconjurau. Încă revăd zâmbetele încântate ale femeilor din bisericile în care am intrat. Ele se împingeau să vină mai aproape de noi şi le auzeam exclamând şi murmurând: „O, Doamne, iată o regină în viaţă!" Îmi perfecţionasem rusa şi cum aveam un accent bun, lumea credea că înţelegeam totul, ceea ce era, din păcate, exagerat… Într-una din acele biserici am putut asculta o corală. Cântecele bisericeşti ortodoxe sunt emoţionante; mi-au dat lacrimile. Simţeam că mă găsesc în Rusia lui Tolstoi… Apoi, preoţii ne-au invitat la masă.

N-am mai văzut nicăieri o asemenea atmosferă ca la Leningrad: prietenii mei puteau în sfârşit să râdă deschis, să glumească. În ceea ce mă privea, mă simţeam mai liberă, dar tot trebuia să-mi măsor cuvintele şi faptele. Am putut călca pe urmele bunicului meu, mi l-am imaginat pe tata mergând la 15 ani pe străduţele din vechiul Sankt-Petersburg de la Şcoala militară Alexandrovski Kadetski Corpus

până la cheiul Nevei, unde era camera lui. Apoi, în timp ce vizitam Palatul de Vară al ţarilor, am vrut să văd unul sau două sate din împrejurimi într-una din acele troici pe care nu le mai poţi găsi astăzi. Troica era ostentativ un simbol al Rusiei ţariste – oare autorităţile nu se vor uita cu un ochi critic la faptul că regina Iranulu1 călătorea pe teritoriul sovietic cu o sanie trasă de trei cai, în felul în care o făceau seniorii de odinioară? Nu, sovieticii erau aşa de binevoitori cu Iranul în momentul acela, că am obţinut imediat troica şi toate cele necesare, în schimb, niciodată n-am reuşit să ajung la mormântul lui Ceaikovski. Autorul Lacului Lebedelor este unul dintre compozitorii mei preferaţi şi îmi doream de multă vreme să mă reculeg la mormântul lui. Au găsit mii de motive pentru a mă împiedica să merg şi nu am ştiut niciodată cauza acestui refuz.

Am întâlnit aceeaşi rezistenţă în clipa în care am dorit să ascult muzică ţigănească. Dar de data aceasta ştiam de ce: ţiganii erau consideraţi ca fiind recalcitranţi la ideologia comunistă, iar muzica lor era plină de nostalgie, ca o mărturie degradantă a unui trecut contrarevoluţionar. Ambasadorul nostru la Moscova a organizat totuşi o seară muzicală în apartamentele în care locuiam, dar în prezenţa a numeroşi reprezentanţi ai Kremlinului. Trupa care cânta pentru noi era în mod sigur conştientă că exprima tristeţea şi rătăcirea unui popor întreg, pentru că emoţia se simţea în fiecare notă. La sfârşit, cântăreaţa a venit la mine, mi-a luat mâna cu o asemenea fervoare, urându-mi ca Dumnezeu să ne apere pe mine, pe soţul meu şi pe copiii noştri, că m-am temut pentru ea. Sovieticii erau în mod evident nemulţumiţi şi privirea rece pe care unul dintre generali i-a aruncat-o acelei femei m-a făcut să tremur.

Tot în timpul acelei călătorii am vizitat şi capitala Tadjikistanului, Duşambe, care mă interesa foarte mult, pentru că acolo se vorbeşte persana. Apoi am ajuns la Baku, capitala Azerbaidjanului sovietic, la hotar cu Azerbaidjanul nostru. Azerbaidjenii sovietici ştiau că tatăl meu era originar de acolo şi simţeam că acest lucru crease între noi o afinitate specială. Vedeam la oamenii de pe stradă o mare curiozitate legată de noi, o dorinţă de a ne

pune întrebări, de a afla ce se mai întâmplă în Iran. Era evident că autorităţile sovietice doreau să evite contactele, discuţiile legate de evenimentele din Iran. Sub pretextul siguranţei, ne îndepărtau de populaţie cu o grabă suspectă. Am găsit un început de explicaţie a acestui zel, în momentul în care am vizitat o expoziţie de acuarele şi desene. Unele lucrări reprezentau agricultori arând cu nişte căruţe cu boi, asemănătoare cu cele din Evul Mediu. Deasupra lor era un comentariu lapidar cu aspect de legendă: „De cealaltă parte a frontierei…" Oamenii nu se lăsau păcăliţi, cu atât mai puţin cu cât Azerbaidjanul sovietic primise în 1946 numeroşi iranieni comunişti care părăsiseră Iranul când alungasem noi trupele susţinute de Stalin, ale lui Pishevari. Iar aceşti iranieni, care renunţaseră între timp la idealurile comuniste, îşi doreau să se întoarcă în Iran la fraţii lor şi la libertatea pe care aici n-o mai aveau, încercau permanent să se apropie de mine, să-mi dea scrisori, prin care să obţină permisiunea de a reveni în ţară.

Mai târziu, aveam să atrag atenţia regelui asupra situaţiei acestor oameni. Inevitabil, guvernul avea o mare suspiciune în privinţa lor. Se căiau cu adevărat? Nu aveau de gând să lucreze clandestin pentru sovietici? Sau să intre în cutare sau cutare curent de extrema stângă cu scopul de a înlătura monarhia? Peste un timp s-a hotărât să se delimiteze o zonă de frontieră în care aceşti oameni să-şi poată revedea familiile şi unde să aştepte autorizarea pentru întoarcerea lor definitivă. Astăzi, când regimul comunist a căzut, câţiva dintre foştii militanţi ai Tudehului au scris sau au spus ce viaţă lamentabilă au dus acolo, ei, care sperau să descopere, paradisul de cealaltă parte a frontierei…

Întreţineam relaţii cu toate ţările din blocul comunist şi am fost primiţi în toate (cu excepţia Cubei, a Albaniei şi a Germaniei de Est faţă de care ne-am declinat invitaţia în '77 din cauza tensiunilor din Iran). Pentru mine, aceste vizite erau foarte greu de suportat din cauza ipocriziei. Noi eram conştienţi de părerea proastă pe care aceşti oameni o aveau despre monarhie şi luptasem suficient de mult împotriva hegemoniei sovietice, pentru a simţi pentru comunişti o

mare neîncredere. Ajungând în Cehoslovacia, de exemplu, în ciuda florilor şi a covorului roşu, ştiam că această ţară avea o staţie radio care susţinea Tudehul iranian şi care ne insulta zilnic. Acelaşi lucru se petrecea şi în URSS, unde traducătoarea mea, pe care o chema Dagmara şi pentru care am avut o mare simpatie încă de la început, vorbea adesea la radio împotriva Iranului. Ruşinată, s-a scuzat faţă de mine şi mi-a spus că nu putea să facă altfel pentru că aşa erau ordinele.

Toţi conducătorii partidelor comuniste aveau acelaşi mod mecanic şi lipsit de suflet de a evoca „marile realizări ale socialismului" şi trebuia să te prefaci că te extaziezi în faţa coşurilor uzinelor, în faţa sinistrelor oraşe-dormitoare?... Străzile pustii, magazinele goale exprimau perfect sărăcia cumplită în care trăiau aceste făpturi. Sufeream văzând cum cuvântul „tovarăş" şi o familiaritate de faţadă sunt folosite pentru a disimula inegalitarismul profund al regimului, care se pretindea în serviciul muncitorilor. Când mă duceau într-un loc sau altul, de exemplu, însoţitorii mei stăteau ostentativ lângă şofer şi-i spuneau „tovarăşe", dar privirea şoferului exprima clar spaima care-l stăpânea. M-am gândit la şoferul meu, cu care nu aveam relaţii apropiate, dar căruia îi cunoşteam soţia şi copiii şi care nu ezita să mă roage să-l ajut dacă avea vreo problemă.

Dacă voiai să auzi câteva vorbe sincere, trebuia să aştepţi să plece membrii partidului. Îmi amintesc de o seară petrecută în Cehoslovacia, după invazia sovietică din vara lui '68. Conducătorii de partid plecaseră şi, dintr-odată, oamenii au început să glumească.

— Maiestate, m-a întrebat un bărbat care stătea lângă mine, ştiţi ultima poantă de la Praga?

— Nu, povestiţi-mi!

— Doi oameni stăteau de vorbă la o terasă. Deodată, trece o maşină. „Vai, ce maşină rusească frumoasă!" exclamă unul din ei. Iar celălalt spune: „Dar nu e o maşină rusească! Nu cunoşti marca?" „Ba da, cunosc marca, răspunde primul, dar pe tine nu te cunosc..."

În Cehoslovacia am avut bucuria să-l întâlnesc pe profesorul Ripka, un iranist care lucrase în Iran împreună cu bunicul meu. Mai aveam încă la Teheran o fotografie cu cei doi la Persepolis. Între cele

două ţări existau legături istorice întemeiate de şahii dinastiei Qajar, care iubeau apele termale din Cehoslovacia şi care lăsaseră peste tot urmele trecerii lor, mai ales la Karlovy Vary, fosta Karlsbad, unde se află şi astăzi lustre iraniene de cristal şi covoare persane. Atunci m-am gândit cu uşurare că regimul comunist, în ciuda furiei lui distructive, n-a apucat încă să şteargă toate amprentele trecutului.

M-am întors la Praga după căderea zidului Berlinului, am ajuns acolo chiar în ziua alegerii lui Václav Havel. Pe podul Charles se vindeau pentru un dolar sau doi toate insignele care fuseseră cândva mândria Armatei Roşii. Era o ironie crudă şi tristă pentru oamenii meritaseră într-adevăr acele decoraţii, dar nu am putut să nu drept: aceşti oameni, zdrobiţi şi umiliţi în ’68 vindeau medaliile invadatorilor lor la preţul unui pachet de ţigări… În acelaşi stil fuseseră atârnate pe strada principală din Praga portretele tuturor foştilor şefi de partid din blocul comunist, ca pe cele ale unor proscrişi. „Ia te uită, am glumit eu cu gazda mea descoperinci aceste tablouri, i-aţi expus pe prietenii mei!” Şi, într-adevăr, i-am văzut acolo pe toţi.

Mi se încălzea inima văzând ici şi colo, prin toate aceste ţări urmele influenţei Persiei asupra lumii. Astfel, la Cracovia, în Polonia, unde au fost propovăduite învăţămintele lui Avicenna, am descoperit câteva din scrierile lui în persană. Tot în Polonia am văzut covoare persane cusute cu fir de aur şi argint care fuseseră comandate în Iran de către regii Poloniei şi care, de atunci, se numeau la noi „covoare poloneze”. Nu pot să evoc această călătorie în Polonia fără să-mi amintesc oroarea pe care am simţit-o în timpul vizitării lagărului de concentrare de la Auschwitz.

În Noua Zeelandă, mă aştepta o surpriză şi mai emoţionantă: la aeroport, lângă grupul oficial de primire, era un grup de polonezi cu flori şi banderole pe care scria „Bun venit şahului Iranului”. Aceşti oameni voiau să-i mulţumească regelui pentru că îi găzduise cu treizeci de ani în urmă în Iran. Într-adevăr, în 1945, soţul meu deschisese graniţele pentru numeroşi polonezi care fugeau de trupele lui Stalin. Mulţi dintre ei au rămas la noi, căsătorindu-se cu un iranian sau cu o iraniană, iar alţii au plecat în Noua Zeelandă. Dar nu ne-au

uitat.

În septembrie 1972, am avut sarcina să fac oficială noua noastră relaţie cu China. Drumul Mătăsii reprezentase multă vreme singura legătură comercială dintre Iran şi China, întreruptă cu brutalitate de revoluţia lui Mao Zedong. Regele îşi dorea foarte mult să restabilească relaţiile diplomatice cu această ţară estică. În 1970 trimisese la Beijing un emisar important, pe sora lui, prinţesa Ashraf, pe atunci preşedinta Comisiei Drepturilor Omului la Naţiunile Unite. Conducătorii chinezi s-au arătat foarte interesaţi să ia noi iniţiative şi când China a fost admisă în ONU. În 1971, prinţesa Ashraf a fost prima care a invitat o delegaţie chineză la un dineu la Ambasada Iranului la Naţiunile Unite.

Regele s-ar fi dus el însuşi la Beijing, dar exista un obstacol de ordin protocolar: preşedintele Mao Zedong era bolnav şi nu putea să-l primească. În acest context, mi-a revenit misiunea de a conduce delegaţia noastră într-o călătorie oficială de zece zile.

Era foarte emoţionant. În secolele trecute, meandrele istoriei apropiaseră uneori popoarele noastre; astfel, prinţii sasanizi s-au refugiat în China fugind de invazia arabă; mai aproape de zilele noastre, China importa covoare persane, iar noi, la rândul nostru, am adus de acolo viermi de mătase, ceai şi porţelanuri. Într-un anume sens, eu urma să redeschid acele drumuri pe care timpul le ştersese încetul cu încetul de pe hărţile noastre. Şi niciodată nu am fost însoţită de atâţia oameni ca în acea călătorie: prim-ministrul, Amir Abbas Hoveyda, era cu mine, ca şi mulţi alţi miniştri, printre care Abdol Azim Valian, ministrul Cooperativelor şi al Afacerilor Rurale şi doamna Farrokhru Parsa, ministrul Educaţiei Naţionale, care fusese profesoara mea la Liceul Jeanne d'Arc şi al cărei sfârşit tragic de la începutul Revoluţiei Islamice a fost evocat mai devreme. Mai erau cu mine şi câteva persoane de la Curte şi din cabinetul meu, şeful de cabinet, Karim Pasha Bahdori, ca şi mama şi verişorul meu, Reza Ghotbi, care între timp devenise directorul Televiziunii Naţionale Iraniene.

Prim-ministrul, domnul Ciu En-Lai, mă aştepta la coborârea din avion. De jur-împrejurul nostru, mii de tineri, cu haine colorate, cu feţe zâmbitoare, agitau steguleţe şi cântau. Mi-am închipuit că acolo avea

loc recepţia oficială, dar eram departe de realitate. Ajunşi în Tien An Men, m-au rugat să urc într-o maşină decapotabilă şi atunci am văzut că mii de bărbaţi şi de femei, îmbrăcaţi cu toţii în uniforme gri, identice, se adunaseră de-a lungul drumului pe unde urma să trecem noi. Nu puteam să-mi cred ochilor. Am pornit pe strada aceea şi, dintr-odată, a început muzica – orchestre, tobe enorme fuseseră aşezate la distanţe egale unele de altele. Imediat am înţeles că tot oraşul fusese mobilizat pentru noi, pentru că mulţimea era prezentă pe kilometri întregi, la fel de compactă peste tot şi la fel de zâmbitoare. Chinezii mi-au spus că doar Ho Şi Min ai fusese primit cu un asemenea fast.

Seara, primul dineu oficial a fost la înălţimea acelei primiri nemaipomenite: mai mult de o mie de persoane fuseseră invitate şi aranjate în jurul unor mese rotunde, încărcate cu feluri de mâncare viu colorate, care s-au dovedit a fi delicioase. Stăteam în dreapta domnului Ciu En-Lai. El a făcut referiri la prietenia veche dintre ţările noastre, trecând cu delicateţe peste divergenţele politice din prezent, iar eu m-am întrebat de când nu mai pronunţase cuvântul „împărătească”, cuvânt evident ruşinos pentru el, care participase la Lungul Marş al lui Mao? Îmi pregătisem şi eu discursul până la ultima virgulă, ferm convinsă că sinceritatea, cuvintele spuse din inimă sunt singurele capabile să şteargă clişeele dogmatice. În China, ca şi în Iran se muncea pentru ridicară acestor ţări din înapoiere, din starea de subdezvoltare. Pentru aceasta alesesem căi diferite, dar aveam aceeaşi ambiţie. Am avut senzaţia că, dincolo de zâmbetele protocolare şi de aplauzele de circumstanţă, între noi începea să se înfiripe o legătură sinceră. Eleganţa intelectuală a domnului Ciu En-Lai, ca şi marea lui curtoazie m-au impresionat mult pe toată durata acestei recepţii. Cu un zâmbet distrat a încercat chiar să mă înveţe să folosesc beţişoarele… Mai târziu mi-a spus că acela a fost unul dintre puţinele dineuri oficiale la care niciun invitat nu s-a ridicat să plece în mijlocul discursului, pentru a-şi manifesta nemulţumirea.

Cele ce au urmat mi-au confirmat această primă impresie. În ciuda orarului foarte încărcat, în care vizitele la uzine, la fermele

model, la muzee alternau cu întâlniri politice şi recepţii, s-a instalat între noi o atmosferă plăcută, relaxată şi chiar punctată cu glume. În realitate, noi eram cu toţii bucuroşi că ne aflam în China, eram sincer curioşi în legătură cu metodele lor, cu invenţiile, eram încântaţi de ospitalitatea conducătorilor de la toate nivelurile. Locuiam într-o vilă plină de farmec, ascunsă în mijlocul unei grădini înflorite; şi de aici păstrez amintirea primirii emoţionante care ni s-a făcut în prima seară. O doamnă de vârstă medie, a cărei bunătate din priviri contrasta cu severitatea hainelor, mi-a arătat casa. Fiecare cameră fusese aranjată cu o grijă deosebită şi gazda mea fusese cu siguranţă atentă la fiecare detaliu. Eu mă minunam peste tot pe unde treceam, iar ea era vizibil încântată. De-abia la sfârşit am aflat că era doamna Ciu En-Lai în persoană.

Pretutindeni întâlneam acea dăruire mecanică pentru Mao, acest cult al personalităţii. Într-o şcoală, într-o uzină, felicitam o femeie tânără sau un muncitor, iar ei răspundeau cu aceeaşi frază, aproape identică: „O fac pentru ţara mea, pentru Mao, Soarele de la Beijing". În şcolile din Beijing copiii ne aşteptau cântând cu pumnul ridicat, iar cântecele se referau tot la „Soarele din Beijing". Bineînţeles că eram conştienţi de munca teribilă de care a fost nevoie pentru a ajunge aici, dar asta nu înseamnă că în spatele acestor sloganuri era mai puţină poftă de viaţă sau o încredere mai mică în viitor. Era, în acelaşi timp, înfricoşător şi tulburător.

Unul dintre cele mai impresionante lucruri la care am luat parte a fost o operaţie chirurgicală sub anestezie, făcută prin acupunctura. Eram la Shanghai. Medicii au deschis cutia craniană a unui pacient care, pe tot parcursul operaţiei, a rămas perfect conştient, cu ochii deschişi, capabil să vorbească. De mai multe ori l-au rugat să mănânce, dar numai banane. Cum era posibil aşa ceva? Eram fascinaţi. Odată operaţia terminată, chirurgii au încercat să răspundă la întrebările noastre. Ne-au mărturisit că nu deţineau deocamdată toate explicaţiile ştiinţifice pe care le ceream noi, pentru că acupunctura era de origine empirică. Atunci un bărbat din Comitetul Revoluţionar a dat acest răspuns incredibil: „Trebuie să întrebăm masele". Ne-am uitat unii la

alţii cu spaimă şi conversaţia s-a oprit aici.

Gazdele noastre erau de o delicateţe remarcabilă. Astfel, atunci când vizitam muzee şi vedeam obiecte care aparţinuseră foştilor împăraţi, aveau grijă şi, spre deosebire de sovietici, treceau repede prin faţa vitrinelor care ne-ar fi putut pune într-o situaţie delicată. Niciodată n-au făcut vreo aluzie dezagreabilă. Când mă întâlneam cu doamna Mao la o ceaşcă de ceai, între noi exista o anumită reţinere. Lucru care nu mă împiedica să-mi imaginez cât de tare mă putea detesta această femeie zâmbitoare.

Unul dintre momentele cele mai emoţionante ale acestei călătorii a fost acela în care l-am sunat pe soţul meu de la Sian, locul de unde plecau odinioară negustorii mătăsii. Astfel, simbolic, acest drum dintre China şi Iran fusese restabilit. Regele a simţit emoţia mea şi mi-a împărtăşit-o.

Apoi ne-am întors şi, în clipa în care pilotul ne-a anunţat că intraserăm în spaţiul nostru aerian, am început cu toţii să aplaudăm, fără să ne fi înţeles dinainte. Am văzut atunci cum fiecare dintre noi sfârşise prin a suferi din cauza restrângerilor regimului comunist – eu eram prima – şi cât de uşuraţi ne simţeam cu toţii că ne întorseserăm în patria noastră.

Preşedintele Partidului Comunist Chinez, Hua Kuo-Feng, a fost ultima personalitate care a venit în vizită oficială la Teheran în timpul monarhiei. Îmi aduc aminte că vizita lui a coincis cu apariţia portretului ayatollahului Khomeini pe prima pagină a cotidianului Keyan. Din greşeală sau din motive bine întemeiate, am trăit vizita domnului Hua Kuo-Feng din acele zile dramatice ca pe un gest de susţinere a regelui.

15

La începutul anilor ’60, regele refuzase ideea pe care i-o sugerase unul dintre consilierii lui culturali, Shodia Eddin Shafa, de a sărbători întemeierea Imperiului Persan de către Cirus cel Mare, cu douăzeci şi cinci de secole în urmă (între 550 şi 350 î.Hr.). „E prea devreme, vom vorbi despre asta mai târziu”, a răspuns el tranşant. Dorea atunci să nu existe niciun lucru care să distragă ţara de la

Revoluţia Albă pe care se pregătea să o înceapă. Douăzeci de ani mai târziu, ieşit binişor din starea de subdezvoltare, Iranul părea destul de copt pentru o asemenea sărbătoare.

Nu era singurul care gândea aşa. În toate capitalele lumii erau lăudate lucrurile care fuseseră făcute într-un singur deceniu la noi:

„Astăzi, scria în octombrie 1971, în corespondenţa UNESCO, universitarul Peter Avery, profesor la Cambridge, Iranul modern are resurse, şi-a regăsit siguranţa de sine, pierdută în servitute în perioada de dominare şi de exploatare străină. Această perioadă a început în 1722, când dinastia Safarizilor a pierdut puterea, şi a dominat tot secolul al XIX-lea şi primii ani din secolul al XX-lea, când expansionismul britanic şi rus a sufocat Iranul, care a riscat astfel să dispară. Acum, Iranul este din nou respectat pe scena internaţională. El poate juca şi chiar joacă un rol însemnat în afacerile mondiale. Ca membru al Naţiunilor Unite, Iranul arată şi altor ţări în curs de dezvoltare care este drumul de urmat. A devenit terenul ideal al întâlnirilor de pregătire a acordurilor internaţionale, de dezbatere a problemelor actuale, cum ar fi alimentaţia, dezvoltarea agricolă, analfabetismul, drepturile femeii, încă o dată, el este centrul spre care converg ideile şi tehnica”.

Ziaristul francez Édouard Sablier, întors dintr-o călătorie de-a lungul întregii ţări, a publicat în aceeaşi perioadă, în Atlas, acest portret al Iranului ale cărui rânduri capătă, odată cu trecerea timpului, un caracter premonitor:

„Iată o ţară în plină dezvoltare. Oraşele au apărut precum ciupercile după ploaie. Pretutindeni sunt şantiere, sunt drumuri în curs de construcţie. Clădiri de cincisprezece etaje înconjoară centrul capitalei; de mai multă vreme, vilele şi pavilioanele au acoperit colinele destinate altă dată aristocraţiei Shemiranului.

În douăzeci de ani, Teheranul a crescut de la opt sute de mii la trei milioane de locuitori. Automobilele lor, din ce în ce mai numeroase, provoacă cele mai frumoase ambuteiaje pe care mi-a fost dat să le văd vreodată şi puţine vehicule au mai mult de zece ani.

Fără să egaleze Teheranul, celelalte oraşe se dezvoltă într-un

ritm rapid. Tabriz, Shiraz, Ahvaz, Esfahān au devenit centre industriale. Peste tot, magazinele sunt bine aprovizionate, trecătorii sunt bine îmbrăcaţi. Nivelul de viaţă devine din ce în ce mai ridicat. Dezvoltarea industrială a atins un prag care este depăşit numai de Japonia.

În politica externă, regula de aur este independenţa naţională. Desigur, Iranul se află în orbita americanilor, în aceeaşi proporţie ca şi Europa Occidentală. Dar în diplomaţia actuală, guvernul său îşi păstrează iniţiativa. În acest moment relaţiile lui cu URSS-ul sunt excelente, cele cu China sunt în curs de redresare.

Naţionalismul persan are cu ce să se mândrească. Golful Persic devine încetul cu încetul o sferă de influenţă pentru Teheran. La Kuwait, la Bahrein, în toate emiratele şi chiar în Arabia Saudită se constată acum existenţa unui «partid iranian», aşa cum, pe vremea Marilor Regi, lumea elenă cunoştea «partidul persan».

Toate se mişcă. Iranienii, aparţinând tuturor claselor sociale, sunt de acord cu acest lucru, deşi cu mai multă sau mai puţină reticenţă. Nu i-am mai văzut pe aceia care înainte acuzau regimul cu orice ocazie. Am întâlnit chiar şi iranieni fericiţi.

Dar impresia generală e una sumară. Bineînţeles, nu există nicio naţiune care să se dezvolte fără să întâlnească tot felul de inconveniente pe parcurs, greutăţi, frustrări care sunt caracteristice vremurilor moderne. De aceea această ţară, ca toate celelalte, de altfel, se loveşte în drumul ei de neînţelegerea unora, de rezistenţa castelor şi a clanurilor care nu vor să moară şi de nerăbdarea tinerilor care estimează că procesul în curs durează prea mult".

„Rezistenţa" unora – preoţi şi proprietari de terenuri, nerăbdarea altora – studenţi şi intelectuali – deşi contradictorii, vor alimenta împreună, începând cu 1976-1977, nemulţumirea crescândă care va sfârşi cu plecarea noastră şi cu declanşarea Revoluţiei Islamice. Dar în 1971 aceste reacţii nu l-au neliniştit pe rege. El le-a considerat normale într-o ţară în plină schimbare şi se baza pe faptul că rezultatele progresului vor debloca societatea, îi vor satisface aşteptările şi vor împăca extremele.

Pentru el, sărbătorirea întemeierii Imperiului Persan avea ca scop principal gruparea naţiunii în jurul identităţii sale recâştigate, a mândriei ei regăsite după două secole de umilinţă şi de mare sărăcie. El aştepta de la acea sărbătoare, de un înalt simbolism, să permită fiecăruia să treacă peste frustrările cotidiene pentru a-şi da seama „de unde venim şi unde ne ducem".

În ceea ce mă priveşte, am prins trenul din mers. Când regele şi-a dat acordul pentru organizarea diferitelor manifestări, eu tocmai o adusesem pe lume pe Leila, cel de-al patrulea copil al nostru, şi acest lucru m-a determinat să încetinesc pentru o perioadă ritmul activităţilor mele.

A fost desemnat imediat un comitet de organizare. Locul rezervat sărbătorii era în afara oricărei discuţii: trebuia să fie, evident, Perse Polis, primul oraş regal al Imperiului Persan, Ahemenid, unde se află vestigiile palatului lui Darius I, urmaşul lui Cirus cel Mare.

Lucrurile au căpătat repede o amploare internaţională, atunci când s-a pus problema să primim la Persepolis suverani şi conducători de stat din lumea întreagă. Or, Persepolis se află în deşert, fără nicio construcţie utilitară în jur, la şaizeci de kilometri de primul oraş, Shiraz…

Mai era chiar mai puţin de un an până la festivitatea planificată pe la jumătatea lui octombrie 1971, când comitetul de organizare mi-a cerut să preiau preşedinţia. Dacă am acceptat acest lucru, am făcut-o pentru că aderam din tot sufletul la proiectul soţului meu şi am vrut să exprim public acest lucru: „Trebuie, am spus eu atunci, să ne dăm mâna, să ne unim, pentru a demonstra că epoca actuală reprezintă o perioadă de renaştere a civilizaţiei iraniene". Dar ceea ce am descoperit a rănit puternic sensibilitatea mea de iraniană: fuseseră deja solicitaţi numeroşi furnizori străini dintre cei mai luxoşi, în condiţiile în care, în anumite domenii, ne-am fi putut adresa iranienilor…

Până la urmă, toate acestea m-au rănit. Cum s-a ajuns aici? Mai era posibil să dăm înapoi? Mi s-a răspuns că timpul scurt în care trebuie să organizăm totul ne obligă să recurgem la experienţa

Europei, că întreprinderile iraniene sunt încă prea la început pentru a ne putea asigura din punct de vedere calitativ şi la timp definitivarea lucrărilor.

— Ei bine, atunci să aşteptăm să nu mai ezite, să le acordăm timp suficient să facă lucrurile corect. Am aşteptat 2500 de ani, mai putem avea răbdare câţiva ani!

Dar în realitate era prea târziu, am înţeles-o repede şi, cunoscând felul de a fi al ziariştilor, nu m-am îndoit că vor folosi acest pretext atunci când ne vor critica. Iar acest arbore va ascunde tot restul pădurii, adică tot ceea ce sărbătorile de la Persepolis vor aduce Iranului, atât în ceea ce priveşte infrastructura interioară cât şi ramificaţiile exterioare. Aşa că n-am avut ce face decât să confirm alegerea pe care o făcuseră.

Dintre toate sarcinile pe care le-am avut în pregătirea festivităţii-aceasta a fost cea mai dificilă şi în acelaşi timp cea mai descurajantă pentru că, pe măsură ce trecea timpul, începeau să vină dio Occident un val de critici acerbe împotriva cheltuielilor enorme făcute. Ziariştii aveau să încalece şi să descalece continuu acest cal de bătaie. Ce fel de monarhi se îmbracă la Lanvin şi mănâncă la ’8 când poporul nu are încă pâine şi şcoli? Demagogică şi caricaturală, dar îndelung exploatată şi reluată ca un ecou de opoziţia iraniană, această imagine avea să distorsioneze sensul sărbătorii de la Persepolis. Eu am încercat sistematic să le explic corespondenţilor străini că era nedrept să ne facă aşa ceva, după atâţia ani de eforturi pe care le făcuserăm pentru popor, eforturi unanim salutate în cancelariile lumii întregi. Cât de nedrept mi se părea să reţină atât de puţin din acea sărbătoare care marca deşteptarea Iranului!

Procesul era cu atât mai nedrept, cu cât cea mai mare parte din banii cheltuiţi pentru festivitate aveau să îmbogăţească în mod considerabil patrimoniul iranian: cele 2500 de şcoli inaugurate cu această ocazie, satele electrificate, hotelurile construite, drumurile asfaltate nu aveau să părăsească ţara a doua zi după ceremonie. În fine, în materie de relaţii publice am obţinut o campanie de presă absolut gratuită. Au fost create comitete pentru ceremonie în toate marile

capitalele ale lumii; în toate acele oraşe au fost deschise expoziţii având ca temă cultura şi arta iraniană, au avut loc concerte, conferinţe. Dacă ar fi trebuit să plătim pentru toate filmele, cărţile şi articolele despre Iran difuzate în perioada aceea, pentru toate reportajele transmise la televiziunile şi la posturile de radio din lume, ne-ar fi costat miliarde de dolari. Probabil că sunt mulţi oameni care, în 1970, nici măcar nu ştiau că Iranul se află pe vreo hartă şi care au aflat astfel câte ceva despre istoria şi geografia lui. Cine ar putea să stabilească cifra profitului pe care l-am obţinut în continuare, în special prin dezvoltarea turismului?

Dar toate trec şi până la urmă, dincolo de latura ei negativă, această campanie de presă a vorbit şi despre alte lucruri pe care ceremonia de la Persepolis le-a adus în inimile iranienilor, iar aici mă refer la sentimentul de mândrie, de recunoştinţă, care nu se pot converti în cifre.

Fără îndoială că era pentru prima dată în lunga istorie a Iranului, când monarhi şi conducători de stat onorau în acelaşi timp capitala istorică a Persiei cu prezenţa lor. Invitaţiile lansate şi răspunsurile pozitive s-au strâns repede pe biroul ministrului Curţii, Assadollah Alam. Aşteptam suverani din Danemarca, din Iordania, din Norvegia, din Nepal, din Belgia. Regina Elizabeta a Angliei avea să fie reprezentată de soţul ei, prinţul Philip, şi de fiica ei, prinţesa Anne; la fel avea să se întâmple şi în cazul reginei Juliana din Olanda, al cărei soţ, Bernard, avea să fie prezent, împăratul Ethiopiei, Haile Selassie se va deplasa personal ca şi emirii Qatarului, Kuwaitului, Bahreinului, sultanul Qabus al Omanului, preşedintele Emiratelor Arabe, Sheikh Zayed, prinţii de Monaco şi de Lichtenstein, marii duci ai Luxemburgului, prinţul Juan Carlos şi prinţesa Sophie din Spania, prinţul moştenitor Carl Gustav, reprezentându-l pe regele Suediei, regele Constantin al Greciei şi soţia lui, Anne-Marie, ca şi Victor Emmanuel de Savoia, prinţesa Belquis a Afghanistanului şi soţul ei, Sardar Abdol Wali… Conducătorii de stat şi de guvern aveau să fie şi mai numeroşi încă, pentru că au trimis reprezentanţi Finlanda, India, Turcia, Pakistan, Iugoslavia, Austria, Bulgaria, Polonia, România,

Senegal. Statele Unite au fost reprezentate de către vicepreşedintele Spiro Agnew, URSS-ul de către Podgorni şi Franţa de prim-ministrul Jacques Chaban-Delmas, însoţit de soţia lui.

În timp ce muncitorii şi inginerii munceau pentru edificarea taberei care va adăposti timp de trei zile aceste personaje ilustre, fiecare secţie a Comitetului de Organizare se ocupa de sarcina sa: unii se ocupau de punerea în funcţiune a reţelei sistemului de securitate, alţii de organizarea transportului între Teheran şi Persepolis. Fiecare soţie de conducător de stat urma să fie ajutată şi însoţită pe tot timpul sejurului ei în Iran de către o doamnă care vorbea limba acesteia şi care ştia perfect regulile protocolului. Trebuia să găsim şi să formăm aceste femei. Era una dintre miile de probleme de care trebuia să ne ocupăm. În ceea ce priveşte cadourile pe care urma să le oferim invitaţilor noştri, comitetul a avut ideea să comandam meşterilor din Azerbaidjan nişte covoare care să aibă ca simbol central portretul conducătorului statului. La acestea, aveam să adăugăm o copie după Edictul lui Cirus cel Mare, descoperit la Babilon într-un cilindru de pământ ars şi păstrat la British Museum. Această iniţiativă m-a umplut de mândrie pentru că în acel text adresat celor care fuseseră învinşi la Babilon, Cirus schiţase fundamentul la ceea ce, douăzeci şi cinci de secole mai târziu, avea să devină Declaraţia Drepturilor Omului. Interzice jafurile, porunceşte eliberarea prizonierilor, reconstruirea caselor şi, făcând dovada unei uimitoare toleranţe religioase pentru epoca lui, cere să fie respectaţi toţi zeii şi instituie egalitatea între oameni prin desfiinţarea sclaviei. Făcând referire la preceptele sale, urmaşii lui îi vor trimite pe evrei la Ierusalim să-şi reconstruiască templul[8].

Da, sunt mândră că acest „cilindru de pământ", bază a principiilor umaniste ale Marii Persii, a fost astfel „reactualizat" în ochii lumii. Preoţii noştri vor vedea în acest gest o ofensă în plus, bănuind că regele intenţionează să minimalizeze Islamul, adoptat de către iranieni, după invazia arabă (în 637 d. Hr). Asta înseamnă că ei

---

[8] Text publicat în Anexe

au uitat că Persia existase cu mult timp înainte de venirea arabilor şi că, învinsă, a ştiut să-şi transforme înfrângerea în victorie. Acoperind vidul cultural al pioasei, dar frustei societăţi arabe, literatura, filosofia, medicina şi arta persane aveau să formeze într-adevăr elementele esenţiale ale civilizaţiei islamice, iar acest lucru încă din primele clipe ale cuceririi.

Pentru preoţii cei mai tradiţionalişti, ceremonia în sine a amplificat această latură marginalizantă – fără ca noi să fim de această părere – pentru că a început pe 12 octombrie 1971, în faţa mormântului lui Cirus cel Mare, cu acest omagiu al soţului meu pronunţat cu voce profund emoţionată:

„O, Cirus, mare rege, rege al regilor, rege ahemenid, rege al Ţării Iranului! Eu, şahinşahul Iranului, te salut din partea mea şi a naţiunii mele".

În semn de toleranţă şi de deschidere, fuseseră invitaţi la acest omagiu reprezentanţi ai tuturor religiilor lumii: catolici, metodişti, zoroastrieni, ortodocşi, mormoni, şintoişti, budişti, sikhi, evrei, reprezentanţi ai amerindienilor şi, bineînţeles, musulmani. Printre aceştia din urmă, niciunul nu a avut în acele zile nici cea mai mică rezervă faţă de cele petrecute la festivitate. Numai adepţii religiej Bahati nu fuseseră invitaţi pentru a nu-i leza pe musulmanii care nu recunoşteau această religie.[9]

Astăzi, la peste douăzeci de ani de la Revoluţia Islamică, suveranul nu mai este acolo pentru a veghea asupra perenităţii acestei

---

[9] Un alt aspect al acestor festivităţi a fost Congresul Internaţional al Iraniştilor, care s-a ţinut la Shiraz, între 14 şi 16 octombrie 1971, la care au participat peste trei sute de savanţi iranieni şi străini specializaţi în istoria şi civilizaţia iraniene. Ne-au fost prezentaţi, soţului meu şi mie însămi, în seara inaugurării, şi ne-am exprimat gratitudinea faţă de serviciile pe care le aduceau culturii iraniene. Congresul a fost în întregime consacrat istoriei Iranului, în special lui Cirus cel Mare. La secretariatul Congresului au fost strânse peste o mie de lucrări ale savanţilor din lumea întreagă, constituind studiul cel mai amplu asupra lui Cirus. Din nefericire, am aflat mai târziu că acest studiu a fost nimicit de soldaţii Revoluţiei Islamice în din primele zile când au ajuns la putere.

moşteniri, dar identitatea iraniană, încarnată în poporul nostru, va fi întotdeauna prezentă şi ştiu că va reuşi să supravieţuiască obscurantismului.

Ziua de 13 octombrie a fost destinată primirii invitaţilor. Sosirea avioanelor la Shiraz a fost planificată aproape din sfert în sfert de oră. Fraţii regelui şi membrii guvernului au avut sarcina de a-i întâmpina pe invitaţi la coborârea din avion. Apoi personalităţile au fost conduse cu maşina până la Persepolis, unde a avut loc primirea oficială, „în numele împărătesei şi în numele meu, le spunea regele, vă urez bun venit în Iran cu ocazia sărbătoririi a 2500 de ani de existenţă a monarhiei noastre". Oaspetele nostru era apoi invitat să urce împreună cu regele pe un podium pentru a asculta imnul naţional al ţării lui, interpretat de Garda Imperială. După aceea ofiţerul responsabil spunea numele şi titlurile personalităţii onorate şi o invita să treacă în revistă Garda.

Şi acum îl admir pe acel ofiţer însărcinat cu prezentările, maiorul Karim Shams, care nu a greşit nici măcar o singură dată de-a lungul acelor ore epuizante, nici la pronunţarea numelor, nici la enumerarea titlurilor care erau extrem de complexe. Seara, l-am luat deoparte şi l-am felicitat.

Înainte de acele zile şi pentru prima oară în viaţa mea, mi-am rugat medicul să-mi recomande nişte sedative. Epuizată de munca, stresată, slăbisem enorm în ultimele luni şi-mi era teamă ca nu cumva vreun incident legat de sănătatea mea să strice sărbătoarea. De fapt, ne era tuturor frică să nu se întâmple ceva neplăcut şi acest lucru a creat între noi un spirit de solidaritate, pe care nu-l mai remarcasem niciodată până atunci. I-am văzut pe câţiva dintre miniştrii noştri, pe câteva dintre personalităţile de la Curte, care de obicei ţineau foarte mult la poziţia lor înaltă, cărând valizele vreunui invitat sau dormind pe pământ, pentru a oferi camera lor unui musafir sosit pe neaşteptate. Am văzut doamne aparţinând familiilor ilustre, ajutându-le pe servitoarele copleşite de atâta treabă. Toată lumea s-a implicat, a pus suflet cu spontaneitate; într-o dimineaţă, l-am văzut chiar şi pe Reza ducând micul dejun în spatele corturilor.

Ziua de 14 octombrie a început cu o defilare evocând războinici iranieni din toate epocile. O mie cinci sute douăzeci şi patru de soldaţi au fost mobilizaţi pentru această paradă, condusă de către generalul Fathollah Minbashian. Iată cum va descrie Lesley Blanch această manifestare în cartea pe care mi-o va dedica:

„Bărbile scurte şi frezate ale mezilor şi perşilor; bărbuţele ascuţite ale safavizilor sau mustăţile mândre ale trupelor qajare; berbeci, suliţe, steaguri, săbii, pumnale, toate erau acolo. Sub un soare arzător, dar adăpostiţi sub umbrele, la poalele coloanelor în ruină – mărturie a puterii lui Cirus – invitaţii au asistat la această impresionanta defilare. Infanteriştii ahemenizi, războinici părţi, cavaleria lui Xerxes, litiere, care de luptă oţelite, cămile… Aviaţia, noile contingente feminine ale forţelor armate… Erau cu toţii la Persepolis; cu toţii stăteau mărturie pentru gloria Iranului, trecută şi prezentă”.

După-amiaza a fost rezervată vizitării împrejurimilor pentru cei care nu se temeau de soare, iar seara a avut loc dineul de gală.

Dineul a fost servit într-un cort lung de şaizeci şi opt de metri şi lat de douăzeci şi patru, aşezat în mijlocul câmpului. Noi îi cunoşteam pe toţi suveranii şi conducătorii de stat prezenţi, dar bineînţeles că pe unii dintre ei mai bine decât pe ceilalţi, asta în cazul în care nu ne deveniseră deja prieteni, cum ar fi regele Iordaniei, la care mergeam adesea în vizită particulară, sau suveranii Greciei Belgiei, Afghanistanului şi, normal, Hassan al II-lea al Marocului de care soţul meu era foarte ataşat şi care, foarte reţinut, îl trimisese la noi pe fratele lui, prinţul Mulay Abdallah, împreună cu soţia lui prinţesa Lamia. În ciuda protocolului, plăcerea de a ne revedea a fost reală şi această bucurie a mers şi dincolo de cercul de prieteni. Astfel, l-am întâlnit pe Nikolai Podgornîi cu care am şi găsit ocazia de a schimba câteva cuvinte în rusă în cursul cinei şi chiar de a glumi. De altfel mulţi dintre invitaţi glumeau. Mi s-a povestit mai târziu această anecdotă: când prinţul Rainier de Monaco s-a mirat că locul lui era între prinţul Philip al Angliei şi prinţul Bernard al Olandei – nu aveam destule femei pentru a respecta alternanţa – prinţul Philip i-a răspuns: „Dar n-ai observat, dragă prietene, că noi suntem singurii «regine» de pe aici?”

Alţii profitau de această ocazie pentru a se angaja în discuţii mai puţin lejere, care aveau să se prelungească a doua zi după-amiază la cafenea, într-o atmosferă de club destinsă, călduroasă, dar în mod evident de afaceri. Bărbaţi şi femei care nu au putut niciodată să-şi vorbească oficial din cauza divergenţelor politice găsiseră ocazia să schimbe păreri, departe de ziarişti.

Pentru noi, acel du-te-vino de pe scenă în culise a durat tot timpul. Trebuia să ne asigurăm permanent că în bucătărie totul era în ordine, trebuia să mai dăm o mână de ajutor la câte ceva, să-i îmbărbătăm pe unii, să prevenim catastrofele. Înainte de masă, am fost chemată discret. M-am dus şi l-am găsit pe cofetarul-şef cu ochii în lacrimi: prăjitura se rupsese pe drum! A trebuit să-l consolez repede, să găsesc un mod de a o lipi pe unde se putea şi, în fine, să găsesc putere să râd. Nu-i nimic, o vom tăia în diagonală, nimeni nu va observa nimic şi, oricum, totul constă în gustul ei bun, iar pe acesta, cu siguranţă, nimeni nu-l va rata.

Seara s-a încheiat cu un spectacol de muzică şi lumini, urmat de un foc de artificii; şi unul, şi celălalt erau opera unor specialişti francezi. A fost foarte reuşit, grandios, dar încă o dată, eram neliniştiţi: dacă zgomotul va agita zecile de cai şi de tauri care defilaseră de dimineaţă? Dacă unul singur începe să ragă, să se zbată, întreaga turmă se ia după el şi acele animale înnebunite pot să-i calce în picioare pe iluştrii noştri invitaţi.

Cea de-a treia şi ultima zi a fost mai puţin protocolară, programul fiind lăsat la alegere. Unii au plecat într-o excursie în deşert, iar cei mai mulţi au profitat de timpul acesta pentru a sta de vorbă. Vicepreşedintele american Spiro Agnew l-a primit pe Constantin al Greciei, exilat în urmna loviturii de stat din aprilie 1967. Soţul meu a discutat îndelung cu preşedintele sovietic, Podgornîi şi preşedintele Turciei, Sunay. Împăratul Haile Selassie l-a primit pe preşedintele Tito al Iugoslaviei. Regele Hussein a reunit câţiva suverani arabi pentru o conferinţă între prieteni…

Seara a fost iraniană, în sfârşit! Chemasem pentru acest eveniment artişti şi artizani din toate zonele ţării. Muzicanţi, pictori,

ţesători, bucătari, cu toţii au răspuns invitaţiei noastre: această cină avea să fie pentru toată lumea ocazia de a descoperi bogăţia culturii iraniene, începând cu bucătăria şi cu artizanatul. Relansarea acestui sector, în special exportul covoarelor ţesute de mână de către ţărani, era una dintre ambiţiile noastre. Eu încercam mereu să-i conving pe hotelieri să-şi mobileze camerele cu obiecte iraniene de artizanat. De data aceasta aveam să recurgem la suverani şi la conducători de stat pentru a ne face artizanii cunoscuţi în întreaga lume!

Unii dintre oaspeţii noştri au plecat a doua zi de dimineaţă, alţii au mai dorit să viziteze unul sau altul dintre oraşe sau să vadă Marea Caspică, prelungindu-şi astfel sejurul. Ceremonia s-a închis oficial în prezenţa celor rămaşi, prin inaugurarea stadionului cu o mie de locuri, Arya Mehr, de la Teheran, şi a Memorialului Istoriei Iranului, Shahyad, arcul de triumf modern construit la est de capitala iraniană.

16

Una dintre preocupările mele crescânde din a doua jumătate a anilor ’60 a fost să nu cumva să uităm, în drumul nostru spre progres, de cultură. Regele dorea ca ţara să se îndrepte spre democraţie după ce şi-ar fi recuperat întârzierea economică, iar mie mi se pare că nu există nimic mai stimulant pentru o democraţie, decât cultura. Trebuia, pe de o parte, să ne ajutăm artiştii, să le evidenţiem valoarea, să-i facem mai cunoscuţi atât în Iran, cât şi în străinătate şi, pe de altă parte, să ne deschidem frontierele către creatorii din celelalte ţări.

I-am cerut vărului meu Reza Ghotbi, director al Televiziunii Naţionale să se gândească împreună cu mine la acest subiect şi astfel am ajuns la concluzia că trebuie să creăm un festival internaţional al artelor. În mare, ambiţia noastră era ca acest festival să se axeze pe creaţia contemporană în domeniul teatrului şi al muzicii, dar să ne reprezinte şi tradiţia ancestrală în întreaga lume, evitând latura folclorico-turistică a acestui gen.

Ministerul Culturii a fost de acord cu ideea noastră, aşa că am reunit în mare grabă un comitet fondator, constituit din scriitori, artişti, ziarişti şi responsabili ai guvernului. Prima decizie era de ordin geografic: unde să se desfăşoare acest festival? Unanimitatea a ales

Shirazul. Vecinătatea lui cu Persepolis (ne şi imaginam deja cum aveau să folosească oamenii de teatru acest filon), cu deşertul ni s-au părut de bun augur. În afară de toate acestea, Shirazul avea nobleţea lui: cântat de doi dintre poeţii preferaţi ai iranienilor, ale căror mausolee se află acolo, a fost multă vreme considerat capitala literară a Persiei. Oază de verdeaţă şi de cultură, sipet de trandafiri, de privighetori şi de dragoste, în mod sigur Shirazul va putea inspira creaţia mai bine decât ar face-o alte oraşe. Mai prozaic vorbind, Shirazul avea deja mai multe hoteluri, al căror număr putea creşte datorită ceremoniilor de la Persepolis, şi mai ales un campus universitar, ale cărui camere puteau fi şi ele folosite.

Festivalul de la Shiraz era proiectat, mai rămânea să facem esenţialul: să adunăm artiştii, nu numai pe cei din lumea întreagă, ci şi pe cei din Iran. Noi ştiam o mare parte din ceea ce însemna producţia artistică a Iranului în anii ’60, dar voiam să plecăm în căutarea artiştilor necunoscuţi. Echipa condusă de Farrokh Ghaffari, viitorul director al festivalului, a trimis emisari pe drumurile cele mai depărtate ale Teheranului, iar ceea ce au adus aceştia a reprezentat încă un motiv de bucurie şi de încredere în viitorul ţării. În oraşele cele mai depărtate, cele mai sărace, supravieţuiseră povestitori, cântăreţi, mici trupe de teatru sau de marionete şi, bineînţeles, poeţi… Ne descopeream deţinători ai acestor comori cu stiluri diferite, în funcţie de regiune. Ţinea numai de noi de acum să stabilim programul şi să ne hotărâm pe cine să invităm, pe ce criterii. Era o alegere dificilă.

Am întreprins acelaşi demers pentru întreaga lume. Membri ai comitetului, printre care Farrokh Ghaffari şi Bijan Saffari, au plecat în Asia şi în Europa să vadă cum se desfăşurau festivalurile de acolo. În ceea ce priveşte muzica actuală, Festivalul Royan din Franţa ne-a fost de mare ajutor, iar pentru teatru, Festivalul Internaţional din Nancy s-a dovedit a fi o adevărată mina de aur. Acolo l-am descoperit pe Bob Wilson, în special, care, alături de mulţi alţii, avea să vină la Shiraz.

În cele din urmă, în septembrie 1967, am inaugurat cu timidiate prima noastră mare manifestaţie culturală. Am ales luna septembrie, pentru a le putea permite să participe şi studenţilor care erau încă în

vacanţă. În afară de aceasta, septembrie este luna cea mai blândă în Iran, când nu este nici prea frig, nici prea cald. Participarea lui Yehudi Menuhin a fost foarte importantă pentru noi.

În anul următor, au venit pentru a cânta la Shiraz şi Iannis Xenakis şi Arthur Rubinstein. În 1969 am cunoscut pentru prima oară un răsunet internaţional, datorită temei alese pentru acel an: „Instrumente de percuţie în lume". Am avut şi tombak-ul persan, şi niridangan-ul hindus, şi gamelan-ul din Bali, şi toba din Rwanda şi multe altele. Iannis Xenakis a mai revenit şi în alţi ani, ca şi compozitorul italian Bruno Maderna. De atunci înainte, festivalul a cunoscut un succes din ce în ce mai mare, până la ultima lui ediţie, în 1977.[10]

Dacă eu am fost la originea creării acestui festival, am ţinut să particip la inaugurarea lui şi să profit de alte câteva reprezentaţii în primele zile, iar apoi la sfârşit. Aş fi vrut să văd totul, dar orarul meu foarte încărcat nu-mi permitea. Din fericire, festivalul a scăpat de sub orice tutelă guvernamentală, fiind constituit doar din artişti cu spiritul liber şi deschis, îmi plăcea atmosfera de acolo, oamenii erau în mod vădit bucuroşi că veniseră, se simţea setea iranienilor de a descoperi muzica şi teatrul altor continente, dar şi curiozitatea de a vedea operele creatorilor autohtoni, se simţea fericirea artiştilor pentru că erau atât de bine primiţi. Întregul Shiraz se mobiliza astfel încât fiecare artist să se simtă ca acasă. Toţi oamenii contribuiau cu câte ceva, guvernatorul, primarul, conducătorul armatei… eu însămi nu ezitam să mut scaune dintr-un loc în altul, să car bănci, să dau cum puteam o mână de ajutor.

Artiştii aveau libertatea de a-şi ţine spectacolele unde voiau, nu aveau decât să ceară comitetului un spaţiu şi o mână de ajutor, că acesta făcea tot posibilul şi le deschidea porţile, le aducea maşinii camioane, materiale… În 1972, eveniment, cred, major în istoria

---

[10] În 1976, am creat Dialogul civilizaţiilor, organizaţie al cărui obiectiv era de a stabili un schimb fructuos între culturi, la scară mondială. Primul seminar a avut în 1978, în Iran, cu participarea unor ţări europene, a Japoniei şi a Egiptului.

teatrului, a venit Robert Wilson şi a pus în scenă un spectacol de o sută şaizeci şi opt de ore, şapte zile şi şapte nopţi fără întrerupere, pe colinele care mărgineau Shirazul, Ka Mountain. Alţi artişti au ales mormântul lui Cirus din deşert sau caravanseraiul din bazar, sau o casă veche pe care o remarcaseră în oraş, sau numeroasele parcuri. Spectacol lui *Alice în Ţara Minunilor* s-a ţinut într-o pivniţă cu pepeni, iar eu l-am văzut aşezată pe jos, pe un covor. În 1971 a venit Peter Brook care a montat *Orghast* la Persepolis. Lucrurile au luat o întorsătură dramatica şi prezenţa mea a fost necesară pentru a stabiliza situaţia. Trebuia să asist la spectacol şi am pornit la drum cu câteva ore după domnul Brook. Dintr-odată, un grup de oameni ne-a atras atenţia. Şoferul autobuzului a încetinit şi a oprit. Din mulţime a ieşit livid ministrul Educaţiei, Manucez Gandji:

— Maiestate, aţi venit la ţanc. Domnul Brook e foarte nervos, vrea să anuleze reprezentaţia şi să se întoarcă imediat în Europa.

Soldatul din postul de gardă a refuzat să-l lase să treacă.

— Unde e domnul Brook?

— Într-o cafenea, acolo. Nici nu vrea să mai audă de noi…

— Aş vrea să-i vorbesc.

O clipă mai târziu a apărut foarte nervos.

— Domnule Brook, e un simplu soldat care credea că face bine ceea ce face. Nu v-a recunoscut şi nu e vina lui, ci a noastră. Nu trebuie să vă supăraţi pe noi.

Era învăluit într-o tăcere de nepătruns. Atunci am început din nou să vorbesc, abordând un ton mai vesel:

— Domnule Brook, eu sunt cea care mă comport ca un artist şi dumneavoastră ca o regină?

M-a privit şi faţa i s-a luminat dintr-odată:

— Iată o imagine nostimă! Ei bine, haideţi să ne reluăm fiecare rolul lui, dacă asta doriţi…

În 1974, Maurice Béjart, care se îndrăgostise de-a binelea de Iran, a venit cu o piesă creată special pentru festival, *Golestan*, după numele capodoperei din Saadi; ştiind acest lucru, l-am rugat pe soţul meu să meargă el însuşi până la Shiraz. Încă de la primele note am fost

uimiţi: Béjart se inspirase pentru început din muzica tradiţională din Balucistan, provincie din sud-estul extrem a ţării. Dansatorii lui au apărut în acel spectacol chiar sub bolta înstelată a Persepolisului, iar acela a fost unul dintre cele mai profunde momente ale festivalului. Se desfăşura pe muzica tradiţională a Iranului, completată de vocea minunată a lui Razavi recitind poemele lui Rumi. Béjart s-a întors în Iran în 1977, la ultima ediţie a festivalului. Apoi, Revoluţia Islamică ne-a stricat colaborarea, dar când ne-am reîntâlnit la New York, la mijlocul anilor ’80, am fost aşa de emoţionaţi, încât nici eu, nici el nu ne-am putut opri lacrimile.

În 1975 ne-a onorat cu prezenţa teatrul No din Japonia. Era un eveniment cultural fără precedent – acest teatru nu mai părăsise Japonia niciodată până atunci. Ei acceptaseră să vină pentru că îi asigurasem că voi fi prezentă la reprezentaţii. Mergeam la spectacole foarte des cu copiii mei, mai ales cu cei doi mai mari, Reza şi Farahnaz, pe care îi interesau mult anumite piese. Dar în seara reprezentaţiei, am mers numai cu micuţa Leila. Nu avea decât 5 ani, dar a fost atentă şi adorabil de concentrată tot timpul spectacolului. Frumuseţea stranie a teatrului No ne captivase şi pe mine, şi pe ea.

Alături de aceste evenimente internaţionale renăştea teatrul iranian[11] şi aici mă gândesc în special la regizori ca: Arbi Ovanessian, Bijan Mofid, Abbas Naalbandian sau Parviz Seyyed. Mai multe trupe de actori tineri, stimulate de festival, munceau tot anul la spectacolele pe care veneau să le prezinte la Shiraz. Muzicieni, ca Ali Asghar Bahari sau Hassan Kassai, şi cântăreţi asemenea lui Taj Esfahāni şi Slavush Shajarian, la rândul lor, reînviau melodii tradiţionale şi ne reuneam adesea lângă mausoleul Hafez, în acea grădină minunată, pentru a-i asculta. Erau acolo bănci, covoare, perne şi, pentru că între timp se lăsa înserarea, aşezaserăm lumânările micuţe de o parte şi de alta a drumului. Oamenii se aşezau pe unde puteau, dar veneau atât de mulţi, încât stăteau şi pe stradă. Acestea erau serile mele preferate, străini şi

---

[11] Tatzieh, teatrul religios, a fost pentru prima dată reprezentat într-un festival internaţional.

iranieni stăteau unii lângă alţii, într-o comuniune profundă şi aveam cu toţii sentimentul că suntem martorii renaşterii unui secret al sufletului nostru. Mult mai târziu, un pilot de vânătoare, care avea să participe la războiul împotriva Irakului, apoi să se exileze în Statele Unite, mi-a mărturisit:

— Maiestate, afecţiunea mea pentru dumneavoastră datează de vremea Festivalului de la Shiraz, dintr-o seară petrecută lângă mormântul lui Hafez. Eu eram pe stradă, stăteam pe trotuar şi ascultam muzica noastră tradiţională. La un moment dat m-am ridicat şi v-am văzut. Eraţi aşezată în mijlocul mulţimii şi păreaţi foarte fericită că sunteţi acolo cu noi; ştiind poziţia dumneavoastră oficială, am simţit în momentul acela cât de aproape eram unii de alţii, cât de tare ne legau rădăcinile noastre culturale.

Mulţi ţineri mi-au mărturisit că, dacă n-ar fi fost Festivalul de la Shiraz, nici nu s-ar fi gândit să studieze cinematograful, teatrul sau muzica. Îşi descoperiseră vocaţia la Shiraz, văzând creaţiile iranienilor şi ale străinilor.

Shiraz a fost în acelaşi timp un izvor de idei noi, susceptibil chiar de a fi răscolit puţin spiritele până acolo, încât unii au ajuns să pretindă că festivalul a fost punctul de pornire al Revoluţiei Islamice şi una dintre cauzele răsturnării monarhiei.

O singură piesă, se pare, jucată de o trupă maghiară, a şocat mai multe persoane. Eu n-am văzut spectacolul incriminat, dar membrii opoziţiei, care căutau pretexte pentru a critica, membrii Securităţii, care nu apreciau întotdeauna libertatea de acţiune a directorilor festivalului, ca şi persoane rău intenţionate în ceea ce mă priveşte, au exagerat impactul acestui incident, mai ales după Revoluţia Islamică.

E adevărat că Festivalul a fost şi un loc de exprimare a atitudinilor politice. Anumite trupe străine nu şi-au ascuns opoziţia faţă de rege, în timp ce, într-un mod provocator, pledau pentru liberalizarea regimului. O trupă americană, de exemplu, Bread and Butter, şi-a montat spectacolul sub zidurile unei fortăreţe din Shiraz, care simboliza universul concentraţionar. Noi le-am lăsat libertatea de a juca ceea ce voiau să joace şi să denunţe ceea ce considerau că

trebuie denunţat, chiar dacă acest lucru le displăcea celor de la Securitate. Artişti iranieni profitau de această oportunitate pentru a exprima critici la adresa monarhiei. Şi pe ei i-am lăsat să facă ce voiau. A doua zi s-au organizat mese rotunde la universitate, în prezenţa autorului pieselor. Mi s-a povestit că într-o zi, Grotowski, egizor polonez, invitat la una dintre acele mese rotunde, a fost luat la rost de un student iranian care l-a întrebat dacă era conştient că prin piesele lui dorea să instaureze ideea de dictatură. „Dacă aţi crede într-adevăr ceea ce spuneţi, i-a replicat Grotowski, n-aţi mai fi aici stând de vorbă liniştit cu mine, ci aţi fi acolo pe munte cu o mitralieră".

Unii ziarişti europeni au venit şi în Shiraz foarte porniţi împotriva monarhiei, fiind gata să o desfiinţeze. Cum erau informaţi în legătură cu implicarea mea în cultură, voiau să mă întâlnească şi invariabil, discuţiile noastre începeau cu întrebări agresive. Le explicam îndelung optica regelui, le reaminteam de întârzierea Iranului faţă de Europa, îi rugam pe interlocutorii mei să nu compare decât ceea ce putea fi comparat şi, încet-încet, îmi dădeam seama că începeau să înţeleagă. Aşezaţi în grădina Baghe Eram (Grădina Paradisului), înconjuraţi de lumânărelele pâlpâind în vântul deşertului, aveam lungi discuţii care durau uneori până la două sau trei dimineaţa. Ne întâlneam în fiecare an şi mulţi dintre aceşti ziarişti mi-au devenit chiar prieteni până la urmă.

După părerea anumitor miniştri şi consilieri ai regelui, acest festival simboliza dorinţa mea de deschidere. Astfel, ministrul Curţii, Assadollah Alam, a cărui cultură şi inteligenţă o apreciam mult, mi-a reproşat în memoriile lui „ideile liberale prost plasate". Mulţi oameni au văzut, asemenea lui, o anumită divergenţă între linia politică urmată de rege şi ideile mele. În realitate, soţul meu şi cu mine nu aveam nicio divergenţă de fond. El estima că saltul economic al Iranului era încă prea fragil pentru a putea supravieţui unei liberalizări totale a societăţii, o liberalizare în maniera Occidentului. „Ţara are nevoie de încă un deceniu de stabilitate pentru a-şi reveni, spunea el, şi vreau ca fiul meu să domnească altfel decât mine". Spera să-i lase lui Reza un stat pregătit pentru democraţie. Vorbeam adesea despre acest

lucru şi înţelegeam în ce cursă contra-cronometru se angajase şi de aceea mă durea aşa de tare atunci când auzeam fie în afară, fie între graniţele noastre că în Iran nu exista libertate: nici libertate politică, nici libertate de opinie. Era nedrept să i se facă aşa ceva şahului. De cât timp a avut nevoie Franţa, începând cu 1789, pentru a intra în apele liniştite ale democraţiei? De aproape un secol. Şi i se cerea Iranului să treacă fără niciun fel de tranziţie de la Evul Mediu la rafinamentul democratic al Europei contemporane… În acest context credeam că misiunea mea era aceea de a fi o bună ambasadoare între aşteptările unora şi rege. Înţelegeam imperativele suveranului, îi admiram tenacitatea, curajul, dar înţelegeam şi frustrările unora dintre intelectualii şi oamenii noştri politici, descurajarea lor în faţa unei fermităţi al cărei rost nu-l înţelegeau.

Oamenii ştiau în ce stare de spirit lucram şi nu ezitau să-mi scrie sau să-mi ceară să mă întâlnesc cu ei. Uneori erau artişti pe care îi cunoscusem la Shiraz sau universitari, profesori, studenţi. Scriseseră sau manifestaseră cutare sau cutare lucru împotriva monarhiei, iar acum aveau probleme cu poliţia. Mă interesam şi dacă nu era vorba despre ceva grav, îi ceream concursul şahului, iar el nu mă refuza – era întotdeauna gata să şteargă totul cu buretele, să ierte. Uneori interveneam chiar eu însămi şi obţineam eliberarea persoanei respective.

De foarte multe ori poliţia făcea exces de zel, cum se întâmplă adesea în cazul ţărilor în curs de dezvoltare, în care fiecare caută să exploateze fărâma de putere pe care o are şi deserveşte regimul, în loc să-l ajute. Eram pe cale să inaugurez o galerie de artă, iar agenţii de la SAVAK (Organizaţia de Securitate şi de Informare a Statului) au creat un incident, astfel încât a doua zi s-a vorbit mai mult despre incident decât despre noua galerie. Cereau lista invitaţilor, care oricum li se oferea de fiecare dată. Dar în ziua despre care vorbesc, l-au interpelat pe unul dintre invitaţi şi nu i-au dat voie să intre. Acest lucru m-a pus într-o situaţie foarte neplăcută. Le-am spus:

— Aţi văzut lista şi n-aţi avut nimic de obiectat. Iar acum când această persoană este aici îi faceţi necazuri din cauză că a scris una sau

alta despre stat. Nu înţelegeţi că dacă vă comportaţi aşa nu tăceţi decât să-l îndârjiţi şi mai tare în convingerile lui eronate?

După care şi-au cerut scuze, au pretextat că l-au confundat cu altcineva, dar răul fusese făcut.

Uneori poliţia acţiona fără niciun discernământ. Astfel, îmi aduc aminte că la începutul anilor ’70 pictorul iranian Zenderudi, care era deja celebru şi trăia în Franţa, a venit la Teheran pentru o expoziţie. Ca mulţi artişti occidentali de pe vremea aceea, avea părul lung. Ei bine, sub acest pretext l-au oprit pe stradă şi l-au ras în cap! Acest lucru m-a înfuriat la culme şi am discutat cu soţuj meu; el l-a demis pe poliţistul care avusese această iniţiativă jignitoare şi prostească.

Altă dată am aflat de arestarea unui director de întreprindere pe care îl primisem cu câteva zile mai înainte la Palat, împreună cu alţi patroni. El îmi spusese foarte sincer părerea lui în legătură cu lucrurile care nu mergeau bine şi, în special, spunea că nu i se pare normal felul în care acţionează un anumit ministru. Era o perioadă în care guvernul încerca să controleze creşterea preţurilor şi trimitea studenţi în bazare pentru a-i verifica pe comercianţi. Acest respectat director de întreprindere mi-a povestit cât de greu le venea vânzătorilor să accepte această metodă, cât de umiliţi se simţeau. Am înţeles ce spunea şi i-am mulţumit, dar iată că poliţia l-a arestat. El putea să se gândească, şi era o reacţie normală, că eu fusesem cea care îl condamnase. Eram furioasă şi umilită, aşa că i-am spus regelui: „Nu e posibil aşa ceva, un iranian vine în casa ta, ia ceaiul cu mine, îşi deschide inima şi, în ziua următoare, oamenii de la SAVAK îl arestează. E foarte rău. Îi primesc pe aceşti oameni pentru a-ţi vorbi despre necazurile lor şi a-ţi uşura munca. E de neacceptat ca ei să aibă necazuri după aceea”. Normal că Regele l-a eliberat imediat, dar răul fusese deja făcut.

La zelul poliţiei, se adăuga şi cel al administraţiei. Astfel, Ministerul Informării a crezut de cuviinţă să cenzureze un articol pentru exces de familiaritate. Ziariştii o intervievaseră pe Farahnaz care, vorbind despre noi, spusese evident „mama şi tata”, iar fratelui ei îi spusese pe nume, în loc să folosească numeroasele lui titluri. „E

interzis să vorbeşti astfel despre suverani", i-a spus ministrul. Din fericire, ziaristul o cunoştea pe mama şi a sunat-o. Noi eram într-o călătorie oficială în străinătate. Mama a vorbit cu soţul meu, pe care l-a enervat foarte tare această prostie. „Sunaţi-l pe ministru, i-a spus el şefului de cabinet şi spuneţi-i să se scuze de ziar! E ridicol!"

Ştiam că toate aceste comportamente aveau să dispară încet-încet, datoria deschiderii Iranului către lume. În aşteptarea acelor vremuri trebuia să avem răbdare şi să dăm explicaţii, încercând să nu trezim susceptibilitatea unora sau a altora. Îmi amintesc această anecdotă revelatoare în privinţa stării de spirit a iranienilor din anii '70. Într-o dimineaţă, guvernatorul unei provincii m-a sunat la palat. „Maiestate, mi-a spus el, într-un sat de la noi se inaugurează o baie publică. Oamenii intenţionează să-i dea numele regelui şi acest lucru nu mi se pare normal". Am fost de acord cu el, într-adevăr, mi se părea ridicol. Un baraj sau o piaţă publică, da, nu mi se părea că abuzează, dar pentru o baie publică nu mi se părea potrivit. Nu ştiu în ce termeni guvernatorul le-a spus oamenilor să găsească un alt nume pentru baia lor, dar peste câteva săptămâni a ajuns la soţul meu un raport al SAVAK-ului ce arunca cele mai grave suspiciuni asupra guvernatorului, care refuzase unei băi publice patronimul suveranului… Bietul de el avusese deja câteva neplăceri pe care însă le-a compensat imediat soţul meu. Îi venea să râdă, dar, în sinea lui, acest lucru îl deranjase la fel de tare ca şi pe mine. Asemenea comportamente nu făceau decât rău monarhiei.

Şi ziariştii aveau probleme cu depăşirea acestei stări de spirit, întreţinute de zelul anumitor funcţionari ai Ministerului Informării. În timpul călătoriilor mele în provincie sau cu ocazia vreunei inaugurări, stăteam de vorbă cu ei. Le spuneam: „Nu puneţi peste tot fotografia mea. Suntem aici pentru a deschide un nou spital, aşa că vorbiţi mai mult despre spital decât despre mine, căci acesta îi interesează mai tare pe oameni. Ei n-au nevoie de voi pentru a şti ce fel de regină sunt eu. Lăsaţi-i să-şi facă singuri o părere".

Şi fotografiile soţului meu, expuse peste tot, erau ceva exagerat. Era de înţeles ca portretul lui să fie aşezat într-un loc central în

instituţiile statului, dar nu oriunde. Am vorbit cu el şi a fost de acord întru totul cu mine. Am cerut celor care făceau recenzia edificiilor şi a locurilor publice care îi purtau numele, să le mai reducă numărul. În toate satele presiunea era mare, pentru că se foloseau de numele regelui pentru a obţine o subvenţie oarecare. Cum, spuneau ei, acesta stradă se numeşte Pahlavi şi nu este asfaltată? Soţul meu conta pe trecerea timpului care avea să schimbe mentalităţile, pentru că în această luptă pentru imagine ne izbeam şi de rigoarea frustrantă a anumitor agenţi de la SAVAK.

Creat în 1957 pentru a combate acţiunile comuniştilor în problemele Războiului Rece, această poliţie îşi îndeplinise perfect rolul. În vremea aceea, URSS-ul şi statele sale satelit, ca şi anumite ţări arabe radicale aveau agenţi în Iran pentru a provoca tulburări. Era indispensabil să le prevenim şi să-i arestăm, pe cât posibil, pe agitatori. Regele însuşi fusese victima tentativelor de asasinat ale grupurilor radicale islamice aflate de partea comuniştilor. Tudehul dorea în mod declarat să facă din Iran o Republică Sovietică pentru a servi planurile Kremlinului şi ale fanaticilor religioşi, ceea ce era greu de imaginat, şi au împins ţara în această catastrofă de dimensiuni uriaşe. Anumiţi agenţi din SAVAK au comis, fără îndoială, şi abuzuri, şi acte ce nu pot fi scuzate. Oare şi-au dat seama? Din păcate, unii au abuzat de forţa lor fără să vrea poate, ceea ce a dăunat autorităţii morale a regelui şi a monarhiei. Dar cei mai mulţi membri din SAVAK au contribuit la securitatea şi la stabilitatea ţării.

În anii ’70, soţul meu a început să refacă progresiv structura misiunii acestei poliţii. I-au fost retrase anumite drepturi în favoarea jandarmeriei şi a poliţiei obişnuite.

PARTEA A III-A

În primăvara anului 1977, Abbas Safavian, rectorul Universităţii din Teheran, a dorit să ne întâlnim. Eu eram atunci la Paris, iar el se afla în trecere în aceeaşi perioadă prin capitala franceză. Rugămintea lui nu era ceva extraordinar, ne cunoşteam bine şi profesorul mă ţinea la curent cu problemele universităţii. M-am dus la întâlnire, dar cererea lui m-a lăsat cu gura-căscată: voia să discut cu trei eminenţi

medici francezi, cu profesorul Bernard, Milliez şi Flandrin. Ceea ce aveau să-mi spună aceştia era un secret de mare importanţă, aşa că era exclus să ne întâlnim la ambasadă. Nimeni nu trebuia să ne vadă.

Imediat după plecarea domnului Safavian, a început să mă frământe o teamă ciudată. Dar aceasta nu se baza pe nimic: cei patru copii ai noştri, văzuţi regulat de către medic, erau perfect sănătoşi, cât despre rege, deşi puţin cam obosit în unele momente, era uimitor de dinamic şi viguros pentru un bărbat de 57 de ani.

Una dintre mătuşile mele avea o garsonieră la Paris, aşa că i-am anunţat pe cei trei medici francezi prin intermediul domnului Safavian că-i voi aştepta acolo. Părăsind ambasada pentru a pleca acasă, m-am ascuns în maşină, ştiind că ziariştii puteau să-mi urmărească toate mişcările.

Păstrez de la acea întâlnire amintirea unei spaime cutremurătoare pe care timpul n-a putut s-o şteargă. Interlocutorii mei mi-au comunicat că soţul meu suferea de o boală de sânge, boala Waldenstrom, o afecţiune gravă, dar care, dacă nu putea fi vindecată, putea fi măcar tratată. Cine a pronunţat primul cuvântul „cancer”? Poate chiar eu, întrebând dacă despre aşa ceva era vorba. N-au vrut să mă alarmeze, dar m-au asigurat că aveau toate mijloacele pentru a lupta încetul cu încetul împotriva bolii. Şi, ca să vorbim deschis, nici nu mă aşteptaseră pe mine ca să înceapă lupta, pentru că primele simptome apăruseră în toamna lui 1973!

Această a doua dezvăluire a adăugat supărării mele disperarea – deci, de mai bine de trei ani, aceşti medici îl îngrijeau pe soţul meu iar eu nu aflasem nimic la rugămintea lui. Chiar şi această întâlnire fusese planificată fără ştirea regelui, un om atât de curajos şi de discret, numai pentru că aşa hotărâseră medicii, deoarece se gândiseră că aş putea să am o influenţă benefică asupra bolnavului. Ajunsă din nou la Teheran, m-am gândit intens la el, la familia noastră întemeiată cu optsprezece ani înainte. Ceva îngheţase în mine, dar medicii nu m-au descurajat, ba chiar dimpotrivă.

Toată istoria acestei boli n-am descoperit-o în amănunt decât mult mai târziu, din povestirile doctorului Georges Flandrin, care a stat

alături de rege până şi-a dat ultima suflare. El a scris trei lungi scrisori profesorului Jean Bernard, maestrul său**12**. Aceste scrisori m-au răscolit. Niciun document n-ar fi putut reda mai bine emoţia şi gravitatea vizitelor clandestine ale regelui începând din mai 1974 şi continuate până la plecarea noastră în exil. Voi da aici câteva lungi citate, cu acordul profesorului Flandrin. Ele arată rolul esenţial jucat de către ministrul Curţii, domnul Alam, care l-a prezentat pe rege medicilor francezi.

Şi Assadollah Alam îşi trata o boală de sânge care avea să-l răpună în 1978.

„Era l mai 1974, îi scrie Georges Flandrin profesorului Jean Bernard, când am plecat pentru prima oară la Teheran. Dumneavoastră m-aţi sunat într-o duminică seara, iar noi am plecat marţi de dimineaţă, anulându-ne amândoi consultaţiile din dimineaţa aceea. «Ia te uită, Flandrin îşi anulează şi el consultaţia de marţi, ca şi patronul», s-a mirat secretarul dumneavoastră. Nu reuşiserăm să ne pregătim de plecare decât în ultimul moment, luni dimineaţa, după ce mi-aţi explicat în biroul dumneavoastră în ce consta această deplasare. Doctorul Abbas Safavian vă rugase prin telefon să veniţi la Teheran împreună cu «şeful laboratorului», conform terminologiei învechite pe care o folosea. Vă mai precizase că nu vom avea «niciun fel de contact cu sistemul medical local şi că trebuia să ne luăm cu noi toate cele necesare». Când mi-aţi mai spus şi acest ultim amănunt, mi-am dat seama că era o sarcină complexă, şi am sperat că ne vom limita la domeniul nostru, hematologia.

După ce m-am gândit puţin, v-am răspuns că totul era posibil la un anumit nivel, desigur, gândindu-mă totuşi să nu iau cu mine şi un microscop pentru că eram convins că vom găsi şi acolo unul. Experienţa mi-a dovedit că aş fi putut să iau unul pentru că, peste câteva luni, am făcut o călătorie în Elveţia cu un microscop în bagajele de mână, fără să atrag atenţia nimănui… Trebuie să mai spun că în 1974 controalele din aeroporturi nu erau aşa de riguroase ca acum.

---

12 Lettres inedites au professeur Jean Bernard, op. cit

Avioanele spre Teheran încă mai plecau din Aeroportul Orly şi chiar acolo m-am îmbarcat marţi dimineaţă, mirându-ne de motivele unui asemenea mister. Ne-am luat biletele prepaid la clasa I şi, înainte de a ne urca în avion, am întrebat: «Şi dacă e o glumă?» Mi-aţi dat un răspuns de bun-simţ: «Din câte ştiu eu, pentru glume nu se cumpără bilete la clasa I!» Aceea a fost prima dintre multele călătorii Paris-Teheran pe care le-am făcut împreună cu dumneavoastră. La aeroportul din Mehrabad, două maşini cu farurile aprinse ne aşteptau lângă pasarelă. Am dat mâna cu oameni necunoscuţi care aveau să ne aştepte din acel moment de fiecare dată la sosirea avionului. Ne-au condus la pavilionul guvernului, unde ne aştepta doctorul Safavian. Acesta făcuse universitatea în Franţa, iar în momentul acela era decan la o facultate de medicină, urmând să devină rector. Mi-a strâns mâna şi mi-a spus: „Flandrin, e clar că nu mă recunoşti!" Din două vorbe, m-a ajutat să-mi amintesc. Fuseserăm amândoi rezidenţi în 1957 la profesorul Gilbert Dreyfus, la Spitalul La Pitié.

Safavian avea o memorie mai bună decât mine şi probabil că el se agita mai mult. După ce ne-am primit paşapoartele, am plecat spre un mare hotel din Teheran, Hilton, unde nu puteau pătrunde persoane indiscrete. În camera noastră, Safavian ne-a explicat că urma să-l examinăm pe Excelenţa Sa, Assadollah Alam, ministrul Curţii. Dumneavoastră îi cunoşteaţi deja problemele de sănătate pentru că profesorul Milliez venise cu ceva vreme înainte se va ceară părerea în privinţa lui. În particular, mi-aţi spus că atâta mister vi se părea disproporţionat faţă de acea problemă simplă şi pe care o cunoşteaţi deja. A apărut apoi domnul Alam care ne-a spus că urma să-l consultăm pe Maiestatea Sa, Şahul. Îmi amintesc foarte bine de ministrul care ne-a spus că trebuia să ne ocupăm de sănătatea „boss"-ului lui, chiar acesta este cuvântul pe care l-a folosit cu un zâmbet larg. De la el am fost conduşi la Palatul Niavaran şi am intrat la Maiestatea Sa.

Am avut o senzaţie de déjà vu. Ca aceea pe care o ai atunci când te uiţi la anumite peisaje şi pe care am resimţit-o când am văzut pentru prima oară Machu Picchu sau Marele Zid Chinezesc. Pentru mine, nu

era nimic spectaculos: în faţa noastră era omul pe care mă aşteptam să-l văd, cu statura lui, cu chipul lui. Vocea lui era singura surpriză pentru mine: era blândă, fără niciun accent deosebit, avea un timbru special, uşor nazal; vorbea o franceză perfectă. Lângă el era un bărbat scund, în haine militare, pentru că mai mult veşmintele erau de militar decât alura. Era generalul Ayadi, medicul personal al Maiestăţii Sale. Ne-am aşezat cu toţii în jurul unei mese şi Maiestatea Sa a intrat în subiect, explicându-ne cum, cu câteva luni mai devreme, adică la sfârşitul lui 1973, pe când se afla pe insula Kish, remarcase o umflătură în partea dreaptă. Se palpase el însuşi şi îşi stabilise un diagnostic exact, acela de splinomegalie[13]. Această primă consultaţie a fost cea mai ciudată dintre toate care aveau să urmeze. Răspunzându-vă la una dintre întrebări, Maiestatea Sa, pentru a demonstra că era sigur de diagnosticul pe care şi-l dăduse şi combinând gesturile cu cuvintele, şi-a desfăcut vesta, şi-a ridicat cămaşa, şi-a încrucişat degetele pe coaste şi a respirat. După toate regulile! L-am examinat apoi noi înşine; s-a întins pe un pat aşezat într-un fel de loggia, deasupra căruia era un Renoir micuţ. Splina era într-adevăr mărită, „izolată", aşa cum se spune în jargonul nostru, fără adenopatie. Ne aflam în faţa unui bărbat încă tânăr: Maiestatea Sa avea 55 de ani (eu aveam 40 şi dumneavoastră 67). Fizicul era acela al unui om atletic: m-am mirat foarte tare când i-am luat tensiunea arterială. După ce i-am făcut examenul clinic şi toate analizele necesare, ne-am retras într-un birou de lângă camera lui. Până în acel punct totul era relativ simplu; abia după aceea a trebuit să mă apuc de inovaţii tehnice. […] Am scos din geanta pe care o luam peste tot ca bagaj de mână, instrumentele minuscule şi variate care îmi permiteau să număr trombocitele, globulele albe, hemoglobina, să fac analize elementare de sânge şi măduvă. Vă amintiţi, cu siguranţă, de biroul Maiestăţii Sale unde ne-am instalat pentru această muncă. În cursul celor treizeci şi cinci de călătorii în Iran, în anii care au urmat, am sfârşit prin a mă simţi bine în acea

---

[13] Păstrat intenţionat vocabularul medical al profesorului Flandrin cu scopul de respecta cât mai fidel adevărul istoric.

cameră, prin a avea obiceiurile mele, materialele mele, microscopul, întotdeauna ordonat aranjate şi la locul lor… Era o cameră relativ mică, luminoasă, care dădea spre grădinile Palatului Niavaran, umbrită de o perdea de platani orientali, care filtrau lumina primăverii. În această cameră, un birou ne servea ca masă de lucru. Pe el instalasem microscopul pe care ni-l dăduse generalul Ayadi. Biroul era aşezat pe un covor care reproducea cel mai vechi covor persan, covorul lui Pazyryk, cu celebra lui margine cu cai. Deci, în acest laborator nou pentru mine a trebuit să lucrez fără să fac nici picături, nici pete! Aveam nevoie de apă pentru analize şi, pentru prima dată în viaţa mea, am făcut o analiză Giemsa într-o baie… Am examinat şi unul, şi celălalt lamelele colorate la microscop. După cum se ştie, Maiestatea Sa avea o hemopatie limfoidă cronică, diagnostic pe care l-am pus pe loc. Era vorba despre o formă particulară de leucemie limfoidă cronică cu splină mărită. Încă de la primele noastre constatări, l-am ţinut permanent la curent pe generalul Ayadi. Singurul mesaj pe care acesta l-a reţinut a fost cuvântul leucemie, despre care a spus că nu trebuia în niciun caz să-l pomenim; după el, ar fi trebuit să-i spunem regelui că totul era bine! Ni se cerea prea mult, pentru că tocmai pusesem un diagnostic de hemopatie limfoidă, cu siguranţa cronică, dar cu toate acestea malignă! Trebuia să prescriem un tratament, pe care puteam prescrie, desigur, fără să explicăm care este cauza. În acestei prime vizite, nu aveam încă rezultatul imunoelectroforezei serului, care arăta prezenţa unui «vârf monoclonal IgM», caracteristic bolii Waldenstrom. Deoarece starea pacientului nu era alarmantă, ne-am hotărât să-i transmitem concluziile noastre după ce ajungeam la Paris, după ce verificam şi completam toate analizele. Ulterior, cu toate rezultatele în mână, am optat pentru terminologia de «boala Waldenstrom», ştiind totuşi că nu era forma tipică evoluată pentru că «vârful IgM» era mic. Motivul nostru personal de-a o denumi cu acest termen a fost dorinţa generalului Ayadi pentru a nu dramatiza situaţia. De aceea, am adoptat o atitudine aidoma cu cea pe care am fi adoptat-o în cazul oricărui bolnav.

Pe moment, după ce am plecat de la palat, impresiile noastre

erau destul de amestecate. Ştiu că atunci când ne-am întors la Hilton, mi-aţi spus: «Mâine vor fi consultaţi doctorii americani. Ei vor veni aici în locul nostru,» ceea ce arată că oricine se poate înşela, pentru că presupunerea dumneavoastră n-a fost confirmată de fapte. Aveam multe de învăţat şi nu ţinusem cont de dimensiunea personală şi psihologică a pacientului. Chemându-vă la Teheran împreună cu mine, Maiestatea Sa alesese fără să fie influenţat de nimeni. Înţelesese măcar ce însemna splinomegalia lui: hemopatie, de aceea vă chemase prin domnul Alam. Acestui medic i s-a adresat regele după întoarcerea de la Kish: «Cheamă-i pe doctorii tăi de la Paris!» Domnul Alam mi-a povestit acest lucru mai târziu. Se pare că totul a fost organizat numai între Maiestatea Sa şi domnul Alam, pentru ca nimic să nu iasă din acest circuit extrem de îngust, pentru că până în 1974 regele nu a consultat alţi medici. La început erau implicate cinci persoane: «nucleul tare» era format din dumneavoastră şi din mine. Noi eram cei care deţineam toate informaţiile şi cunoaştem în mod sigur consecinţele acestei probleme. Generalul Ayadi era al treilea: el avea toate informaţiile, dar refuza să accepe concluziile. Maiestatea Sa avea toate informaţiile pe care i le transmite prin filtrul lui Ayadi. Cel de-al cincilea era Domnul Alam, şeful de orchestră al acţiunii noastre, dar căruia nu-i spuneam cu precizie rezultatele medicale.

După ce ne-am întors la Paris şi am trimis concluziile, am aşteptat de la l mai până în septembrie 1974, fără să se mai întâmple nimic. Hotărâsem, aşa cum facem în toate situaţiile similare, să începem fără aplicarea unei terapii în prealabil. Spre mirarea noastră, pe 18 septembrie 1974, ni s-a cerut să ne întoarcem la Teheran".

Între aceste două date, mai precis între 24 şi 29 iunie 1974, am făcut împreună cu soţul meu o vizită oficială în Franţa la invitaţia proaspăt alesului preşedinte al Republicii, domnul Valery Giscard d'Estaing. Modul de primire a fost minunat, s-a organizat o recepţie fastuoasă în saloanele Palatului de la Versailles. Regele era mândru şi bucuros că toate ţările din lume se interesau acum de Iran. Puteam aprecia acum rodul străduaniei de o jumătate de secol, iar cei doi maeştri ai acestei reveniri spectaculoase erau Reza Khan şi soţul meu,

al cărui triumf îl observam cu gratitudine şi bucurie, fără ca măcar să bănuiesc răul care începuse deja să-l macine.

Niciodată situaţia ţării n-a fost mai încurajatoare decât în anul 1974. De la 73 de milioane de tone de petrol în 1963, producţia noastră de petrol brut crescuse la 302 milioane, plasând Iranul pe locul patru ca ţară producătoare, după Statele Unite, URSS şi Arabia Saudită. În 1973, conform instrucţiunilor personale ale suveranului, acordul din 1954 asupra petrolului fusese refăcut în întregime: de acum înainte, toate infrastructurile petroliere, toate activităţile de exploatare, de vânzare şi de cercetare erau sub controlul companiei noastre naţionale, societăţile străine care făceau parte înainte din consorţiu devenind cumpărătoare de petrol iranian. Iar preţul petrolului brut trebuia înmulţit cu patru, faimosul boom din anii ’73—74 permiţând creşterea veniturilor noastre petroliere cu 64% într-un singur exerciţiu.

Un asemenea progres ne permitea să sperăm o creştere anuală de 26% pentru următorii patru ani – cifre vertiginoase, dar pe măsura modernizării promise la începutul anilor ’60. Acest lucru se vedea clar la Teheran, unde veneau investitori şi oameni de din toate capitalele lumii. Hotelurile noastre erau pline, unii dintre vizitatori erau în stare să închirieze şi o baie pentru a-şi petrece noaptea aici. Era goana după aur, se spunea că în apele Teheranului curg dolari. Consecinţa acestui lucru a fost că preţurile au început să crească foarte mult, mai ales la chirii. Astfel, în timp ce unii iranieni se îmbogăţeau, alţii începeau să sufere din cauza dezvoltării economice.

Ne lansasem în toate domeniile, iar speranţa noastră era să ajungem din urmă ţările dezvoltate, în următorii zece sau cincisprezece ani. Şi în domeniul ştiinţei au fost făcute progrese: de la 12% persoane care ştiau să scrie şi să citească în 1962, ajunsesem la 70%. Numărul şcolilor crescuse de la 7900 la 21900, permiţând şcolarizarea a peste cinci milioane de copii, spre deosebire de un milion şi jumătate în ’62. În principalele oraşe din provincie fuseseră create opt universităţi şi numeroase şcoli superioare şi tehnice. Ca un simbol al acelei perioade îmi amintesc emoţia unei bunici care mi-a

spus că acum putea să citească scrisorile pe care i le trimitea nepoţelul ei din străinătate şi în acelaşi timp să-i şi răspundă. Aşteptase mai bine de şaizeci de ani acest „miracol” al alfabetizării.

Pe plan industrial, toate marile şantiere deschise la începutul anilor ’60 fuseseră bine conduse, în special gazoductul transiranian, terminalul petrolier de la Kharg, cel mai mare din lume, oţelăria de la Esfahān, uzina de aluminiu de la Arak, complexele chimice de la Shiraz şi Abadan, barajele de la Dez şi Karun. Agricultura, care beneficiase de acele baraje prin creşterea suprafeţelor irigate, făcuse şi ea un salt important. Câteva cifre sunt suficiente pentru a-i demonstra amploarea: în timp ce între anii 1957 şi 1964 fuseseră vândute numai 1156 de tractoare, între 1968 şi 1973, 3.000 de tractoare, iar în 1973, aveam mai mult de 30.000 de tractoare. Paralel, sectorul privat era şi el în plină extindere. Industria de automobile, de aparate electrocasnice, filaturile se dezvoltau în mare viteză pentru a satisface nevoile unei populaţii care descoperea încetul cu încetul confortul şi timpul liber.

Da, regele avea toate motivele să fie satisfăcut şi optimist: era foarte aproape de împlinirea angajamentului pe care şi-l luase în faţa ţării, odată cu lansarea Revoluţiei Albe cu douăzeci de ani mai înainte. Această reuşită, Iranul o datora întregului popor, tuturor acelor bărbaţi şi femei, muncitorilor, inginerilor, cercetătorilor care se angajaseră cu trup şi suflet în această luptă pentru dezvoltare, fără nicio altă motivaţie decât dorinţa de a oferi copiilor lor o viaţă mai bună, deschisă progresului în toate domeniile: sănătate, educaţie, viaţă de familie…

Şi pe plan cultural ţara se deschisese mult: artiştii iranieni se exprimau acum în întreaga lume, pictorii noştri aveau expoziţii în toate marile galerii, poeţii erau traduşi, cineaştii erau recunoscuţi şi recompensaţi. Această mişcare se petrecea şi în sens invers: artişti şi universitari veneau permanent în marile oraşe ale Iranului. Această recunoaştere a mediilor artistice o percepeam cu emoţie când mergeam în străinătate. Eram primită cu căldură în universităţi, în cercurile artistice şi simţeam că prin mine voiau să-i onoreze pe tinerii

creatori iranieni, în acest sens, Franţa a adus un omagiu special artiştilor şi dorinţei noastre de deschidere, primindu-mă pe 25 iulie 1974 ca membru străin în Academia de Arte Frumoase. N-am uitat cuvintele de bun venit ale preşedintelui Academiei:

„Călătorii care au vizitat Iranul şi care au vorbit cu suveranii lui declară, la întoarcerea în ţara de origine, că Maiestatea Voastră îl secondaţi minunat pe soţul dumneavoastră, şahul. Numai prin opera gigantică şi cu mult curaj întreprinsă de el şi de dumneavoastră aţi reuşit şi veţi reuşi să faceţi din Iran o ţară modernă". „Sunt sigură că prin persoana mea, am răspuns eu, călătorii îi onorează pe toţi călătorii mei, ca şi pe întregul popor iranian. Căci, fără concursul primilor şi adeziunea poporului, conducătoarea care sunt n-ar fi putut să-şi împlinească sarcina grea, copleşitoare".

Încă de la începutul expansiunii economice îi sugerasem prim-ministrului, domnului Hoveyda, să cumpere din străinătate operele iraniene care ilustrau trecutul nostru cultural. Guvernul s-a ocupat e acest lucru, ceea ce ne-a permis să ne creăm mai multe muzee, cum ar fi cel de covoare, muzeul din Negăreştan care adună opere din perioada Qajar, Muzeul Reza Abbasi pentru operele preislamice şi islamice, Muzeul Khoram Abad care reuneşte obiecte de bronz din cultura Luristan, sau Muzeul de sticlărie şi ceramica. În aceeaşi perioadă a fost construit şi Muzeul de artă contemporană.

În fruntea acestui Iran în plină efervescenţă şi căruia i-a consacrat întreaga lui viaţă, mai putea regele să fie conştient de gravitatea bolii lui? Se pare că nu s-a neliniştit, pentru că doar în toamna lui '74 a răspuns concluziilor medicilor francezi, rugându-i să vină la Teheran pe 18 septembrie. În ajunul acelei zile inaugurasem împreună cea de-a doua Expoziţie internaţională din Teheran şi în ziua următoare trebuia să plecăm într-o călătorie oficială de trei săptămâni în cinci ţări: Singapore, Australia, Noua Zeelandă, Indonezia şi India. În aceeaşi zi de 18 septembrie, a trebuit să-i primească şi pe medici, în timp ce eu făceam ultimele pregătiri de plecare.

„În această a doua vizită, scrie Georges Flandrin în scrisoarea lui către Jean Bernard, n-am mai fost doi medici francezi, ci trei; nu mai

eram cinci persoane deţinătoare ale secretului, ci şapte… sau opt? Între prima şi a doua consultaţie, profesorul Abbas Safavian, care era şi medicul domnului Alam, fusese pus în temă cu secretul regelui, ceea ce era liniştitor, pentru că mai exista o competenţă medicală serioasă şi necesară chiar acolo, lângă pacient. Safavian, după o anumită logică interioară sau pentru că nu putea să suporte singur un asemenea secret, îi mărturisise totul şi maestrului său francez, profesorului Paul Milliez. Până acum erau şapte. Al optulea, care poate că nu era la curent cu tot, dar care cunoştea obiectul vizitelor noastre, a fost din momentul acela un apropiat al Maiestăţii Sale şi al domnului Alam, un domn care ne primea de fiecare dată în somptuoasa şi discreta lui reşedinţă din cartierul Shemiran. Acolo ne-am întâlnit după a doua consultaţie la palat, dumneavoastră, Paul Milliez, Abbas Safavian şi cu mine. Parcă ne revăd mergând prin grădină, în lumina dimineţii de duminică, discutând îndelung pentru a adopta o atitudine comună. Safavian insista ca acest secret să fie păstrat cu mare stricteţe. Se temea în special de o imprudenţă verbală a regelui care se pare că vorbea de bunăvoie despre problemele lui de sănătate şi care ar fi putut, din neatenţie, să spună cuiva din cei apropiaţi lui acest secret. Din punct de vedere medical, pacientul avea aceeaşi formă excelentă, dar splina lui crescuse şi mai mult. Aşa că am hotărât să începem chiar de atunci tratamentul sub forma lui clasică, cu 6 mg/zi de Clorambucil şi cu supravegherea lunară a hemogramei. Ne gândeam că sarcina noastră s-a terminat aici şi că nu va mai trebui să intrăm în detaliile practice referitoare la executarea acestei prescripţii simple. Dar n-a fost aşa. După plecarea noastră se pare că pacientul n-a fost supus tratamentului decât opt zile. După acest interval scurt, generalul Ayadi a cerut un control al hemogramei despre care ni s-a spus că crescuse (ceea ce mi se pare foarte greu de crezut). O scădere a globulelor albe era îngrijorătoare, aşa că tratamentul a fost oprit! Aşa că atunci când am venit pentru a treia oară la Maiestatea Sa, pe 18 ianuarie 1975, am aflat că nu fusese tratat deloc!

Această a treia consultaţie a avut loc din nou în prezenţa aceloraşi medici, Ayadi, Safavian, Milliez, dumneavoastră şi cu mine,

dar de data aceasta la Zürich. Regele era în Europa, unde venise ca de obicei, pentru a schia la Saint-Moritz. Ne-am instalat la Hotelul Baur au Lac de la Zürich şi am urcat să vedem pacientul la Grand Hotel Dolder. Mă informasem dinainte în legătură cu posibilităţile materiale pe care le aveam la faţa locului şi mi-am dat seama că microscopul din Teheran nu figura printre bagaje. Aşa că am plecat din Paris cu un microscop demontat în valiza de mână, un Carl Zeiss micuţ, replica aceluia pe care îl aveam la Teheran. Pacientul era într-o formă foarte bună, căci l-am rugat să-mi repete de câte ori coborâse pârtia Diavolezza în ziua aceea. Eu însumi schior, apreciam efortul, dar eram îngrozit pentru că splina lui devenise enormă şi nici nu vreau să-mi închipui ce s-ar fi întâmplat la o simplă cădere! Ne-am dat seama că tratamentul prescris nu fusese urmat, că splinomegalia se amplificase şi că organul era deja vizibil, ca o umflătură în partea dreaptă. Trebuia tratat urgent, aşa că am prescris din nou Clorambucil. Dar în ceea ce-i privea pe iranienii care trebuiau să aibă grijă de respectarea tratamentului, se aflau într-un impas total. Şi Ayadi, şi Safavian ne-au explicat că nu era nicio şansă ca hemogramele să se stabilizeze printr-un tratament regulat şi secret. Am încercat să-l conving pe Safavian să găsească o mătuşă bătrână sau vreun văr fictiv şi să le falsifice identitatea; mi-au spus că este imposibil pentru că înşelătoria ar ieşi imediat la iveală. Fără îndoială că ştia el ce spunea, dar încercarea nefericită şi dezordonată a primului tratament lăsat pe mâna generalului Ayadi nu ne dădea încrederea necesară unei a doua încercări. Acesta este momentul în care capcana destinului s-a închis deasupra mea. Ochii tuturor s-au fixat pe mine şi expresia lor mă făcea să cred că eram pe cale să devin «personajul-cheie». Era atât de simplu aşa… Totul era, într-adevăr, foarte simplu la prima vedere şi părea foarte greu să nu accepţi pe loc: era de ajuns să vin pentru câteva ore la Zürich, peste o lună, pentru a-i face controlul Maiestăţii Sale, care mai rămânea o lună în Elveţia… Urmarea, o vom vedea! Şi iată ce am făcut: primul pas a fost controlul de la Zürich, după care logica internă a sistemului m-a trimis în pas cadenţat la Teheran: pe 19 februarie 1975, pe 18 martie 1975, pe 19 aprilie 1975, pe 20 mai 1975, pe 20 iunie 1975, pe 7 august 1975, pe

13 septembrie 1975, pe l noiembrie 1975, pe 14 decembrie 1975 etc.

Uneori cu dumneavoastră, alteori singur, am devenit obişnuit la Roissy şi la Mehrabad, un obişnuit al dimineţilor de sâmbătă, aproape în fiecare lună, până la ultima mea călătorie la Teheran, la sfârşitul lui decembrie 1978. De fiecare dată acelaşi ritual: sâmbătă dimineaţa de la 9 la 10.30, reuniune de serviciu sub conducerea dumneavoastră la Saint-Louis, vizite la saloane pentru dumneavoastră şi program de laborator pentru mine, apoi singur sau împreună în mare viteză spre sud, în maşină sau cu taxiul, direcţia Roissy. În general zborul Air France Paris-Manila, via Teheran, dacă se poate în primele rânduri, să nu mă expun prea tare privirilor, dacă se poate fereastra din stânga, să văd Bosforul şi Cornul de Aur. Ajuns la Teheran, de obicei noaptea, am coborât primul, aceleaşi maşini jos la scară, aceleaşi strângeri de mână şi aceleaşi feţe zâmbitoare şi anonime, aceleaşi ceşti de ceai una după alta în pavilionul guvernului, aşteptând viza pe paşaport. De acolo, maşina cu un şofer tăcut, uneori schimbând-o pe drum, sosirea în aceeaşi casă, masa iraniană copioasă, servitori bărbaţi tăcuţi, insomnii provocate de ceaiurile din aeroport, plecarea spre palat duminică de dimineaţa, întoarcerea la reşedinţă, lungă aşteptare, lectură sau mare plictiseală pentru că era imprudent să te arăţi pe afară, întoarcere în noaptea de duminică şi reapariţia la Saint-Louis luni de dimineaţă.

Întrevederile de la palat erau adesea scurte. Transmiteam rezultatele examenelor biologice generalului Ayadi şi aşteptam ca pacientul să fie informat în legătură cu ele, pentru că, de cele mai multe ori, nu eram invitat să-l revăd după control, pentru a putea sta de vorbă. În 1975, între ianuarie şi decembrie, evoluţia biologică a fost deosebit de bună. Splina revenise la dimensiunile ei anatomice normale, iar anomaliile hemogramei fuseseră corectate, în vreme ce vârful monoclonal dispăruse complet din ser. În ciuda acestei ameliorări şi ca de obicei în astfel de cazuri, am păstrat tratamentul în acelaşi ritm şi în aceleaşi doze. Pentru controlul din februarie 1976 am mers singur să-l văd pe rege, care îşi petrecea vacanţa de iarnă într-o staţiune de schi din nordul Teheranului. Văzându-mă privind pe fereastra camerei mele, m-a întrebat dacă nu voiam să schiez şi s-a

oferit să-mi împrumute un echipament. Era foarte amabil, dar prea imprudent, aşa că am refuzat politicos oferta lui. Mi s-a părut mai relaxat în ziua aceea, lucru care se întâmpla frecvent când mergeam numai eu. Cred că îl impresionaţi cu adevărat sau că, de faţă cu o personalitate ca dumneavoastră, păstra o rezervă cvasioficială care pentru mine s-a pierdut încetul cu încetul, odată cu trecerea timpului. Când mergeam singur, mai glumea şi, prin 1975, după ce aflasem de la Safavian că mă poreclise Agregat, m-a primit cu un aer distrat şi mi-a zis: «De-acum trebuie să vă spun profesor!» Îl amuzau probabil greutăţile şi bâlbâielile mele în îndeplinirea protocolului şi folosirea persoanei a treia.

Tot în ziua aceea de februarie 1976 am avut surpriza neplăcută ca, palpându-i din nou splina, să observ iarăşi în sânge celule anormale, deşi se afla sub tratament. M-am gândit atunci la o revenire a bolii, care presupunea din partea noastră un tratament mai agresiv. Dar n-a fost decât o alertă falsă şi iată-i povestea: hotărâsem să nu folosim denumirea de Clorambucil, cel mai periculos mijloc de a ne trăda; pentru că după prezenţa acestui medicament se putea deduce imediat diagnosticul, fie şi aproximativ, al celui care îl folosea. Domnul Milliez a propus înlocuirea lui cu o varietate anodină Quinercyl, ale cărui comprimate albe semănau cu cele ale Clorambucilului. Eu însumi mă îngrijeam de obţinerea produsului: cumpăram de la Paris cele două medicamente şi aduceam în Iran Clorambucil în cutii de Quinercyl. Convenisem să folosim numele de Quinercyl în loc de Clorambucil şi în raportările noastre. Subterfugiul nostru s-a dovedit a fi şi util, dar şi dăunător. Valetul, credincios regelui, în vederea unei deplasări prelungite a stăpânului lui, într-o regiune îndepărtată, s-a îngrijorat de felul în care se va putea aproviziona regele cu medicamentul acela, aşa că a mers la farmacie şi a cumpărat o rezervă din falsul medicament, adică Quinercyl. Deci, de mai bine de două luni pacientul a luat fără ştirea lui sau a noastră acel medicament, întrerupându-şi tratamentul activ. În faţa mirării mele văzând această revenire aşa de precoce a bolii, Safavian a întreprins o anchetă severă, a discutat şi cu valetul regelui şi şi-a dat seama de neînţelegere. În aprilie 1976 am reînceput

tratamentul cel bun şi în septembrie am obţinut din nou o normalizare completă.

Această «fereastră terapeuţi că, involuntară a fost până la urmă la fel de benefică, pe cât de imprevizibilă, pentru ceea ce va urma. Până la demonstrarea experimentală a dependenţei evolutive de acest medicament, regele nu era prea convins de ceea ce îi prescriam noi. El avea părerea lui în legătură cu situaţia sănătăţii sale, în special în ceea ce priveşte splina pe care o simţea când normală, când mărită sau micşorată, în funcţie de senzaţiile eronate pe care le avea când se palpa. El considera că aceste variaţii ale splinei nu aveau nicio legătură cu tratamentul nostru, ceea ce a generat de multe ori nişte discuţii puţin cam acide. A trebuit chiar să-i spun la un moment dat: «Maiestate, în ceea ce priveşte splina, eu sunt cel care deţin autoritatea!» El a râs, dar a rămas la părerea lui. Era clar că banalitatea terapiei noastre, rezumate la trei pastiluţe pe care trebuia să le înghită şi care nu-i produceau niciun fel de neplăcere, i se părea incompatibilă cu puterea oricărui alt fel de tratament. Iar asta din cauza generalului Ayadi, care a avut obiceiul să prescrie o grămadă de tratamente; toată viaţa lui, regele luase cu mare uşurinţă tot felul de medicamente, prescrise sau sugerate de unul sau altul, medic sau nu. Nu ezitase nici să treacă pe la vânzătorii din Qjvietan care, interesaţi sau nu, îl alimentaseră cu o mulţime de pastile. Aşa că trei pastile în plus nu-l impresionau deloc. I-am explicat eroarea cu medicamentul adevărat şi cel fals, a reînceput tratamentul şi atunci a devenit conştient de efectul lui real, cu atât mai mult cu cât căderea fusese însoţită de oboseală şi noul tratament îl făcea să se simtă mult mai bine. Spiritul lui logic a acceptat această demonstraţie şi, după acel eveniment, Maiestatea Sa a ascultat din toată inima sfaturile pe care am avut ocazia să i le dăm".

Cu toate că nu ştiam încă nimic despre boala regelui, la începutul anului 1976 am fost martora unui simptom care m-a neliniştit, simptom legat direct de renunţarea la Clorambucil, aşa cum aveam să descopăr mai târziu, citind scrisorile profesorului Flandrin. Într-o dimineaţă, am remarcat că buza de sus a soţului meu era anormal de umflată. L-am întrebat pe generalul Ayadi, care mi-a spus

ceva despre o alergie, lucru care m-a liniştit. Într-adevăr, soţul meu avusese febră tifoidă şi malarie şi după aceste boli ficatul îi rămăsese foarte sensibil. Era alergic la anumite mâncăruri, în special la peşte. Apoi, totul a intrat în normal, iar eu nu mi-am mai făcut probleme.

E adevărat că la mijlocul anilor ’70, datorită multiplicării iniţiativelor noastre, activitatea profesională a intrat şi în zona vieţii familiale, până la a ne lipsi de o bună parte din clipele noastre de intimitate. Sufeream şi unul, şi celălalt, pentru că nu ne vedeam suficient copiii, iar atunci când mâncam împreună discutam tot despre un proiect care întârziase prea mult sau despre o scrisoare care îmi fusese adresată şi care spunea că, în ciuda ritmului accelerat al progresului, aşteptările erau din ce în ce mai presante.

Paradoxal, în anii 1975-1976, a început să se manifeste în toată ţara o nemulţumire surdă, apăsătoare. Ştiam exact despre ce era vorba datorită unei anchete economice şi sociale pe care soţul o ceruse unui grup de universitari. Aceşti intelectuali, conduşi de către cel care urma să devină şeful meu de cabinet, Hushang Nahavandi, el însuşi profesor la Universitatea din Teheran, am întreprins timp de mai multe luni o anchetă în toată ţara şi studiile arătau o stare de spirit contrastantă a iranienilor. Oamenii erau conştienţi de ameliorarea condiţiilor de viaţă din ultima vreme, dar vorbeau tot mai mult despre decepţiile, despre frustrările pe care le crease acest salt. Corupţia de care bănuiau noua clasă conducătoare alimenta în mare măsura acest gen de nemulţumire. Pretindeau că exista corupţie chiar şi în rândul celor apropiaţi nouă. Auzeam în ultima vreme atât de frecvent astfel de lucruri, că i-am vorbit regelui despre ele. Simţeam că aceste nemulţumiri ne fac rău. Nici eu şi nici soţul meu nu eram interesaţi de bani şi de fiecare dată când regele fusese informat că avea să se petreacă ceva, în special cu situaţia pieţei, ştiu că a făcut tot ce i-a stat în putere pentru a normaliza lucrurile. Consideram că o Curte trebuie să fie exemplul ideal de integritate, chiar şi în aspectele cotidiene: să nu scape nimeni de controlul la vamă, pe motiv că era ministru sau fratele regelui, să respecte culoarea roşie a semaforului ca orice alt cetăţean, să stea la rând ca toţi oamenii… Bănuiala de corupţie nu era

ceva nou; în 1958 guvernul dăduse o mulţime de ordonanţe împotriva corupţiei reale sau presupuse şi restabilise astfel liniştea… Ancheta condusă de Hushang Nahavandi şi realizată la cererea regelui arăta că fiecare reformă provocase noi nemulţumiri şi ridicase împotriva monarhiei una sau alta dintre categoriile sociale. Reforma agrară ultragiase un număr mare de proprietari, care de atunci au început să fie împotriva regelui. Pe de altă parte ţăranii protestau şi ei considerând că legea ar fi putut să fie şi mai generoasă. Redistribuind o parte din terenurile Bisericii, aceeaşi reformă agrară îndepărtase un număr considerabil de clerici. Emanciparea femeii, deschiderea către exterior nu făcuse şi ea decât să atragă asupra noastră ostilitatea mollahilor. În acelaşi timp, tineretul, beneficiarul acestor deschideri, cerea mai multă libertate de opinie, de exprimare – spre disperarea clerului conservator – şi cei mai violenţi faţă de monarhie erau chiar cei care beneficiaseră de o bursă din partea statului şi care studiaseră în Statele Unite sau în Europa. În cele din urmă, în interiorul sau în exteriorul ţării, Partidul Comunist şi extrema stângă continuau să recruteze tineri idealişti sau fanatici care visau să răstoarne regimul în favoarea unei dictaturi populare, după modelul celei din URSS sau din China.

Acest raport ar fi meritat mai multă atenţie din partea guvernului, ar fi trebuit să le dea de gândit acelor oameni. Regele l-a transmis prim-ministrului, domnul Hoveyda, care însă nu l-a luat prea tare în serios. E adevărat că multe rapoarte ajungeau pe biroul domnului Hoveyda care era ocupat cu afacerile statului şi care nu lua cu rapiditate măsuri pentru a rezolva situaţiile prezentate. Îmi amintesc de el în alte circumstanţe, liniştindu-l pe şeful meu de cabinet, Karim Pasha Bahadori, care îşi făcea griji pentru o problemă sau alta: „Ei, ei, nu te mai agita atâta, tu te gândeşti mereu numai la rău, dramatizezi”.

În acelaşi timp, remarcasem şi eu ceva ce nu mergea bine. În cursul călătoriilor sau vizitelor mele eram primită cu aceeaşi căldură, dar simţeam că lucrurile nu mergeau la fel de bine ca înainte. De ceva timp, oamenii veneau la mine să-mi spună numai problemele, nimeni

nu-şi mai exprima mulţumirea. Îi transmiteam regelui ce auzeam şi mă gândeam că în ultimul timp nu-i raportam decât lucruri neplăcute. Muncea enorm, ne întâlneam seara, el era obosit – iar eu nu îi dădeam decât veşti rele… şi cum pesimismul meu nu părea să fie împărtăşit nici de anturajul lui şi nici de Guvern, am sfârşit prin a-mi spune că prea puneam totul la inimă, că eram prea idealistă. Nu, în mecanismul unui stat trebuia să existe şi o parte de imperfecţiune.

Amir Abbas Hoveyda era prim-ministru de zece ani (fusese numit în 1965) şi se bucura de încrederea absolută a regelui, ca şi de prietenia lui. În ceea ce mă priveşte, relaţia mea cu el era una de încredere şi de prietenie, în acelaşi timp. Nu refuzase niciodată să sprijine organizaţiile pe care le prezidam, în vederea unor lucrări sociale şi culturale, în schimb, eu îl ţineam întotdeauna la curent cu ceea ce aveam de gând să facem. De-a lungul anilor, domnul Hoveyda şi soţia lui intraseră în cercul prietenilor noştri intimi. Mergeam cu plăcere la ei şi ni s-a întâmplat chiar să mâncăm vila lor de pe ţărmul Mării Caspice la un dineu sau doar în trecere.

Inteligent şi cultivat, domnul Hoveyda nu era interesat de onoruri şi decoraţii (îşi conducea singur maşina, o maşină iraniană) şi avea toate calităţile pentru a fi un excelent conducător de guvern – era competent în toate domeniile, atât economice, cât şi diplomatice la care se adăuga o mare afecţiune pentru poporul nostru şi o mare integritate morală. El era „urechea" regelui, ca şi domnul Alam (puţini oameni aveau acest privilegiu) şi din acest punct de vedere ar fi trebuit să reducă izolarea regelui, care i-a fost fatală şi lui, ca multor alţi suverani şi conducători de stat. Domnul Hoveyda a adoptat mai degrabă atitudinea opusă, aceea de a ascunde anumite asperităţi pentru a-i prezenta în mod constant regelui un bilanţ liniştitor în ceea ce priveşte starea ţării. Să fi subestimat el, oare, importanţa acelor nemulţumiri? Fără îndoială! Iar tragica lui dispariţie ne privează astăzi de o explicaţie esenţială.

Odată cu trecerea timpului putem măsura cât de violent a fost pentru Iran reversul euforiei provocate de creşterea venitului brut din 1974. Din 1975 situaţia a început să se degradeze, iar previziunile

noastre aşa de încurajatoare au trebuit revizuite. Sunt cel puţin doi factori care explică această modificare. Pe de o parte, ţările consumatoare de petrol, Statele Unite şi Japonia, şi-au redus importurile în favoarea unor surse mai economice de energie. Pe de altă parte, preţul produselor industriale şi al alimentelor importate din Occident a crescut considerabil din cauza inflaţiei din acele ţări. Veniturile noastre se diminuau, în timp ce cheltuielile creşteau permanent. În aceste condiţii, un număr mare de promisiuni şi angajamente ale guvernului au fost amânate şi chiar anulate, lucru care a provocat creşterea progresivă a dezamăgirii în rândurile populaţiei.

Pe moment, nu am realizat acest lucru, cu toate că regele a avut câteva momente de îngrijorare, îndepărtate definitiv de către prim-ministru. Totuşi, nemulţumirile deveniseră vizibile ici-colo, iar în 1976 eu am fost foarte mirată de mulţimea efectivelor de securitate din jurul nostru, atunci când ne deplasam în provincie. Securitate interzicea contactele mele cu populaţia – am mai spus – dar, într-un fel, Garda căpătase o anume supleţe. Acum nici nu mai era vorba despre aşa ceva.

În ziua de 21 martie 1976 am sărbătorit a cincizecea aniversare a dinastiei Pahlavi. Am ştiut atunci sigur că se schimbase ceva în relaţia dintre popor şi monarhie. Am simţit-o pe pielea mea, cu un fior care m-a îngheţat brusc. Armonia, încrederea păreau umbrite de ceva insesizabil. În faţa mausoleului lui Reza Khan, soţul meu şi-a mai exprimat o dată devotamentul faţă de poporul iranian, după care a spus aceste cuvinte care acum îmi produc o tristeţe infinită: Suntem fiii acestui popor, ne-am născut pe pământul acesta şi în el vom fi îngropaţi”.

Să fi avut oare această bruscă evocare a morţii o legătură cu boala pe care mi-o ascundea? A doua zi am plecat pentru o scurtă perioadă de odihnă pe insula Kish şi cred că acolo buza lui superioară, anormal de umflată, m-a făcut să mă îngrijorez cu adevărat.

În lunile ce au urmat a luat o iniţiativă care, cu timpul, mi se pare că trăda neliniştea în ceea ce priveşte sănătatea lui: a început să

mă iniţieze în afacerile ţării, alături de fiul nostru cel mare, Reza. De mai multe ori pe săptămână, eu şi cu Reza mergeam să discutăm cu prim-ministrul şi cu fiecare dintre miniştri în legătură cu dosarele deschise în acel moment. Am discutat şi cu conducătorii armatei, şi cu reprezentanţii diferitelor instituţii, şi cu parlamentarii. Pentru mine era o situaţie grea şi delicată, pentru că nu-mi imaginam nici măcar o clipă că aş putea să-i urmez la tron, dar în acelaşi timp trebuia să iau în serios această „pregătire".

În clipa în care scriu aceste rânduri îmi aduc aminte că, în urmă cu trei ani, regele făcuse deja un prim pas în această direcţie. Pe 22 noiembrie 1973, conform arhivelor mele, regele îl convocase la Palat pe primul-ministru, pe reprezentanţii Parlamentului şi pe conducătorii armatei pentru a le lăsa, în prezenţa mea, un fel de testament politic: „Eu pot să dispar în orice clipă, le-a spus el pe scurt. Dacă acest lucru se întâmplă înainte ca prinţul moştenitor să fi împlinit vârsta egală pentru a-mi urma la tron, autoritatea îi va reveni reginei şi Contului de Regenţă. Forţele armate trebuie să-i rămâne credincioase reginei şi, mai târziu, tânărului rege. Ordinele trebuie ascultate, indiferent dacă pleacă de la o femeie sau de la un tânăr. Siguranţa şi viaţa noastră depind de acest lucru". Astăzi, mărturia profesorului Flandrin dă o lumină nouă şi gravă acestei prime iniţiative: regele tocmai aflase că suferea de boala Waldenstrom.

Uneori mă nelinişteam:

— Sper ca bunul Dumnezeu să nu ne pedepsească aşa, dar dacă ţi se întâmplă ceva, ce trebuie să fac? Care e primul lucru pe care trebuie să-l fac?

Iar el, cu un zâmbet imperceptibil:

— O să te descurci foarte bine…

Zâmbeam şi eu. Eram sigură că aşa ceva nu se va întâmplă niciodată. El era încă tânăr, iar Reza nu mai avea mult până să împlinească douăzeci de ani, vârsta necesară pentru a urca pe tron.

Punerea mea la curent cu boala soţului a fost rezultatul unor lungi dezbateri între medicii care nu s-au gândit decât la binele pacientului. Iată ce-şi aminteşte din acele discuţii profesorul Flandrin:

„Pe vremea aceea, în afară de generalul Ayadi şi de domnul Alam, Safavian era singurul iranian cu care puteam discuta în legătură cu problemele cauzate de acest secret impus. O asemenea taină era mai greu de suportat pentru el decât pentru noi, pentru că i se părea evident că într-o bună zi avea să suporte reproşuri fie din partea familiei pacientului, fie pentru că nu a dezvăluit nimănui aceste lucruri care puteau avea grave consecinţe politice. După ce am discutat de multe ori acest subiect între noi, ni s-a părut logic s-o informăm pe soţia pacientului. Această hotărâre a ridicat numeroase obiecţii, dar până la urmă toată lumea a fost de acord. Înainte de a-i dezvălui secretul Maiestăţii Sale Regina, care nu ştia nimic, am încercat să-l convingem pe rege să discute despre starea sănătăţii sale cu dânsa, dar el a evitat constant această discuţie. Aşa că am luat o hotărâre contestabilă, pentru că secretul medical trebuie păstrat şi faţă de apropiaţii pacientului, printre aceştia fiind şi soţia. Ceea ce ne-a determinat să facem acest lucru a fost grija noastră pentru starea lui de sănătate. Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor ne-a demonstrat importanţa Maiestăţii Sale Regina, prin felul în care şi-a asumat îngrijirea soţului ei, mai ales în exil, bineînţeles, în măsura în care a avut puterea să acţioneze. Din cauza şanselor mari ca boala să se agraveze, am dorit ca soţia să fie informată pentru a fi pregătită moral şi psihologic pentru ceea ce inevitabil avea să se întâmple. Aveam deci un mesaj greu de transmis şi, în plus, trebuia să o facem în cel mai mare secret şi… pe la spatele – dacă pot să-mi permit – pacientului, al propriilor servicii secrete, al serviciilor noastre secrete, al prietenilor lui, al celor care nu-i erau prieteni, pe scurt, al curiozităţii tuturor. Şi încă un element care înrăutăţea situaţia: nu trebuia să ne dăm de gol nici faţă de rege, nici faţă de domnul Alam, «sesamul» nostru obişnuit, pe care nu-l mai puteam ruga acum să ne deschidă uşa.

Am montat cu Abbas Safavian scenariul unei întâlniri foarte stranii şi secrete. Singurul loc posibil pentru o astfel de întâlnire era Parisul. Teheranul fusese exclus din start; într-adevăr, acolo, în afară de organizaţia domnului Alam, secretul nu putea avea niciun fel de siguranţă. Aşa că am rămas destul de confuz în legătură cu condiţiile

întâlnirii de care vă amintiţi, cu siguranţă, pentru că a fost emoţionantă. Eram acolo toţi patru, dumneavoastră, domnul Milliez, Safavian şi cu mine. Condiţiile cerute pentru întâlnire nu fuseseră obişnuite, iar regina nu ştia încă nimic precis în legătură cu motivele pentru care doream s-o vedem şi, mai ales, de ce voiam s-o vedem în asemenea condiţii. Safavian, care era rector la Universitatea din Teheran, avea ocazia s-o întâlnească pe suverană pentru a discuta probleme universitare şi a ştiut s-o convingă de importanţa acestei întâlniri. Vă amintiţi, cu siguranţă, mai bine decât mine, de acea primă întâlnire cu Maiestatea Sa Regina, pentru că dumneavoastră şi apoi domnul Milliez i-aţi dat informaţiile pentru care o chemaserăm. Eu n-am făcut decât câteva comentarii, la cererea dumneavoastră, legate de supravegherea medicală. Vestea era greu de suportat. Soţul ei, care părea atât de sănătos, era în realitate grav bolnav, avea o afecţiune a sângelui, cronică, deci foarte serioasă. Mai mult încă, el ştia şi nu dorise să spună nimic. Toate acestea trebuiau măcar înţelese, dacă nu acceptate, într-un timp aşa de scurt, şi apoi păstrate numai pentru sine; şi chiar mai complicat decât atât, cum să-i spună soţului ei că ştia totul? Singura soluţie pentru ea era să obţină autorizarea unei convorbiri oficiale cu medicii francezi fără ca soţul ei să ştie că ea se întâlnise cu ei pe ascuns. A reuşit să obţină această întâlnire, aşa că, în cursul următoarei noastre escală, tot la Teheran, am fost invitaţi la regină, cu ştirea Maiestăţii Sale. Secretul nostru mai fusese împărtăşit deci şi altei persoane, iar numărul de oameni informaţi cu privire la boala regelui n-a mai crescut până în momentul agravării situaţiei la Bahamas şi mai ales la México, în ajunul plecării spre New York”.

Întoarsă la Teheran, în iunie 1977, cum am reuşit să-l conving pe rege să-mi povestească despre boala lui? Nu-mi amintesc exact, s-a întâmplat pur şi simplu. Mi-a vorbit în termeni banali, mi-a spus că avea o problemă cu trombocitele şi cu globulele roşii, dar că medicamentele pe care le lua reuşeau să corecteze anomalia respectivă. Secretul fiind dezvăluit între noi, n-a ezitat în lunile următoare să-mi vorbească despre afecţiunea lui. Dar o făcea într-o manieră uşoară, îmi dădea impresia că nu realiza gravitatea bolii sau

că îşi dădea seama cât este de grav şi voia să mă protejeze. Îşi palpa splina de faţă cu mine şi spunea: „Ia te uită, mi se pare că e mai umflată azi! Tu ce crezi?" Încercam să-mi dau seama singură şi spuneam: „Da, într-adevăr, e puţin umflată…" sau: „Nu, e mai bine decât ieri".

Dar conversaţiile noastre nu mergeau dincolo de aceste remarce din moment ce se presupunea că eu nu ştiu nimic, în afară de ceea ce-mi spusese el: un dezechilibru în compoziţia sângelui. Era foarte greu pentru mine şi în acelaşi timp foarte trist: trebuia să port singură această spaimă care îmi zdrobea inima, nemaiputând să-l ajut. „Dacă ar fi de acord ca eu să ştiu totul, am putea măcar să vorbim deschis, n-ar mai trebui să ducă singur această povară, aş putea să-l ajut, i-aş transmite o parte din energia mea".

Scriu asta, dar continui să ignor, chiar şi astăzi, faptul că el nu era conştient de boala lui în a doua jumătate a anului 1977 şi de-a lungul anului 1978. În această perioadă, medicii francezi au cerut o a doua întâlnire cu mine, la Palatul Niavaran de data aceasta. Ei mi-au spus că simţeau necesitatea de a-l informa cu privire la gravitatea bolii lui şi, cum eu mi-am manifestat mirarea, mi-au mărturisit că nu pronunţaseră niciodată în faţa lui cuvântul „cancer" şi că folosiseră denumirea, puţin explicită pentru cineva care nu lucrează în domeniul medicinii, de „boala Waldenstrom" sau limfom.

Deci, dacă înţelegeam eu bine, ştiam mai multe decât soţul meu. Acest lucru m-a făcut să simt că purtam o responsabilitate morală şi politică foarte mare. Le-am spus că trebuia să-i mărturisim imediat totul soţului meu. „El are forţa şi curajul să afle, am subliniat eu, şi responsabilităţile lui îi cer să aibă tot timpul o viziune justă asupra stării lui de sănătate". Am mai spus că pentru el va fi cu siguranţă mult mai uşor să suporte şocul acum, cât mai era încă în formă bună, decât în momentul în care forţele vor începe să-i slăbească. După această discuţie medicii m-au asigurat că urmau să încerce să-i mărturisească, dar tot fără a pronunţa de faţă cu el cuvântul „cancer".

E posibil, oare, ca regele să nu fi înţeles? Cuvintele pe care i le-a spus preşedintelui Giscard d'Estaing cu ocazia întâlnirii lor de la Saint-Moritz, din iarna lui 1975, îmi întăresc şi mai mult

presupunerile.

În momentul în care preşedintele francez s-a mirat de ritmul accelerat al dezvoltării Iranului, soţul meu i-a mărturisit, fără nicio altă explicaţie: „Problema mea e că nu mai am destul timp. Nu voi mai rămâne la putere multă vreme. Intenţionez să renunţ în şapte sau opt ani. Atunci voi avea mult peste şaizeci de ani. Aş prefera să renunţ mai devreme, dar fiul meu este încă prea tânăr. Voi aştepta să fie pregătit. Dar vreau ca esenţialul să fie realizat înainte să ajungă el la putere. Va avea şi aşa destule greutăţi la început. Eu sunt cel care trebuie să desăvârşesc transformarea Iranului! Şi sunt hotărât s-o fac".

Pentru a nu-mi da impresia că era conştient de boala lui, avea mare grijă de felul în care arăta. Tot timpul m-am întrebat dacă ştia sau nu.

Şi medicii au rămas în expectativă, aşa cum o arată profesorul Plandrin în lunga lui corespondenţă cu Jean Bernard. Evocând acea întâlnire în cursul căreia intenţiona să-l alarmeze pe suveran, domnul Flandrin i-a scris maestrului său:

„În dimineaţa aceea aţi încercat să reluaţi discuţia despre despre o posibilă evoluţie a acesteia, bineînţeles, cu toate precauţiile şi nuanţele pe care le datoram pacientului. Regele a avut o reacţie care, după părerea mea, ne permite să excludem complet posibilitatea ca el să nu fi realizat ceea ce voiam să-l facem să înţeleagă. Fiul lui cel mare era atunci la o şcoală a Armatei Aviaţiei Americane. El ne-a spus: «Tot ce vă rog este să vă mai ocupaţi de sănătatea mea încă doi ani, pentru ca prinţul moştenitor să aibă timp să-şi termine şi ultimul an de şcoală şi să mai stea apoi un an în Teheran.»

Mai târziu, când eram cu domnul Alam pe fieful lui din Birdland, în munţii din estul Iranului, acesta mi-a vorbit mai mult despre el şi despre rege. Legat de personalitatea maestrului său, mi-a vorbit despre câteva trăsături paradoxale, dar cu siguranţă adevărate. Într-o zi mi-a spus de exemplu: «E extraordinar că un asemenea om, cu o astfel de putere, a putut rămâne atât de naiv în anumite privinţe, acordând atâta încredere interlocutorilor săi.» Altă dată însă: «Obişnuit încă din copilărie să fie propriul său personaj, regele are o

capacitate uimitoare de a se controla şi este capabil să ascundă complet ceea ce gândeşte şi ceea ce ştie». Mi-a mai spus şi că a verificat adesea aceste calităţi. De pildă, când mergea să-i spună regelui un lucru pe care acesta îl aflase deja, iar regele nu lăsa să se vadă nici măcar o clipă că fusese deja informat. Acest lucru m-a făcut să înţeleg că nu trebuia să ne bazăm pe impresiile noastre, pentru a ne da seama dacă regele înţelesese cu adevărat ceea ce îi comunicam noi despre sănătatea lui".

Conştient că zilele îi erau numărate, soţul meu a început să pregătească ţara pentru prinţul moştenitor. Repetase de mii de ori că fiul lui nu trebuia să guverneze aşa cum o făcuse el; că moştenind o ţară ieşită din starea de subdezvoltare, Reza avea sarcina s-o conducă spre democraţie. În primăvara lui 1977, această liberalizare a regimului începea să fie cerută cu din ce în ce mai multă nerăbdare de opoziţia politică şi de intelectuali, în special de un ziarist care îl va susţine mai târziu pe Khomeini şi pe mollahi. Într-o scrisoare deschisă adresată suveranului, acesta îi cerea să respecte Constituţia şi să acorde ţării o libertate de expresie echivalentă cu cea din Europa Occidentală şi din Statele Unite. Shapur Bakhtiar şi Mehdi Pazargan au luat şi ei atitudine în acest sens.

Regele a hotărât să accelereze lucrurile în această direcţie. Pentru a arăta clar poporului că venise vremea schimbării, la mijlocul verii lui 1977, a schimbat conducerea guvernului, înlocuindu-l pe domnul Hoveyda cu un om deosebit de onest, strălucitor, cultivat, Jamshid Amuzegar.

„Trecea, pe bună dreptate, drept un om absolut integru, avea să scrie soţul meu în *Memorii*, era secretarul general al Partidului Renaşterii, ceea ce îi permitea să conteze pe sprijinul acestei mişcări. Hotărârea mea de a schimba prim-ministrul nu însemna în niciun caz că domnul Hoveyda nu-şi mai merita funcţia. Dimpotrivă, acest bărbat fin şi cultivat îşi servise ţara în mod exemplar timp de treisprezece ani, dar puterea te consumă şi el însuşi a fost foarte încântat să pună o anumită distanţă între el şi problemele statului. Pentru a-i demonstra că aveam în continuare încredere deplină în el, l-am făcut ministru al

Curţii, funcţie care îmi permitea să-l păstrez aproape de mine şi să discut zilnic cu el. Încă de la constituirea noului guvern, m-am declarat interesat de principiul liberalizării, cu condiţia ca aceasta să se facă fără să provoace dezintegrarea ţării".

Sarcina noului prim-ministru era, cu siguranţă, delicată pentru că urma să administreze această deschidere, dar şi creşterea nemulţumirilor cauzată în special de dezamăgirea care urmase boom-ului petrolier. Planul regelui, atât de promiţător, fusese abandonat în favoarea unei economii riguroase, care risca să înmulţească numărul plângerilor.

Revendicările în vederea deschiderii şi liberalizării regimului nu erau ceva nou, dar ele se accentuaseră în noiembrie 1976, după venirea la Casa Albă a preşedintelui democrat Jimmy Carter. Regele întreţinuse relaţii strânse cu predecesorii lui republicani, în special cu Richard Nixon, cu care rămăsese prieten. Credea că administraţia americană înţelegea dificultăţile imense cu care se confruntă pentru scoaterea ţării din starea de subdezvoltare şi că erau de acord cu toţii că acest lucru nu era posibil fără o anumită autoritate. Conducătorul diplomaţiei americane, republicanul Henry Kissinger care cunoştea bine Iranul, avea o mare admiraţie pentru opera realizată de suveran în doar un deceniu. În timpul campaniei electorale Jimmy Carter vorbise despre drepturile omului, despre libertatea popoarelor, subiect foarte frumos, atunci când nu iei în considerare contextul economic şi cultural al fiecărei ţări în parte. Dar ce importanţă mai au toate acestea? Opoziţia iraniană văzuse în Carter un aliat pentru lupta lui de mâine şi, fără îndoială, vântul revendicărilor din primăvara lui 1977 n-ar fi suflat cu aceeaşi putere, dacă altcineva ar fi venit la putere la Casa Albă.

Numirea noului prim-ministru nu a domolit cererile de schimbare. În octombrie 1977, Uniunea Scriitorilor Iranieni a organizat la Institutul Goethe din Teheran, ataşat pe lângă Ambasada Germaniei, câteva seri de poezie care reuneau uneori până la cincisprezece mii de persoane. Dincolo de cuvinte, mesajul era clar: intelectualii erau nerăbdători să păşească într-o nouă eră.

În noiembrie am plecat într-o vizită oficială în Statele Unite: vizită foarte importantă pentru că soţul meu urma să se întâlnească pentru prima dată cu noul preşedinte. Cum avea să se deruleze discuţia dintre ei? Unul tocmai venea la putere, celălalt domnea de treizeci şi şapte de ani…

Sosirea noastră la Casa Albă a fost un moment dificil. Manifestanţii se adunaseră în spatele cordoanelor de poliţişti, unii să ne aplaude, alţii să ne insulte, şi când cei doi conducători de stat au rostit primele vorbe pe peluză, în faţa unei mulţimi de ziarişti şi personalităţi, au izbucnit primele scandaluri între manifestanţi, aşa de puternice, că poliţia a trebuit să intervină utilizând gazul lacrimogen. Gazul a ajuns şi până la noi, aşa că telespectatorii din întreaga lume au putut asista la această scenă incredibilă: preşedintele Statelor Unite şi suveranul Iranului tuşeau şi-şi ştergeau ochii, fără să-şi întrerupă alocuţiunile.

Apoi, am intrat în salon. Preşedintele Carter şi soţia lui ne-au rugat să trecem peste acest incident, erau foarte jenaţi, iar eu îmi aduc aminte că pe vremea lui Nixon manifestanţii nu fuseseră niciodată lăsaţi să ajungă atât de aproape. Să nu fi fost, oare, amestecată voinţa administraţiei de a ne pune în încurcătură, de a ne arăta clar că opoziţia începea să se facă auzită? Primele discuţii dintre soţul meu şi preşedintele Carter au înlăturat această impresie neplăcută. Regele, care era într-o formă foarte bună în zilele acelea, a expus pe larg viziunea lui asupra raporturilor de forţă din lume, după care a vorbit despre rolul pe care avea să-l joace Iranul în contextul mondial. Preşedintele şi consilierii lui au mărturisit mai târziu că au fost convinşi şi impresionaţi de analizele suveranului. În aceeaşi seară, Jimmy Carter s-a lansat într-un elogiu înflăcărat adresat soţului meu, care nu se aştepta la acest lucru şi a fost emoţionat. Cu ocazia primului interviu avea să declare ziariştilor că prima zi în America i-a adus „lacrimi dimineaţa, dar şi seara”.

Afară, manifestările ostile au continuat chiar sub ferestrele noastre. În mod evident, autorităţile nu primiseră ordin să ne protejeze. Ba chiar mai rău: se pare că manifestanţii aflaseră

programul nostru particular. Am avut neplăcuta surpriză de a merge la o clinică în statul Minnesota în vederea unor analize şi de a descoperi vreo douăzeci de manifestanţi agitând steaguri ostile monarhiei. Mult mai târziu, un compatriot care făcea parte din opoziţie ne-a mărturisit că, într-adevăr, administraţia americană le dezvăluise nişte informaţii care ar fi trebuit să rămână confidenţiale.

În cursul acestei călătorii am descoperit cu stupoare portretul unuia dintre mollahii noştri, fluturat de către un grup de studenţi. Aceştia cereau mai multă libertate, ceea ce înţelegeam, dar nu vedeam în ce fel un mollah ar putea simboliza pentru ei ideea de deschidere, de modernitate. Dacă exista o categorie socială care să se fi opus cu adevărat eforturilor regelui de deschidere către modernitate, aceasta era partea conservatoare a clerului! De la dreptul de vot acordat femeilor, la revoluţia agrară şi la alfabetizare, soţul meu s-a izbit constant de opoziţia anumitor mollahi (e adevărat, cu unii dintre ei a întreţinut relaţii foarte bune, mai ales cu ayatollahii Hehbahani şi Khonsari). Ei dominaseră universul spiritual timp de secole şi vedeau în progres, în deschiderea către exterior, o ameninţare a hegemoniei lor.

Am întrebat cine era mollahul adulat de către tinerii noştri nifestanţi şi a cărui figură nu-mi spunea nimic. „Este ayatollahul Ruhollah Khomeini", mi s-a răspuns. Numele acesta îmi trezea amintire veche. După ce ţinuse o serie de discursuri împotriva emancipării femeii şi după ce ridicase grupuri de revoltaţi împotriva Revoluţiei Albe, bărbatul acesta fusese arestat, graţiat de către rege şi apoi exilat. De mai bine de zece ani nu mai trăia în Iran şi dacă n-aş fi fost martora apariţiei portretului lui pe străzile din New York, în mâinile tinerilor manifestanţi, aş fi spus că ţara îl uitase, aşa cum îl uitasem şi eu.

Câteva săptămâni mai târziu, preşedintele Carter împreună cu soţia lui au trecut prin Teheran în călătoria lor spre New Delhi şi s-au oprit la noi să sărbătorim împreună Anul Nou 1978. Aceasta iniţiativă era dovada clară a impresiei puternice pe care i-o lăsase soţul meu noului preşedinte american. Regele a considerat de bun augur

solicitudinea pe care i-o arăta domnul Carter.

Pe 31 decembrie 1977 am primit cuplul american la Palatul Niavaran. Nu voi uita niciodată încrederea pe care o avea regele în viitor, în acel ajun al anului 1978, viitor care avea să se dovedească a fi atât de dramatic:

„La noi în ţară, potrivit tradiţiei străbune, a remarcat regele, vizita primului musafir al noului an este un semn bun sau rău pentru tot anul care vine. Ţinând cont de faptul că Anul Nou se sărbătoreşte de obicei odată cu venirea primăverii şi că musafirii noştri din seara aceasta sunt nişte persoane pe care le admirăm aşa de mult, considerăm că vom avea un an excelent".

Atunci Jimmy Carter s-a ridicat şi a spus aceste cuvinte elogioase pentru monarhie. Niciodată până atunci un preşedinte nu mai făcuse un asemenea elogiu unui suveran:

„Iranul, a spus el, al cărui destin este admirabil condus de către şah, este o insulă de stabilitate într-una din regiunile cele mai tulburi ale lumii. Trebuie adus un omagiu Maiestăţii Sale, măreţiei sarcinii pe care o îndeplineşte în Iran, respectului, admiraţiei şi dragostei pe care i-o poartă poporul său.

Mergând împreună cu şahul pe minunatele străzi ale Teheranului, am văzut mii de oameni care se strânseseră pentru a-mi arăta prietenia lor. Şi am mai văzut şi sute, poate chiar mii de americani care au venit să-şi salute preşedintele aici, în această ţară, care a ştiut să-i adopte şi să-i facă să se simtă ca la ei acasă.

Poporul vostru şi conducătorii naţiunii noastre împărtăşesc acelaşi respect profund pentru cauza drepturilor omului.

Niciun alt popor de pe pământ nu e la fel de aproape de noi în organizarea militară a securităţii reciproce. Nicio altă naţiune nu e în relaţii la fel de strânse cu noi în privinţa cu problemelor regionale care ne privesc şi pe unii, şi pe ceilalţi. Nu mai cunosc niciun alt conducător de stat cu care să fiu atât de bun prieten, pentru care să am un respect atât de mare".

Regele Hussein al Iordaniei venise la Teheran cu două zile mai devreme şi îşi prelungise vizita pentru a-l întâlni şi pe preşedintele

Carter. După dineul oficial, a venit cu noi în bibliotecă, unde îi invitasem pe soţii Carter pentru a sărbători împreună Anul Nou. Îmi aduc aminte cu plăcere de seara aceea care a fost calmă, prietenoasă şi călduroasă. Regele Hussein, soţul meu şi preşedintele Carter au stat de vorbă, începând astfel să se cunoască reciproc. Reza se ocupa de muzică.

Un an mai târziu părăseam Iranul şi pe 4 noiembrie 1979, la mai puţin de doi ani după această întâlnire, zbirii Revoluţiei Islamice violau spaţiul Ambasadei Americane de la Teheran şi-i luau ostatici pe cei şaizeci şi şase de americani care se aflau acolo.

Primele manifestaţii au izbucnit pe 7 ianuarie 1978, în oraşul sfânt Qom. În ziua aceea, studenţii la Teologie au folosit ca pretext un articol scris de ayatollahul Khomeini şi publicat în cotidianul *Ettelalat*, pentru a ieşi în stradă. Qom este oraşul în care ayatollahul Khomeini predase până în 1963. În acel an avuseseră loc răscoalele instigate de el împotriva reformelor adoptate prin referendum. După plecarea lui în exil, am aflat noi mai târziu, unii dintre elevii lui i-au întreţinut legenda. Acest articol venea la momentul potrivit pentru discipolii lui Khomeini: ei puteau să blesteme şi să mobilizeze populaţia în numele lui.

Mişcarea a degenerat cu mare repeziciune şi pe 9 ianuarie manifestanţii au atacat edificiile publice. Au distrus tot ceea ce reprezenta pentru ei modernitatea: cinematografele, restaurantele, şcoliie de fete. Poliţia a fost nevoită să intervină restabilind ordinea, dar cu preţul vieţii a opt oameni: şase din rândurile protestatarilor şi doi din rândurile forţelor de ordine.

„Începând din acel moment, va scrie regele în *Memorii*, tactica doliului a permis celor care manipulau masele să se mobilizeze la fiecare patruzeci de zile pentru noi manifestări, aşa de violente, ca puteau degenera oricând în noi răscoale, puteau face noi victime. Astfel, furia populaţiei credule şi în acelaşi timp visătoare a fost dusă la paroxism. Într-adevăr, potrivit tradiţiei musulmane, părinţii şi prietenii decedatului trebuiau să se întâlnească la mormântul lui peste patruzeci de zile de la îngropare. Nu pot să mă gândesc decât la faptul

că au fost capabili să exploateze în scopuri politice un fapt atât de cutremurător: moartea”.

Pe 18 şi 19 februarie, la patruzeci de zile după evenimentele dramatice de la Qom şi sub pretext că sărbătoresc doliul victimelor, au fost organizate manifestaţii serioase la Tabriz, capitala Azerbaidjanului. Pentru prima oară, opoziţia politică, studenţii şi Bazarul s-au unit cu clerul pentru a cere mai multă libertate şi mărirea salariilor. Această coaliţie era inexplicabilă pentru noi: cum era posibil ca oamenii care cereau „occidentalizarea” mai rapidă a regimului şi a societăţii să defileze alături de mollahii şi de teologii în devenire, care cereau exact contrariul: întoarcerea la rigorile religiei, închiderea Iranului în faţa influenţei culturale a Occidentului „imoral”, vălul obligatoriu pentru femei etc. Încă o dată, protestele s-au transformat în revoltă. Manifestanţii au distrus şi au incendiat tot ceea ce simboliza „coruperea” pentru islamişti: cinematografe, magazine de băuturi, cluburi de lux, dar şi edificiile statului, cum ar fi Palatul Tinerilor şi sediul Partidului Rastakhiz. Copleşită de valul de ură şi de violenţă, poliţia a fost obligată să ceară ajutorul armatei. Din nou ciocnirea s-a soldat cu morţi în ambele tabere. Armata era perfect antrenată pentru apărarea ţării, dar nu fusese deloc pregătită pentru operaţiuni de poliţie urbană. Îmi aduc aminte acum că administraţia americană refuzase să ne dea gloanţe de cauciuc şi gaze lacrimogene, complicându-ne astfel situaţia.

Renunţând pentru prima dată în mod deschis la tăcere, ayatollahul Khomeini, pe atunci refugiat în Irak, s-a felicitat pentru această dramă cu următoarele cuvinte al căror cinism m-a umplut de groază: „Mişcarea noastră nu este deocamdată decât o plantă fragilă care are nevoie de sângele martirilor pentru a deveni un copac puternic”. Ce era oare în inima acelui om care dorea moartea alor săi?

Pe 29 martie, sub pretextul celebrării victimelor din Tabriz, au avut loc manifestaţii în mai multe oraşe, în special în Teheran. Soţul meu dăduse instrucţiuni stricte responsabililor forţelor de ordine, armatei şi poliţiei pentru a se evita o a treia vărsare de sânge. Dar era nevoie de martiri, aşa că s-au găsit.

„Cinismul manifestanţilor n-a cunoscut limite, avea să declare mai târziu regele. Mi s-au raportat cazuri de oameni care muriseră natural, din cauza unei boli sau într-un accident, ale căror trupuri au fost luate în momentul în care fuseseră aduse la cimitir, ridicate pe umerii câtorva bărbaţi mai puternici şi plimbate prin tot oraşul, însoţise de strigăte sălbatice: «Iată încă o victimă a regimului! Încă o crimă a SAVAK-ului!»”.

Informaţiile date de către Mohsen Rezaţi, comandantul Armatei Gardienilor Revoluţiei Islamice, rezumă strategia insurecţională folosită în tot anul 1978: „Organizam funeralii false pentru ca faptele să fie comentate şi răspândite de către media. Sicriele erau pline cu arme, mai ales arme albe care puteau fi folosite pe loc în cazul intervenţiei forţelor de ordine. În cimitir erau permanent bocitori şi bocitoare, care reprezentau o armă politico-religioasă pentru Revoluţie. Foloseau haine pătate cu sânge ca arme psihologice, politice şi de propagandă pentru a impresiona şi a răscula poporul”.

Alţi martori mi-au povestit cum văzuseră la universitate nişte studenţi „fabricând” un „martir”: unul dintre ei s-a întins pe o targă, ceilalţi l-au acoperit cu un cearşaf peste care au vărsat un borcan cu sânge. Au ridicat targa pe umeri şi au plecat pe străzi strigând: „L-au ucis! L-au ucis!” Aveam în general impresia că erau organizaţi remarcabil şi că erau foarte bine susţinuţi financiar: manifestaţiile erau perfect pregătite, nu lipsea nimic: nici megafoanele, nici măştile de gaze şi nici armele.

Odată cu trecerea săptămânilor a devenit evident faptul că „liberalii” şi oamenii de stânga, care nu aveau nimic în comun cu islamiştii, aderau la mişcarea lor pentru a accede la mase. Astfel religia era manipulată astfel încât să împingă poporul la revoluţie tocmai de către comuniştii care, dacă ajungeau la putere, aveau ca obiectiv, printre altele, interzicerea practicii religioase… Fiecare componentă a acestei coaliţii revoluţionare heteroclite – preoţi, liberali, marxişti – aveau în momentul acela interes să se alieze cu ceilalţi, dar era evident că, dacă ar ajunge într-o zi la conducerea ţării, n-ar avea nicio ezitare în a-şi elimina foştii asociaţi. Ceea ce s-a şi întâmplat până la urmă.

Pentru moment însă, coaliţia ţinea şi obţinuse chiar şi ajutorul vânzătorilor din Bazar, acea burghezie religioasă, bogată şi cu mare influenţă în oraşe. Bazarele avuseseră mult de câştigat de pe urma boom-ului petrolier şi mai ales datorită dezvoltării economice, se îmbogăţiseră. Îngrădiţi de politica strictă a guvernului Amuzegar şi nemulţumiţi de noile măsuri anticorupţie, care le stăteau în calea afacerilor, au pătruns în tabăra ayatollahului Khomeini, aducându-i un mare suport financiar, aşa cum vom vedea în continuare.

Manipulat de aceşti strategi cu interese diferite, tineretul şi-a pus cu inima deschisă forţa la dispoziţia acestor oameni lipsiţi de scrupule. „Au avut nevoie de trupe, va scrie regele. Şi le-au găsit în universităţi şi chiar în şcoli. S-au sprijinit pe o adevărată intoxicare a tineretului nostru. Cu succes, din păcate. Sigur, nu aştept ca tineretul să fie conservator. În toate ţările, tineretul se îndreaptă spre idealurile care i se par mai generoase. În numele dreptăţii, tinerii pot fi convinşi să facă lucruri mari. Dar de cele mai multe ori, acestea sunt şi cele mai rele”.

Martoră a acestor manifestaţii repetate care erau din ce în ce mai răsunătoare, pe de o parte nu puteam să-mi cred ochilor, şi pe de altă parte eram foarte speriată. Lucrul cel mai greu de crezut era că tot ceea ce făcuse monarhia pentru Iran era descris de media occidentală ca fiind foarte rău. Chiar şi cei care îl lăudaseră pe rege la începutul anilor ’70 îi stigmatizau acum opera. Iar aceşti ziarişti atât de grijulii în privinţa libertăţii păreau să vadă în Khomeini încarnarea triumfului spiritului asupra materiei, în vreme ce un filosof iranian îl considera un alt Gandhi! Noi, care cunoscuserăm exact sentimentele şi ambiţiile acestui om, consideram că toate acestea sunt cu mult deasupra adevărului. „Greşeala noastră, va spune mai târziu regele, a fost că nu ne-am folosit de propriile mijloace de comunicare în masă pentru a lupta împotriva acestei neîncetate intoxicări”.

Elita intelectuală şi politică a ţării a cerut să mă vadă, iar eu i-am primit pe toţi cu speranţa ascunsă că-mi voi putea ajuta soţul. Universitari, foşti lideri politici, sociologi, preoţi, ziarişti, cu toţii s-au perindat prin biroul meu. Şi ei erau depăşiţi de turnura pe care o

luaseră evenimentele. Când îi întrebam ce trebuia făcut concret, primeam întotdeauna acelaşi răspuns: „Regele trebuie să apeleze la o personalitate de necontestat. La cineva popular, cinstit, inteligent". Eram de acord, aşa că-i întrebam: „Şi la cine v-aţi gândit?" Invariabil, interlocutorii mei îmi spuneau numele unora dintre oamenii celebri, dar care dispăruseră dintre noi. „Înţeleg, dar dintre cei vii, la cine v-aţi gândit?" La întrebarea aceasta, singurul răspuns era o tăcere adâncă. Cauza acestei tăceri era opoziţia care discreditase întreaga clasă politică de-a lungul anilor, pe unii acuzându-i de corupţie, pe alţii pentru că ar fi susţinut Statele Unite sau Anglia…

În timpul acestor întâlniri, un fost prim-ministru, cu o expresie de amărăciune şi de frică, mi-a reproşat cu o agresivitate prost ascunsă că am contribuit la transformarea Shirazului dintr-un locaş de cultură, într-unul de pierzanie. „Domnule ministru, asta e tot ce am făcut timp de douăzeci de ani?" l-am întrebat, iar el n-a mai putut decât să se bâlbâie, să se scuze, iar a doua zi să-mi trimită un Coran! Oamenii îşi pierduseră încrederea şi începeau să-şi piardă şi capul.

Începeam să simt deja degradarea atmosferei în cursul activităţilor mele din spitale, şcoli şi biblioteci. Vremurile când mă smulgeam de lângă oamenii din garda mea pentru a vorbi direct cu mulţimea entuziasmată erau apuse. Acum, simţeam clar că nu mai puteam face aşa ceva. Unii mă încurajau, dar alţii se ţineau la distanţă şi ostilitatea lor era evidentă. Iar acest lucru era deosebit de neliniştitor. Mă întorceam la palat şi încercam cu disperare să găsesc o cale de a le câştiga încrederea.

Tăcut şi grav, soţul meu continua să muncească de dimineaţa până seara. Slăbise şi părea obosit, iar acest lucru mă îngrijora mai mult decât orice. Oare trebuia să pun această schimbare a lui pe seama agravării bolii sau pe seama grijilor pe care i le provoca situaţia din ţară? Fiecare nouă manifestare de violenţă îl afecta puternic. „Dar de ce? De ce?" repeta el mereu, neînţelegând cum acel popor cu care se simţise atâta timp în comuniune putuse să asculte profeţiile confuze ale unui mollah obscurantist…

Marele ayatollah Kazem Shariat-Madari împărtăşea

dezamăgirea soţului meu. El nu aproba fanatismul lui Khomeini şi-i trimitea mesaje regelui, prin care îi cerea să-i aresteze pe mollahii extremişti, cărora le dădea şi numele. El considera că mişcarea populară se va opri în momentul în care aceste persoane vor fi reduse la tăcere. Am văzut şi eu această listă pe care am descoperit şi numele lui Sadegh Khalkhali. Regele nu a fost de acord cu aceste arestări pentru că prefera o soluţie politică, doar astfel putând fi restabilit dialogul dintre el şi popor.

În iunie, trei personalităţi ale Frontului Naţional, Shapur Bakhtiar, Dariush Foruhar şi Karim Sandjabi, un profesor universitar, au publicat o scrisoare deschisă adresată regelui, prin care îi cereau încă o dată să guverneze în conformitate cu Constituţia. Ei cereau desfiinţarea partidului unic, libertatea presei, eliberarea prizonierilor politici şi numirea unui guvern format dintr-un grup de personalităţi politice alese de către populaţie. Această modalitate de a se adresa public suveranului era complet nouă, un lucru care nu se mai făcuse până atunci în Iran, aşa că am avut senzaţia că aceste persoane acţionau astfel susţinute de către Statele Unite, de noua administraţie Carter. Dar asta nu era tot: aceşti trei oameni au afirmat că monarhia nu adusese nimic bun Iranului, în condiţiile în care în ultimii douăzeci de ani ţara a progresat în toate domeniile. Shapur Bakhtiar avea să fie ultimul conducător al guvernului ales de către rege. Ceilalţi doi semnatari ai acestei scrisori deschise aveau să se alieze cu Khomeini înainte de a sfârşi în mod tragic. Dariush Foruhar, o vreme ministru al Republicii Islamice, înainte AQ a se alătura opoziţiei, a fost ucis cu brutalitate împreună cu soţia lui. Karim Sandjabi a murit în exil.

După noile confruntări din mai de la Qom, după cele din iulie din oraşul sfânt Mashhad sub pretextul doliului pentru „martirii” din Qom, regele s-a hotărât să grăbească liberalizarea, aşa că pe 5 august 1978, cu ocazia zilei Constituţiei, a anunţat pentru primăvara lui 1980 desfăşurarea de alegeri legislative deschise tuturor formaţiunilor politice. Opoziţia nu cerea nimic în plus, şi această decizie ar fi trebuit să-i îndeplinească doleanţele, numai că a fost interpretată ca un semn de slăbiciune din partea suveranului şi exploatată imediat de către

liderii revoluţiei.

Pe 11 august au izbucnit noi confruntări la Esfahān, oraş în care a fost proclamată legea marţială.

Chiar atunci s-a petrecut şi catastrofa de la cinematograful Rex de la Abadan, cu scopul, dincolo de orice îndoială, de a radicaliza furia, de a trezi ura, de a marca un moment ireversibil în dezintegrarea ţării. Pe 19 august, când tocmai începuse filmul în cel mai mare cinematograf din Abadan, a izbucnit focul. Patru sute de oameni au murit arşi de vii… Nu aveam niciun dubiu în privinţa modului în care va fi exploatată această dramă, aşa că l-am chemat imediat pe prim-ministru, domnul Amuzegar, pentru a-l informa în legătură cu intenţia mea de a mă duce la Abadan pentru a fi alături de victime şi de familiile lor. El nu a fost de acord şi am avut brusc senzaţia că-şi pierduse încrederea în faptul că regele şi cu mine reprezentam puterea şi liniştea ţării. Am simţit că-şi schimbase părerea despre mine, că nu mai eram pentru el aceeaşi persoană care timp de douăzeci de ani vorbise sincer cu toţi iranienii. Dar a avut fără îndoială dreptate să nu fie de acord cu plecarea mea, pentru că în orele care au urmat, ayatollahul Khomeini, depăşind orice limită a bunului-simţ, a afirmat că guvernul era la originea acestei monstruozităţi…

De la începutul manifestărilor, mai mult de cincizeci de cinematografe fuseseră incendiate de către islamişti. Dacă întâmplarea sinistră de la Rex ar fi fost de origine criminală, era de la sine înţeles că fusese înfăptuită de aceiaşi fanatici. Ancheta întreprinsă avea să confirme acest lucru; iar autorul incendiului, un tânăr d 19 ani, membru al comandoului „Jamshid”, specializat în operaţiuni de sabotaj, s-a refugiat în Irak, de unde a fost salvat de Revoluţia Islamică. Aşteptând concluziile anchetei, acuzarea regimului de această tragedie a întărâtat spiritele împotriva monarhiei.

„La sfârşitul lui august, va scrie soţul meu în *Memorii*, şeful Securităţii, generalul Moghadam, a venit la mine după o discuţie cu o importantă personalitate religioasă pe care, evident, nu pot s-o numesc aici. Mi-a relatat propunerile interlocutorului său. Le rezum: «Domnule, vă implor, e nevoie de ceva spectaculos. Ar fi spre binele

tuturor!» Moghadam mi-a repetat de câteva ori adjectivul folosit de către demnitarul pe care tocmai îl întâlnise: ceva «spectaculos»! Nu puteam rămâne indiferent la un asemenea mesaj, dar în situaţia în care eram, ce puteam face spectaculos? Am considerat că numai o schimbare a guvernului ar putea răspunde acestei aşteptări, un guvern căruia i-aş lăsa toată libertatea de acţiune".

Alegerea noului prim-ministru îl preocupa mult pe rege – aşa cum mi-a dezvăluit el însuşi. Era nevoie de un om de acţiune, modern şi deschis, ireproşabil din punct de vedere moral. L-am propus pe şeful meu de cabinet, Hushang Nahavandi. Economist, format în Franţa, liberal convins, om cu spirit de decizie, domnul Nahavandi fusese rectorul Universităţii din Teheran şi avea foarte mulţi prieteni în rândul intelectualilor. În fine, era gata să conducă guvernul, ceea ce, în acel climat de răzmeriţă permanentă, era un act de curaj.

Regele l-a preferat pe Jaffar Sharif-Emami. Domnul Sharif-Emami avea o mare experienţă politică pentru că prezidase Senatul şi condusese guvernul timp de cincisprezece ani. În afară de aceasta, avea foarte multe contacte în lumea clerului. Prima lui declaraţie către ţară a fost că nu mai era „acel Sharif-Emami din trecut", lucru care nu mi s-a părut foarte corect.

Schimbarea guvernului n-a avut efectul scontat şi joi, 7 septembrie, sfârşitul Ramadanului, a fost un pretext numai bun pentru o nouă manifestaţie pe străzile Teheranului. Pentru prima oară, răsculaţii au cerut plecarea regelui şi întoarcerea ayatollahului Khomeini. Cum apelul fusese lansat şi era foarte probabil ca a doua zi manifestaţiile să înceapă în toate oraşele ţării, noul guvern a decis instaurarea legii marţiale în unsprezece oraşe, printre care şi Teheranul, aflat sub comanda generalului Oveissi.

Când am aflat, am fost foarte îngrijorată şi m-am dus direct la rege să mă interesez cum aveau să fie avertizaţi oamenii asupra legii marţiale. Această lege interzicea manifestările, aşa că problema pe care mi-o puneam era una fundamentală. Dacă guvernul nu găsea o posibilitate să prevină populaţia, aceasta risca să iasă a doua zi în stradă, în mod ilegal, fără ca măcar să ştie acest lucru, şi să dea peste

trupele generalului Oveissi, care nu aveau reputaţia de a fi prea miloase. Mi s-a spus că ştirea urma să fie difuzată la radio în flash-uri speciale, din jumătate în jumătate de oră.

În realitate, informaţia n-a fost dată pe post decât începând de vineri, ce-i drept dimineaţa devreme, când însă sute de manifestanţi erau deja în stradă şi mulţi alţii nici măcar nu plecaseră acasă din ziua precedentă, aşa că nu puteau fi avertizaţi. Dar chiar dacă ar fi ştiut şi unii, şi ceilalţi, oare, ar fi rămas sau s-ar fi întors acasă? Puţini, poate, dar măcar aceia ar fi fost apăraţi. Căci vinerea aceea de 8 septembrie, „vinerea neagră" cum au botezat-o revoluţionarii, avea să fie încă o zi de nenorocire pentru ţară.

Armata, care îi aştepta pe manifestanţi în Piaţa Jaleh, în partea de sud-est a Teheranului, primise ordine stricte de la generalul Oveissi. Confruntarea era cu atât mai greu de evitat, cu cât ambele părţi erau înarmate – palestinieni în costume de camuflaj, ascunşi în mulţime şi urcaţi pe acoperişuri, trăgeau în soldaţii noştri care ripostau. Au fost o sută douăzeci şi unu de morţi din rândurile manifestanţilor şi şaptezeci din rândurile forţelor de ordine.

În aceeaşi seară, ca pentru a confirma faptul că Iranul se cufunda în cel mai cumplit coşmar, a fost un cutremur foarte violent la Tabas, în provincia Khorassan, în estul Iranului, care s-a soldat cu 2700 de morţi! Cunoşteam bine Tabasul, un orăşel clasificat drept monument istoric, a cărui restaurare o supravegheasem îndeaproan

Am avut senzaţia că mă clătinam sub ploaia loviturilor. Dumnezeule, când se vor termina toate? Citeam pe chipul soţului meu suferinţele îndurate. A considerat că în situaţia de faţă nu putea părăsi Teheranul, aşa că am hotărât să merg singură să fiu alături de sinistraţii de la Tabas. I-am mărturisit prim-ministrului intenţia, iar el m-a rugat să mai aştept puţin. Ascultându-l, mi-am dat seama că niciodată nu mai simţisem aşa de acut fragilitatea puterii şi nesiguranţa în care se afla conducerea ţării: domnul Sharif-Emami nu ştia cum voi fi primită, se îndoia de reacţiile populaţiei. În realitate, guvernul îşi pierduse simţul realităţii, era alimentat cu opiniile divergente ale politicienilor, ale militarilor şi ale clericilor. Am decolat

spre Tabas cu inima strânsă. Clericii erau deja acolo, bine organizaţi şi îşi aduseseră şi ajutoare din rândul celor conduse de Leul-şi-Soarele-Roşu. A trebuit să înfrunt nemulţumirea şi chiar furia tuturor acestor oameni care sufereau. Se lansase un zvon, evident mincinos, care pretindea că regele îi autorizase pe americani să declanşeze explozii subterane în apropierea Tabasului, ceea ce explică cutremurul… Unii oameni spuneau chiar că seismul se datorează mâniei lui Dumnezeu! Am petrecut o zi acolo, încercând să-i ajut cum puteam şi să mai calmez spiritele. Personalităţile locale au profitat de prezenţa mea acolo pentru a-şi exprima starea de confuzie în care se aflau.

În zilele imediat următoare acelei teribile vineri, manifestaţiile au continuat. Regele răspunsese favorabil cererilor de deschidere, dar acum era nevoie ca populaţia să se liniştească pentru a fi posibilă concretizarea liberalizării regimului. În dezordinea aceea, nu se putea face nimic. Or, era evident că responsabilii revoluţiei voiau să vadă aplicarea reformelor promise şi, în special, a alegerilor libere.

„E evident, va scrie regele în *Memorii*, că dacă legea marţială ar fi fost aplicată în toată rigoarea ei, tribunalele ar fi trebuit să lucreze zi şi noapte. De fapt, legea marţială n-a fost nimic altceva decât un avertisment care n-a împiedicat cu nimic instigatorii. Oamenii noştri n-au deschis focul decât asupra incendiatorilor, a jefuitorilor, a membrilor comandourilor armate”.

Ordinele date acestor comandouri plecau de la moschei şi tot acolo erau organizate şi toate legăturile. Am văzut agitatori declarând că nu exista niciun fel de compatibilitate între islamismul integrist şi socialismul de tip sovietic. Această teză surprinzătoare a fost adusă la noi de către Combatanţii poporului (Mudjahedin-e-Khalq) – ei fuseseră antrenaţi în Liban şi Libia.

În ţările occidentale, presa de stânga evoca regimul înspăimântător, care nu era cel al teroriştilor, ci cel care fusese instaurat de către poliţie şi SAVAK. Dacă e să dăm crezare acestor ziare, mai mult de o sută de mii de opozanţi se aflau încă în închisorile şahului. Realitatea este aceasta: numărul prizonierilor politici n-a fost

niciodată mai mare de 3164. În noiembrie 1978, nu erau mai mult de trei sute de prizonieri, toţi cu dosare criminale.

E clar că situaţia prerevoluţionară în care ne aflam fusese elaborată cu minuţiozitate. În oraşele cele mai importante, în care legea marţială rămăsese în vigoare, se constituiseră grupuri de hărţuire. Aceste unităţi erau dotate cu arme automate şi explozive, indispensabile panopliei de gherilă urbană.

Bineînţeles că au primit ordin să atace ambasadele şi serviciile guvernamentale. Scopul lor era să aducă ţara în pragul haosului cât mai repede posibil".

Soţul meu se interesa fără încetare, îi întreba pe unii şi pe alţii pentru a afla care erau sugestiile lor în scopul reînnodării legăturilor cu diferitele comunităţi ale ţării. Mulţi dintre interlocutorii lui îi sugerau olosirea forţei, ceea ce el refuza, spunând că un suveran nu poate deschide focul asupra propriei ţări, fără să-şi piardă legitimitatea.

În acest context s-a hotărât să se adreseze poporului cu inima mai degrabă decât folosind dovezi raţionale, pentru că manifestanţii deeniseră surzi la aceste lucruri. Regele a fost emoţionant, ajunse chiar până la a recunoaşte că a făcut câteva greşeli şi, pe moment, am avut impresia că fusese înţeles, ascultat. În realitate, atitudinea lui a fost pe loc interpretată drept un nou semn de slăbiciune. Epuizaţi de tensiunea care dura de câteva luni, nu mai eram în măsură să ne dăm seama de violenţa şi de îndârjires adversarilor noştri; întindeam mâna unor oameni care ne condamnaseră deja la moarte.

În octombrie, scriam aceste câteva rânduri într-unul din carnetele mele: „Simt că nu mai există speranţă. Trebuie să luptăm pe toate fronturile. Pe lângă faptul că situaţia s-a înrăutăţit, mai sunt şi pesimistă… şi atât de obosită… Continui să fac tot ce pot. Trebuie să fiu puternică… este singurul mod… Sunt îngrijorată pentru copii".

Şi puţin mai departe: „Trebuie să ajungem la un dialog cu oamenii. Nu există altă soluţie. Dar vor zice că noi, iranienii suntem nebuni, înfierbântaţi. Mă lămuresc. Aflu şi transmit informaţii, facem planuri. Când agitaţia va scădea, va mai exista, oare, cale de ieşire din

acest coşmar?”

Duminică, pe 5 noiembrie, mii de manifestanţi mărşăluiau prin Teheran. Distrus din cauza celor ucişi cu două luni înainte în piaţa Jaleh, regele a ordonat de data aceasta forţelor de ordine să-i supravegheze pe răsculaţi, dar să nu deschidă focul decât în caz de necesitate absolută. Rezultatul a fost că soldaţii şi poliţiştii au fost călcaţi în picioare, iar răsculaţii au distrus totul în calea lor: cinematografe, bănci, instituţii publice. Ministerul Informaţiilor a fost jefuit şi Ambasada Marii Britanii a fost distrusă aproape în întregime, de foc. Ambasada Statelor Unite, apărată de soldaţi, a fost la un pas de a avea aceeaşi soartă.

În aceeaşi seară, Jaffar Sharif-Emami şi-a dat demisia, iar suveranul i-a aprobat-o.

La mijlocul lui octombrie, rafinăria din Abadan intrase în grevă. De la Neauphle-le-Château, din suburbia pariziană în care se refugiase, ayatollahul Khomeini chema populaţia la revoltă civilă şi la grevă generală, prin intermediul mijloacelor de comunicare franceze şi al secţiei BBC în persană (guvernul francez îl consultase pe soţul meu înainte de a acorda azil politic lui Khomeini, iar regele fusese de acord, gândindu-se că acesta va fi maji puţin periculos în Franţa decât în Libia sau în Algeria). Radioul englez difuza cu zel toate mesajele lui Khomeini. „BBC-ul e vocea mea”, obişnuia A spună oaspetele de la Neauphle-le-Château. În 1941 acelaşi radio făcuse timp de opt luni campanie pentru plecarea lui Reza Khan, iar acesta chiar plecase, aşa că iranienii şi-au amintit şi au început să spună în toamna anului 1978: „Dacă BBC-ul face campanie împotriva şahului, înseamnă că a venit şi sfârşitul monarhiei”. Ţara fiind ameninţată cu o paralizie generală, regele a fost nevoit să formeze un guvern militar. În primul rând trebuia împiedicată căderea economiei şi de aceea oamenii trebuiau să se întoarcă la muncă.

Alegerea generalului capabil să evite acest pericol a fost obiectul mai multor discuţii. Unii îi recomandau soţului meu să-l ia pe generalul Oveissi, care era recunoscut pentru severitatea lui şi pe care revoltaţii îl supranumiseră „călăul din piaţa Jaleh”. Eu n-am fost de acord, dar

decizia a aparţinut regelui care îşi cunoştea bine generalii şi care acţiona întotdeauna numai în folosul ţării.

În cele din urmă, pentru a avea destul timp să ia o decizie politică, soţul meu l-a numit în fruntea unui guvern provizoriu pe Golam Reza Azhari, şeful Statului-Major General. Generalul Azhari, om inteligent şi cu o cultură excepţională, era considerat o persoană cumpătată şi deschisă dialogului. Una dintre primele lui iniţiative a fost să-l aresteze pe fostul prim-ministru, pe domnul Hoveyda, lucru cerut de mulţi, chiar şi de armată. Se gândea că procesul lui Hoveyda va elimina nemulţumirile care alimentau agitaţia.

„N-am fost foarte convins că această idee era bine fondată, va scrie soţul meu, dar domnul Hoveyda, pentru care respectul meu a rămas acelaşi, era într-adevăr una dintre ţintele favorite ale opoziţiei. De fapt, eu eram cel pe care voiau să-l lovească prin intermediul lui".

Da, soţul meu n-a fost de acord cu această arestare care l-a zguduit. Hotărârea a fost luată în cadrul unei reuniuni la care au participat mai mulţi membri ai guvernului şi înalţi responsabili ai lui. Toţi erau de acord cu arestarea domnului Hoveyda, iar mai mulţi miniştri fuseseră deja arestaţi în timpul guvernării lui Sharif-Emami şi în acelaşi timp cu domnul Hoveyda.

Regele a sfârşit prin a se supune majorităţii. Puţin mai târziu a spus că persoana cu care vorbise la telefon în timpul acelei zile era generalul Moghadam, şeful Securităţii, care îi spusese că, după părerea lui, „arestarea domnului Hoveyda era mai importantă în momentul acela decât dacă ai sau n-ai ce pune pe masă".

Prezentă la acea adunare, n-am luat cuvântul pentru a mă opune încarcerării domnului Hoveyda, lucru care îmi sfâşia inima. Mă gândeam că trebuie să facem tot posibilul pentru binele ţării care se afla în mijlocul unui uragan ce ameninţa să o distrugă. În acelaşi timp, responsabilii politici şi militari prezenţi acolo estimau că domnul Hoveyda era capabil să se apere şi să iasă cu capul sus din acel proces.

Astăzi, moartea înfiorătoare a lui Amir Abbas Hoveyda, asasinat în închisoare de către revoluţionarii islamişti, mi se pare o tragedie, dar niciunul dintre noi nu putea să-şi închipuie că detenţia lui cu scop

strict politic se va termina în felul acesta. Imprevizibilă, cruzimea istoriei nu-mi uşurează cu nimic durerea.

Sosirea unui general la conducerea guvernului a avut un efect benefic. La rafinăria Abadan a reînceput munca, manifestaţiile au încetat ca prin minune şi, timp de câteva zile, străzile Teheranului au recăpătat aspectul normal. Greva generală, ordonată de ayatollahul Khomeini pentru data de 12 noiembrie, a fost un eşec.

De-a lungul acelor săptămâni teribile, am putut să-mi dau seama cât de dramatică era influenţa acestor clerici asupra spiritelor[14]. Doi tineri militari care se raliaseră cauzei islamiştilor, sergentul Abedi şi soldatul Salamatbakhsh, au deschis într-o zi focul asupra unui grup de ofiţeri care se rugau. Am fost informată că mulţi dintre ei au fost grav răniţi (au fost treisprezece morţi şi treizeci şi şase de răniţi). M-am dus acolo imediat să-i ajut şi să-i îmbărbătez pe cât îmi stătea în putere. A fost sfâşietor. Nu pot să uit încredereaa pe care am citit-o în ochii unuia dintre acei oameni pe care l-am ţinut de mână şi care peste câteva ore avea să moară… Vinovaţii au fost arestaţi şi condamnaţi şi mi-a fost comunicat conţinutul ultimei scrisori pe care soldatul Salamatbakhsh i-o scrisese mamei sale:

„Am făcut asta din ordinul ayatollahului Khomeini şi-o să mă duc în rai. Dar nu te îngrijora, n-o să mă uit după Hurii (îngeri feminini, fecioare). O să te-aştept acolo sus".

În aceeaşi perioadă, opozanţii au atras numeroşi oameni simpli sau naivi prin publicarea unei liste care cuprindea anumite personalităţi adepte ale monarhiei (ofiţeri superiori, oameni de afaceri, politicieni etc.), spunând câţi bani scosese din Iran fiecare. Cifrele, evident complet imaginare, erau destul de extravagante pentru

---

[14] În ziua de 18 noiembrie 1978, am plecat însoţită de fiica mea Farahnaz şi de fiul meu Ali-Reza la Karbala şi Madjaf, în Irak, cele două locuri sfinte venerate de şiiţi, ca să ne întâlnim cu ayatollahul Khoi, a cărui influenţă era importantă în comunitatea şiită. M-a primit într-o cameră mică unde trăia foarte simplu şi mi-a încredinţat un inel de cornalină pentru rege, pe care erau gravate rugăciuni, cerându-mi să-i transmit că se va ruga pentru el şi pentru succesul lui în slujba islamului şi a Iranului.

a stârni populaţia. Noul prim-ministru, generalul Azhari, în încercarea lui de a dezamorsa cu repeziciune şi această nouă bombă, a publicat un comunicat prin care interzicea personalităţilor citate să părăsească teritoriul! Asta însemna că deja căzuse în cursă şi că acordase credit unor minciuni, iar efectul a fost cu adevărat dezastruos…

Răgazul care a urmat imediat după sosirea generalului Azhari la guvernare a fost de scurtă durată. La începutul lunii de doliu cu ocazia Moharram-ului, pe 3 decembrie, ţara s-a răsculat din nou. De la Neauphle-le-Château, ayatollahul Khomeini intoxicase ţara cu discursurile lui înflăcărate înregistrate pe casete.[15] Acum, în mii de case, oamenii ascultau cu religiozitate, ca pe nişte adevărate admonestaţii divine, apelurile acelui fanatic de a distruge tot, de a instaura o nouă ordine islamică. În serile stabilite de către ayatollah, la ora 20 fix, lumea începea să urce pe acoperişurile caselor pentru a striga împreună: „Allah-o-akbar" („Allah e cel mai mare!").

Pentru mine, încă din fragedă copilărie, această rugăciune avea un efect liniştitor, dar m-am gândit că de acum înainte îmi va îngheţa sângele în vene ori de câte ori o voi auzi. Oamenii care au reuşit aşa ceva, să transforme o rugăciune într-un strigăt de ură, acei oameni fac o mare greşeală faţă de religie.

Pe 10 şi pe 11 decembrie, pentru Tasua şi Ashura, zilele aniversare ale martiriului imamului Hossein, ayatollahul Khomeini a chemat oamenii la manifestaţii în întreaga tară. Încă o dată ne puneam problema felului în care trebuia să reacţionăm. Legea marţială fiind încă în vigoare, generalul Oveissi a pledat pentru interzicerea

---

[15] Tot ca o minciună a apărut într-o zi o casetă pe care era înregistrată vocea şahului care, în cursul unei reuniuni cu consilierii săi militari, dăduse ordin să se tragă asupra populaţiei şi să se păstreze în rezervă petrol pentru Israel. Am ascultat eu însămi această casetă: un imitator perfect pronunţa frazele încriminate, celelalte fiind extrase uin alocuţiunile reale ale soţului meu. Am trimis caseta într-un laborator american pentru a fi analizată, dar când dovada înşelăciunii a sosit, era deja prea târziu... Khomeini avea la dispoziţia sa mai multe linii telefonice. Casetele înregistrate la *** soseau la Teheran cu Air France sau prin Germania de Est.

manifestaţiilor în toată ţara. A anunţat că este pregătit pentru o lovitură în forţă, dar soţul meu, fidel eticii sale, a refuzat. Aşa că armata şi-a retras tancurile din centrul Iranului, afişând doar o prezenţă discretă în apropierea edificiilor publice. Mulţimea a umplut oraşul şi a scandat timp de două zile îndemnuri la răsturnarea monarhiei. Pentru prima oară s-au auzit voci printre răsculaţi care cereau instaurarea unei Republici Islamice.

„Atunci au început grevele care aveau să pună ţara în genunchi", îşi va aminti regele: întreruperi de curent mai multe ore pe zi, greve ale celor care se ocupau de transporturi, de reţeaua de apă, de petrol; după care băncile, ministerele, toate sectoarele-cheie care, unul după altul sau toate la un loc, încetau lucrul şi paralizau viaţa naţiunii aruncând în stradă mulţimi fără ocupaţie, înrăindu-i pe oameni. Se ştie că e suficient să lipsească cinci sau şase persoane dintr-o centrală electrică pentru a înceta transmiterea curentului electric. Se ştie că la fel se întâmplă şi în centrele de pompare a petrolului. Acest număr mic explică faptul că greva revoluţionarilor a putut să fie perfect coordonată.

La sfârşitul lui decembrie, generalul Azhari care era prim-ministru de numai şase săptămâni a trebuit să renunţe la funcţia lui, victimă a unui infarct. Ţara era acum complet paralizată şi la limita asfixierii: din 26 decembrie exportul nostru de petrol încetase, nu mai ieşise din Iran… nici măcar un baril de petrol.

Regele s-a gândit atunci să-l numească la conducerea Guvernului pe Gholam Hossein Saddighi, care fusese ministrul de Interne al lui Mohammad Mossadegh şi care se bucura de un mare respect din partea tuturor categoriilor de oameni. Domnul Saddighi a fost de acord, dar a cerut un răgaz de două săptămâni pentru a-şi forma guvernul, ceea ce era mult prea mult, în situaţia dramatică a ţării.

În acest context, generalii Oveissi şi Moghadam, care comandau Securitatea, au cerut să vorbească cu mine. Mi-au spus că situaţia era deosebit de gravă şi că, din punctul lor de vedere, dacă regele nu desemna un nou prim-ministru în următoarele două sau trei zile, se

temeau că revoluţionarii vor lua palatul cu asalt. Mi l-au sugerat pe Shapur Bakhtiar, spunându-mi că, după părerea lor, acesta va accepta funcţia. I-am transmis regelui propunerile lor. Soţul meu nu era împotriva acestei alegeri, liderul Frontului Naţional reprezentând facţiunea opoziţiei fidelă Constituţiei. Anumite persoane l-au abordat pe domnul Shapur Bakhtiar, dar, de la o primă întâlnire, acesta părea că nu e de acord să vină la palat. Atunci i-am propus soţului meu să mă întâlnesc eu însămi cu domnul Bakhtiar, la mătuşa mea Louise Ghotbi, care era din familia Bakhtiar. Regele a fost de acord şi am organizat întâlnirea. Eu nu-l cunoşteam pe domnul Bakhtiar, care mi-a vorbit despre lipsa de libertate şi despre corupţie. I-am atras atenţia că ţara era în mare pericol. El mi-a spus că una dintre condiţiile lui ca să accepte să conducă guvernul era să-l eliberăm pe Karim Sandjabi, unul dintre cei alături de care conducea Frontul Naţional. I-am povestit regelui discuţia noastră. Regele l-a eliberat pe domnul Sandjabi, a cărui primă iniţiativă, şi o spun aici cu mare tristeţe, a fost să-l glorifice pe Khomeini, înainte de a lua primul avion spre Neauphle-le-Château…

După ce acesta a plecat, domnul Bakhtiar a venit la palat.

„L-am primit, povesteşte soţul meu. Cred că generalul Moghadam însuşi l-a adus într-o seară la mine, la Palatul Niavaran, în afara orelor obişnuite de audienţă. Am avut o conversaţie îndelungată. Domnul Bakhtiar mi-a făcut multe demonstraţii de fidelitate faţă de monarhie şi a început să-mi arate că el era singurul capabil să constituie un guvern în perioada critică pe care o traversam. Cum s-a declarat dornic să respecte prevederile constituţionale, propunerea lui mi s-a părut acceptabilă”.

În acelaşi timp, anumite personalităţi, printre care se numărau ambasadorii Statelor Unite şi Marii Britanii, îl presau pe rege să părăsească Iranul pentru o vreme, considerând că plecarea lui ar contribui la calmarea spiritelor, şi domnul Bakhtian era de aceeaşi părere. Acest lucru s-a aflat imediat, în special în rândurile conducătorilor de armată cărora regele le-a încredinţat puterea supremă. Hărţuiţi de luni de zile, ofiţerii şi soldaţii noştri asistaseră la fuga unui mare număr de cadre din ţară şi de aceea li se părea

indispensabil ca regele să rămână la postul lui. „Dacă Maiestatea Sa pleacă, armata nu va rezista, mi-a mărturisit în particular şeful de Stat-Major, generalul Abbas Gharabaghi”.

Unii ofiţeri, printre care generalii Badrei şi Khosromdad, au propus ca regele să plece pur şi simplu pe insula Kish, până când vor restabili situaţia. Erau gata să facă orice, chiar să se sacrifice, dacă trebuia. În acelaşi timp, am primit şi eu o delegaţie de parlamentari care pledau în aceeaşi direcţie. Unii dintre membrii Guvernului, panicaţi de ideea că regele ar putea pleca, mi-au propus să înarmeze şi să ridice la luptă populaţia din regiunea lor, pentru a se opune răsculaţilor… În timpul ultimelor săptămâni, cea mai mare parte a ofiţerilor şi a guvernanţilor fuseseră ameninţaţi cu moartea, ca şi soţiile şi copiii lor. Unii dintre ei aveau să fie ucişi în primele zile ale Revoluţiei Islamice.

În sinea mea, nu credeam că plecarea regelui era soluţia pentru potolirea acestei un oarbe, care se înteţea de la o zi la alta. Soţul meu gândea că aşa ar trebui să facă dacă acest lucru evita o nouă vărsare de sânge. Oare ce se putea petrece în mintea acestui om, care de treizeci şi şapte de ani consacra poporului, ţării, fiecare clipă a vieţii sale, care muncise atâta pentru a scoate Iranul din starea de subdezvoltare şi care se vedea acum alungat cu ură? Pe de altă parte, era epuizat din cauza luptei duble pe care o dusese în tot acest teribil an 1978: public, împotriva unui adversar – ayatollahul Khomeini – cu atât mai greu de învins, cu cât nu-şi dezvăluia scopul; pe ascuns, împotriva bolii.

În ciuda acestor greutăţi din ce în ce mai puternice, profesorul Georges Flandrin nu-şi întrerupsese călătoriile la Teheran. Recitesc acum scrisorile lui către profesorul Jean Bernard, care mă fac să retrăiesc atmosfera dramatică a ultimelor noastre luni în Iran.

„Dacă o luăm cronologic, în anul 1978, după moartea domului Alam, situaţia a început să se complice, cel puţin pentru noi. Dacă vă gândiţi la ultima călătorie pe care am făcut-o împreună în Iran, vă amintiţi cu siguranţă greutăţile pe care le-am întâmpinat pentru a intra în palat, locul în care l-am aşteptat pe prietenul nostru Safavian, cei o sută de paşi pe care i-am făcut pe stradă în speranţa ipoteticei

maşini a generalului Ayadi, care trebuia să ne treacă de pichetul de gardă…

În timpul călătoriilor mele viitoare, până la sfârşitul anului 1978, acest gen de probleme şi altele încă aveau să se înmulţească. Moartea domnului Alam, urmată de cea a generalului Ayadi au avut ca efect dezmembrarea progresivă a organizaţiei pe care o serviserăm atât de bine şi atât de discret până atunci. Totuşi mecanismele de bază s-au menţinut, aşa că toate accesoriile obişnuite sosirii şi plecării noastre, cel puţin la aeroport, au rămas mereu aceleaşi, acţionând ca un automatism. În acelaşi timp, sejururile deveneau din ce în ce mai complicate, pentru că nu mai aveam acces la reşedinţa rezervată nouă şi mă cazam la hotel, unde trebuia să mă feresc să ies din camera mea. Dar cu cât evenimentele se precipitau, cu atât îmi doream mai puţin să scot nasul afară, pentru că penele de curent, manifestaţiile din stradă – la limita răscoalei uneori – făceau chiar problematice scurtele vizite pe care trebuia să le fac la palat duminica dimineaţa.

Pacientul însă rămânea mereu curtenitor, dar vizitele erau scurte şi, mai ales la ultimele întâlniri, l-am simţit extrem de încordat şi de preocupat. Din punct de vedere medical, discuţiile se învârteau în jurul neurosedativelor pe care trebuia să le ia sau nu. Prietenul nostru Safavian a fost aproape întotdeauna alături de mine în timpul acestor ultime consultaţii în Iran. Ultima mea vizită, la sfârşitul lui 1978, era cea de-a treizeci şi noua consultaţie (dintre treizeci şi cinci în Iran) a Maiestăţii Sale.

În timpul acestei vizite, pacientul a fost aproape de nerecunoscut, copleşit de o tensiune vizibilă şi care părea îngrozitoare: în dimineaţa aceea a trebuit să-l consult în timp ce asculta ştirile de la radio".

Da, regele era epuizat. Luase acum decizia fermă de a pleca, de a părăsi ţara pentru o vreme. Dar disperarea celor apropiaţi lui şi mai ales a armatei m-a emoţionat puternic, ceea ce m-a determinat să-l rog să mă lase pe mine, cel puţin, să mai rămân în Iran.

— N-o să mă amestec în nimic, n-o să primesc pe nimeni, dar o să fiu aici la palat ca un simbol al prezenţei tale.

— Nu e nevoie să devii o Ioana d'Arc, mi-a răspuns el cu tristeţe şi m-a rugat să-i rămân alături.

Venise luna ianuarie. O ninsoare bogată a început să cadă peste Teheran.

„Ultimele zile, va scrie regele, au fost sfâşietoare, nopţile au fost fără somn. Trebuia să ne continuăm munca, deşi ştiam că se apropia plecarea".

O tristeţe imensă se abătuse asupra întregului palat. Oamenii continuau să plece şi să vină, ca nişte automate. Îl surprindeam pe câte unul plângând pe ascuns. Le spuneam tuturor că urma să ne întoarcem, iar ei voiau s-o creadă la fel ca şi noi, dar pe dinăuntru aceeaşi spaimă ne îngheţa inima. Spre ce chinuri avea să ne mai poarte paşii istoria?

1. Fotografia mea preferată cu regele.

13. Iată-mă înconjurată de întreaga familie cu ocazia aniversării a şaizeci de ani, la Greenwich, în Connecticut. În jurul meu, Nur, Reza, Ali-Reza, Jasmin, Leila, Iman şi Farahnaz (de la stânga la dreapta şi de sus în jos).

PARTEA A IV-A

Plecaserăm din Teheran pe un vânt îngheţat. Când am ajuns la Assuan, pe 16 ianuarie 1979, pe la mijlocul zilei, ne-a întâmpinat o atmosferă dulce de primăvară. Preşedintele Sadat ne aştepta împreună cu soţia şi cu fiica lui pe aeroport. Ştiind ce nenorocire se abătuse asupra noastră, chiar fără să ştie de boala regelui, ne-au primit cu mare afecţiune. De-abia coborâse soţul meu din avion, că preşedintele egiptean s-a şi dus să-l îmbrăţişeze. „Simţiţi-vă ca acasă, fiţi sigur că-n aceste momente suntem fraţii şi poporul vostru".

Regele, care deja îşi exterioriza epuizarea, s-a lăsat în voia emoţiei puternice pe care o simţea. Pentru o clipă cei doi bărbaţi s-au privit în ochi cu intensitate. Apoi, Jehan Sadat m-a îmbrăţişat cu blândeţe, mi-a urat un călduros bun venit şi, cum fiica lor mi-a sărit de gât în clipa următoare, am avut sentimentul că, după atâtea luni de tensiune şi de durere, regăsesc liniştea unei familii.

Legăturile soţului meu cu Anuar el-Sadat datează din anul 1970

când, abandonând diplomaţia predecesorului său, Nasser, preşedintele egiptean şi-a anunţat intenţia de a se apropia de Statele Unite, intenţie care avea să se finalizeze cu acordul de la Camp David. Înainte de acest lucru, în noiembrie 1977, preşedintele Sadat luase iniţiativa de a merge la Ierusalim, într-o călătorie care avea să rămână istorică.

Interesat în stabilirea unei păci durabile a ţărilor arabe cu Israelul, regele a avut pe parcursul întregului an 1970 legături constante cu preşedintele Sadat, iar în primăvara lui 1975 a reuşit să convingă Israelul să restituie Egiptului puţurile de petrol din Sinai. De altfel, Iranul sprijinise tot timpul eforturile de dezvoltare ale Egiptului oferindu-i de mai multe ori un ajutor semnificativ, în special pentru deschiderea Canalului de Suez, la care a fost invitat şi Reza. În ce ce mă priveşte, am învăţat s-o cunosc pe Jehan Sadat de-a lungul întâlnirilor oficiale, în cadrul cărora, dincolo de orice diplomaţie, am devenit adevărate prietene. Toată toamna lui 1978 ne-am telefonat regulat, şi ne-a invitat prin viu grai la Assuan. „Farah, veniţi, mi-a spus Jehan cu simplitate, noi suntem aici şi vă aşteptăm". Îmi plăcea felul în care îmi pronunţa prenumele, cu acel accent arab puţin răguşit, şi astfel îi simţeam prietenia şi afecţiunea adevărată.

Dând dovadă de o mare eleganţă, preşedintele Sadat şi-a dorit ca sosirea noastră să aibă aparenţa unei vizite oficiale „normale" Astfel, foarte mulţi egipteni fuseseră invitaţi să ne întâmpine; o mulţime densă se adunase de-a lungul străzilor pe care aveam să mergem noi. Pretutindeni fluturau steagurile celor două ţări, iar oamenii aveau portrete ale regelui, aşa cum avuseseră şi la vizita noastră precedentă. În aceeaşi seară, preşedintele Sadat a dat un dineu în cinstea noastră.

Unde ne îndreptam? Cât timp avea să dureze această escală în Assuan? Preşedintele Sadat îşi dorea să rămânem în Egipt atât cât voiam şi cât situaţia o cerea. Oare puteam să facem asta, fără să-i cauzăm probleme grave cu opoziţia integristă şi fanatică? Eu nu voiam să rămân nici în Statele Unite, nici în Marea Britanie, consideram că iranienii nu vor vedea cu ochi buni acest lucru şi, oricum, mă temeam de manifestaţiile şi de insultele pe care le puteam auzi în Statele Unite

chiar sub ferestrele noastre. Măcar aici, populaţia ne primea ca pe nişte prieteni. Da, speram să mai rămânem. Recitesc aceste fraze pe care le-am scris în caietul meu pe la miezul primei nopţi petrecute în Egipt: „E groaznic să nu ai niciun program, să nu ştii unde te duci mai departe. Oare cât timp o să rătăcim? O lună? Două luni? Iar dacă nu ne mai întoarcem în Iran, unde ne ducem? Ce se va întâmpla cu copiii noştri?”

În momentul acela, toţi patru erau în Statele Unite. Cei mici, Leila şi Ali – Reza, părăsiseră Teheranul pe 15 ianuarie, cu o zi înaintea noastră, împreună cu mama, cu guvernanta Leilei, domnişoara Golrokh, şi cu un ofiţer, colonelul Hossein Hamraz, au plecat cu un C 130, un avion militar de transport. Aparatul nu era echipat pentru pasageri, aşa că au fost instalaţi în cockpit, în spatele piloţilor. Bucătarul de la palat pregătise nişte orez într-o caserolă, pe care l-au mâncat din farfurioarele de la ceştile de cafea.

Era o călătorie foarte lungă pentru un C 130. Au făcut o escală la Madrid, unde ofiţerul a coborât şi a cumpărat nişte hrană rece din aeroport. Apoi şi-au continuat drumul spre New York. De acolo au plecat la Lubbock, în Texas, unde locuia Reza, care urma de mai multe luni un curs de piloţi de vânătoare. Şi Farahnaz venise cu o lună mai devreme la Lubbock, la Reza, pentru a petrece împreună vacanţa de Crăciun. Când au aflat că noi am părăsit Teheranul, erau amândoi în Hawaii, unde îi trimisese ambasadorul nostru. S-au întors pe loc la hotel să încerce să stea de vorbă cu noi, să afle noutăţi. Apoi s-au întors la Lubbock să-i primească pe Leila şi pe Ali-Reza. Dar chiar atunci, casa în care locuia Reza a fost asaltată de ziarişti, de fotografi şi de cameramani, astfel încât oficialităţile, de teama unor manifestări de ostilitate, au hotărât să-i cazeze provizoriu pe cei patru copii la baza militară unde se antrena Reza.

Ajunşi la Hotelul Oberoi, construit pe o insulă din mijlocul Nilului, am reuşit în cele din urmă să vorbim cu copiii noştri. Eram îngrijoraţi pentru ei, dar au fost foarte curajoşi şi au încercat să ne liniştească. Cei doi mai mari îşi făceau griji pentru noi şi simţiseră clar ostilitatea manifestată la adresa noastră în Statele Unite.

„Nu veniţi aici, ne repeta mereu Farahnaz, vă vor face rău”.

Regele, care muncise toată viaţa lui, până în ultima clipă, era acum tăcut, stupefiat; medita adânc. Celor câteva persoane care îl vizitaseră, printre care fostul preşedinte american Gerald Ford, le punea aceeaşi întrebare: „De ce?” Au venit să ne dovedească prietenia lor şi să ne încurajeze cu căldură regele Constantin al Greciei şi Regina Anne-Marie. În ceea ce mă priveşte, mi-am continuat munca începută în avion: am scris, am chemat lumea întreagă în ajutorul poporului nostru. Apoi, am încercat să vorbesc la telefon cu apropiaţii noştri rămaşi la Teheran. Dar ţara era în criză, comutarea era foarte dificilă, trebuia să aştepţi ore în şir… Îmi amintesc de acel aparat roşu aflat la capătul unui fir lung, pe care ni-l dădeam unul altuia când treceam dintr-o cameră în alta.

În timpul acelor ore de confuzie totală, profesorul Flandrin, a cărui fidelitate este remarcabilă, a revenit la căpătâiul soţului meu. Uitasem de vizita lui, dar mi-am amintit totul când am dat peste scrisoarea pe care i-a trimis-o profesorului Jean Bernard.

„Maiestatea Sa plecase din ţară. Safavian mi-a spus că urma să ne întâlnim la Assuan. Era 20 ianuarie, deci trecuseră numai patru zile de la plecarea regelui din Iran. Am pornit amândoi spre Cairo în nişte condiţii mizerabile, dar acesta nu era decât începutul aventurilor prin care aveam să trec în cursul călătoriilor mele atât de diferite şi ciudate. Pentru a face ca vizita mea să fie cât mai discretă, Safavian nu pregătise nimic pentru mine, aşa că, ajuns în toiul nopţii la Cairo, a trebuit să merg cu taxiul din hotel în hotel, ca să-mi găsesc un loc de dormit. Mituindu-l cu o sumă importantă pe recepţionerul Hotelului Meridian, am reuşit în cele din urmă să obţin pentru acea noapte una dintre cabinele de baie de lângă piscina hotelului de pe malul Nilului. A doua zi, întâlnindu-mă cu Safavian, am plecat împreună cu avionul spre Assuan. Ajunşi acolo nu mai aveam decât să traversăm braţul Nilului, care ne despărţea de insula pe care se afla Hotelul Oberoi, unde locuia regele. Pentru ca noi să ajungem acolo discret, nu fusese stabilit nimic. Noi eram departe de a ne putea bucura de confidenţialitate. Un număr mare de soldaţi egipteni îşi reluaseră locurile pe toată lungimea

Nilului, iar în faţa hotelului erau militari în haine de gală, cu dolmane mari roşii, aşteptând sosirea preşedintelui Sadat: ne-am dat seama imediat că trebuia să vină şi ex-preşedintele american Ford! Aparent, nu ne mai rămânea decât să ne deconspirăm sau să plecăm. Dar făcând pe amabilul, într-un mod cam perfid, şi apreciind că engleza mea era mai bună decât a lui, prietenul nostru Safavian mi-a spus că era sarcina mea să dau telefon. Ajunseserăm într-adevăr la concluzia că singura noastră şansă era să încercăm să discutăm la telefon cu regina, singura persoană care putea să ne aranjeze întâlnirea cu regele fără să se divulge nimic. Aşa că am intrat în cabina telefonică a unui mic bistrou local şi am sunat la recepţia hotelului.

Am întrebat: „May I speak to queen Farah?" Doar atât am spus şi peste câteva clipe am auzit o voce cunoscută. Şi ea mi-a recunoscut vocea imediat şi mi-a spus: „Vai, sunteţi aici!" Am răspuns: „Da, dar suntem în faţă şi n-avem nicio şansă să traversăm..." „Trebuie să luaţi vaporul!" mi-a răspuns ea. Am remarcat că era puţin probabil să trecem de cordonul militar fără a da explicaţii. Maiestatea Sa şi-a dat seama de situaţie şi-a râs, după care a spus că va trimite pe cineva să ne caute. A venit un ofiţer egiptean pe o vedetă care ne-a escortat sub ochiul vigilent al gărzii de onoare în dolman până în holul aproape gol al hotelului. Safavian a luat imediat legătura cu iranienii de acolo, a plecat la etaj şi m-a lăsat în hol, singur cu bagajul meu de mână. Am rămas mult timp acolo, poate chiar o oră. [...] Apoi au venit după mine şi, fără să-mi spună unde mergem, m-au dus în camera Maiestăţii Sale, unde prietenul nostru Safavian ajunsese deja. Acesta este unul dintre momentele pe care mă tem să le povestesc, pentru că ele sunt legate de personalitatea intimă a acestui bărbat care se afla atunci în faţa mea. Mi-a făcut o impresie extraordinară, care m-a uimit complet. În faţa mea se afla un om care mă aştepta cu o expresie de adevărată bucurie pe chip. Am avut senzaţia că era foarte fericit să mă vadă prezentându-mă la apel, iar Safavian mi-a spus mai târziu că Maiestatea Sa se temuse să nu-l părăsească şi medicii. Mai târziu am aflat că n-a fost nevoie decât de câteva zile pentru ca „uscăturile" din rândul oamenilor lui să iasă la suprafaţă. La drept vorbind, n-am avut

mare lucru de făcut şi nu aveam nimic nou de prescris pentru tratament. Am stat de vorbă. Am avut impresia că regele verifica dacă mai puteam continua relaţia medicală, începută cu cinci ani înainte. Chipul încordat şi absent pe care-l văzusem la acest bărbat cu câteva săptămâni înainte dispăruse complet. Mi-a vorbit mai mult decât o făcuse până atunci".

Pe 22 ianuarie 1979, la numai şase zile de la sosirea noastră în Egipt, am plecat spre Maroc. Invitaţia regelui Hassan al II-lea îi luase şahului o piatră de pe inimă, pentru că nu voia să abuzeze de ospitalitatea preşedintelui Sadat. Totuşi acesta din urmă şi-a reînnoit oferta, spunând că Egiptul era mai aproape de Iran şi că astfel se putea organiza rezistenţa pe care o plănuia el. El a fost unul puţinii conducători de stat care a avut o viziune limpede asupra lui Khomeini, considerându-l de pe atunci un un impostor.[16]

Am întreţinut relaţii călduroase şi destinse cu regele Hasssn al II-lea. În afara vizitelor oficiale, i-am întâlnit pe copiii suveranului în timpul unei călătorii pe Marea Caspică. Ei îi cunoşteau şi îi apreciau mult pe copiii noştri. Bunăvoinţa lui Hassan al II-lea faţă de noi se înscria în mod clar în contextul acesta. De altfel, la aerodromul din Marrakech ne-a întâmpinat cu căldură, împreună cu soţia lui, Lalla Latifa, lucru absolut excepţional în protocolul marocan, în prezenţa ambasadorului nostru, Farhad Sepahbodi, care ne pregătise sosirea. Ne-a pus la dispoziţie o vilă frumoasă şi modernă cu o grădină mare, construită într-o oază din exteriorul oraşului, la porţile Atlasului. Acolo ne aşteptau, pentru a ne ura bun venit, mama suveranului, cele două surori şi fratele lui. De la fereastra mea puteam să văd palmierii, portocalii, măslinii şi, departe în zare, piscurile acoperite cu zăpadă ale munţilor. Acest cadru liniştit îi convenea de minune soţului meu, pe care călătoria îl cam slăbise. În ciuda poverii care-mi apăsa umerii, am

---

[16] Pe 4 ianuarie 1979, Jimmy Carter, preşedintele Statelor Unite, cancelarul german Helmut Schmidt, prim-ministrul britanic James Callaghan şi preşedintele Valery Giscard d'Estaing se reuniseră la Guadalupe, unde luaseră de accepte eventualitatea unei schimbări de regim în Iran.

fost aproape bucuroasă să-l văd aţipind. Trebuia să profit de fiecare clipă, să nu cedez anxietăţii care mă arunca uneori în abisuri fără fund.

Am început din nou să scriu şi să telefonez în Iran. Ce făcuse guvernul Bakhtiar? Ce credeau oamenii? Mai continuau manifestaţiile? În ce termeni se vorbea acum despre rege? Într-o zi am aflat că la Teheran avusese loc o mare manifestaţie regalistă şi această veste m-a umplut de speranţă. I-am povestit soţului meu care a zâmbit discret. Oare ce credea în sinea lui? Oare se mai gândea la posibilitatea unei întoarceri? Preşedintelui Sadat, care îi sugerase să cheme în Egipt avioanele noastre de luptă, îi spusese un nu hotărât, făcând doar acest simplu comentariu: „Aviaţia aparţine Iranului". Era clar că nu avea de gând să facă nimic pentru a relua puterea cu forţa, ci că aştepta, fidel principiilor lui, ca poporul să-l recheme.

Se vorbea acum de apropiata întoarcere la Teheran a ayatollahului Khomeini. Unul dintre ofiţerii care ne însoţeau i-a propus regelui să doboare avionul liderului obscurantist, pentru ca acesta să nu poată ajunge la Teheran. Soţul meu a refuzat categoric. Ideea nu era nouă pentru că ofiţerii din Aviaţie îi sugeraseră regelui acelaşi plan când încă mai eram la Teheran, iar soţul meu o refuzase şi atunci.

Pe l februarie, am aflat de la radio despre sosirea la Teheran a „îndrumătorului" revoluţiei. Am vrut să sun imediat câteva persoane de la Teheran, dar Hassan al II-lea m-a rugat să nu intervin, să păstrez tăcerea timp de două zile, lucru care a fost destul de dureros. Soţul meu a observat că prim-ministrul, Shapur Bakhtiar, a rămas la postul lui şi că armata, căreia îi încredinţase puterea supremă, a rămas fidelă guvernului. Ayatollahul va mai continua „să îndrume" sufletele? Se va dovedi repede că nu. Ignorând propunerile de deschidere ale lui Bakhtiar, ayatollahul şi-a alcătuit propriul guvern în fruntea căruia l-a numit pe Mehdi Bazargan, fost coleg al lui Bakhtiar.

Pe 7 februarie au început manifestaţiile care susţineau acest prim guvern islamic. Shapur Bakhtiar a răspuns clasificând programul lui Khomeini drept „anarhic şi medieval". Dar pe 11 februarie Consiliul Superior al Armatei s-a declarat neutru, aşa că revoluţionarii au pătruns fără nicio dificultate în cazărmi, s-au înarmat, iar soldaţii, care

fuseseră supuşi la probe aspre în tot cursul anului trecut, au început să dezerteze. A doua zi, generalii Abdol Ali Badrei şi Amin Beglari, care se pronunţaseră împotriva neutralităţii armatei, au fost asasinaţi. Devenit ţinta revoluţionarilor, Shapur Bakhtiar a fost nevoit să fugă în Franţa, unde avea să fie şi el ucis peste şase ani (pe 6 august 1991), după ce a luptat fără încetare şi cu mult curaj împotriva Republicii Islamice.

În acel 11 februarie 1979, regele şi toţi iranienii din anturajul nostru ascultau Radio Teheran în vila noastră de la Marrakech. Traversând holul de la intrare, am auzit şi eu: „Revoluţia a învins, bastionul dictaturii s-a prăbuşit". Pentru câteva clipe am crezut că noi învinseserăm. Pentru mine, noi eram cei buni şi era clar că ei erau bastionul groazei. Din păcate, ei erau cei care câştigaseră, cei răsturnaseră ultimul guvern numit de către soţul meu.

Chiar de a doua zi, am început să primim veşti referitoare la masacrele în plină strada ale ofiţerilor şi despre execuţiile ordonate de către fanaticii religioşi. Bulversat, regele s-a închis într-o îndelungată tăcere. Puţin mai târziu am vorbit la telefon cu o prietenă foarte dragă, al cărei soţ, generalul de aviaţie Nader Jahanbani, tocmai fusese executat. Insultat de un revoluţionar, generalul a avut curajul să-l pălmuiască înainte de a muri. Prietena mea plângea în hohote, iar eu, care ar fi trebuit să o încurajez, n-am făcut decât să izbucnesc şi eu în plâns. În seara aceea, pradă unei disperări adânci, am notat aceste cuvinte în caietul meu: „Nu mai am putere să lupt. Aş vrea mai degrabă să mor cu demnitate pentru ţara mea decât să mă las târâtă spre moarte de această depresie care mă cuprinde încetul cu încetul. Doamne, dacă eşti acolo sus, dă-mi putere să continui!"

Înţelegând că o pagină a istoriei fusese întoarsă şi că noi nu mai puteam spera să ne întoarcem în Iran prea curând, regele a reunit echipajul unui Boeing 707 – un echipaj militar – care ne adusese de la Teheran la Marrakech şi i-a eliberat pe membrii acestuia de orice angajament. A dat drumul şi celor de la Securitate, care voiau să se întoarcă în Iran. De altfel, toţi acei oameni îşi lăsaseră familiile acasă. Cât despre avion, voia să fie trimis înapoi în Iran. „Noi nu ştim când ne vom întoarce, dar este timpul să vă alăturaţi familiilor. Dacă aveţi vreo

problemă la intrarea în ţară, vă dau voie să spuneţi că aţi fost ameninţaţi şi obligaţi să veniţi cu noi". A ţinut acelaşi discurs şi oamenilor care ne însoţeau. Unii dintre ei au ales să se întoarcă în Iran, alţii au vrut să se refugieze în Europa sau în Statele Unite. Ajuns la Teheran, echipajului nu i s-a imputat nimic. Pilotul, fiul unui general, avea să-i întâlnească mai târziu pe cei numiţi Mudjahedin, dar mai întâi, ironia sorţii, avea să-i scoată din ţară pe cei doi foşti aliaţi ai lui Khomeini, Abal Hassan Bani Sadr şi Massud Radjavi.

Între timp, execuţiile se înmulţeau cu repeziciune în Iran, pe baza unor false procese. Au început chiar să ne cheme în ţară pentru a-l „judeca" pe rege. Oare, în contextul acesta, mai puteam continua să stăm în Maroc? Când am aflat pe 14 februarie că Ambasada americană fusese luată cu asalt de către soldaţii Revoluţiei şi ocupată timp de câteva ore, pentru a fi eliberată apoi la cererea domnului Bazargan, am înţeles că porţile exilului începeau să fie din ce în ce mai înguste pentru noi. Statele Unite, unde erau copiii noştri, pentru câtă vreme aveau să-şi mai păstreze invitaţia pe care ne-o făcuseră? Şi ce ţară ar mai fi avut curaj să ne primească, dacă noua putere iraniană îi ameninţa în felul acesta pe binevoitori, atât în Teheran cât şi în interiorul graniţelor ţării respective?

Regele, care îşi împărţea timpul între lectură, radio şi întâlniri, evita în prezenţa mea discuţiile legate de viitor. Încercam să ne încurajăm unul pe celălalt fără să lăsăm să ni se vadă propriile temeri. Forţa lui mă impresiona enorm: slăbise mult, măcinat de boală şi de această dramă care nu se mai termina, dar nu se plângea niciodată. Petreceam mult timp unul lângă celălalt; cufundându-mă în ochii lui îmi dădeam seama cât de mult îl iubeam, cât de mult sufeream văzându-l aşa. Trăisem douăzeci de ani în vâltoarea evenimentelor, iar dacă destinul ne punea acum brusc faţă în faţă, o făcea pentru a ne da ocazia să luptăm împreună şi să ieşim cu bine din această incredibilă încercare. Acest gând mă făcea să accept noul nostru mod de existenţă şi să-mi definesc comportamentul: orice s-ar întâmpla, va trebui să-l susţin şi să-l ajut din toate puterile mele pe acest om a cărui iubire îmi era atât de preţioasă.

În timpul acestor zile dificile, regele a fost foarte impresionat de vizita regelui Umberto al Italiei şi a contelui de Paris… Nelson Rockefeller, care intenţiona să vină şi el, a murit cu câteva zile înainte de data prevăzută.

În ajunul Anului Nou iranian, atât de sumbru pentru noi, sosirea copiilor în Maroc a fost ca o neaşteptată bucurie. Întâlnirea noastră a fost un moment extraordinar: plecaserăm târziu la aeroportul din Marrakech, astfel că ne-am întâlnit cu copiii la jumătatea drumului. Maşinile au oprit de o parte şi de alta a drumului, iar noi ne-am aruncat unii în braţele celorlalţi. Nu-i mai îmbrăţişaserăm pe cei mai mici, pe Leila şi pe Ali-Reza, de când plecaseră împreună cu ei din Teheran, cu două luni înainte. Cât despre Farahnaz şi Reza, de mult mai mult timp…

Am plecat pe loc din Marrakech pentru a ne instala cu toţii la Rabat, într-un palat pe care regele Hassan al II-lea ni-l pusese la dispoziţie. Aceste zile petrecute în familie în acea perioadă, când pericolele urmau unele după altele, au avut un efect extraordinar asupra moralului tuturor. Trăsăturile regelui s-au destins, l-am auzit din nou râzând, stând la taclale şi chiar jucându-se cu Leila pe aleile parcului. Am sărbătorit cei 16 ani ai lui Farahnaz şi Anul Nou. Au venit la noi şi copiii suveranului, iar într-o seară, când fratele regelui ne-a pus filmul *Rabbi Jacob* cu Louis de Funès, am avut bucuria să-l aud pe rege râzând în hohote, cum nu-l mai auzisem de mai bine de un an.

Clipe furate dramei care ne strângea inimile! Era în parcul acela o grădină zoologică micuţă şi-mi aduc aminte în special de un biet muflon care avea gâtul îndoit şi corpul puternic lovit. Departe de natură şi de libertate, copitele îi crescuseră aşa de mult, că începuseră să se întoarcă invers. Mă identificam cu el, mă vedeam în pielea lui, prizonieră de acum înainte într-un spaţiu care se îngusta în fiecare zi şi ale cărui gratii mă răneau la cea mai mică mişcare.

Alexandre de Marenches, şeful Serviciilor speciale franceze, se întâlnise într-adevăr cu soţul meu la Marrakech, pentru a-i vorbi despre riscurile la care o expuneam pe gazda noastră, regele Marocului. Erau riscuri de ordin diplomatic, bineînţeles, dar în acelaşi

timp şi de ordin particular, pentru că, după părerea domnului Marenches, ayatollahul Khomeini ordonase fanaticilor lui să-i sechestreze pe membrii familiei regale marocane pentru a-i oferi apoi la schimb contra propriilor noastre persoane… Domnul Marenches l-a informat despre aceste lucruri şi pe regele Hassan al II-lea, care i-a răspuns cu mult curaj: „E îngrozitor ce aflu, dar acest lucru nu schimbă cu nimic hotărârea mea. Nu pot să-i refuz ospitalitatea unui om care trăieşte nişte clipe tragice ale vieţii lui!”

Trebuia urgent să ne găsim un alt azil. Franţa se spălase pe mâini, estimând, după domnul Marenches, că nu ne putea asigura securitatea. La fel s-a întâmplat şi cu Elveţia, care a lăsat totuşi să se întrevadă o posibilitate viitoare de azil, şi cu Monaco, unde s-a dus fiul nostru Reza. Monaco răspunsese afirmativ la început, pentru a se dezice apoi sub presiunea Franţei. „Poate mai târziu”, au răspuns Statele Unite. Din Marea Britanie am primit încă de la început mesajul doamnei Thatcher care spunea că ne va primi numai în situaţia în care câştigă alegerile. Dar, devenită prim-ministru pe când noi ne aflam în Bahamas, nu şi-a ţinut promisiunea din cauza (ni s-a raportat acest lucru) presiunilor făcute de ministrul de Externe, Lord Carrington, şi de Anthony Parsons, ambasadorul Marii Britanii în Iran, care au convins-o că primirea noastră va produce o mulţime de neplăceri Marii Britanii.

Am avut relaţii cu cea mai mare parte a ţărilor lumii, cu unele relaţii strânse, cu altele relaţii amicale, dar acum toate ne întorceau spatele. I-am mărturisit soţului meu cât de trist şi de puţin demn de laudă mi se părea acest lucru pentru natura umană. În zilele acelea groaznice ni s-a mai ridicat moralul datorită scrisorilor pe care le-am primit. Multe dintre scrisori erau trimise de către iranieni care nu semnau de frica represaliilor, altele erau scrise de către străini care iubeau Iranul şi care remarcaseră progresele făcute de această ţară timp de douăzeci de ani. Ne mai scriau, cu titlu personal, şi suverani, şi conducători de stat. Toate scrisorile erau pline de emoţie şi de căldură.

Regele Hassan al II-lea ne pusese la dispoziţie propriul avion şi, ca să decoleze, acesta nu aştepta decât să găsim o destinaţie. Chiar

atunci am aflat că Insulele Bahamas erau de acord să ne primească, dar numai pentru trei luni.

Obţinerea în ultima clipă a acestui azil era rodul eforturilor conjugate ale celor doi prieteni ai soţului meu, Henry Kissinger şi David Rockefeller. Kissinger a acţionat pentru că era scandalizat de atitudinea administraţiei Carter cu privire la suveran. David Rockefeller s-a mobilizat în amintirea relaţiilor dintre soţul meu şi fratele lui, Nelson, fost vicepreşedinte al Statelor Unite, mort subit în timpul sejurului nostru în Maroc. Cei doi bărbaţi au reuşit să-l convingă pe preşedintele arhipelagului Bahamas să ne primească pe moment în Paradise Island, într-o vilă găsită în mare grabă.

Aşa că pe 30 martie 1979 am decolat spre Nassau, capitala Insulelor Bahamas, mama, medicul pediatru al copiilor, Liussa Pirnia, colonelul Jahanbini, responsabilul cu securitatea regelui, coloneii Nevissi, Nasseri, Hamraz, Mohammadi, Kambiz, guvernanta Leilei, domnişoara Golrokh, şi, în fine, valetul de cameră al regelui Mahmud Eliassi.

La aeroport ne aştepta un bărbat elegant, Robert Armao. Îl cunoşteam. Specialist în relaţii publice şi fost colaborator al lui Nelson Rockefeller, venise la Teheran la sfârşitul anului 1978 pentru a îmbunătăţi imaginea regelui în mintea iranienilor, pentru a le explica în ce fel această domnie a regelui a însemnat ceva pozitiv pentru ţară, în fine, pentru a încerca să reducă efectele devastatoare ale propagandei opoziţiei. În realitate, era mult prea târziu pentru a lansa orice campanie, aşa că după câteva zile petrecute lângă soţul meu, domnul Armao a plecat la New York.

Revenea alături de noi la cererea familiei Rockefeller şi a prinţesei Ashraf, dar de data aceasta pentru a ne facilita atât legăturile pe plan diplomatic cu autorităţile din Bahamas, cât şi cele pe plan material în ceea ce priveşte problemele de securitate şi cele legate de viaţa cotidiană. Tot el era cel care trebuia să menţină relaţia noastră cu guvernul american. Venise împreună cu unul dintre colaboratorii lui, Mark Morse.

Vila care fusese închiriată era foarte scumpă – numai la simpla

pronunţare a numelui nostru preţurile creşteau, se înzeceau – nu avea decât un salon şi două camere. De bine, de rău, ne-am instalat acolo. Era prea mică pentru câte bagaje aveam noi – vreo cincisprezece valize pentru toată familia – astfel că am fost nevoiţi să le depozităm în curte, sub o prelată. Pentru oamenii care ne însoţeau, am închiriat nişte bungalouri în apropiere şi camere la hotel.

Cele două luni şi zece zile pe care le-am petrecut în Bahamas s-au numărat printre cele mai negre din viaţa mea. Nu eram acolo nici de opt zile când am aflat de execuţia lui Amir Abbas Hoveyda. La sfârşitul unui proces caricatural, fostul prim-ministru a fost târât în curtea puşcăriei şi împuşcat de mai multe ori în gât şi în cap.

Această veste ne-a aruncat într-o disperare de nedescris. Regele s-a retras într-o cameră şi a plâns singur; pe mine jalea mă doborâse complet. Dumnezeule, când se vor termina ororile acestea? Am ţinut să mă întâlnesc mai târziu, la New York, cu fratele domnului Hoveyda, Fereydun, care fusese ambasador al Statelor Unite, pentru a-i spune că-i împărtăşeam durerea şi cât eram de răscoliţi de cele ce se întâmplaseră.

Autorităţile din Bahamas au fost de acord să ne primească, cu condiţia să nu exprimăm nicio opinie politică, ceea ce ni s-a părut destul de ciudat, pentru că Bahamasul nu avea niciun fel de relaţii cu Iranul. Dar cum poţi să taci când se întâmplă astfel de crime? Poţi să rămâi liniştit când unui om atât de apropiat şi cu atâtea calităţi i se întâmplă un asemenea lucru? Sub imperiul unei furii neputincioase şi disperate, i-am spus soţului meu că nu ne mai rămânea nimic de făcut decât să închiriem un vapor pe care să-l trimitem pe apele internaţionale, cu un mesaj condamnând cu cea mai mare duritate acest regim de călăi sângeroşi care se dau drept trimişi ai lui Dumnezeu!

Paris Match a dat o amploare specială tăcerii care ne fusese impuse, publicând opt zile mai târziu o fotografie cu cadavrul lui Amir Abbas Hoveyda înconjurat de asasinii lui încă înarmaţi, iar pe pagina alăturată o fotografie cu suveranul pe plaja din Paradise Island. Sugerau că regele se distra, în timp ce foştii lui colaboratori erau

masacraţi. Foarte mulţi au crezut acest lucru şi dintre scrisorile pe care le-am primit după aceea una m-a răpus, pur şi simplu. Era scrisă de către Saide, fiica generalului Pakravan, care tocmai fusese executat. Această femeie, distrusă de durere, mi-a scris că în timp ce noi ne distram pe plaja din Bahamas, tatăl ei fusese ucis… Mai târziu, Saide a venit în vizită la rege, la Cairo, cu puţin timp înainte de moartea lui. Am primit-o şi eu, emoţionată de gestul ei.

Copiii n-au mai plecat după ce am părăsit Marocul; nu puteam să-i ţinem la noi, aşa că le-am închiriat nişte bungalouri. Pentru că aniversarea lui Reza cădea chiar atunci, am hotărât, în ciuda situaţiei, să-l sărbătorim cum se cuvine. Povestesc acest lucru pentru că exprimă foarte bine starea de spirit în care ne aflam. Am cumpărat toate cele necesare şi le-am depozitat în căsuţa aceea în care trăiam, după care m-am hotărât să mă îmbrac de sărbătoare. Mama a încercat să mă ajute. Sigur că, fără să-şi dea seama, când m-a văzut ieşind din camera mea mai elegantă decât într-o zi obişnuită, mi-a şoptit: „Încearcă să nu râzi prea tare şi să nu pari prea fericită, ca să nu faci impresie proastă”. Cuvintele ei mi-au dat lovitura de graţie Am muncit din răsputeri să organizez aniversarea băieţelului meu şi chiar acest lucru, chiar şi acest lucru îmi era interzis! Cum putea bănui chiar propria mea mamă că aş fi fost în stare să fiu fericită în mijlocul acelui coşmar? Am fost atât de supărată, că m-am întors imediat şi m-am închis în camera mea şi am luat un calmant. Când au venit copiii şi au bătut la uşă, n-am fost în stare să ies.

Viaţa devenise o povară insuportabilă. Zi şi noapte, frica îmi strângea inima şi ştiu că şi regele, chiar dacă nu se plângea niciodată, suferea acelaşi calvar. Când îl vedeam pe omul acesta, care a fost atât de activ toată viaţa lui, încercând să supravieţuiască alături de doamna doctor Pirnia şi de mama, mi se frângea inima. În plus, boala lui care se agrava de la o zi la alta îl epuiza. Noaptea mă rugam să adoarmă şi când îl auzeam respirând regulat mă dădeam jos din pat. Nu mai reuşeam să adorm. Ieşeam să fumez sau să mă plimb în sus şi-n jos prin curţi minuscule, în care erau depozitate bagajele noastre. Aşteptam primele licăriri ale zilei pentru a mă arunca în piscină.

Atunci înotam, înotam cu nervozitate să-mi mai recapăt din energia pierdută. În ciuda acestui coşmar fără sfârşit, pentru a avea putere să rezist şi să-i ofer suveranului, ca un ecou la curajul lui, imaginea unei femei rămase în picioare, îmi aduc aminte că la radio se difuza tot timpul cântecul Gloriei Gaynor, *I will survive* şi mă agăţam de acele cuvinte ca să nu mă prăbuşesc.

Prinţesa Ashraf i-a scris preşedintelui Carter şi i-a cerut să ne primească. Armao i-a arătat regelui scrisoarea, iar acesta, din fericire, n-a fost de acord să fie expediată. Nu trebuia să ne coborâm până într-acolo, încât să ne rugăm de preşedintele Carter.

Recitesc aceste cuvinte pe care mi le-am notat în caiet: „Oare ce-o să facem noi, pierduţi în mijlocul oceanului, fără ţară? Stau pe o dună de nisip aproape de apă. Totul este foarte liniştit, foarte frumos. Nu mai e mult până la asfinţit, se aud ţipetele pescăruşilor. Mi-aş dori să găsesc cuvinte pentru a-mi exprima durerea, în acelaşi timp, mă simt ruşinată, mă gândesc la cei doi soldaţi americani care stau în spatele meu, nemişcaţi, încercând să-mi asigure paza şi mi-e teamă că se plictisesc. Mă gândesc la Iran şi suferinţa mă sufocă. Cum s-a putut ajunge aici? Moarte, sânge, frică… şi toată liniştea asta! Nicio voce nu se ridică să denunţe ororile! Unde sunt ziariştii, artiştii, organizaţiile mondiale care erau aşa de îngrijorate în legătură cu drepturile omului în Iran? Unde au dispărut studenţii care defilau pentru libertatea cuvântului, pentru democraţie? Bieţii copii! S-ar spune că un linţoliu negru s-a lăsat peste tinerii noştri.

Am aflat astăzi că Statele Unite nu vor să ne primească. Mexicul nu ne-a răspuns încă. Dar în Mexic n-ar fi prea simplu pentru copii deoarece ei nu vorbesc spaniola… Nici Canada n-a răspuns încă, ei fiind în toiul alegerilor. Mai rămâne Anglia, alegerile se apropie, se va şti în câteva săptămâni… Doamne, ce se va întâmpla dacă lumea întreagă va spune nu?

Nu trebuie să mai ascult radioul şi nici să citesc ziarele. E monstruos ce se petrece, îi ucid pe cei mai buni, pe cei care şi-ar fi dat viaţa pentru binele tuturor, pe soldaţi, pe intelectuali, pe profesori… Ţările lumii, înainte atât de prompte în a-l critica pe soţul meu, tac.

Numai Elveţia şi-a exprimat indignarea".

Marea Britanie, la rândul ei, ne-a anunţat prin intermediul ambasadorului la Teheran, Denis Wright, care a făcut special o călătorie în Bahamas, că prezenţa noastră nu e dorită pe teritoriul ei. Sir Denis – mi s-a spus – era de nerecunoscut, se deghizase – mustaţă şi pălărie – probabil de frică să nu fie interpelat de către ziarişti şi să nu fie nevoit să spună scopul misiunii sale. În timp ce capitalele ne întorceau spatele una câte una, de peste tot primeam scrisori emoţionante. Persoane pe care nu le întâlnirăm niciodată ne ofereau găzduire în Canada, în Mexic, în Germania… Oameni de categorie medie ne deschideau uşa casei lor. Scrisorile acestea rămăseseră singura noastră bucurie.

În mijlocul acestei nenorociri care se abătuse asupra noastră, vestea că Sadegh Khalkhali, cel care îl ucisese pe Hoveyda, ne condamnase la moarte, ne-a făcut să zâmbim cu tristeţe. Perspectiva morţii ni se părea mult mai puţin dureroasă decât să aflăm în fiecare zi că încă unul dintre cei pe care îi iubeam fusese ucis de mâna sângeroasă a lui Khalkhali, care în acel an 1979 povestea cu mare satisfacţie: „În anumite nopţi, camioanele transportau de la închisoare cam treizeci de corpuri, dacă nu chiar mai multe", arăta adevărata faţă a Revoluţiei Islamice. Khalkhali declara că intenţiona să trimită ucigaşi după noi, iar între timp a promis o recompensă de şaptezeci de mii de dolari celui care îl va omorî pe soţul meu. Mai târziu a adăugat la „oferta" lui şi această frază: „Dacă Farah îl omoară, ea va beneficia în afară de bani şi de o amnistie şi se va putea întoarce în Iran".

Totuşi, în noaptea aceea, câţiva prieteni şi-au făcut simţită prezenţă. Regele Hussein al Iordaniei a avut eleganţa de a ne transmite prin intermediul generalului Khamach un mesaj de prietenie şi de încurajare. Ne-au sunat şi regele Baudouin şi regina Fabiola, ca şi regina Sirikit a Thailandei. Vechi prietene din copilărie, dintre cele mai credincioase, au venit să ne asigure că vor fi alături de noi întotdeauna, indiferent ce se va întâmpla.

Apoi boala regelui s-a agravat şi profesorul Flandrin, care îl văzuse de două ori în Maroc, a fost de acord să vină şi la Paradise

Island.

Încă o dată, citez din scrierile lui adresate profesorului Jean Bernard:

„În cursul primei mele vizite, situaţia regelui mi s-a părut stabilă, dar, peste câteva săptămâni, bolnavul a descoperit o formaţiune subclaviculară. Încă de la telefon diagnosticul nu era greu de prevăzut şi am plecat acolo cu toate instrumentele de care aş fi avut nevoie pentru a face un tratament chimioterapeutic. Aveam pe o adenogramă diagnosticul de limfom cu celule mari. Am avut o discuţie legată de tratament şi poate că vă mai amintiţi că v-am sunat atunci să vă cer părerea.

În ciuda celor ce s-ar fi putut spune mai târziu, am avut siguranţa că pacientul era perfect conştient de starea sănătăţii lui. Eram obligat să i-o expun în toată cruzimea ei: consecinţele terapeutice pe care i le explicam meritau într-adevăr ca el să înţeleagă cu adevărat motivele acestei intensificări a tratamentului şi ale schimbării mele de atitudine. Aşa că i-am explicat că, în momentul acela, orice doctor l-ar sfătui să meargă într-un centru specializat, bine echipat, pentru a-şi face o biopsie a ganglionului căruia tocmai îi făcusem o puncţie, nişte investigaţii radiologice şi, foarte probabil, o laparotomie cu splenectomie, iar toate acestea înainte de demararea unei polichimioterapii completate cu o radioterapie. O altă variantă era să facă trei cure de polichimioterapie, fără să mai piardă timpul cu investigaţiile, şi să facă bilanţul leziunilor după aceste trei luni; apoi splenectomie şi radioterapie complementară pe locul sindromului Richter care tocmai fusese descoperit.

Situaţia devenea pentru mine greu de controlat pentru că de acum înainte intra în discuţie şi latura personală. Maiestatea Sa mi-a cerut pe loc, perfect conştient şi în deplină cunoştinţă de cauză, să risc şi să încerc a doua soluţie. Motivul care îl determina să aleagă aceasta variantă era dincolo de problema de sănătate şi mi-a spus aşa: „În condiţiile în care toţi ofiţerii credincioşi ţării mele sunt ucişi, nu am voie să-i neliniştesc şi eu dezvăluindu-le starea mea de sănătate.»

Mi-a mai cerut aceste trei luni şi mi-a promis că, după cele trei

cure lunare de chimioterapie pe care voiam să i le fac, va face public totul pentru a intra pe calea normală a exerciţiului medical. A fost impresionant s-o văd chiar pe regină fiind de acord cu această hotărâre, conştientă şi ea de motivele soţului ei. Trebuie să mărturisesc că n-am luptat împotriva dorinţei pacientului şi că nu am făcut-o mai ales pentru că strategia adoptată avea de partea ei argumente solide şi avantaje [...].

Maiestatea Sa Regina a reuşit să-şi depăşească frica şi în cursul unei lungi discuţii mi-a spus că până la urmă eu eram cel care trebuia să hotărască. A trebuit să aibă curajul să accepte faptul că necesitatea de a prelungi secretul îi impunea să apeleze numai la mine, la conştiinţa mea şi la consecinţele presupuse ale problemei. Vă puteţi închipui cu uşurinţă dificultatea în care se aflau acele persoane care, în alte circumstanţe, ar fi putut să beneficieze de cele mai înalte competenţe medicale.

Aşa că am început să aplic tratamentul polichimioterapeutic în perfuzie, în condiţii materiale proaste, ajutat numai de Maiestatea Sa Regina pe post de infirmieră. Mi-am continuat obişnuitele mele controale biologice cu materialul şi cu microscopul care îl urmaseră pe rege încă de la Teheran. Constituţia robustă a pacientului i-a permis să suporte bine începutul tratamentului. Pentru a face perfuziile din prima şi a opta zi ale fiecărei luni de tratament, a trebuit să merg la două săptămâni la Nassau, încercând mereu în acest interval să păstrez o aparenţă de prospeţime şi renaştere la Paris..."

Cu trei săptămâni înainte de expirarea vizelor noastre, autorităţile din Bahamas ne-au anunţat că nu intenţionau să ni le reînnoiască. Spre ce destinaţie să pornim? Cancelariile ne refuzau una după alta. Numai Anuarel-Sadat ne-a repetat invitaţia cu curaj, mărturisind cât de milă îi era de „toţi acei oameni cărora le e atât de frică, încât nu au curaj să ne ofere un refugiu". Dar preşedintele Sadat tocmai semnase acordul de la Camp David, în dezacord cu o mare parte a lumii arabe, iar soţul meu a considerat că are destule greutăţi şi fără noi.

În cele din urmă, la cererea lui Henry Kissinger, ne-a oferit azil

Mexicul. Regele îl întâlnise şi îl apreciase pe preşedintele José Lopez Portillo încă de pe timpul când era ministru de Finanţe şi, în mod sigur, în hotărârea lui au contat mult şi aceste legături vechi. În acelaşi timp am avut senzaţia că Mexicul voia să dea cu această ocazie o lecţie de etică politică Statelor Unite.

Robert Armao, care în tot timpul şederii noastre în Bahamas şi-a dat osteneala pentru a ne uşura situaţia, a plecat imediat spre Mexic în căutarea unei case potrivite pentru noi. „Timp de doi ani, avea să-mi mărturisească el mai târziu, n-am trăit decât pentru şah. Am alergat prin toată lumea să-i găsesc un cămin. Alergam la Paris cu Concorde să ajung la o cină, mă întorceam a doua zi de dimineaţă pentru a sări apoi într-un alt avion şi a mă duce să mă întâlnesc cu el. Nu trecea o oră fără să-l văd. Eram lângă el dimineaţa când se scula şi seara când se culca". De data aceasta, colonelul Jahanbini, care ameninţările cu moartea suveranului îl neliniştea din ce în ce mai mult, l-a însoţit pe Armao; voia să se asigure de condiţiile de siguranţă ale următoarei noastre reşedinţe.

Cei doi s-au hotărât la o vilă din Cuernavaca, în sudul Mexicului, plasată perfect în capătul unei alei care se înfunda, ceea ce facilita supravegherea.

Pe 10 iunie 1979, la cinci luni după ce plecaserăm din Teheran, ne-am îmbarcat pentru a merge în cea de-a patra ţară a exilului nostru.

Venind din Bahamas unde suferisem din cauza îngustimii locului şi a multiplelor neplăceri, am fost plăcut surprinşi de noua noastră reşedinţă. Aceasta era înconjurată de o grădină tropicală, care o apăra de priviri indiscrete şi care putea să le adăpostească şi pe cele câteva persoane din suita noastră. Totuşi, nelocuită de multă vreme, casa era roasă de umiditate şi am descoperit cu groază câţiva scorpioni pe perete… Acest lucru nu l-a deranjat pe rege, care a exclamat în timp ce o vizita: „În fine, vom putea să trăim din nou!"

A şi demonstrat că era convins de ceea ce spunea, începând, chiar de când s-a instalat acolo, să-şi scrie *Memoriile*. Era un exerciţiu de curaj pentru un om în situaţia lui: puterea lui scăzuse considerabil şi nu dispunea de niciun document pe care să-l consulte. Cât despre

posibilitatea de a se întâlni cu foştii lui colaboratori – măcar cu cei care erau liberi – era imposibil de realizat. În afară de câteva persoane, oamenii nu voiau să aibă de-a face cu nişte refugiaţi, fugeau de noi ca de moarte, ştiind că în orice colţ al lumii puteau fi loviţi de către asasinii din Teheran.

Cât despre mine, m-am apucat să învăţ spaniola. Doamna doctor Pirnia m-a ajutat în încercarea mea şi a chemat un profesor. Donde esta la embajada americană! Aceasta era prima frază din manual şi am fost de acord că istoria face câteodată nişte glume la care nici măcar nu te poţi gândi… Îmi doream de mult să învăţ această limbă şi Mexicul părea să fie dispus să ne ofere ospitalitate pe o perioadă îndelungată. Astfel, şi eu, şi soţul meu ne-am reluat activităţile intelectuale, independente de agitaţia cotidiană şi, într-adevăr, acest lucru ne-a dat senzaţia că începeam din nou să trăim.

De mai multe ori am fost invitaţi la cină la cutare sau personalitate din Cuernavaca: lucru care a contribuit şi el puţin la normalizarea situaţiei noastre. Chiar ne-am încumetat să facem nişte excursii turistice, curioşi să descoperim această ţară în care venisem într-o vizită oficială cu câţiva ani înainte. Plăcerea furată a unei plimbări împărtăşite, ce părea a fi smulsă destinului! Emoţia de a-l vedea pe soţul meu zâmbind şi bucurându-se de căldura aerului! Îmi amintesc în special de vizita noastră la Oaxaca şi de piramidele de la Teotihuacán, lângă México City.

Dând dovadă de mult curaj, regele a început să disimuleze suferinţele şi epuizarea în care îl ţinea boala. Când făcea baie, mă aşezam şi eu într-un colţişor şi stăteam de vorbă. Povesteam bineînţeles despre ce se mai întâmpla şi despre viitorul copiilor noştri: încercam să fiu în mod constant optimistă, puternică, să-i demonstrez că eram convinsă că aveau să vină şi zile mai bune. Niciunul din noi n-a pronunţat niciodată cuvântul „cancer", astfel că puteam şi unul, şi altul, dar mai ales unul faţă de celălalt, să ne întreţinem iluzia unei ipotetice şi apropiate însănătoşiri. Dar într-o seară, el a strecurat un cuvânt tabu într-una din frazele lui. Să se fi dat de gol sau s-o fi făcut intenţionat pentru a mă avertiza că ştia că nu mai are de ce să spere? Şocul odată

trecut, i-am mărturisit convingerea mea că va avea puterea să învingă boala, chiar dacă ar fi vorba despre cancer, iar el a avut generozitatea să mă aprobe.

Printre altele, am început să ne uităm la diferite case în perspectiva de a rămâne mai mult timp în acest Mexic, aparent insensibil la ameninţarea de răzbunare a fanaticilor din Teheran. Aceste vizite sunt dovada că soţul meu credea în viitor, că pofta lui de viaţă era în continuare puternică, iar acest lucru a însemnat mult pentru mine, cu toate că m-a şi deprimat serios în acelaşi timp. Văzându-l pe omul acesta care a condus vreme de patruzeci de ani destinul Iranului comparând bucătării şi cercetând dulapuri, m-am întristat foarte tare. În afară de aceasta, îl mai lăsau să şi aştepte înainte să intre în casă. Nu arăta nicio supărare, era impasibil, stătea drept, ca de obicei, dar toate aceste lucruri mă îmbolnăveau.

Din fericire, copiii au venit din nou la noi pentru câteva zile. Nu ştiau nimic despre boala tatălui lor şi am trăit clipe tandre şi dulci, uitând nefericirea care ne ameninţa din toate părţile. Acestea au fost ultimele noastre momente de plenitudine familială, pentru că agravarea brutală a stării de sănătate a regelui m-a obligat să-i informez imediat despre felul în care stăteau lucrurile. În septembrie cei trei copii mai mici aveau să intre la şcoala în Statele Unite (Reza studia deja Ştiinţe Politice şi Literatură Engleză la Universitatea din Massachusetts). Pregătirea pentru şcolarizarea lor n-a fost deloc uşoară. În mai plecaseră din Bahamas împreună cu mama şi cu câţiva ofiţeri, pentru a se muta în apartamentul prinţesei Ashraf în New York. Le luasem un profesor de engleză pentru a putea să urmeze cu uşurinţă cursurile în această limbă, ca şi un profesor de persană. Între timp, Robert Armao s-a ocupat să le găsească şcoli, ceea ce a fost o nouă încercare pentru el. Şcolile îi acceptau, după care se deziceau, explicând că părinţii elevilor de acolo erau îngrijoraţi pentru siguranţa copiilor lor… Era crud pentru cei trei micuţi: vizitau şcolile, se bucurau că fuseseră acceptaţi, după care descopereau că nu-i dorea nimeni, că fugeau de ei ca de boală. În cele din urmă am reuşit să-i înscriem pe fiecare într-o şcoală.

A venit la noi la Cuernavaca şi Richard Nixon. A discutat mai multe ore cu soţul meu şi, dincolo de cuvinte, fidelitatea ex-preşedintelui Statelor Unite l-a emoţionat pe soţul meu, atunci, în situaţia în care lumea întreagă ne întorcea spatele. Henri Kissinger şi soţia lui, Nancy, ne-au vizitat şi ei în Mexic.

Ne-a telefonat de la Paris şi Shapur Bakhtiar. Reuşise să plece nevătămat din Iran. Eram la masă când ne-a sunat. Regele a refuzat să stea de vorbă cu el. „Vrei să vorbesc eu?" l-am întrebat. „Cum vrei". Fostul prim-ministru mi-a mărturisit că avea de gând să se lupte cu clerul care pusese mâna pe ţară şi m-a rugat să-i transmit regelui respectul lui.

Pe la începutul verii, Sadegh Khalkhali a anunţat că ucigaşii lui erau în drum spre Cuernavaca. Se aştepta ca Mexicul să reacţioneze într-un fel sau altul şi totul să se sfârşească printr-o neînţelegere dramatică. Într-o zi, Reza, care avea poftă să piloteze, a plecat la un aeroclub cu Mark Morse, colaboratorul lui Robert Armao. O oră mai târziu, zgomotul elicopterului lui a dat alarma generală în jurul vilei, când noi tocmai mâncam în grădină.

Ipoteza unui comando aerian fusese în mod normal luată în calcul, aşa că, de cum a apărut elicopterul, oamenii de la Securitate au început să tragă în el. Dar în elicopter nu era vreun ucigaş, ci era fiul nostru care cobora încet spre noi, făcându-ne semn. Înţelegând ce nenorocire se putea întâmpla, am alergat spre oamenii de la Securitate, strigându-le să nu mai tragă. Între timp, un glonţ ricoşase deja pe tabla elicopterului… Mark Morse a confirmat că a auzit clar zgomotul impactului, dar că s-a gândit că era vorba despre o buclă de la centura de siguranţă. Dumnezeule, ce coşmar am fi trăit dacă glonţul şi-ar fi atins ţinta? Prost informat, Sadegh Khalkhali avea să afirme de atunci înainte că el fusese cel care trimisese un comando la bordul unui elicopter.

Regele îşi scria de mai bine de trei luni *Memoriile*, când a început să se simtă din nou rău. Profesorul Flandrin, care venise deja la Cuernavaca să-i administreze cea de-a doua cură de chimioterapie, urma să revină mai târziu, să i-o aplice şi pe ultima. În aşteptarea lui,

i-am chemat pe medicii din partea locului care, neştiind nimic despre boala soţului meu, au crezut că era vorba despre o criză de malarie. Suveranul a primit un tratament potrivit, dar starea lui nu s-a ameliorat aşa că Robert Armao, care se simţea responsabil de sănătatea lui, dar care nu ştia nici el nimic despre boală, a avut iniţiativa să cheme la Cuernavaca un doctor american specialist în boli tropicale, domnul Benjamin Kean. Sosirea lui Benjamin Kean, care era animat numai de intenţii bune, n-a făcut altceva decât să prelungească perioada de confuzie a diagnosticelor care avea să sfârşească prin ceea ce profesorul Flandrin va numi mai târziu „catastrofă în lanţ".

Medicul american a respins ideea de malarie în favoarea unei probleme a pancreasului. Regele avea dureri puternice în zona coastelor, şi a considerat că era indicat să i se ia o probă de sânge, ceea ce soţul meu a refuzat formal. El avea toată încrederea în domnul Flandrin şi nu era încă dispus să dezvăluie secretul adevăratei sale boli. Atunci, doctorul Kean a plecat la New York, evident nemulţumit şi intrigat de rezerva pacientului.

L-am chemat imediat pe doctorul Flandrin şi îl las pe el să relateze în ce condiţii am fost duşi la New York Hospital, în loc să mergem la spitalul din México, aşa cum ne-am fi dorit soţul meu şi cu mine.

„Când am ajuns, va scrie mai târziu doctorul Flandrin în scrisorile lui către profesorul Jean Bernard, nu mi-a fost adusă la cunoştinţă vizita doctorului Kean. N-am aflat despre ea decât mult mai târziu. După ce am discutat cu pacientul şi cu Maiestatea Sa Regina în legătură cu modificarea situaţiei medicale, am stabilit că spitalizarea se impunea fără întârziere. Acest lucru se petrecea într-o duminică sau într-o luni, cel puţin aşa cred. Joia sau vinerea următoare, Maiestatea Sa trebuia să plece la New York. Scurta săptămână dintre aceste două date a fost plină de evenimente. Istoria care tocmai se scria în acest moment crucial a scos acum foarte bine în evidenţă bătăliile politice „interamericane", separând ceea ce era în plan secundar, de ceea ce nu era acum decât o discuţie strict medicală. Prima problemă pe care am dezbătut-o a fost aceea a locului de spitalizare. Evocând posibilitatea

eventuală a plecării în Statele Unite, am primit următorul răspuns foarte clar din partea Maiestăţii Sale: «După tot ce mi-au făcut oamenii aceia, ar putea să mă roage şi în genunchi, că tot nu m-aş duce». Era luni; joia următoare, seara, se hotărâse să meargă în Statele Unite! Cred că nu mai putea controla toate argumentele acestei hotărâri şi că decizia lui iniţială a trebuit să pălească în faţa argumentelor care o învingeau.

Aşa că luni s-a hotărât că trebuia să mă asigur de toate mijloacele materiale care existau în México! Am plecat imediat să fac acest lucru împreună cu o persoană din anturajul regelui. Am dormit în México, unde am fost condus să-l cunosc pe şeful spitalelor, pe doctorul García. I-am spus care era problema mea şi l-am rugat ca, măcar o vreme, să nu întrebe despre identitatea pacientului. Am dorit apoi să aflu care erau condiţiile de spitalizare a unui bolnav într-o stare acută, care avea nevoie de măsuri speciale de securitate şi de toate facilităţile moderne ale ştiinţei medicale: de investigaţy radiologice, chirurgicale şi de cele mai bune condiţii de radioterapie. M-am folosit de numele dumneavoastră pentru a-l face să asculte acest mesaj atât de dificil. Doctorul García m-a primit în după-amiaza aceea de luni în biroul lui de consultaţii şi n-a părut nici uimit, nici curios; nu mi-a respins pe loc cererea şi mi-a dat întâlnire a doua zi la spital, într-o anexă micuţă despărţită de corpul central al spitalului. Condiţiile de securitate mi s-au părut acceptabile, pentru că anexa aceea părea practic goală. Singurul inconvenient era acela de a nu avea un aspect exterior modern. Am vizitat ansamblul instalaţiilor tehnice şi am insistat în special pe problema echipamentului de radioterapie, după părerea mea, crucial pentru strategia pe care aveam s-o adopt. Am avut ocazia să stau de vorbă chiar cu radioterapeutul mexican, pregătit în Canada şi care îmi oferea toate garanţiile lui. Mi se părea rezonabil.

M-am întors deci la Cuernavaca şi am făcut un raport pozitiv în legătură cu condiţiile existente în México. Câteva persoane din suita regelui s-au dus şi ele la spital pentru a analiza condiţiile de securitate, găsindu-le satisfăcătoare. Cu acordul pacientului, l-am sunat pe doctorul García, i-am dezvăluit identitatea bolnavului şi l-am rugat să

vină la Cuernavaca pentru o consultaţie. Am consulat împreună pacientul şi a ajuns la aceeaşi concluzie: diagnostic etiologic de icter obstructiv febril. Trebuia acţionat cât mai repede, pentru a evita o intervenţie chirurgicală. Situaţia rămânea încă – medical vorbind – destul de simplă în acel moment, dar cele ce au urmat au demonstrat că era ultima dată când puteam spune acest lucru.

Foarte repede mi-am dat seama că echipa americană nu era foarte încântată de ideea rămânerii în Mexic. I-am adus toate argumentele mele lui Bob Armao, căruia i-am explicat că toate condiţiile materiale din México mi se păreau convenabile şi suficiente. Personal, n-am încercat să apăr Mexicul faţă de Statele Unite, ci am răspuns pur şi simplu la întrebarea care mi se pusese: „Se poate rămâne în México?" La care am răspuns: „Da, se poate". Armao mi-a spus: „Pentru un asemenea bolnav nu e suficient să se poată, trebuie să fie cel mai bun loc şi numai în Statele Unite există".

Mi s-a confirmat repede că Armao adusese între timp suficiente argumente pentru a-l convinge pe rege să plece în Statele Unite, în ciuda hotărârii ferme pe care o luase zilele trecute. Mi s-a adus la cunoştinţă că era pe cale să se hotărască să plece în Statele Unite. Considerându-mă în continuare investit cu putere de decizie medicală, am vrut să ştiu cărei echipe medicale aveau de gând să i se adreseze (nu ştiam nimic despre prima vizită a doctorului Kean, dar nu mă îndoiam că luaseră deja în calcul câteva opţiuni). Mi se părea evident că trebuiau să aibă o echipă medicală renumită, capabilă să folosească o experienţă bogată în tratarea terapeutică a acestui lipom sever care ar fi putut fi cauza exactă a complicaţiei de moment. Am vorbit despre două posibilităţi: pe Coasta de Vest (S. Rosenberg) şi pe Coasta de Est (E. Frei). Am discutat la telefon pentru a vă cere părerea şi m-aţi sfătuit ca, în situaţia în care regele se orienta spre New York, să-l contactez pe Burchenal. În cele câteva ore care îmi mai rămăseseră, am încercat să acţionez independent de Armao şi să contactez la telefon acele personalităţi. N-am reuşit să vorbesc direct cu ei şi n-am putut să las un mesaj explicit, ci i-am rugat să mă sune. Totul se desfăşura într-adevăr foarte repede pentru că a fost anunţată vizita unui medic

din New York: era doctorul Benjamin Kean (a doua oară), dar despre care mi-au vorbit ca şi cum ar fi venit pentru prima dată.

Am discutat cu domnul Kean manifestându-mi uşor mirarea şi, după ce am aflat ce specializare avea, am protestat, spunând că nu de un specialist în boli tropicale aveam nevoie şi că nu eram de acord să renunţ la sarcina mea pentru a o lăsa pe mâinile lui. Mi s-a spus că doctorii pe care îi chemasem eu nu puteau veni, dar că acesta era unul dintre asistenţii lor; am verificat şi aşa era. În faţa protestelor mele mi-au dat toate asigurările verbale promiţându-mi că, de cum vor ajunge la New York, vor chema specialiştii. Cu cât vorbeam mai mult cu Kean, cu atât eram mai stupefiat: acest om care avea să preia controlul asupra situaţiei nu stăpânea, după părerea mea, suficient de bine hematologia şi oncologia modernă. Toate aceste lucruri mă făceau să fiu nervos şi pesimist. Din punct de vedere medical, consideram necesară extirparea limfomului care cădea din zona subclaviculară şi care trebuia căutat undeva la nivelul subdiafragmei, toate acestea provocând o citopenie care avea să tulbure aplicarea chimioterapiei. Din punct de vedere tactic, eram capabil să fac nişte previziuni destul de nefericite. Înţelesesem în sfârşit politica aleasă de Armao-Kean, care mă eliminase complet şi nu-mi lăsa niciun fel de şansă de a acţiona. La aceasta se adăuga amărăciunea de a şti că decizia Statelor Unite nu corespundea voinţei iniţiale (şi fără îndoială nici deciziei din adâncul sufletului) a Maiestăţii Sale. În cele din urmă, când am aflat că urma să meargă la New York Hospital pesimismul meu s-a accentuat. Ţineam minte şi acum circumstanţele penibile ale confruntărilor mele cu anumite persoane din acel spital, din momentul în care am fost obligat să-l trimit acolo pe domnul Alam.

Când am aflat că destinaţia era New York Hospital, eram lângă patul regelui. I-am spus reginei care era părerea mea. A luat imediat cuvântul şi a spus:

«Doctorul Flandrin consideră că…» şi a repetat cuvintele mele. Kean şi Armao, care erau şi ei de faţă, mi-au dat toate asigurările verbale posibile; mi-au spus că acel spital a fost ales doar din dorinţa de discreţie maximă etc. Şi că va fi însărcinată cu problema aceasta

numai echipa medicală pe care o voi alege eu.

Erau multe de discutat. Ceea ce am aflat apoi demonstrează că totul fusese aranjat cu mult timp înainte. Printre argumentele care se pare că l-au convins pe rege să nu rămână în Mexic, era şi părerea defavorabilă pe care anumiţi mexicani sus-puşi au emis-o faţă de sistemul medical din ţara lor. Fără să fiu ţinut la curent cu toate acestea, am înţeles că sarcina mea se terminase şi că nu-mi mai rămânea decât să fiu politicos şi deontologic, şi să nu distrug încrederea pe care bolnavul o avea în medicii care urmau să-l îngrijească. Am trimis deci o scrisoare de mulţumire şi cu scuze doctorului García din México, spunându-i că circumstanţele hotărâseră altfel decât prevăzusem. Apoi am redactat un raport complet, pe care l-am ataşat la dosarul din ultimii şase ani şi pe care i l-am încredinţat lui Kean.

I-am mărturisit Maiestăţii Sale că mă îndoiam că aş putea avea un rol activ alături de el la New York, ţinând cont de ceea ce ştiam eu despre structura medicală şi despre obiceiurile americanilor, dar că eram de acord să-l însoţesc până acolo, dacă şi-ar fi dorit acest lucru. Mi-a mulţumit spunându-mi, aşa cum avea curtoazia s-o facă de fiecare dată în cursul vizitelor mele precedente, că sarcinile meseriei mele mă chemau cu siguranţă la Paris şi că făcusem deja foarte multe pentru el. A adăugat că ne vom revedea cu certitudine după aceea. M-a rugat să vă transmit recunoştinţa lui şi dumneavoastră, şi profesorului Milliez, adăugând că-l admira pe acest om «atât de vârstnic şi atât de bolnav» care a avut curajul să vină la Paris ca să-l consulte pe el. Maiestatea Sa Regina m-a primit apoi în particular şi mi-a oferit un cadou simbolic: un bol de argint gravat cu armele dinastiei Pahlavi, scuzându-se pentru că nu avea posibilitatea să-mi ofere un obiect original persan. Apoi a spus, ca pentru a se scuza, cu un surâs timid: «Puteţi să-l puneţi pe biroul dumneavoastră ca să vă ţineţi creioanele în el!» I-am oferit Maiestăţii Sale o scrisoare în care îi adresam câteva cuvinte personale, urările mele de bine şi în care îmi exprimam încrederea absolută în marile calităţi ale medicinei americane şi în colegii noştri care aveau să se ocupe de rege de acum înainte. Apoi m-am simţit foarte singur.

Am plecat înapoi la superbul Hotel Las Quintas unde locuiam, după care am refăcut drumul de la Cuernavaca la México, reamintindu-mi această aventură de la primul dumneavoastră telefon din seara aceea de duminică… Din vizită în vizită (erau deja în jur de cincizeci) mă gândeam că, dintr-o cauză sau alta, următoarea nu va mai avea loc. De data aceasta, chiar aşa se şi întâmplase. Simţeam o uşurare gândindu-mă că sarcina mea se încheiase, dar în acelaşi timp şi o neliniște deoarece nu reuşeam să mă gândesc decât te pacientul pentru care făcusem atâtea şi pe care acum nu-l mai puteam ajuta deloc".

Nu e mai puţin adevărat că şi eu, şi regele am fi preferat şederea la México. Era ceva deranjant în faptul că eram primiţi în Statele Unite din motive medicale, după ce ne refuzaseră de atâtea ori înainte, când ceruserăm azil. Mie îmi mai era şi frică de manifestaţiile de ostilitate pe care sosirea noastră le-ar fi produs. Mai era şi animozitatea noastră referitoare la clasa politică americană. Dar nu numai cuplul Armao-Kean ne împingea într-acolo, ci şi familia regelui care avea mare greutate şi care insista pe acelaşi lucru, în special prinţesa Ashraf care considera că în New York fratele ei ar fi mai bine îngrijit decât în México. Această controversă m-a făcut să mă confrunt cu o problemă de conştiinţă; sentimentele mă îndemnau să respect părerea profesorului Flandrin şi să rămânem în México, dar, pe de altă parte, nu voiam să-mi asum aceasta responsabilitate: dacă i se întâmpla ceva rău regelui, nu mi-aş fi putut-o ierta niciodată. Aşa că am ajuns la concluzia că nu trebuia să mă opun acestei plecări.

Din ce cauză Statele Unite, care se temeau pentru siguranţa ambasadei lor de la Teheran, au luat hotărârea de a ne deschide graniţele? Ziaristul Pierre Salinger, care a reconstituit dezbaterile ţinute atunci în Statele Unite, la nivelul cel mai înalt, a explicat circumstanţele în care Casa Albă a hotărât acest lucru:

„În momentul în care Departamentul de Stat a confirmat că şahul era grav bolnav şi că în México nu putea fi tratat aşa cum o cerea boala lui, secretarul de stat a recomandat preşedintelui Carter să-l primească în Statele Unite. Cyrus Vance a subliniat că era vorba despre

un caz de urgenţă medicală care nu putea fi interpretat drept autorizaţie de rezidenţă.

Decizia a fost luată de Casa Albă pe 19 octombrie 1979, în timpul micului dejun săptămânal din fiecare dimineaţă de vineri, pe care Jimmy Carter îl rezerva problemelor de politică externă. Sigur că acest lucru presupunea asumarea unui risc, dar datoram acest gest şahului, care fusese tratat aşa de rău în ultimele luni, atunci când îşi exprimase dorinţa de a se instala în Statele Unite şi fusese anunţat că nu era bine venit.

Carter însuşi era de părere că trebuia să facem un gest în favoarea şahului. Reticenţele lui nu erau cauzate decât de teama de a provoca evenimente supărătoare la Ambasada Americană de la Teheran. Înainte de a lua o hotărâre, a cerut părerea participanţilor obişnuiţi la micul dejun de vineri: vicepreşedintelui Walter Mondale, lui Cyrus Vance, lui Zbigniew Brzezinski, lui Harold Brown, ministru al Apărării, şi lui Hamilton Jordan, secretar general al Casei Albe. Recomandarea a fost unanimă: să-i permitem şahului să intre în Statele Unite.

Carter a acceptat această părere şi a adăugat: «Şi ce mă sfătuiţi să fac în momentul în care vor lua cu asalt ambasada şi-i vor lua ostatici pe ai noştri?»

Două săptămâni mai târziu, pe 4 noiembrie 1979, s-a produs lucrul de care se temea Carter: studenţii islamişti au luat cu asalt Ambasada Americană şi i-au ţinut ostatici patru sute patruzeci şi patru de zile pe cei şaizeci de diplomaţi care se aflau înăuntru”.

„Trebuia să alegem între o atitudine simplă de decenţă şi umanitarism şi răul eventual care se putea abate asupra personalului de la ambasada noastră din Teheran”, va scrie mai târziu Cyrus Vance. Republica Islamică refuza să creadă că soţul meu era într-adevăr bolnav şi pretindea că a mers în Statele Unite pentru a prelua puterea asupra Teheranului cu ajutorul acestei ţări…

Iată cele câteva rânduri pe care mi le-am scris în carnet în ajunul plecării noastre la New York: „Sunt foarte îngrijorată pentru sănătatea soţului meu. Bineînţeles că sper şi încerc să-l conving şi pe el

să o facă, dar angoasa m-a copleşit. A slăbit mult şi în anumite momente e cuprins de dureri insuportabile. Nu ştiu ce aş putea face pentru el, niciun medicament nu îi uşurează chinurile şi medicii nu-şi pot explica motivele acestor crize.

Decizia de a merge la New York a fost foarte greu de acceptat pentru mine.

Americanii au sfârşit prin a ne trimite un medic, pentru a se convinge că soţul meu era într-adevăr bolnav, că toată povestea asta cu boala lui nu e cumva doar un pretext pentru a obţine viza. Dacă ar fi ştiut cât de puţin ne doream şi unul, şi celălalt să mergem la ei!"

Pierre Salinger, *Otages*, *Les negociations secretes de Teheran*, Buchet-Chastel, 1981.

Am plecat spre New York în noaptea de 22 spre 23 octombri la bordul unui mic avion particular. Nu luaserăm cu noi decât strictul necesar, pentru ca preşedintele José Lopez Portillo ne asigurase că după ce se va termina totul vom reveni în vila noastră de la Cuernavaca. Urma să facem o escală la Fort Lauderdale, în Florida, pentru formalităţile de intrare şi din acel moment lucrurile aveau să se aranjeze din mers. Pilotul a aterizat cu bine la Fort Lauderdale dar a încurcat pistele, aşa că nu ne-a aşteptat nimeni la aeroport. Era foarte cald în avion şi am coborât să fac câţiva paşi pe jos, deşi nu aveam voie. Între timp, Robert Armao dădea telefoane ca să rezolve neînţelegerea. Un inspector de la Ministerul Agriculturii a urcat la bord să ne întrebe dacă noi eram cei care transportam plante şi să vadă dacă nu aveam ceva perisabil în avion.

În fine, după o oră de aşteptare, oficialii care erau pe un alt aerodrom au ajuns la noi şi am reuşit să decolăm spre New York. Am ajuns acolo odată cu primele licăriri ale dimineţii. Din fericire, televiziunile nu veniseră şi noi am cerut să mergem la apartamentul prinţesei Ashraf, în partea de est a oraşului, unde ar fi trebuit să fie şi copiii. La intrarea în stradă, unul dintre americanii care lucrau cu Robert Armao ne-a făcut semn să nu ne apropiem: o mulţime de ziarişti se înghesuiau sub ferestrele prinţesei Ashraf, aşa încât şoferul a întors şi ne-a condus direct la New York Hospital.

Ne fuseseră rezervate două camere la etajul al şaptesprezecelea: una pentru rege şi cealaltă ca să aibă unde să aştepte persoanele care îl însoţeau. Camerele erau aşezate în capătul coridorului pentru a putea fi supravegheate cu uşurinţă, iar partea aceea a holului putea să rămână închisă.

După ce soţul meu a fost luat în primire de către medici şi după ce a adormit, am plecat la prinţesa Ashraf. Tot timpul zborului de la Cuernavaca la New York mă gândisem la cuvintele pe care trebuia să le folosesc pentru a-i anunţa pe copii că tatăl lor era bolnav, grav bolnav. Speram să le pot vorbi în linişte înainte ca soţul meu să fie dus la spital, dar n-am putut din cauza ziariştilor. Trebuia să le mărturisesc totul urgent: secretul bolii suveranului, atât de bine păstrat din 1974, putea să fie dezvăluit dintr-o clipă într-alta de către medicii de la New York Hospital. Posturile de radio şi de televiziune ar difuza imediat ştirea, aşa că era foarte probabil ca ei să afle acest lucru din gura ziariştilor, adică în modul cel mai dureros şi mai violent cu putinţă.

Intervenţia chirurgicală a fost stabilită pentru a doua zi de la venirea noastră, adică pe 24 octombrie. Mi-au dat voie să-l însoţesc pe suveran până la uşile sălii de operaţii. Chiar înainte de a le trece pragul gândindu-se, probabil, la ce era mai rău, a spus aceste cuvinte strângându-mi cu putere mâna: „Să ai grijă de copii şi nu te lăsa călcată în picioare”.

Chirurgul a început să-i opereze vezica biliară, dar era evident că ar fi trebuit să-i scoată şi splina. De ce n-a făcut-o? A explicat ulterior că i s-a părut prea complicat să facă amândouă operaţiile în acelaşi timp, pentru a-şi schimba apoi scuza prin aceea că incizia pe care o făcuse era prea mică şi nu-i permitea să ajungă la splină.

Cu toate acestea, pe moment, a părut să fie mulţumit de munca lui. Numai apoi a început să-şi nuanţeze optimismul. Recitind cele scrise de mine pe data de 25 octombrie, regăsesc dovada acestei operaţii brutale:

„În dimineaţa aceea eram încrezătoare, plină de speranţă şi de energie. Am încercat să-i încurajez pe toţi cei care mi-au telefonat în ziua aceea, până în momentul în care medicii mi-au spus un lucru care

mi-a sfâşiat inima: 50% din cei care sufereau de boala aceea aveau şansa să mai trăiască între douăsprezece şi optsprezece luni; 50% puteau spera să-şi revină. Când am început să-i pisez cu întrebările, au cam dat înapoi şi mi-au spus că nu există reguli, că totul depinde de felul în care va reacţiona pacientul la tratament.

Doamne, ajută ca soţul meu să reacţioneze bine! Imediat după operaţie s-a simţit bine şi medicii păreau să fie foarte mulţumiţi".

Doar peste un timp mi-am dat seama până în ce punct această operaţie fusese greşit făcută. Am aflat apoi că medicul chirurg care făcuse operaţia a cerut foarte mulţi bani – aş putea spune că un pacient anonim ar fi fost mai bine îngrijit decât o personalitate.

Profesorul Flandrin, pe care l-am sunat imediat, avea să facă după mai mulţi ani un bilanţ copleşitor, adresat tot profesorului Jean Bernard:

„Aşa cum vă amintiţi cu siguranţă, am primit la Paris un telefon de la oncologul american al pacientului, doctorul Morton Coleman. I-am explicat cât am putut eu de bine toată povestea pe care ar fi trebuit s-o ştie, pentru ca eu îi încredinţasem dosarul detaliat lui Kean

Acesta din urmă nu-şi ţinuse promisiunile. Din ceea ce s-a aflat mai târziu, Morton Coleman (pe care chiar Kean îl alesese ca oncolog) a fost el însuşi stupefiat să afle că Maiestatea Sa a fost operat fără să ştie nimic despre acest lucru şi fără să fie de acord. Kean a început să colaboreze cu un şef al Departamentului de medicină internă, doctorul H. Williams, care era endocrinolog. Odată pus diagnosticul de litiază biliară, operaţia a fost încredinţată unui chirurg evident prost ales, deci nici nu merită să-i fie lăsat numele posterităţii. El a făcut incizia abdominală greşit, în partea oblică subcostală dreapta, renunţând la splenectomie, fără să ştie despre ce era vorba. Mult mai grav încă, în urma unei litiaze operate în condiţii clinice prielnice, a lăsat un calcul obstructiv pe calea biliară principală, rezultatul unei greşeli condamnabile pentru că nu făcuse niciun fel de radiografie terminală postoperatorie! Stupefacţia şi chiar ilaritatea s-au abătut asupra lumii medicale şi în Statele Unite, şi în alte colţuri ale lumii. Nu era vorba despre «ce e mai bun» oferit de către medicina americană, ci despre

«ce e mai rău», ceea ce există în toate ţările lumii. Într-adevăr, aveam de ce să fiu la pământ. Iar urmarea a fost înlănţuirea consecinţelor acestei neîndemânări vinovate”.

Foarte curând, soţul meu a început să fie victima unor dureri îngrozitoare. Nu se plângea, dar suferinţa i se citea pe faţă. Abia atunci medicii şi-au dat seama că nu fuseseră eliminaţi toţi calculii. Când s-a luat hotărârea de a face o endoscopie şi nu o altă incizie, tânărul medic a protestat pentru că în seara aceea avea bilete la operă! Am fost şocată. Soţul meu se afla la capătul puterilor, iar acel om, a cărui vocaţie era de a îngriji bolnavii, de a le uşura suferinţele, era în primul rând preocupat de locul lui de la teatru.

În paralel, doctorul Morton Coleman a început lupta împotriva cancerului suveranului. Centrul anticancer al Memorial Sloan-Kettering se afla chiar faţă în faţă cu New York Hospital. Cele două clădiri erau legate prin nişte galerii subterane şi prin aceste galerii rezervate personalului îngrijitor am fost rugaţi să ne ducem la şedinţele de raze. Şi de ceea ce mă temeam n-am scăpat: de cum s-a aflat de prezenţa noastră acolo, manifestanţii iranieni au venit sub ferestrele spitalului, aşa cum aveau să revină în fiecare zi, din acel moment. Soţul meu îi auzea rugându-se pentru moartea lui, îi auzea urlând: „Moarte şahului!” chiar în clipele acelea când se lupta cu moartea. Nu ştiu ce să zic, cred că Domnul însuşi a vrut să se termine toate acestea, în orice caz, s-a întâmplat ceva care m-a emoţionat puternic: muncitorii americani care lucrau pe un şantier din apropiere, deranjaţi de comportamentul manifestanţilor, au început şi ei să protesteze, dar împotriva iranienilor. Şi chiar dacă regele nu şi-a dat seama de toată această agitaţie, în mod sigur n-a putut să ignore tensiunea extremă care ne înconjura. Personalul centrului anticancer fusese într-adevăr reticent în a ne primi de frica unei răzbunări a Teheranului, deci condiţiile noastre de securitate se reduceau la un fel de cvasiclandestinitate. Mi se spunea: la ora cinci dimineaţa. Mă trezeam la ora patru dimineaţa, alergam la spital unde aflam că şedinţa fusese amânată pentru ora zece seara sau că medicul nu era acolo, că plecase la ţară. Aveau grijă să-mi arate cât de puţin ne doreau şi de

fiecare dată trebuia să trecem prin acele galerii subterane lugubre, pline cu saci de lenjerie murdară. Regele era aşezat într-un fotoliu cu rotile, iar eu încercam să-l apăr pe cât puteam de curenţii de aer. De la moartea tatălui meu, îmi aminteam de spital ca de un loc oribil care semăna teribil cu coşmarul pe care îl trăiam aici.

Da, coşmar. Recitesc această pagină, scrisă la sfârşitul lui octombrie în caietul meu:

„Doamne, dacă trebuie să moară, măcar să nu sufere. Oare acest lucru ar recompensa toată viaţa lui trăită în slujba altora? Niciodată nu se plânge şi mai găseşte puterea să zâmbească. Din toată lumea primim flori, telegrame, cărţi poştale, de la prieteni apropiaţi, de la membrii familiei, de la alţi suverani şi conducători de stat şi de la studenţi. Trebuie să le răspund, să-mi tot curajul şi să le mulţumesc. Pentru mine lumea nu mai are niciun sens. Mă simt pustiită. La Teheran, Khalkhali a spus că are de gând să trimită pe cineva să-l omoare pe rege chiar în camera lui de spital. Cât despre Khomeini, acesta intenţionează să trimită doi medici să vadă dacă regele e într-adevăr bolnav sau doar se preface, minte ca să obţină protecţia CIA.

În fiecare dimineaţă plec la spital. Câteodată intru pe poarta principală, dar de cele mai multe ori trebuie să intru pe la subsol, să trec prin holurile pline cu coşuri cu gunoi, cu scaune şi cu mese rupte. Bieţii muncitori de la subsol sunt cu toţii de culoare, nu vezi nici măcar un singur alb. Rămân lângă soţul meu, nu mă simt bine decât cu el. Afară sunt oameni foarte nervoşi, îngrijoraţi, n-am niciun chef să-i aud vorbind, să-mi povestească temerile sau să le ascult sfaturile. Şi între timp mai trebuie să mă ocup şi de treburile mărunte, să vorbesc la telefon cu cei care mă sună, să răspund la scrisori. Nu pot să-mi văd copiii atât de des pe cât mi-aş dori, nici măcar n-am timp să arunc un ochi pe cărţile lor de şcoală.

Sunt la el în cameră, e ora trei după-amiaza. El doarme, iar eu, ca o nebună, am inima plină de spaimă. Lumina trece filtrată printre storuri. Totul e liniştit, de jos se aude zgomotul maşinilor, uneori sirena poliţiei sau a unei ambulanţe, iar de sus mişcarea elicelor unui

elicopter. El vrea să meargă, dar nu pot să-l privesc, e prea dureros să-l văd cu picioarele atât de subţiate. N-are mai mult de 64 de kilograme. Trebuie să-i dau speranţă, să-l încurajez, să-i zâmbesc. Acest om care a încărunţit pentru ţara lui… Preşedintele Sadat ne-a telefonat şi ne-a spus: «Avionul meu te aşteaptă, frate. Oricând vrei, eşti bine venit». Jehan Sadat a sunat de mai multe ori: «Nu-ţi apleca urechea la ce scriu ziarele». Şi apoi: «Suntem aici, Farah, suntem aici cu toţii»".

În acele zile îngrozitoare, regele a avut bucuria să primească această scrisoare plină de dragoste şi de respect de la fiul nostru cel mare, Reza:

„Dragul meu tată.

M-am rugat la Dumnezeu cel «Atotputernic să te însănătoşeşti cât mai repede. Sunt sigur că-mi va îndeplini dorinţa pentru că m-am gândit mult şi mi-am dat seama că tu n-ai făcut nimic rău. Ţi-ai dedicat toată viaţa poporului şi voinţei lui Dumnezeu. Sunt convins că Dumnezeu te iubeşte şi că întotdeauna te va apăra. Să ştii că nu vei fi niciodată singur şi că rugăciunile a milioane de oameni sunt cu tine. Lucrurile nemaipomenite pe care le-ai făcut pentru ţara noastră dragă nu vor fi niciodată uitate.

Îl rog pe Dumnezeu să te păzească de-a pururi, tu eşti singurul motiv pentru care trăiesc.

Primeşte toată dragostea mea.

Reza".

Mult mai târziu, fiul meu cel mare mi-a povestit cât a fost de mirat descoperind cum vorbea presa despre tatăl lui, după ce îl lăudase ani de-a rândul. „E ceva de neînţeles, a devenit de la o zi la alta un «despot», «un tiran». Eu însămi aveam impresia că nu vorbeau despre acelaşi om. Cel pe care îl cunoşteam eu era atât de respectat, atât de devotat ţării lui. Voiau brusc să convingă lumea că domnise ca un dictator, dar noi ştiam prea bine că era o minciună".

Da, tensiunea din jurul nostru era îngrozitoare, ca şi ura ale cărei strigăte mă urmăreau pretutindeni. Mă simţeam hăituită de mulţimile oarbe de care gărzile de corp şi poliţiştii americani mă apărau cu brutalitate. Îmi mai amintesc şi acum vorbele unui om care

mă însoţea, conducându-mă spre ascensor: „Cineva o să treacă o dată pe lângă dumneavoastră şi… poc! un glonţ în cap”, a spus el şi şi-a lipit două degete de tâmpla mea. „Câtă delicateţe!” m-am gândit eu.

Doar câteva personalităţi au reuşit să ajungă la rege, în ciuda cordonului de siguranţă şi să încerce să-l sprijine. Îmi amintesc în special de vizita fostului ministru de Finanţe, Hushang Ansary şi de cea a doctorului Abdol Hossein Samii, care fusese ministru al Ştiinţelor şi Cercetării. A venit şi Frank Sinatra, care cântase în Iran, şi i-a adus soţului meu o medalie a Sfântului Cristofor, patronul călătorilor, lucru care, în exilul în care eram, m-a emoţionat mult. Regele l-a primit şi pe ultimul lui şef de cabinet, Seyyed Hossein Nase. În drum spre spital a fost oprit pentru că depăşise viteza, dar când le-a spus poliţiştilor unde se ducea, aceştia şi-au exprimat simpatia, mi-a spus el, şi l-au lăsat să plece.

O dată sau chiar de două ori, m-am dus la grădina cu Leila şi cu Ali-Reza, micuţii mei rătăciţi în toată această ale. Măcar la şcoală nu erau prea nefericiţi, Leila la… şi Ali-Reza la Saint-David. Farahnaz, în schimb, care era la pension, la Ethel Walker, o şcoală excelentă, unde fusese trimisă special pentru a fi apărată de acest climat oribil, nu era prea mulţumită. Se simţea prea departe de noi, era o schimbare prea bruscă pentru ea şi, odată cu trecerea anilor, a început să-mi pară foarte rău că n-am lăsat-o şi pe ea împreună cu ceilalţi. Mai ales atunci când mi-am dat seama că n-o să se simtă rău, ci dimpotrivă, într-o zi când era bolnavă, mi-a spus ce i-a zis unul dintre profesori: „Faci mofturile astea, pentru că eşti prinţesă?” Tatăl ei era pe moarte, pierduse totul şi nici măcar în această situaţie n-avea dreptul la un pic de compasiune.

Odată am fost de acord să mă plimb printr-un magazin ca orice femeie normală, însoţită de o prietenă. Am hotărât să ne dăm drept franţuzoaice şi am adoptat numele de Michele şi Jacqueline. La un moment dat m-am trezit faţă în faţă cu o vânzătoare care s-a uitat lung la mine şi mi-a spus:

— Îmi cer scuze, doamnă, dar semănaţi foarte mult cu cineva…

— Cu cine?

— Cu soţia şahului!

Am zâmbit:

— Mi s-a mai spus.

— Ei bine, mi-e milă de dumneavoastră, nu e deloc bine să semănaţi cu ea în momentele astea…

Nu era deloc uşor, iar tensiunea a crescut până aproape să explodeze, când, pe 4 noiembrie, de dimineaţă, America a aflat că drept răzbunare a Teheranului împotriva intrării noastre în Statele Unite, fusese ocupată Ambasada Americană la Teheran, iar diplomaţii de acolo erau acum prizonierii islamiştilor.

Aflând despre sosirea noastră la New York, douăsprezece zile mai târziu, ayatollahul Khomeini a inventat „complotul americanilor pentru a-l aduce din nou pe şah la putere". Într-o clipă şi-a chemat studenţii, în special pe cei de la Teologie, cu scopul de a-şi înmulţi la maximum atacurile asupra Statelor Unite şi Israel, pentru a obliga America să le trimită „criminalul, împăratul destituit". Era evident că această luare de ostatici fusese iniţiată de către creierul revoluţiei şi avea ca scop obţinerea extrădării suveranului în Teheran.

Nu avea, în schimb, acordul prim-ministrului, a domnului Mehdi Bazargan care a demisionat pe loc, ca şi a ministrului de Externe, Ibrahim Yazdi, lipsind astfel dintr-odată Statele Unite de singurii lor interlocutori din sânul noii puteri iraniene… Fostul preşedinte al Mişcării pentru libertate, Mehdi Bazargan asistase fără să clipească la execuţia unor femei şi bărbaţi a căror unică vină fusese că-şi serviseră ţara pe timpul domniei soţului meu. Cât despre Ibrahim Yazdi, acesta stătuse printre judecătorii şi torţionarii care hotărâseră să ucidă oameni remarcabili prin curajul, demnitatea şi loialitatea lor, precum generalul Mehdi, Rahimi[17] şi Nassiri. Dar fără îndoială că s-au gândit că o lovitură în forţă împotriva Ambasadei Americane depăşea de data aceasta ceea ce „etica" lor personală putea admite.

Drama ambasadei a consternat pe bună dreptate poporul

---

[17] Generalului Rahimi i-a fost tăiat braţul drept înainte de execuţie deoarece îndrăznise să salute când fusese pronunţat numele regelui

american, iar presa s-a făcut imediat ecoul mâniei îndreptăţite a acestuia. De pe poziţia mea, mi-a fost foarte greu să judec lucrurile. Sigur, furia era îndreptată înspre „fanaticul medieval" de la Teheran, dar pe ici, pe colo se mai afirma şi că toate acestea se întâmplau din cauza soţului meu şi atunci mă orbea suferinţa. Pentru mine, care asistam la calvarul de fiecare zi al acestui om, să-i aud din nou gonindu-l, exprimându-şi dorinţa uşor ascunsă de a se debarasa de persoana lui, era peste puterile mele.

Găsesc în caietul meu aceste notiţe făcute în acele zile îngrozitoare din noiembrie 1979 şi care exprimă perfect, cred eu, starea mea de spirit din momentul acela:

„8 noiembrie. Au amânat din nou şedinţa de radioterapie de teamă ca OLP să nu atace spitalul. E groaznic pentru că nu mai putem pleca în altă parte. Acum ştiu că până la sfârşitul zilelor noastre nu va mai exista niciun loc liniştit pentru noi. Boala soţului meu e pe cale să provoace un al treilea război mondial. În stradă, tinerii americani ne-au luat apărarea şi sunt gata să se lupte cu studenţii iranieni care cer extrădarea noastră. «Luaţi-l pe Carter, noi îl păstrăm pe şah», strigau ei. Strigătele lor mă mai uşurau puţin, dar când ştiam că-i loveau pe iranieni, chiar şi pe khomeinişti, mă durea sufletul. Noi eram fără să vrem cauza acestei nenorociri, a acestei tensiuni".

„9 noiembrie. În noaptea aceasta va beneficia în cele din urmă de o şedinţă de raze. Pentru siguranţă, m-au rugat să nu mai vin. Am rămas acasă, dar nu pot să adorm. La ora 4 dimineaţa, am dat telefon să aflu ce se întâmplase. Mi-au spus că totul a mers bine şi m-am gândit la el, târât de-a lungul acelor coridoare sumbre din subsol… Mi s-a părut insuportabil, aşa că m-am sculat şi am cerut uneia dintre maşinile de poliţie să mă plimbe pe străzile liniştite ale New York-ului. La întoarcere, am trecut totuşi pe la spital şi l-am văzut, iar acest lucru m-a liniştit complet".

„11 noiembrie. M-am trezit devreme să merg la şcoala lui Farahnaz care se află în afara oraşului. Pe de o parte acest lucru m-a calmat pentru că am admirat peisajul, am văzut arborii, am ascultat muzica lui Vivaldi şi a lui Mozart. Şcoala lui Farahnaz arată bine, dar

micuţa nu se simte bine aici. Am suferit mult văzând-o singură. Ce cumplite sunt toate problemele acestea pentru copii!”

„14 noiembrie. Încerc să-mi păstrez moralul ridicat, nu mă uit la televizor, nu ascult radioul, nu citesc ziarele. Zgomotul televizorului, mai ales, îmi creează o stare de neliniște profundă. Carter a afirmat că nu va mai cumpăra petrol din Iran; iranienii au răspuns că-l vor vinde în altă parte şi mult mai scump. Acum, au început încetul cu încetul să vorbească despre averea noastră. De la 23 de miliarde au trecut la 30, ceea ce e complet fals. Khomeini a spus: «Au plecat cu veniturile din producţia de petrol pe un an întreg, trebuie extrădaţi şi judecaţi.» Bani-Sadr a afirmat că în toată istoria nu există un om mai rău decât soţul meu. Bieţii americani sunt într-o postură foarte dificilă: când ai de-a face cu nebuni, nu ştii ce hotărâre să iei şi e imposibil să prevezi viitorul”.

„15 noiembrie. Atmosfera este îngrijorătoare, dar trebuie să-mi păstrez speranţa. Nu vreau să se poată spune într-o zi: «Vai, săraca de ea, n-a putut să reziste acestor greutăţi!» Mă gândesc că ar trebui să plecăm de aici pentru că sunt gata să ridice împotriva noastră poporul american cu ideile lor despre presupusa noastră avere. Au început acum să spună că regele trebuie judecat ca un criminal internaţional. Khomeini este pe cale să distrugă un popor întreg, dar soţul meu e cel care trebuie judecat. Dacă există Dumnezeu, de ce nu face ceva?”

„16 noiembrie. Scriu la mine în cameră. E o veveriţă minunată care vine des la balconul meu, îi dau arahide, ne-am împrietenit. Am lucrat cu X la manuscrisul *Memoriilor* regelui. În dimineaţa aceasta am fost foarte neliniştită la spital. Mi-e frică să nu-l extrădeze pe soţul meu sau să nu susţină acel tribunal care ar trebui să-l judece”.

„20 noiembrie. Studenţii i-au eliberat pe americanii de culoare, dar unul dintre ei a spus: «Suntem americani ca toţi ceilalţi, nu vrem să profităm în felul acesta de culoarea noastră.» Carter a ameninţat că va interveni cu forţă armată, dacă li se va face vreun rău ostaticilor. Se zvoneşte că un submarin atomic ar fi părăsit Filipine.

N-am nicio clipă de linişte, îmi spun: dacă plecăm din Statele Unite şi-i omoară pe ostatici, vor spune: dacă n-ar fi plecat, nu s-ar fi

întâmplat asta. Dar dacă mai stăm, vor forma probabil acel Tribunal International… Mă gândesc la bieţii noştri copilaşi, îmi doresc să nu sufere.

Sunt de acord să mă extrădeze pe mine singură ca să nu fie murdărită opera soţului meu, care a fost unul dintre cei mai buni suverani ai Iranului, ca niciun soldat american să nu calce pământul Iranului, ca lumea să nu devină un haos din cauza demenţei unui fanatic religios".

„27 noiembrie. E ora 10 seara. Regele trebuie operat din nou de calculul lăsat de către chirurg. A venit din Canada un medic german. Intervenţia a fost stabilită pentru mâine, dar din motive de securitate o vor face la noapte.

Această poveste a Tribunalului International îmi îngheaţă sângele, am impresia că trăiesc precum un condamnat în anticamera morţii. Dacă regele merge în faţa unui tribunal, ce vor spune toţi acei conducători de stat care timp de ani de zile i-au lăudat munc în folosul Iranului? Oare îl vor condamna şi ei? Dacă aşa e lumea prefer să nu mai trăiesc în ea.

Am mers în sala de operaţie, soţul meu era foarte calm, îi introduseseră un tub în gât. Ceea ce mi-a frânt inima a fost faptul că a mai avut putere să zâmbească. În aceeaşi clipă, la Teheran se spunea: «Avem dovezi că şahul nu e bolnav…», iar eu îl vedeam aici cu sonda în gât şi cu cearşaful plin de sânge… Mi se rupe sufletul de mila lui. Nu mi se pare drept să sufere atât, nici cu trupul şi cu atât mai puţin cu sufletul".

„28 noiembrie. Carter a dat un interviu. A afirmat: «Nu vom ceda şantajului», ceea ce poate însemna că nu are de gând să-l extrădeze pe soţul meu. Pentru prima dată, preşedintele american mi s-a părut curajos: «Considerăm că guvernul iranian este responsabil de luarea acelor ostatici, a spus el. Când şahul a venit aici, nimeni n-a făcut niciun fel de presiune asupra mea. A fost propria decizie şi consider că am făcut bine primindu-l. Nu regret nimic şi nu cer nimănui iertare. Şahul este liber: când sănătatea i-o va permite, va putea să plece»".

Din data de 8 noiembrie, soţul meu îi împărtăşise preşedintelui

Carter consternarea lui şi-i spusese că, pentru a nu complica negocierile care se anunţau deosebit de dificile, va pleca din Statele Unite cât de repede va putea. Ideea de a crea un Tribunal International pentru a-l judeca se pare că a fost sugerată de către americani pentru a îmblânzi Teheranul care cerea extrădarea regelui. Această idee a căpătat importanţă pentru mine, după cum constat acum când recitesc cele scrise în carnet, probabil pentru că presa i-a făcut un puternic ecou. După o vreme, nu s-a mai vorbit deloc despre acest tribunal, singura ameninţare a rămas extrădarea care, în ciuda asigurărilor preşedintelui Carter, atârna deasupra umerilor soţului meu până la întoarcerea noastră în Egipt, în martie 1980, şi până la moartea soţului meu, patru luni mai târziu.

Pe la sfârşitul lui noiembrie, medicii au estimat ca suveranul putea să părăsească în curând spitalul, ne-au şi precizat de altfel că aveau pe voie de patul lui. Astfel, am început să visăm cu uşurare la întoarcerea noastră la Cuernavaca. Robert Armao l-a trimis din nou acolo pe adjunctul lui, Mark Morse, pentru a pune vila sub supraveghere şi pentru a se asigura că totul este în ordine. Sosirea noastră a fost fixată pentru data de 2 decembrie. Dar pe 30 noiembrie, o nouă veste ne-a dărâmat: Mexicul, la rândul lui, ne refuza azilul.

Această răzgândire bruscă a preşedintelui José Lopez Portillo mi se părea de neînţeles. Dacă guvernul mexican se temea pentru ambasadele lui din ţările arabe, de ce-şi mai reînnoise invitaţia şi după luarea de ostatici de pe 4 noiembrie? Mi s-a dat mai târziu o altă explicaţie: Fidel Castro l-a anunţat pe preşedintele mexican că va vota pentru intrarea ţării lui în Consiliul de Securitate al Naţiunilor Unite cu condiţia să nu ne mai primească.

Aflând despre refuzul Mexicului din gura consulul general al acestei ţări la New York, Robert Armao a rămas fără glas, aşa cum a povestit mai târziu Pierre Salinger care a reconstituit acest episod.

„«Nu vă cred, a reuşit el să articuleze până la urmă. Chiar azi de dimineaţă am primit confirmarea de la palatul prezidenţial şi totul era în regulă.» Consulul l-a rugat să-l sune el însuşi pe ambasador, pe domnul Hugo Margain, care i-a confirmat informaţia în următorii

termeni: «Şahul nu mai este o persoană dorită în Mexic. Trebuie să înţelegeţi că prezenţa lui devine o ameninţare a intereselor noastre naţionale.» Descurajat, continuă Pierre Salinger, Armao a venit la spital. A stat timp de o oră lângă camera regelui şi s-a întrebat cum să-i dea vestea îngrozitoare. Apoi a intrat unul dintre membrii corpului de gardă şi i-a spus: «E un buletin de ştiri la televizor şi aparatul lui e deschis, e mai bine aşa decât să-i spuneţi dumneavoastră.»

Dar şahul se uita pe alt canal aşa că nu a aflat nimic, iar Armao a trebuit să-l anunţe până la urmă. Timp de câteva clipe, regele l-a fixat cu privirea, neîncrezător: «Dar de ce?» a întrebat el la sfârşit.”[18]

De cum a fost informată, Casa Albă a căutat o soluţie temporară, după care a fost informat şi Lloyd Cutler, consilierul juridic al preşedinţiei, în legătură cu deciziile luate. Totul s-a desfăşurat foarte repede, aşa că atunci când eu am fost pusă la curent, noul nostru loc de exil era deja stabilit: baza aeriană de la Lackland, în San Antonio, în Texas.

Soţul meu a fost cel care mi-a dat vestea, la telefon: „Plecăm în Texas, mi-a spus el. Guvernul american ne cere să păstrăm destinaţia strict secretă. Să nu spui nimănui, nici copiilor”.

Cum? Să plecăm fără să spunem copiilor, fără să ştie unde suntem? Pe moment, mi s-a părut o cruzime insuportabilă, peste puterile mele, dar am încuviinţat şi am tăcut. Plecarea noastră a fost stabilită pentru a doua zi, la prima oră.

În seara aceea am fost la prinţesa Ashraf, iar când o prietenă m-a invitat a doua zi la micul dejun am acceptat, pentru a nu trezi bănuieli. M-a întrebat ce feluri de mâncare iraniene îmi plăceau şi am minţit şi eu cum m-am priceput.

În noaptea aceea n-am reuşit să adorm şi mi-am petrecut vremea vorbind cu Cambise Atabai. Regele era la spital, iar eu locuiam împreună cu copiii. Mă gândeam la ei, la dezamăgirea Leilei, care nu avea decât 9 ani în clipa în care va constata că am dispărut fără să le zicem un cuvânt, iar acest lucru mă durea. Ceea ce s-a şi întâmplat. De

---

[18] Pierre Salinger, op. cit.

cum s-a trezit a întrebat: „Unde este mama?” Şi nu l-a crezut pe domnul Atabai, când i-a spus că am plecat. Era de neconceput pentru mintea ei de copil ca mama să plece fără s-o sărute. A alergat în camera mea. Nici astăzi nu pot să povestesc această scenă fără să mă doboare supărarea. Neîncrederea Leilei, durerea ei descoperindu-mi absenţa… Era de-a dreptul înnebunitor.

La primele semne ale dimineţii, mi-am adunat câteva lucruri şi am ieşit în stradă: în clipa următoare, reflectoarele m-au ameţit, toată presa era acolo, anunţată nu se ştie cum. Cum, mi se interzicea să-mi îmbrăţişez copiii, iar ei îi informaseră pe ziarişti! M-am urcat într-o maşină a poliţiei şi am plecat pe loc. Era groaznic şi amuzant în acelaşi timp: parcă eram într-un film cu James Bond. În maşina mea erau şi oameni de la CIA, şi de la FBI, şi din toate părţile eram înconjuraţi de maşini încărcate cu agenţi de la Securitate. Condus într-un convoi asemănător, regele a sosit şi el la aeroport. Aici ne aştepta un avion militar apărat de oameni cu căşti, cu veste antiglonţ şi înarmaţi cu mitraliere. Ni s-a spus să urcam. Oare eram ameninţaţi? Mi-am spus în sinea mea în noaptea aceea că incredibila regizare nu avea alt scop decât acela de a ne înnebuni.

Primirea şocantă care ni s-a făcut la baza din Lackland mi-a întărit această impresie. De cum am coborât din avion, fără nicio explicaţie, fără să ne salute, ne-au urcat într-o ambulanţă care a demarat în trombă, virând şi frânând atât de brusc uneori, că am căzut unii peste alţii – biata doctor Pirnia, care venise cu noi, s-a lovit rău la cap de plafonul maşinii. În cele din urmă maşina s-a oprit, ni s-au deschis portierele şi am descoperit atunci care era noul nostru refugiu: aripa de psihiatrie a spitalului militar! Regele a fost instalat într-o cameră cu ferestrele zidite, iar eu într-una a cărei uşă n-avea mâner şi în tavan era fixat un microfon. Eram stupefiată, nu-mi venea să-mi cred ochilor, iar oamenii îmbrăcaţi în alb care păreau să fie acolo pentru a ne supraveghea nu ne spuneau nimic. Cum camera mea avea o fereastră (ce-i drept cu gratii), am dat fuga s-o deschid. Literalmente mă sufocam, dar o infirmieră mi-a făcut semn cu capul că n-am voie să ating fereastra. Din fericire, a intrat doamna doctor Pirnia între timp.

„Spuneţi-le că mă sufoc, dacă nu deschid geamul!”

Au fost de acord să întredeschidă fereastra şi acei zece centimetri de aer proaspăt m-au salvat. Ca să nu-mi ies din minţi, am început să descriu minuţios acea cameră în carnetul meu şi i-am făcut chiar şi o schiţă.

Când a apărut Mark Morse, eram aşa de surescitată, că am început să strig: „Suntem la închisoare? Carter ne-a trimis la închisoare? Suntem arestaţi?”

Mi s-a dat voie să dau câteva telefoane şi l-am sunat pe Cambise Atabai la New York, ca şi pe alţi câţiva prieteni. Le-am spus tuturor: „Dacă nu mai primiţi nicio veste de la noi, să ştiţi că suntem la Lackland într-o reşedinţă supravegheată”. Eram aşa de tulburată, încât nu mi-am dat seama că, dacă am fi fost cu adevărat într-o reşedinţă supravegheată, n-am fi avut voie să comunicăm cu exteriorul.

Între timp, Robert Armao, şi el iritat, a mers să discute cu militarii. Am aflat peste câteva ore să fuseserăm cazaţi acolo doar pe moment şi că urma să ni se pregătească un apartament mic într-unul din imobilele rezervate personalului bazei. Când ne-am văzut în cele din urmă în camerele acelea micuţe şi plăcut mobilate am răsuflat uşuraţi.

„Sejurul” nostru la Lackland n-a durat decât două săptămâni şi a fost mai călduros decât părea iniţial. Generalul Acker, comandantul bazei, a venit să se intereseze de confortul nostru. Cea mai mare parte a piloţilor iranieni erau formaţi în Statele Unite, astfel că prin intermediul acelor aviatori învăţase cu uşurinţă să cunoască şi să iubească Iranul. Ne-a spus că aveau cu toţii un mare respect pentru rege. Soţul meu a fost evident bucuros să audă acest lucru şi să-şi dea seama că era înconjurat de o atmosferă de simpatie şi chiar de complicitate (în momentul în care a schimbat câteva impresii de zbor cu câţiva dintre ofiţeri).

Generalul Acker a făcut tot ce i-a stat în putinţă să ne îndulcească exilul: ne-a chemat de mai multe ori la cină, ni i-a prezentat pe ofiţerii lui şi, în clipa în care am vrut să joc tenis, mi-a căutat un partener din anturajul lui. Tenisul, de fapt sportul, în general,

este o terapie pentru mine, un mod de a rezista fizic şi psihic. Chiar şi astăzi, în toiul celor mai grele încercări, tenisul mă ajută să nu mă prăbuşesc. Trebuia să fac un efort fizic ale cărui efecte benefice le percepeam imediat. Era singurul meu spaţiu de libertate, pentru că generalul, îngrijorat pentru siguranţa noastră, spusese politicos să nu ne depărtăm de imobil. Totuşi, aveam voie să ne plimbăm prin împrejurimi, împreună cu doi dintre ofiţerii noştri, cu coloneii Jahanbini şi Nevissi, urmaţi şi ei de Securitatea americană. Coloneii iranieni considerau opresiv acest lucru, iar eu râdeam de ei:

— Ei bine, acum aflaţi pe pielea voastră cât e de rău să fii tot timpul urmat de garda de corp. Înainte vă spuneam adesea acest lucru, dar nu mă credeaţi.

Astfel râdeam uneori în captivitatea noastră. Pentru a ne arăta simpatia lor, ofiţerii americani ne aduceau casete sau tricouri care îl ridiculizau pe Khomeini.

Cu toate acestea, pe 7 decembrie 1979, ne-a lovit o veste teribilă: Shahriar Shafiq, fiul prinţesei Ashraf, fusese ucis la Paris. Chiar când se pregătea să intre în casa surorii lui, care locuia în vila pupont din arondismentul al XVI-lea, un motociclist i-a tras un glonţ în ceafă şi, înainte de a pleca, l-a mai împuşcat o dată, ceea ce i-a fost fatal.

În vârstă de 34 de ani, ofiţer de marină, Shahriar era foarte respectat şi iubit atât de rege, cât şi de mine. Aflându-se încă în Iran, în momentul Revoluţiei Islamice, a reuşit să plece din ţară traversând Golful Persic la bordul unei micuţe ambarcaţiuni. Odată scăpat, a încercat să organizeze rezistenţa. Iubit şi admirat în Marină pentru modestia şi calităţile lui de ofiţer, a păstrat legătura cu mulţi dintre colegii lui rămaşi în Iran. Soţul meu a avut o discuţie îndelungată cu el în Bahamas, cu trei sau patru luni mai devreme, şi Shahriar i-a spus că avea de gând să continue lupta. Era unul dintre acei oameni pe care oricând te puteai baza.

Moartea lui l-a aruncat pe rege într-o disperare mută. Distrusă, prinţesa Ashraf a venit la noi la Lackland, unde am putut să plângem împreună. Dumnezeule, când se va opri acest vârtej ucigaş? Unul după altul, dispăreau toţi oamenii care înălţaseră Iranul.

După cum era de aşteptat, Sadegh Khalkhali, preotul însetat de sânge de la Teheran, şi-a revendicat şi această nouă crimă, prevenind întreaga lume că „asasinatele vor continua până când vor fi eliminaţi toţi lacheii mizerabili ai sistemului decadent". Franţa nu l-a descoperit nici până azi pe asasinul lui Shahriar Shafiq.

Probabil că supărarea a agravat starea de sănătate a regelui. Nu era supravegheat de niciun medic şi splina lui se mărea continuu. Profesorul Flandrin, pe care l-am anunţat despre acest lucru la telefon, mi s-a părut îngrijorat şi s-a mirat când i-am spus că îi prescriseseră din nou Clorambucil. „O nouă aberaţie", avea să scrie el mai târziu.

Dar nici pentru sănătatea suveranului, nici pentru Casa Albă care dorea să ne vadă mai repede plecaţi din Statele Unite, situaţia noastră de la Lackland nu mai putea dura. Dar unde să mergem? Departamentul de Stat ne-a anunţat că până şi Africa de Sud, care declarase iniţial că ne poate primi, şi-a retras invitaţia. Era foart dureros, aveam senzaţia că suntem nişte paria în ochii întregii lumi, chiar şi pentru ţările cu un regim nu prea democratic, cum ar fi Africa de Sud, în care se mai practica apartheidul, şi unde, oricum n-aş fi vrut să merg.

În cele din urmă, pe 12 decembrie, secretarul general al Casei Albe, Hamilton Jordan, ne-a înştiinţat că suveranul din Panamá era de acord să ne primească. El ne-a adus o invitaţie oficială din partea generalului Omar Torrijos. Nu puteam face altceva decât să acceptăm.

Mai rămânea doar să ne ocupăm puţin şi de sănătatea soţului meu. Doctorul Benjamin Kean, care a fost la originea operaţiei din New York, a venit să-l examineze pe rege împreună cu doctorul Williams, care fusese şi el prezent în echipa operatorie de la New York. Şi unul, şi celălalt au considerat indispensabilă ablaţiunea splinei. Dacă era ceva urgent, se pare că administraţia americană era de acord să se facă acesta operaţie în Statele Unite, deşi domnul Hamilton părea foarte interesat să părăsim ţara cât mai curând posibil. „Să plecăm, a hotărât soţul meu, şi-o să fac eu operaţia mai târziu, în Panamá".

Casa pe care ne-au oferit-o acolo se afla pe insula Contadora, în Arhipelagul Perlelor, la treizeci de minute cu avionul sau cu elicopterul

de oraşul Panamá. Era casa ambasadorului panamez, Gabriel Lewis, care fusese de acord să ne-o pună la dispoziţie. Când am coborât, ne-a surprins căldura teribilă de acolo, iar noi veniserăm cu haine de iarnă… Vila avea patru camere, dintre care una foarte mare ocupa tot etajul întâi. Avea şi balcon. Acolo l-am instalat pe soţul meu. Avea nevoie de odihnă, de puţin confort în starea de oboseală teribilă în care se găsea, dar n-am reuşit să i-l ofer. Dacă închideam fereastra, se sufoca, dacă o deschideam, se făcea un curent îngrozitor, ceea ce nu era indicat în situaţia lui. Când mă uitam la el, îngrijorarea mă înnebunea: ce pot face pentru el pe insula aceasta minusculă unde nu cunoşteam pe nimeni?

Din primele zile petrecute în Panamá păstrez amintirea unei tristeţi cumplite. Câteva rânduri din carnetul meu stau mărturie:

„16 decembrie. Regele nu se plânge niciodată, stă calm şi e amabil, indiferent ce se întâmplă. Cât mai are de trăit? Nu ştiu. Aşa de bolnav în mijlocul acestei insule pierdute în Oceanul Pacific, umedă şi călduroasă… Bietul meu soţ! Insulele mă sufocă, chiar dacă sunt foarte frumoase şi oamenii foarte amabili. Astă-seară văd totul în negru, sunt terminată. Până şi oftatul meu sună altfel. Nu am nicio altă soluţie, decât să rămân în viaţă pentru soţul şi copiii mei. Toţi iranienii exilaţi sunt nefericiţi”.

„18 decembrie. Tinerii panamezi au manifestat în faţa Ambasadei Americane; generalul Torrijos ne-a spus să nu fim îngrijoraţi. Sper că nu vom crea probleme şi aici. Dacă da, unde ne mai ducem? Nu mai rămâne decât Egiptul şi nu e sigur că americanii ne vor lăsa să mergem acolo”.

„19 decembrie. Se împlinesc zece zile de când regele nu se simte bine. S-a hotărât că trebuie operat la splină, dar când? Şi unde? Sunt foarte neliniştită. Trec de la speranţă la disperare, zilele mele se scurg într-un haos complet. Îl admir pe omul acesta care, în ciuda durerii, mai are puterea să-şi păstreze zâmbetul. A mai slăbit, iar ochii i-au devenit imenşi. În anumite momente, îi surprind neliniştea din priviri. Doamne, ţine-l în viaţă!”

Din fericire, copiii au putut să vină la noi de Crăciun, împreună

cu mama. Trăiau departe de noi, dar măcar nu erau obligaţi să suporte această rătăcire îngrozitoare, umilitoare, distrugătoare. Casa de aici era prea mică pentru toţi, aşa că am închiriat o vilă din apropiere. Aceste zile de vacanţă au fost ca o pauză în nesfârşitul nostru calvar. Ne-am plimbat cu toţii şi ne-am scăldat împreună ca pe vremea, atât de îndepărtată, când mergeam la Kish. Mi-am reluat partidele de tenis având ca parteneră o uruguayană, Mariella, care muncea la un hotel din apropiere şi a cărei bunătate m-a restabilit din punct de vedere moral. Regele se simţea puţin mai bine şi venea adesea să se uite la noi cum jucam. A jucat chiar câteva mingi! Aceste clipe furate nefericirii care ne copleşise mi-au rămas în memorie ca nişte tandre amintiri. Într-o după-amiază, n-am mai rezistat ispitei de a face schi nautic, trecuse atâta timp de când nu mai făcusem… Atunci, am avut surpriza să-i aud pe cei de la Securitate fluierând, i-am văzut agitându-se în toate felurile, făcându-ne semne: golful era plin de rechini, iar noi habar n-aveam.

În zilele acelea, regele a acordat un interviu televizat ziaristului britanic David Frost. I-a spus că fanaticii religioşi din Iran nu înţelegeau lumea modernă şi că aveau să facă mult rău ţării. A încercat să răspundă cu sinceritate la fiecare întrebare, fără să disimuleze îndoielile. Astfel, în momentul în care ziaristul l-a întrebat care sunt motivele Revoluţiei Islamice, suveranul i-a răspuns aşa: „V-am spus deja, domnule Frost, tot nu pot să înţeleg ce s-a întâmplat”. Întrebat despre pretinsa lui „nebunie a grandorii”, a răspuns sincer: „Oare nebunia grandorii contribuie la stabilitatea regiunii din vecinătatea Oceanului Indian?” În fine, la întrebarea legată de SAVAK, al cărui rol şi imagine reprezentau un posibil pericol la adresa monarhiei, regele a dat următoarea replică: „Aveau posibilitatea să impună ceea ce credeau că e bine pentru ţară şi e posibil să se mai fi şi înşelat”.

Autorităţile panameze l-au desemnat pe doctorul Adan Ríos să supravegheze evoluţia bolii suveranului. Cancerolog format în Statele Unite, serios şi aparent competent, domnul Ríos a venit de mai multe ori în luna ianuarie 1980 să-l asculteze pe soţul meu şi să-i facă prelevările de sânge de care avea nevoie.

Mai târziu, aveam să aflu că avusese loc deja o dispută diplomatică pentru a se afla dacă regele va fi operat la Spitalul Gorgas, aflat în zona americană a canalului şi condus tot de către americani, sau la Centrul Medical Paitilla, condus de către panamezi. Doctorul Kean şi doctorul Williams luptau pentru Spitalul Gorgas; doctorul Ríos înclina spre Paitilla. Până când, în februarie, constatând ca ablaţiunea nu mai putea fi amânată, l-au internat în mare grabă la Paitilla pentru o serie de examinări preliminare.

Acesta este momentul în care a izbucnit altercaţia dintre medicii americani şi cei panamezi, altercaţie care avea să se sfârşească, pur şi simplu, prin anularea operaţiei, cu riscul de a grăbi moartea soţului meu.

Între timp, evident foarte îngrijorată, l-am rugat pe profesorul Flandrin să vină până în Panamá, astfel că a stat şi el în primele rânduri ale acestui război de susceptibilităţi, ale cărui efecte le-am simţit şi eu, şi soţul meu.

Citez aici din povestirea profesorului Flandrin, bogată în informaţii referitoare la acest episod dramatic al exilului nostru:

„M-a sunat din nou Maiestatea Sa Regina, care m-a rugat de data aceasta să mă duc în Panamá şi să evaluez situaţia. Sosirea mea n-a fost declarată în mod oficial. Am luat un Concord de la Air France până la New York, unde am rămas în tranzit pentru un zbor Braniff spre Panamá City. Când am coborât din Concord la Aeroportul Kennedy, am avut surpriza să aud anunţul: «Domnul Flandrin este rugat să vină la biroul de informaţii.» M-am gândit imediat că se întâmplase ceva rău. Nu. Mesajul care îmi era destinat era cu totul altul, dar asta nu înseamnă că mi-a micşorat teama. Mi se cerea să-l sun pe domnul Robert Armao la domiciliul lui din New York. M-am gândit că urma să-mi transmită oral ce avea de comunicat. Am vorbit la telefon cu soţia lui, care mi-a spus pur şi simplu că Bob dorea să mă informeze că nu trebuia să-mi continuu călătoria, ci să merg la el acasă, să-l văd pe pacient. Aşa că n-am mai luat avionul Braniff şi am plecat cu taxiul la adresa indicată. Toate acestea păreau să confirme ipoteza pesimistă care mi se fixase în minte. Taxiul s-a oprit în faţa unei locuinţe puţin

neobişnuite pentru mine, într-o zonă destul de centrală a New York-ului. […] Nu i-am pus întrebarea care-mi stătea pe limbă, dar mi-am dat seama din atitudinea lui că nu apăruseră probleme noi de sănătate pentru Maiestatea Sa. Am fost stupefiat şi i-am spus că trebuia să anunţe pe loc la Panamá că nu soseam cu zborul acela. M-a liniştit spunându-mi că nu era niciun fel de problemă. Am îndrăznit totuşi să-i cer mai multe informaţii, încercând în acelaşi timp să rămân cool. […]

N-am avut de ales şi a trebuit să beau tăriile pe care Bob mi le-a oferit şi lăudat, iar în loc de orice explicaţie, să mă mulţumesc cu promisiunea că ne vom vedea cu «toţii» a doua zi de dimineaţă pentru a «sta de vorbă». Aşadar, fusesem «arestat» în mijlocul călătoriei şi aşteptam să văd dacă nu mă bagă chiar la închisoare. Încântătorul meu tovarăş m-a dus într-un hotel şi s-a întors după mine a doua zi de dimineaţă… ca să mă ducă în… biroul particular al doctorului Kean! Turbam! Benjamin Kean era acolo, jovial, fumând ca de obicei un trabuc gros. Era acolo şi colegul lui, doctorul Williams, cu părul alb, cu faţa galbenă şi cu un zâmbet discret. Mai erau acolo, în afară de Armao, încă trei sau patru persoane pe care nu le cunoşteam. Atenţia tuturor era concentrată asupra mea. Aveam mai degrabă impresia că mă aflu în faţa unui juriu sau în faţa unui tribunal, decât că sunt cu nişte prieteni la un pahar. Lucrurile s-au petrecut repede. Am cerut să mi se dea nişte explicaţii clare, aducându-le aminte că Maiestatea Sa Regina mă chemase expres şi că fără un contraordin din partea ei doream să-mi continuu călătoria. Doream o explicaţie pentru această oprire, ca să nu-i spun arestare. Bineînţeles că s-au grăbit să mă liniştească; Kean mi-a explicat în bine cunoscutul său stil strălucitor că el era «medicul personal al Maiestăţii Sale», că el era cel responsabil, că una, că alta… Pe scurt, că n-aveam de ce să-mi mai dau osteneala să mă duc în Panamá! În ceea ce mă priveşte, eram hotărât să mă duc, trecuse de mult timpul naivităţilor candide. Le-am spus din nou ca, fiind chemat chiar de către pacient, numai el singur era în măsură să mă oprească din drum şi că aveam de gând să plec chiar în după-amiaza aceea cu avionul Braniff, pe care trebuia să-l iau cu o zi înainte… dacă nimeni

din asistenţă n-avea nimic împotrivă. Siguranţa mea şi-a făcut efectul. Am stat o lună în Panamá, fără să pot comunica deloc cu soţia mea, care trebuia să înţeleagă şi ea ce putea de la televizor. Eram hotărât să nu mă interesez deloc de doctorul Kean şi să fac ceea ce mi se părea mie necesar.

Episodul de la New York a fost unul de cea mai joasă speţă. Cel de la Panamá – ca şi deciziile luate în Mexic – a fost un episod al subordonării problemelor medicale calculelor sordide ale unei politici de calitate inferioară. Ajuns la Panamá City, am fost pus în legătură cu doctorul Adan Ríos. Aveam în sfârşit în faţa mea un medic pregătit pentru sarcina care i se dăduse. N-am avut nicio problemă în a ne înţelege, în a ne alcătui o listă cu dificultăţi şi a ne sfătui în privinţa lor. Primele contacte cu medicii americani de la Spitalul Gorgas au avut loc fără niciun fel de probleme. După ce am văzut pacientul în vila în care fusese cazat pe insula Contadora, am făcut următoarele constatări: radioterapia de la New York, deşi nu fusese făcută la timp, reuşise să elimine ganglionii din partea subclaviculară stângă, al căror caracter agresiv îmi fusese indicat de biopsie; cu toate că, practic, nu mai beneficia de chimioterapie, bolnavul era pancitopenie, având în special o puternică trombopenie şi o neutropenie adâncă, contrastând cu o bună toleranţă clinică. Începeau să apară şi câteva elemente de suprainfecţie respiratorie, care nu erau însă deocamdată grave. Splina devenise enormă, mult mai mare decât era în 1974. Se părea că această creştere era de dată foarte apropiată, deci o creştere rapidă, care mă făcea să mă tem de o localizare la nivelul splinei a limfomului agresiv, mai degrabă decât de o revenire a sindromului limfoproliferativ iniţial. Problema era clară, trebuia să ştim care era situaţia măduvei pentru a vorbi despre hipersplenism sau despre extinderea tumorală a măduvei în mecanismele de citopenie periferice. Adan Ríos era de acord cu analiza, mea; Kean şi Williams erau încă la New York, deci am putut să pun în practică pe loc ultimul meu act liber în calitate de medic, luând o probă de mielogramă, analiză suportată de către pacient cu calmul său obişnuit.

Acestea se petreceau chiar a doua zi după venirea mea în

Panamá. Nu aveam niciun motiv pentru a pierde timpul. Am luat împreună cu Adan Ríos un avion micuţ cu elice şi am plecat pe istm. Acolo, la Spitalul Gorgas, am realizat coloraţia mielogramei şi am examinat frotiul. Am avut parte de o surpriză plăcută, aproape nesperată: măduva era foarte bogată în celule, fără niciun alt element limfoid anormal. Exista un grad oarecare de hiperplazie eritoblastică, pentru care am căutat semne de hiperhemoliză imunologică adăugată. În acel moment, mai exista şansa ca acea cădere splenică să mai fie încă localizată şi ca pancitopenia să fie legată de hipersplenism. [...] După splenectomie intenţionam să încep o polichimioterapie de tip CHOP (sau o schemă cu doză puternică din acest tip). Adan Ríos care avea o experienţă îndelungată în chimioterapie ajunsese şi el la aceleaşi concluzii.

I-am împărtăşit deci Maiestăţii Sale propunerile noastre terapeutice şi am început să ne gândim la condiţiile practice necesare unei astfel de intervenţii. Într-o primă fază, condiţiile chirurgicale nu păreau să ridice probleme speciale şi, oricum, nu asta ne interesa cel mai tare. Condiţiile de reanimare hematologică riscau, în schimb, să ne facă nişte probleme mai serioase. Aşa că Adan Ríos a luat legătura cu domnul D. Anderson şi a sunat-o pe Jane Hester, a cărei reputaţie în materie de reanimare transfuzională şi de transfuzie de globule albe nu lăsa nicio urmă de îndoială. Experienţa ei în ceea ce priveşte separatorii de celule IBM ni se părea un atu preţios, de care nu voiam să ne lipsim. Adan Ríos o cunoştea şi ea a fost de acord să vină împreună cu un inginer IBM, pentru că era nevoie de un separator de celule IBM, care nu exista în Panamá.

Treaba noastră părea deci să se desfăşoare în condiţii rezonabile. În această situaţie, l-am sunat pe Kean să-l informez că situaţia pacientului îmi cerea să rămân aici. Aşa că a venit şi el în Panamá. A sosit la Contadora împreună cu doctorul Williams. Le-am spus care era situaţia şi le-am împărtăşit intenţia mea de a-i face regelui o splenectomie. A urmat o ceartă între mine şi doctorul Kean. El nu era de acord cu splenectomia, nu din motive de strategie, pe care am fi putut să le discutăm, ci pentru că estima că splenectomia era

foarte periculoasă, sfârşindu-se în majoritatea cazurilor cu moartea pacientului! I-am citat că rata mortalităţii în cazul splenectomiei este mai mică de l %!

Maiestatea Sa a confirmat că era de acord cu mine, aşa că doctorul Kean a trebuit să accepte şi el deciziile mele. În mod evident, lucrul de care se temea era să nu-i scape afacerea din mână şi cu zâmbetul pe buze l-a anunţat pe rege că «avea să-l cheme pe cel mai mare chirurg care exista»! Toată lumea şi-a ţinut respiraţia, iar el a pronunţat numele lui Michael de Bakey. Numele îmi spunea ceva, evident, era un mare specialist în chirurgia cardiovasculară, dar, după părerea mea, nu aveam niciun element potrivit ca să pot judeca pertinenţa acestei alegeri. Maiestatea Sa n-a reacţionat pe loc, auzind acest nume: ori nu i-a spus nimic, ori n-a lăsat să se vadă.

Kean a părut foarte surprins, pentru că era convins ca numai acel nume va avea un efect magic asupra stării de spirit a pacientului. Adan Ríos şi Jane Hester, în schimb, şi-au manifestat stupefacţia şi s-au opus din toate puterile. Eram de faţă când Jane Hester i-a spus Maiestăţii Sale ceea ce gândea: i-a spus foarte ferm şi fără niciun ocol că de Bakey n-avea nicio legătură cu chirurgia cancerologică abdominală şi că tot ce se petrecea acolo era o aberaţie. Eu nu aveam cum să intervin în situaţia dată şi am spus doar că nu depindea de mine să aleg dintre mai mulţi chirurgi americani pe care oricum nu-i cunoşteam. Kean a înţeles că fusesem neutralizat din acest punct de vedere şi că nu-i mai rămânea decât să-i considere pe Adan Ríos şi pe Jane Hester drept cantităţi neglijabile, ceea ce nici n-a întârziat să facă.

Această strategie n-avea însă sorţi de izbândă, pentru că americanii nu-i luaseră în calcul şi pe panamezi. Exista, într-adevăr, deasupra lui Adan Ríos o ierarhie medicală care nu accepta să se petreacă ceva pe teritoriul ţării lor, fără consimţământul şi participarea ei. Rolul mai tulbure sau mai puţin tulbure al unora dintre actori, în special al doctorului García (altul decât cel din México), chirurg la Clinica Paitilla, interferenţele politice care au avut loc între guvernul american şi generalul Torrijos sunt destul de clare şi nu e treaba mea să vorbesc despre ele. Vreau doar să precizez că acţiunea

noastră medicală se petrecea pe fondul unor negocieri între administraţia Carter şi Teheran pentru recuperarea ostaticilor. Această realitate devenise deja palpabilă, chiar şi pentru mine.

Timpul trecea, se irosea. Apăruseră alte discuţii între americani şi panamezi, legate de locul în care urma să aibă loc operaţia: la Spitalul Gorgas sau la Clinica Paitilla? Relaţiile începeau să se deterioreze. De Bakey sosise într-adevăr cu avionul lui special, cu asistent, anestezistă, infirmieră, toate acestea precedate de un interviu la plecarea din Huston. De la perioada de tăcere absolută în care trăisem, trecusem la cea a flashurilor şi a televiziunii în direct. Această latură a problemei nu le-a plăcut deloc panamezilor, iar, pe de altă parte, Kean a pus paie pe foc cu o declaraţie intempestivă dată unui ziar american. Se subînţelegea că medicina panameză nu era capabilă să rezolve acesta situaţie medico-chirurgicală, de aceea a fost nevoie să fie chemat chirurgul american providenţial etc.

Din clipa aceea, a început războiul între cele două tabere. Maiestatea Sa a fost dus la Panamá City şi spitalizat la Clinica Paitilla, pentru că intervenise o complicaţie respiratorie. În momentul acela, eram singurul ferit de lovituri pentru că nu aparţineam nici unei părţi; fiecare încerca să mă atragă de partea lui şi să mă folosească apoi împotriva celorlalţi. De Bakey era, pur şi simplu prietenos şi simpatic cu mine. Chirurgul panamez, García, mi-a expus punctul lui de vedere. Într-o zi, m-a întrebat: «Avem noi nevoie de vedeta aceea, de de Bakey? Splenectomia nu e o problemă pentru mine, pot s-o fac cu mâna stângă şi cu dreapta la spate!» I-am spus că era vorba despre o splină foarte mare, cu o hemopatie malignă în plină desfăşurare şi aceste lucruri cereau o atenţie deosebită. Regele era perfect conştient de bătălia care se dădea, iar aceasta o dovedeşte remarca pe care a făcut-o într-una din zilele acelea: «Domnule Flandrin, sunteţi ca elveţienii în poziţie neutră faţă de beligeranţi!»

Din tensionată, situaţia a devenit de-a dreptul conflictuală: militarii panamezi au înconjurat Clinica Paitilla, aflată foarte aproape de Hotelul Holliday Inn, unde eram noi. Nimeni nu avea voie să intre, iar acest lucru era valabil şi pentru medicii americani, şi pentru mine.

Poliţia a început să ne verifice camerele şi ne-a făcut carduri plastifiate cu fotografiile noastre, pe care le-au luat cu ei; asta făcea parte oarecum din serviciul antropometric… Înarmaţi cu aceste permise de trecere, am putut, în sfârşit, să ieşim din hotel şi să ne ducem la Patailla, bineînţeles, stând permanent în perimetrul camerelor de luat vederi. Aici, a avut loc un fel de masă rotundă cu autorităţile panameze şi cu americanii. Nu-mi dădeam deloc seama care era subiectul discuţiei, dar a reieşit că doctorul de Bakey putea să participe la operaţie, dar nu să o şi conducă. Ne-am dus să examinăm bolnavul. Maiestatea Sa era în costum şi ne-a primit într-o atmosferă glacială. A ascultat argumentele şi, din câte îmi aduc aminte, concluzia a fost că nu era nicio grabă, că oricum pneumopatia, pe care o avea atunci, avea să revină la câteva zile după operaţie etc. Am tăcut tot timpul, n-am participat la dezbatere. În clipa în care trebuia să ieşim din cameră şi ceilalţi medici începuseră să se retragă, am rămas în mod ostentativ nemişcat. Regele mi-a făcut semn de încuviinţare şi am rămas singur cu el. Panamezii şi americanii se uitau unii la alţii cu coada ochiului şi n-au reacţionat în niciun fel. Maiestatea Sa m-a întrebat direct: «Domnule Flandrin, credeţi că trebuie să mă las operat aici?» La care i-am răspuns: „În mod sigur nu, n-am niciun fel de încredere în ceea ce se poate întâmpla». Mi-a răspuns: «Asta e şi părerea mea». După câteva cuvinte, am ieşit şi eu.

Neîncrederea mea nu era îndreptată împotriva unei sau alteia dintre echipele medicale, pentru că nu le cunoşteam nici pe una, nici pe cealaltă. Neîncrederea mea se datora atmosferei îngrozitoare care domnea acolo şi care mi se părea complet incompatibilă cu ceea ce aveam noi de gând să facem. Nu era vorba despre o simplă splenectomie, ci de prima etapă a unui lanţ de decizii medicale. Şi această cascadă avea să fie şi lungă, şi dificilă. Era necesară o linişte elementară şi tocmai aceasta lipsea cu desăvârşire.

Eram deja de aproape o lună în Panamá, iar decizia pe care o luasem împreună cu Adan Ríos, chiar a doua zi de la sosirea mea, nu fusese nici acum îndeplinită. Starea clinică a bolnavului, lăsat fără niciun fel de terapie, începuse să se înrăutăţească şi nu mă gândeam

decât la evoluţia anatomică ineluctabilă a limfomului, căruia i se dăduse frâu liber. Ultima şansă era să plece din Panamá şi să încerce să acţioneze. Echipa americană, indiferent de responsabilitatea ei din momentul acela, ajunsese la aceeaşi concluzie. Se ştie acum în ce grad influenţau totul interesele politice ascunse şi imposibil de dezvăluit. Eu nu eram la curent cu nimic, normal, dar era clar că se ţinea cont de consideraţii dincolo de domeniul medical. Într-o zi, pe când stăteam de vorbă în camera mea cu de Bakey, acesta a primit un telefon din Statele Unite. Interlocutorul lui îl întreba (aceasta se petrecea în ultimele zile petrecute în Panamá) dacă o intervenţie chirurgicală era într-adevăr necesară. De Bakey a răspuns că el nu era decât chirurgul şi că decizia de splenectomie era a mea, dar că părea într-adevăr necesară şi urgentă. După care a anunţat: «Dar vi-l dau pe profesorul Flandrin care este aici cu mine şi care vă poate da argumente». Cred că era Hamilton Jordan la telefon. I-am recitat cupletul meu şi i-am spus că era târziu deja şi că trebuia acţionat cât mai repede. Pe cât am putut înţelege, o intervenţie la Panamá în momentul acela îl deranja cumplit.

După întrevederea de la Patailla, s-a aşternut o «pace» relativă. La ordinea zilei era un fals adevăr, în care nu credea nimeni: infecţia respiratorie ne obliga să amânăm operaţia pentru mai târziu. Aşa că toată lumea s-a retras şi s-a pus pe aşteptat".

Fără îndoială că încurcătura lui Hamilton Jordan, evocată discret de către profesorul Flandrin, se explică prin strategia adoptată de Panamá pentru a încerca să rezolve criza ostaticilor. Această strategie presupunea arestarea soţului meu. Exista oare aprobarea Casei Albe? Nu ştiu. Dar e evident că, operat, regele n-ar fi putut locui decent într-o casă supravegheată.

Încă din prima noastră zi în Panamá, generalul Torrijos a sperat să joace un rol în eliberarea ostaticilor de la Teheran şi astfel să-l scoată pe prietenul lui, Carter, din acest impas dramatic. Generalul voia să-i mulţumească în felul acesta preşedintelui american care, la începutul anului 1978, convinsese Congresul să înapoieze canalul statului Panamá. Astfel, prin dorinţa iniţială de a veni în ajutorul preşedintelui, se explica şi ospitalitatea lui Omar Tarrijos în ceea ce ne

privea.

Pe moment n-am ştiut nimic, dar am avut foarte repede un sentiment de nesiguranţă în Panamá, impresia că, sub zâmbetele de bun venit, se ascundeau intenţii mai puţin mărturisite. Într-o zi, am descoperit într-o debara din spatele casei un magnetofon şi o instalaţie electrică, despre care am înţeles repede că serveau la înregistrarea convorbirilor noastre telefonice. Se gândea oare generalul să ne extrădeze în schimbul ostaticilor? Nu, fără îndoială, americanii erau împotriva acestui lucru, cel puţin public. Căuta doar un subterfugiu pentru a-i îndupleca pe cei de la Teheran şi pentru a găsi un deznodământ.

Iar acesta i-a fost oferit chiar de către Iran, care a trimis în Panamá doi avocaţi însărcinaţi să depună o cerere oficială de extrădare. Maeştrii Christian Bourguet, de naţionalitate franceză, şi Hector Villalon, argentinian, au sosit împreună în timpul sărbătorilor de Crăciun, pe care le petrecuserăm în familie pe insula Contadora. Bineînţeles că nu ne-au spus nimic, dar, în cursul lunii ianuarie, preşedintele statului Panamá, Aristides Royo, ne-a informat în legătură cu acest lucru şi ne-a sfătuit foarte amabil să ne căutăm un avocat care să ne apere de o ameninţare din Teheran. Despre ce era vorba? Atunci ne-a spus că doi avocaţi lucrau la alcătuirea unui dosar cu aşa-zisele „crime ale şahului”. Nu ni s-a părut deloc normal să alegem un panamez care să ne apere de astfel de acuzaţii, pentru că el n-ar fi putut să măsoare nici opera soţului meu, nici să-şi dea seama de demenţa acestui proces început de către islamişti. Totuşi, această dezvăluire a început să ne îngrijoreze în legătură cu adevăratele intenţii ale autorităţilor de aici.

Generalul Torrijos, care nu rata nicio ocazie de a ne linişti, dorea, de fapt, să scoată un profit din această cerere de extrădare, pentru a da un gaj Teheranului. Cum? Am aflat mai târziu. Legea panameză spunea că în urma unei cereri de extrădare, autorităţile erau obligate să aresteze persoana respectivă. Generalul căuta să se convingă că arestarea regelui va avea un asemenea impact, că numai acest simplu gest putea să-i determine pe studenţii islamişti să-i

elibereze pe ostatici. Potrivit istoricilor, Sadegh Ghotbzadeh, care era pe atunci la preşedinţia Republicii şi care îi trimisese pe cei doi avocaţi, credea şi el că va putea să-i înduplece pe studenţi numai prin anunţul ca soţul meu era reţinut într-o reşedinţă supravegheată.

În timp ce avocaţii lucrau la alcătuirea dosarului de extrădare, pe plan medical, cele două echipe se războiau aşa cum a descris profesorul Flandrin. Dacă nu aveam informaţii în legătură cu amploarea reală a ameninţărilor ce planau deasupra capetelor noastre, simţeam cel puţin tensiunea pe care o provocau gesturile şi faptele noastre. Unii dintre ziarişti, cei pe care îi cunoşteam mai bine decât pe alţii, ne repetau mereu: „Plecaţi din Panamá, e periculos". Într-o zi, Mark Morse, asistentul lui Armao, care se ocupa de problemele noastre cotidiene pe insulă, a dispărut pur şi simplu. Am descoperit mai târziu că fusese arestat de către oamenii din Securitatea panameză. Pentru a obţine eliberarea, Armao a trebuit să alertez Casa Albă. În cele din urmă, ne-am dat seama că telefonul nostru nu mai funcţiona. Când am observat, mi s-a spus că, într-adevăr firul fusese tăiat pentru că… nu plătisem factura! Au restabilit legătura, dar, în mod curios, timp de trei zile a fost imposibil să-i găsim la telefon pe generalul Torrijos şi pe ambasadorul său, Gabriel Lewis în casa căruia locuiam.

În acest context iraţional, am sunat-o pe Jehan Sadat care ne cerea regulat informaţii despre noi. Înţelesesem, în cele din urmă că niciun medic nu-l va opera pe soţul meu în Panamá şi că situaţia noastră era fără scăpare. Eram convinsă că sunt ascultată aşa că, în starea de zăpăceală în care mă aflam, i-am spus s-o sune pe cumnata mea la New York şi să afle de la ea ce se ţesea în jurul nostru, fără să mă gândesc că şi pe ea o ascultau. Jehan Sadat a înţeles şi mi-a spus: „Veniţi în Egipt, vă aşteptăm".

Soţia preşedintelui egiptean avea să relateze acest episod în *Memorii*, în felul următor:

„Farah m-a sunat din Panamá în martie 19SO: «Jehan, situaţia noastră e disperată. Cancerul soţului meu i-a atins splina şi, dacă nu se operează, va muri. Nu pot să am încredere în nimeni.» «De ce, Farah, de ce?» Părea gata să izbucnească în plâns. «Nu ştiu, e greu de explicat

la telefon, mi-a spus ea pentru a-mi sugera că linia era ascultată. Dar trebuie să plecăm imediat din Panamá. Sunt nişte rapoarte alarmante.» Ştiam foarte bine la ce făcea aluzie pentru că auzisem şi eu zvonurile care spuneau că statul Panamá intenţiona să negocieze cu Khomeini, să-l trimită pe şah în Iran, la moarte sigură. «Dar, Farah, şi operaţia?» «Vai, nu ştiu ce să fac, Jehan! Trebuie să-l scot din spitalul acesta.» Ştiam exact ce voia ea să spună, deşi refuzam să cred aşa ceva. Oare Khomeini avea de gând să meargă până-ntr-acolo, încât să-l ucidă pe şah chiar pe masa de operaţie? «Nu poţi să chemi medici americani să-l opereze?» «Guvernul din Panamá nu le dă autorizaţia să intre», a răspuns ea cu voce tremurătoare. «Dar în mod sigur, guvernul Statelor Unite poate interveni în favoarea lor.» «Guvernul american? a întrebat Farah cu amărăciune. Ne-a ajutat cât pentru tot restul zilelor noastre.» […] «Farah, trebuie să veniţi imediat în Egipt.»

Oare ce pedeapsă nouă mai avea de îndurat? Farah îşi pierduse ţara. Acum, îşi putea pierde şi soţul. L-am sunat pe Anuar în biroul lui şi i-am vorbit despre gravitatea situaţiei. «Tocmai i-am spus lui Farah că poate să vină în Egipt împreună cu soţul ei. Am făcut rău?» «Nici gând, Jehan, mi-a răspuns el. Spune-i lui Farah că-i trimit imediat avionul prezidenţial.» «Eşti sigur? Ştii că se va crea vâlvă.» Dar el era sigur. «Asta o să-i placă lui Dumnezeu», mi-a spus el. Când am sunat-o pe Farah să-i spun veştile bune, nu-i venea să creadă: «O să le dea voie medicilor egipteni să-l opereze? m-a întrebat ea neîncrezătoare. Eşti sigură?» Îi fusese frică atât de multă vreme, că nici nu mai ştia în cine să aibă încredere. «Da, Farah, da», i-am repetat eu iarăşi şi iarăşi.”[19]

Perspectiva plecării noastre l-a alarmat imediat pe Carter care ne-a trimis doi emisari, pe consilierul lui juridic, Lloyd Cutler, şi pe cineva de la Departamentul de Stat care muncise în Iran, Arnie Raphel. I-am primit la Contadora şi am insistat să stau tot timpul acestei întâlniri lângă soţul meu. Ei refuzaseră ca Armao şi colonelul Jahanbini să asiste la discuţie. Domnul Raphel a început prin a evoca în termeni foarte plăcuţi pentru noi cei cinci ani pe care îi petrecuse el la Esfahān.

---

[19] Jehan Sadat, A Woman of Egypt, New York, Ed. Simon & Schuster, 1987

A vorbit despre faptul că a remarcat grija regelui pentru poporul său şi faptul că eu renunţam la tot pentru a-i ajuta pe cei săraci. În secunda următoare, tonul său mi-a displăcut profund pentru că mi-am dat seama că, insistând astfel pe devotamentul nostru, dorea să-l determine pe soţul meu să se sacrifice în criza actuală. Cu cât vorbea mai mult, cu atât simţeam cum creşte mânia în mine. E normal ca regele să se sacrifice pentru poporul lui, mă gândeam eu, dar mi se pare inadmisibil din punct de vedere moral să i se ceară să se sacrifice pentru a îndupleca un stat criminal care îndrăzneşte să ia ostatici nişte diplomaţi străini pe teritoriul lui.

Apoi, Lloyd Cutler a invocat îngrijorarea Statelor Unite cu privire la perspectiva plecării noastre în Egipt. Prezenţa noastră la Cairo risca să slăbească poziţia, şi aşa foarte dificilă, a preşedintelui Sadat şi să dăuneze eforturilor de pace ale ţărilor din Orientul Mijlociu. I-am răspuns răspicat că preşedintele egiptean, care îşi reînnoise invitaţia, nu avea nevoie de nimeni care să-i spună cum trebuie să se poarte. Domnul Cutler şi-a exprimat apoi regretul că nu mai rămânem în Panamá unde, spunea el, operaţia ar putea fi făcută la Spitalul Gorgas. „Vreau să mor onorabil, nu pe masa de operaţie, pentru că cineva a făcut o greşeală sau pentru că a fost mituit”, a răspuns calm soţul meu.

Atunci, domnul Cutler, ca orice diplomat cu experienţă, a pus în joc şi ultimul său atu: Statele Unite erau gata să ne deschidă graniţele din nou pentru ca regele să poată fi operat la Huston, dar în ipoteza aceasta şi pentru a nu înrăutăţi evenimentele din Teheran, era indispensabil ca soţul meu să abdice. „Poporul n-ar putea să înţeleagă acest lucru”, am răspuns eu solemn. Apoi, după o scurtă tăcere, am adăugat că în ipoteza aceasta tronul ar reveni fiului nostru, Reza. Iar dacă el dispare, mai este cel mic. Iar dacă fiul nostru cel mic e împiedicat să facă acest lucru, va fi altcineva din familie.

„Nici n-am luat în considerare la modul serios oferta americanilor, va scrie soţul meu în ultima ediţie a *Memoriilor*, terminată la Cairo. De un an şi jumătate promisiunile americanilor nu mai valorau mare lucru”.

Era vineri, 21 martie 1980. A doua zi de dimineaţă, preşedintele Carter l-a sunat pe preşedintele Sadat, pentru a-l convinge să nu ne primească. N-a reuşit şi am aflat după aceea că preşedintele Egiptului i-a răspuns astfel lui Carter: „Jimmy, I want the Khan here, and alive”**20**.

În aceeaşi zi, soţul meu i-a confirmat lui Lloyd Cutler plecarea noastră cât mai grabnică în Egipt. Preşedintele Sadat ne propusese să ne trimită avionul prezidenţial, dar americanii au considerat că era de preferat să închiriem un avion de pe teritoriul lor, lucru care putea fi făcut chiar atunci. Pe moment, ne-am întrebat de ce nu voiau să plecăm cu avionul egiptean; am înţeles însă motivul lor la Azore, în timpul unei escale, care, din fericire, n-a reuşit să se transforme în luare de ostatici.

În fine, duminică, 23 martie, la orele 14, la trei luni de la sosirea noastră pe insula Contadora, ne-am îmbarcat pe un avion DC-8 de la Evergreen Airlines. Avionul, folosit de obicei pentru zboruri charter, nu avea spaţiu suficient de confortabil, pentru ca soţul meu, care avea febră, să se poată întinde. Am rugat-o pe o prietenă din copilărie, pe Elli Antoniades, care venise de la New York la Contadora să ne vadă, să ne însoţească până la Cairo. Aveam nevoie de suport moral, iar ea n-a ezitat nicio clipă. Ne-am aşezat una lângă alta, dar eram atât de sigură că avionul era înţesat cu microfoane, că n-am avut curaj să-i vorbesc.

Iată câteva rânduri pe care le-am scris imediat după decolare:

„23 martie. Vederea acestui bărbat bolnav, cu ochii aprinşi de febră, mă distrugea. Sigur că alături de Jehan vom fi printre prieteni, nu sunt neliniştită: numai să nu ne facă necazuri prea mari fraţii noştri musulmani… Bieţii mei copii, mă doare sufletul când mă gândesc la ei. N-au putut să vină alaltăieri, de No Ruz, la noi. La telefon n-am putut să le explic în ce situaţie suntem şi de ce niciunul dintre toţi acei medici nu l-a operat pe tatăl lor. Probabil că ştiau, pentru că aveau vocile triste, mai triste ca de obicei. Când pilotul ne-a anunţat că tocmai părăsiserăm spaţiul aerian panamez, toată lumea a răsuflat liniştită. Dar mai e mult până în Egipt şi mi-e frică să nu i se facă rău soţului

---

[20] "Jimmy, îl vreau pe şah aici şi în viaţa" (în engleză în original).

meu”.

Noaptea, am făcut o escală la Azore, oficial, pentru a face plinul cu kerosen. Ne preveniseră şi am avut grijă ca, înainte să plec, să consult o hartă pentru a şti exact unde se afla această localitate. La început totul a fost normal; dar în timp ce încercam să ne punem din nou în funcţiune aparatul, câteva oficialităţi pline de respect s-au prezentat să-l salute pe rege. Deşi se clătina, soţul meu a găsit putere să se ridice pentru a-i primi cu demnitate şi a le mulţumi. Imediat după aceea, am ieşit să iau puţin aer, gândindu-mă că urma să decolăm dintr-o clipă în alta. În timp ce mergeam pe pistă, îi explicam stewardului care mă însoţea în ce situaţie se afla Iranul. Era frig şi, la un moment dat, bărbatul acela mi-a pus vesta lui pe umeri. A mai trecut un sfert de oră; de ce nu mai plecam odată?

Când am intrat din nou în cabină, vântul îşi făcea de cap şi am constatat că temperatura dinăuntru scăzuse mult. Soţul meu tremura şi i-am adus o pătură. După aceea m-a cuprins neliniştea: trecuse o oră! Ce însemna această aşteptare? Oare nu era o ultimă tentativă de a ne împiedica să ajungem în Egipt? Eram pe o bază americană într-un avion american, deci totul era posibil. Lui Robert Armao care plecase să afle ce se întâmpla, i-a spus un responsabil de la bază că avionul trebuia să aştepte autorizaţie ca să survoleze anumite teritorii, ceea ce nu suna deloc credibil. S-au scurs astfel mai bine de patru ore, într-o spaimă cumplită. În cele din urmă, aşteptându-mă la ce era mai rău, l-am sunat pe un prieten de la Paris să-i spun care era situaţia noastră. I-am spus că regelui îi era foarte rău şi că noi eram reţinuţi la Azore. Dacă ni se întâmpla ceva rău, contam pe el să alerteze lumea. La rândul lui, Armao încerca în zadar să-l contacteze pe Hamilton Jordan.

În cele din urmă, avionul a primit autorizaţia de decolare. Ce se petrecuse? Ziariştii şi istoricii vor da mai târziu o explicaţie a acestei escale interminabile. Aproape gata să depună o cerere oficială de extrădare, avocatul Teheranului, Christian Bourguet, îi ceruse lui Hamilton Jordan să ne intercepteze avionul la Azore şi să-l aducă înapoi în Panamá, pentru că Sadegh Ghotbzadeh spunea că e sigur că va obţine eliberarea ostaticilor, după ce va fi anunţată arestarea

regelui. Hamilton Jordan a consimţit să ne oprească momentan aparatul, fără să-l avertizeze pe preşedintele Carter. Odată cu trecerea orelor, văzând că nu are niciun semn încurajator de la Teheran, a renunţat să mai acorde încredere angajamentelor lui Ghotbzadeh şi ale emisarului lui, Bourguet.

Ceea ce nu înseamnă că cererea de extrădare oficială n-a fost depusă luni, 24 martie, imediat după ce am ajuns la Cairo. Ce-ar fi făcut generalul Torrijos, dacă ar fi sosit la timp? Totul mă face să cred că n-ar fi ezitat să-l închidă pe soţul meu într-o reşedinţă supravegheată.

Mulţi ani mai târziu, ministrul de Externe al Portugaliei mi-a povestit că, văzând că avionul nostru nu mai decolează, şi-a pus agenţii să sune în America. „Au fost foarte evazivi, mi-a spus el, nu mi-au dat nicio explicaţie rezonabilă". Deranjat de această atitudine, guvernul Portugaliei l-a trimis a doua zi pe ambasadorul său la Departamentul de Stat. I s-a răspuns că această problemă nu era treaba Statelor Unite şi, în consecinţă, nu puteau da nicio explicaţie.

Paisprezece luni de rătăciri, suferinţe fără număr, umilinţe teribile, iată ce se întâmplase de la plecarea noastră din Egipt. Pentru a le mai atenua, preşedintele Sadat ne aştepta împreună cu soţia sa la aeroport pe tradiţionalul covor roşu. Era prezentă şi Garda de Onoare. Regele a fost atât de impresionat, că i s-au umezit ochii. Ca şi cu paisprezece luni în urmă, preşedintele Sadat l-a îmbrăţişat cu căldură. Şahul era foarte slăbit". Privindu-l, avea să scrie mai târziu Jehan Sadat, am fost din nou şocată de absurditatea americanilor. Şahul cobora treptele avionului cu mare greutate, era aşa de slab, că aveai impresia că poartă un costum de două ori mai mare decât ar fi avut nevoie. Faţa îi era lividă. Dacă vreun om avea nevoie de prieteni, el era acela".

Sosirea noastră a fost precedată de o dezbatere în Parlament. Preşedintele Sadat fusese autorizat să ne primească în numele principiilor fundamentale de umanitate şi ospitalitate, cu 384 de voturi pro şi 8 contra. Aşa că întreaga ţară ştia ce se petrece. O mulţime veselă venise la aeroport să ne întâmpine.

Preşedintele egiptean ne pregătise Palatul Kubbeh, aflat într-un frumos parc, izolat de zgomotul oraşului. Simbolic, a ţinut să-i facă

onorurile suveranului bolnav, înainte de a ne însoţi la spitalul militar Maadi, unde îi fusese rezervată o întreagă aripă. În fine, erau îndeplinite toate condiţiile pentru a i se face acea ablaţie a splinei, preconizată de profesorul Flandrin cu un an înainte, în timpul sejurului nostru la Bahamas şi amânată mereu.

Erau îndeplinite şi toate condiţiile necesare pentru venirea copiilor. Speram să fie alături de tatăl lor, înainte de această operaţie ale cărei riscuri îmi erau bine cunoscute. Au ajuns foarte repede şi, pentru prima dată de la plecarea noastră din Teheran, ne-am strâns în familie, fără teama că vom fi alungaţi de la o zi la alta. Cu candoarea celor zece ani ai săi, Leila voia să ştie de ce boală suferea tatăl ei. Am încercat să-i spun că unul dintre organe nu mai funcţiona bine şi ea, bineînţeles, pentru a se linişti, m-a întrebat dacă aveam de gând să-i punem unul nou, mai bun.

Cinci zile s-au scurs înaintea acestei intervenţii, cinci zile trăite într-o teamă cumplită. Dimineaţa şi seara, străbăteam lungul drum care despărţea Palatul Kubbeh de Spitalul Maadi. Îmi aduc aminte că, după nopţile mele nedormite, claxoanele maşinilor din Cairo mă înnebuneau. Am început să merg cu tampoane de vată în urechi să nu mai tresar îngrozită la fiecare pas. Regele, înconjurat de un personal plin de solicitudine, îşi regăsise liniştea şi acest lucru era esenţial. Egiptenii îşi manifestau prietenia în mii de feluri: unii sunau la spital să doneze sânge, mulţi dintre ei îi trimiteau scrisori lungi. La porţile spitalului, vânzători şi gură-cască, interogaţi de către ziariştii din lumea întreagă, nu aveau pentru suveranul pe care îl numeau „frate” decât cuvinte călduroase. Cât de departe eram de manifestaţiile de ură de la New York Hospital!

În timpul acesta se pregătea o echipă medicală sub conducerea doctorului Taha Abdel Aziz, medicul personal al preşedintelui Sadat, în care am avut din prima clipă încredere deplină. Din nou, îl las pe profesorul Flandrin să relateze în ce condiţii s-a realizat, pe 28 martie 1980, „splenectomia” mult aşteptată:

„Aflasem, ca toată lumea, că Maiestatea Sa plecase din Panamá şi ajunsese la Cairo. Telefonul meu n-a întârziat să sune; Maiestatea Sa

Regina mă chema alături de ei la Cairo.

Plecând, nu mi-am dat seama exact ce va urma. Ajungând la Cairo, am aflat că de Bakey şi echipa lui fuseseră şi ei chemaţi aici. Presupun că el ştia acest lucru, chiar de când plecase regele din Panamá. A venit cu o echipă mare, cu asistentul lui australian, cu anestezista, cu infirmiera şi, în plus, cu o echipă de biologi care aveau sarcina de a o înlocui pe Jane Hester, scoasă definitiv din joc. La toate acestea s-a adăugat şi apariţia echipei Kean-Williams. Fusesem la Maiestatea Sa, care era spitalizat la Maadi şi căruia îi fusese rezervat un etaj întreg. De la fereastra camerei lui se vedea Nilul şi, în depărtare, piramidele de la Gizeh şi vechiul Cairo, în care strămoşul meu, Joseph Flandrin, fusese numit guvernator de către generalul Bonaparte în momentul expediţiei în Egipt. Stăteam la căpătâiul acestui monarh şi mă gândeam la toate acestea. De la insula Contadora, în care privirea mi se pierdea pe întinderea oceanului şi urmărind zborul pelicanilor, decorul se schimbase, dar, din păcate, problema medicală risca să rămână neschimbată. El era, în aparenţă, în aceeaşi stare ca în Panamá, dar trecuse o lună în care nimeni nu făcuse nimic şi patru luni de când nu mai primise niciun tratament, de la plecarea din Mexic.

Maiestatea Sa a părut bucuros că mă vede. I-am spus numai cuvinte optimiste şi încurajatoare. Deontologia şi logica îmi impuneau să-mi afirm toată speranţa pe care, chipurile, o aveam în doctorul de Bakey. Cu toate că mă întrebam dacă logica atitudinii mele, stabilite cu o lună înainte, mai rămânea valabilă, nu aveam nicio putere să opresc cursul lucrurilor şi nu puteam să fac altceva în punctul în care mă aflam, decât să susţin echipa. […]

Toată ierarhia serviciului medical egiptean era acolo, condusă de către un cardiolog, medicul personal al preşedintelui Sadat. Curtoazia şi calmul acestui om, doctorul Taha, mi-au fost de mare ajutor mai târziu, când au început să fie discuţii aprinse între echipa franceză şi cea egipteană. Mi-am întâlnit acolo un prieten vechi, doctorul Amin Afifi, hematologul echipei egiptene şi ginerele preşedintelui Sadat.

Nimic nu mai stătea acum în calea splenectomiei, care a fost făcută de către de Bakey, ajutat de către asistentul lui australian şi de către medicii egipteni, printre care doctorul Nur. Operaţia a durat puţin, splina era imensă. Am cerut insistent să se facă o biopsie a ficatului. Bilanţul de extensie efectuat în timpul explorării abdominale mi s-a părut că prezenta mase ganglionare evidente. Eram în sala de operaţie, dar departe de câmpul operator înconjurat, evident, de toată echipa chirurgicală, aşa că n-am văzut operaţia în amănunt. Nur mi-a spus mai târziu că, în timpul secţionării nilului splinei, văzuse că fusese lezată coada pancreasului. I-a spus lui de Bakey să dreneze şi să nu coasă operaţia, dar acesta nu l-a ascultat. După terminarea operaţiei, chirurgul a fost aplaudat la ieşirea din blocul operator. Maiestatea Sa Regina şi fiul ei cel mare asistaseră la această operaţie în faţa unui ecran de televizor, situat cu un etaj mai sus.

În primele două zile, totul a mers bine. În cea de-a treia zi, pacientul a început să aibă dureri toracice la baza posterioară stângă cu proiecţie scapulară. Acest lucru mi s-a părut ciudat şi i-am împărtăşit lui de Bakey temerile mele legate de ceea ce se putea petrece în loja splenică. Asistentul australian mi-a răspuns sec şi m-a trimis la plimbare. De Bakey însă a spus imediat: «Fii atent (be careful), când Georges spune ceva, are un motiv întemeiat!» La scurt timp după aceea, am văzut că se făceau pregătiri histologice în sala de operaţii. Splina era chircită de noduli tumorali care corespundeau localizării limfomului cu celule mari. În mod logic ficatul era sediul leziunilor nodulare periportale de aceeaşi natură. Încă şi mai rău era faptul că un fragment de ţesut glandular – pancreatic – era inclus în hil. Am avut imediat dovada la microscop. Discutând cu prietenul meu Afifi, am aflat de incidentul Nur. M-am întors la Paris peste o săptămână, petrecută la Cairo, lăsându-l în urma mea pe de Bakey şi echipa lui şi temându-mă, ca şi Nur, de formarea unui abces subfrenic. Mi se părea puţin probabil ca un om de nivelul şi de calitatea lui de Bakey să nu aibă aceeaşi părere".

Fiind prea emoţionată, în momentul inciziei am întors capul, după care privirea mea nu s-a mai dezlipit de pe ecranul televizorului.

Aş fi vrut atât de mult să-i transmit soţului meu o parte din puterea şi sănătatea mea! Reza era, într-adevăr, şi el lângă mine. Splina era enormă, avea un kilogram nouă sute. Regele s-a simţit puţin mai bine, dar a fost distrus, aflând că medicii îi descoperiseră celule canceroase şi în ficat. Pământul îmi fugea de sub picioare. Când e atins ficatul, se ştie că şansele sunt minime.

În ciuda durerilor persistente, soţul meu părea să se restabilească încet-încet şi, în curând, doctorii i-au permis să părăsească spitalul. Deşi eram foarte pesimistă, când l-am văzut pe omul acela atât de drag mie păşind încet pe aleile parcului Kubbeh, mi s-a părut că o minune cerească se înfăptuise. Trăia, supravieţuise cruzimii incredibile a istoriei. Trebuia să profite de flacăra care îl anima. Dar pentru cât timp oare?

Pentru că în cele din urmă reuşisem să ne întâlnim cu toţii, am hotărât să rămânem aici şi, după cum am fost încurajaţi de preşedintele Sadat şi de soţia lui, ne-am înscris copiii la şcolile şi la universităţile din Cairo, dorind ca primii doi să termine anul început în Statele Unite. Astfel, în primăvara aceea a anului 1980, Reza şi Farahnaz au intrat la colegiul american din Cairo – Cairo American Collège.

În acel moment a început să se pună problema atât de dureroasă a succesiunii soţului meu. Reza era conştient de gravitatea bolii suveranului, conştient de sarcinile grele pe care le putea avea de îndeplinit în scurt timp, dar cum să ridice această problemă, fără să evoce cu cruzime moartea tatălui său? Într-o bună zi, mi-a vorbit de intenţia lui de a-şi asuma întreaga sarcină care îi va reveni, de a-şi sluji ţara, aşa cum făcuse şi tatăl lui, de a lupta şi chiar de a muri, dacă era nevoie, pentru binele poporului acestuia, astăzi subjugat de clerici medievali şi fanatici. Îmi amintesc şi acum cuvintele lui:

„Sunt moştenitorul tatălui meu, viaţa mea nu are sens decât dacă este pusă în slujba Iranului. Sunt gata să mă sacrific pentru ţară. Dacă reuşesc, cu atât mai bine, dacă nu, măcar ştiu că am încercat. Nu mi-e frică de moarte”.

Simţea nevoia să afle care erau sfaturile tatălui lui, dar cum să

începem această discuţie, fără să-i dăm soţului meu senzaţia că nu mai sperăm că se va însănătoşi? Omeneşte, era insuportabil.

După câteva zile de gândire, i-am propus lui Reza să meargă să-i ceară sfatul preşedintelui Sadat, care era ca un frate pentru mine şi ca un unchi pentru copiii mei. Preşedintele era în Alexandria, unde am mers împreună. Ne-a ascultat cu acea solicitudine, aşa de rară la personalităţi, după care a găsit repede o soluţie:

— Întreabă-l pe suveran de ce fel de oameni i-ar plăcea să fie înconjurat acum. Simpla desemnare a acestor oameni va fi pentru Reza ca un testament al tatălui său. A doua zi, va putea să-i cheme la el; şi-i vor arăta calea pe care trebuie s-o urmeze, aşa cum ar fi făcut-o şi tatăl lui, dacă sănătatea i-ar fi permis-o.

Întrebat, soţul meu a spus trei nume: unul era Amir Aslan Afshar, care fusese ambasadorul Iranului în diferite ţări, înainte de a deveni şeful protocolului şi de a ne urma în exil; al doilea era Nosratollah Moinian, şeful lui de cabinet; iar al treilea era cel al generalului Reza Azimi, care era în exil la Paris. Numai doi dintre aceşti oameni s-au dovedit a fi demni de încrederea pe care le-o acorda regele: domnul Afshar şi generalul Azimi.

S-au mai scurs aşa câteva săptămâni într-o atmosferă plăcută. Îl vedeam pe soţul meu simţindu-se puţin mai bine, îl vedeam zâmbind şi, în ciuda tuturor greutăţilor, îmi revenea speranţa. Tuturor celor care mă întrebau, le spuneam: „Aveţi încredere, regele îşi revine încetul cu încetul, trebuie să credem în viitor”. Dar chiar a doua zi, el n-avea nici măcar putere să se ridice şi mi se tăia respiraţia.

Copiii erau totuşi fericiţi, se simţeau bine în noile lor şcoli, în care profesorii erau foarte amabili cu ei şi se bucurau că ne găseau acasă când se întorceau de la ore. Tot personalul palatului şi oamenii de la Securitate erau foarte atenţi cu noi. Nu voiam să stric aceste momente, devenite atât de preţioase, şi mă stăpâneam rugându-l pe Dumnezeu să nu mă lase să mă prăbuşesc. Ne duceam viaţa ca orice familie, seara făceam teme, după cină, copiii cei mari ieşeau cu prietenii şi îi auzeam râzând când plecau… Fiecare clipă de veselie a unuia sau a altuia era pentru noi un bun inestimabil.

În acele săptămâni, mai multe personalităţi iraniene au venit în vizită la suveran. Îmi amintesc, în special, de vizita generalului de aviaţie Mehdi Ruhani. Generalul i-a transmis soţului meu anumite informaţii asupra mişcărilor de rezistenţă. Regele rămăsese în bune relaţii cu generalul Oveissi, care crease o reţea de rezistenţă, formată în principal din militari, dintre care foarte mulţi munceau încă în Iran. Regele l-a primit şi pe şeful meu de cabinet, pe Huashang Nahavandi, care era şi el activ în mişcarea de rezistenţă. Puţin mai târziu, după a doua operaţie pe care avea s-o suporte soţul meu, generalul Bahram Aryana a venit şi el la căpătâiul lui să-şi declare loialitatea. Şi generalul Aryana pusese bazele unei mişcări de rezistenţă la Paris şi voia să-l informeze despre acest lucru pe rege, care nu mai avea de trăit decât câteva săptămâni. Îmi amintesc cu drag de această întâlnire. În fine, şi vizita prinţului Bernard din Olanda, care venise special să-l sprijine şi să-l îmbărbăteze pe soţul meu, ne-a impresionat mult.

Între timp, soţul meu a început să se simtă din ce în ce mai rău, a reapărut şi febra, din ce în ce mai mare. I se făcuseră atâtea transfuzii, atâtea antibiotice, că nu mai avea nicio venă intactă. Nu mai avea deloc poftă de mâncare. Degeaba încercam şi eu, şi copiii să-l distrăm, să-l facem să mănânce, nu mai putea înghiţi nimic. Medicii nu căzuseră de acord asupra motivelor acestei febre şi slăbiciuni. Doctorul Coleman pretindea că ar putea fi o salmoneloză. Profesorul Flandrin îşi păstra părerea că începuse să se dezvolte un abces. Apropiaţii lui de Bakey se gândeau că făcuse o pneumonie. A trebuit să fie din nou spitalizat.

Apelez din nou la scrierile profesorului Flandrin, de data aceasta ultimele:

„Nu mai aveam veşti direct de la Cairo, dar eram ţinut la curent de către un prieten iranian care era la Paris şi era un apropiat al familiei regelui. Ceea ce am aflat m-a lăsat perplex pentru că, odată cu trecerea timpului, începusem să-mi spun că ipoteza mea nu mai putea fi adevărată, dar situaţia se dovedea a fi cu mult mai gravă. Părea că se stabilise din nou un du-te-vino de medici americani. Am primit apoi informaţii mai precise chiar de la Maiestatea Sa Regina. Acum totul părea să cadreze perfect cu dezvoltarea unui abces subfrenic. I-am

spus să-l cheme de urgenţă pe de Bakey, pentru că ne îndreptam spre catastrofă. Cred că acesta a considerat că întoarcerea lui ar fi inutilă şi a cerut doar să i se trimită radiografiile abdomenului. Continuam, prin intermediul prietenului meu iranian, să-mi exprim pesimismul şi mirarea, cu atât mai mult cu cât acesta îmi descria o agravare continuă. Kean părea să fi ieşit din joc. Venise în schimb Coleman, oncologul din New York, împreună cu alţi medici americani. Nici urmă de de Bakey; părea să nu admită ipoteza abcesului subfrenic. Lectura ulterioară a dosarului mi-a arătat că luptaseră împotriva febrei cu o cascadă nebunească de doze de antibiotice. Totul fără niciun efect, normal. Din motive care probabil că-şi au şi ele explicaţia, eram ţinut departe de derularea faptelor. Ultimele noutăţi primite de la prietenul meu iranian erau catastrofale. Nu mi-a ascuns pesimismul lui şi i-am spus că, în condiţiile acestea, totul era pierdut. Se împlineau deja trei luni de când dura toată povestea aceasta, iar eu nu mai eram inclus în problema medicală. Îmi reluasem munca la Saint-Louis şi i-am întrebat pe cei de la Cairo dacă puteam lipsi de acolo. De şase ani renunţasem la toate concediile, în afara unui scurt sejur în casa părinţilor mei, iar acolo stăteam permanent lângă telefon. Psihologic vorbind, voiam să tai acest fir. Am primit acordul şi am plecat împreună cu soţia mea la Nantes, la una dintre surorile mele. Am lăsat totuşi pe robot numărul meu de telefon de acolo, împins de un ultim scrupul

Intenţionam să mergem la Belle-Île pe care n-o mai văzusem până atunci, dar o furtună violentă ne-a blocat la Nantes, pentru mai multe zile. Aici am primit un apel prin care eram chemat de urgenţă la Cairo împreună cu un internist. M-am asigurat de colaborarea unui coleg, după care am mai primit un apel în care mi se spunea că trebuie să vin cu un pneumolog capabil să facă o fibroscopie bronşică. Eram atunci gata să plec la Paris, fie ce-o fi. Ajuns la Paris, l-am căutat în miez de noapte pe profesorul Philippe Even, pe care îl cunoşteam bine şi căruia i-am explicat care era situaţia. Mi-a spus: «Am omul care îţi trebuie, e asistentul meu, doctorul Hervé Sors, îl anunţ imediat». A doua zi, la Rossy, l-am recunoscut pe tânărul care ţinea în mână o cutie care semăna cu un toc de clarinet. Fără îndoială, acela trebuia să fie

fibroscopul. Într-adevăr, aveam dreptate. Am făcut cunoştinţă şi i-am povestit în linii mari despre ce era vorba. Cererea unui fibroscop era justificată, probabil, de ipoteza unui abces pulmonar. Înainte să ştie despre ce era vorba, Sors s-a gândit că era vorba despre o reacţie pleurală deasupra abcesului subfrenic, ceea ce s-a dovedit a fi exact.

Am ajuns la Cairo şi Maiestatea Sa nu era chiar pe moarte, pentru că a mai avut putere să glumească pe seama alurii noastre de tinerei. I-a spus cuiva din cameră despre mine: «Încercaţi să ghiciţi câţi ani are?» Aveam pe atunci 47 de ani şi era una din marile lui plăceri să-i vadă pe oameni întinerindu-mă cu zece ani. Situaţia era, de fapt, catastrofală. Pacientul avea o infecţie gravă. Exista, într-adevăr, o reacţie pleuro-pulmonară a infecţiei subdiafragmice care nu era foarte evidentă. A făcut fibroscopia care, aşa cum ne şi aşteptam, n-a arătat nimic anormal. Oare mai puteam acţiona în faţa acestui tablou de supuraţie subdiafragmică ce dura de trei luni? Problema era să găsim un chirurg. N-am vrut să-i refuz pe egipteni din prima, dar ceea ce trebuia făcut nu era la îndemâna oricui. Datorită lui Sors, care a intrat în contact cu reanimatorii de la Paris, s-au avansat câteva nume. Trebuia să ne mişcăm repede, era 30 iunie şi-mi era teamă de începutul concediilor în Franţa.

Am fost sfătuit să vorbesc cu doctorul Pierre-Louis Fagniez, care lucra la Henri Mondor şi care avea practica acestei chirurgii complicate, ca „mâna a doua". Mi s-a spus că propunea o procedură originală şi eficace în abordarea acestor probleme de necroză pancreatică infectată. Datorită solidarităţii şi amabilităţii colegilor consultaţi, am reuşit să fac această alegere şi am avut norocul să-l găsesc pe Fagniez acasă, în acea după-amiază de sâmbătă. A fost de acord să vină şi a luat avionul spre Cairo a doua zi de dimineaţă. Îşi luase şi anestezistul cu el. Am plecat să-l iau de la aeroport şi am dat peste un bărbat tinerel şi slăbuţ, zâmbitor şi relaxat, în care urma să ne punem cu toţii ultimele speranţe.

A văzut imediat soluţia, mi-a confirmat pe loc ipotezele şi i-a explicat Maiestăţii Sale poziţia lui. I-a făcut o mică schemă anatomică şi i-a explicat ce avea de gând să facă. Maiestatea Sa a fost de acord şi i-a

spus: «Da, acum e momentul să luăm taurul de coarne» şi a imitat gestul. Intervenţia a fost stabilită pentru a doua zi, pentru că starea generală era alarmantă. Bolnavul, deshidratat, avea nevoie să fie «udat» înainte de anestezie. Colegii noştri egipteni erau foarte pasivi şi nu păreau prea încântaţi de această nouă «năvălire» pe teritoriul lor. În realitate, ei ne-au uşurat munca şi doctorul Coleman a fost cel care ne-a făcut probleme. El nu era de acord cu niciuna dintre condiţiile noastre, agăţându-se de ipoteza unei simple complicaţii digestive sub pretextul unei hemoculturi care ieşise pozitivă pentru o salmonela. A încercat să ne facă să renunţăm la decizia de a-l opera, spunând că trebuia să aşteptăm să vină de la New York un specialist în salmonela. Eram la limita răbdării. Incidentul n-a fost apreciat de către Maiestatea Sa Regina, care m-a chemat şi mi-a spus că se supărase, că mă respectase întotdeauna pentru calmul meu, că obişnuiam să-mi păstrez sângele rece etc. Am rugat-o să mă ierte şi am adăugat că «am glumit destul pe seama sănătăţii Maiestăţii Sale». Mi s-a părut zguduită de brutalitatea exprimării mele. Iar eu am continuat: «E ca la rugby, există un moment în care trebuie să plachezi, chiar şi violent!» Am riscat, dar s-a hotărât că intervenţia va avea loc. Era prea uşor să spui şi să-i faci pe oameni să creadă toate minunile. După trei luni de când spuneam că avea un abces subfrenic, aveam să fiu judecat la ieşirea din sala de operaţie. Cred că de data aceasta, toată lumea înţelesese că deţineam puterea, susţinut de către opiniile tinerilor mei colegi francezi şi că trebuiau să mă urmeze.

Dimineaţa, înainte ca Fagniez să intre în sala de operaţie, a avut o discuţie cu Maiestatea Sa Regina, pentru a primi acordul ei formal. Ea discutase cu de Bakey, care se afla atunci în Belgia şi care i-a spus că nu avea nimic împotriva intervenţiei chirurgului francez, dar că dorea să discute cu el la telefon. Maiestatea Sa Regina l-a mai sunat o dată pe de Bakey, dar în momentul acela nu a reuşit să-l găsească, aşa că i-a cerut lui Fagniez să înceapă operaţia.

Sala de operaţie era plină: Fagniez, anesteziştii, cei care se ocupau de instrumente, chirurgii egipteni, printre care şi doctorul Nur (el avea să şi ajute la efectuarea acestei operaţii) şi mulţi alţii. Fagniez

a numărat treizeci şi cinci de persoane şi mi-a făcut semn să fac ceva! Am dat exemplu ieşind şi cerând să iasă şi celor care nu erau necesari operaţiei. Au rămas vreo cincisprezece. M-am instalat într-o cameră alăturată şi am mai intrat din când în când, pentru a vedea cum decurge operaţia. Coleman rămăsese „în civil». Stăteam faţă în faţă gata de atac. Încercase până în dimineaţa aceasta să se opună intervenţiei şi era furios că nu reuşise. Fagniez mă ţinea permanent la curent cu ce se întâmpla în interior. Trebuia făcută, potrivit tehnicii lui, o incizie la limita subcostală stângă pentru a aborda direct colecţia purulentă. După câteva clipe m-a chemat. Eram „îmbrăcat» şi am intrat. Fagniez şi chirurgii egipteni erau pe cale să elimine un litru şi jumătate de puroi şi de resturi necrozate ale pancreasului. Eram mai degrabă turbat de neputinţă, decât plin de satisfacţie. Am ieşit din sala de operaţie. Vestea făcuse înconjurul blocului operator. Coleman mi-a strâns mâna şi mi-a spus: «Bravo, congratulations!» Am coborât imediat la etajul inferior unde era Maiestatea Sa Regina împreună cu prinţesa Ashraf. Le-am spus despre ce era vorba. Şi-au manifestat bucuria şi uşurarea. Maiestatea Sa Regina mi-a spus plină de entuziasm: «Duceţi-vă sus la doctorul Fagniez şi cântaţi-i Marseillaise la ureche!»

Dar trebuia, din păcate, să vedem şi dincolo de această operaţie. M-am gândit la cele întâmplate în México. Oare mai puteam salva ceva? Fagniez nu făcuse altceva decât să aplice aforismul lui Hipocrate: după «apa» americanilor, adusese «fierul» cu care drenase abcesul… cât despre rest, ar fi trebuit să putem să purtăm «focul». Într-adevăr, toată problema cancerului rămânea în aer şi această problemă de fond fusese practic neglijată de la plecarea din México. Cele ce au urmat au fost îngrozitoare şi în niciun moment n-a fost posibil să se reia tratamentul”.

În noaptea aceea şi în cele ce au urmat, am dormit la spital, într-o cameră vecină cu cea a soţului meu. Am lăsat uşa deschisă permanent, pentru a mă asigura în orice clipă că mai respiră, că mai trăieşte. Bătăile inimii lui, amplificate de monitor, îmi însoţeau propria respiraţie.

Din nopţile acelea de insomnie, epuizată de frică, de supărarea

copiilor şi de supărarea mea, păstrez doar aceste câteva rânduri:

„5 iulie, miezul nopţii. Mi-e frică în seara asta. Mi-e frică. Nu ştiu dacă e din cauza lipsei de somn sau e doar o presimţire groaznică. Soţul meu doarme. Nici nu ştiu ce scriu, nu ştiu nici măcar limba în care scriu. Câteodată mă înec, plutesc între putere şi slăbiciune, între acceptare, resemnare şi revoltă, în ce zi suntem? Nimeni nu mai ştie. Merg dintr-o cameră în alta. Să-mi văd soţul atât de slab, scheletic, în patul acesta de spital, mă ucide literalmente. Oamenii de pe coridoare au feţele îngrijorate, inimile noastre cresc de speranţă de o sută de ori pe zi şi cad sfărâmate, tot de atâtea ori. N-am dreptul să cad, trebuie să am cuvinte de încurajare pentru fiecare".

Operaţia doctorului Fagniez a fost un succes şi soţul meu poate acum să se ridice, să se aşeze. Iranienii ne-au implorat să-i lăsăm să-l vadă şi, după câteva zile, a putut chiar să primească vizite. Fostul ministru al Muncii a venit la căpătâiul lui să evoce greutăţile rezistenţei. El spunea că trebuie să explicăm ce este identitatea iraniană şi să spunem care este locul esenţial al monarhiei de-a lungul istoriei. Avea să rămână apoi în Egipt şi să-l înveţe pe tânărul rege care este geografia socială a Iranului.[21] Am rămas tot timpul lângă soţul meu şi mi se părea şocant să văd cu câtă fervoare veneau acei oameni să-l implore să le dea un sfat, o părere, pe el, care era atât de bolnav. Mi-a venit ideea să-i citesc ceva. A acceptat cu plăcere şi i-am citit o parte din *Memoriile* generalului de Gaulle pe care-l întâlnisem cu douăzeci de ani în urmă şi care rămânea în ochii lui un exemplu de hotărâre şi de curaj. Nu vorbea aproape deloc sau spunea doar fraze scurte.

Era conştient de starea lui, de extrema lui sensibilitate, conştient de tot ceea ce se petrecea în jurul lui. Luna aceea de iulie era luna Ramadanului, iar personalul spitalului întinsese o masă mare în capătul coridorului pentru a putea mânca seara. Dacă se afla în salon în acel moment, regele îmi spunea: „Hai să mergem în camera mea, dacă

---

[21] 1 Domnul Shafa s-a ocupat de predarea istoriei şi o altă persoană de literatura persană.

stau aici îi deranjez şi nu vor putea mânca liniştiţi". Atunci îmi spuneam: „Iată că până şi în ultimele clipe ale vieţii a ştiut să-şi depăşească condiţia de om şi să uite suferinţele lui pentru binele celorlalţi".

În acele ultime zile, Jehan Sadat a scris aceste rânduri care mă emoţionează atât de mult:

„Anuar mi-a telefonat în timpul conferinţei (se afla în Danemarca) pentru a-mi spune că şahul era din nou bolnav. Când m-am dus la căpătâiul lui împreună cu Farah şi cu copiii, mi-am dat seama că sfârşitul îi era aproape. Şahul era mai palid şi mai slab ca oricând. Respira cu mare greutate. Cu toate acestea se impunea prin demnitate, nu avea nicio slăbiciune. Dimpotrivă, se vedea din felul în care stătea sprijinit de perne că era un luptător. Medicii spuneau că suferea înfiorător. Dar nu s-a plâns niciodată. Cred că Dumnezeu îl iubea mult pe omul acesta, dacă îi dădea puterea să suporte toate încercările acestea într-un mod demn, mi-am spus pe când m-am apropiat de el. «În curând o să vă simţiţi mai bine şi o să mergem în Alexandria, unde o să ne relaxăm», i-am spus eu. Am zărit lacrimi în ochii lui Farah. «Fii tare, nu-i arăta ce simţi, i-am spus. E inteligent şi o să te înţeleagă.»"[22]

Uneori, seara, priveam Nilul şi piramidele care se profilau undeva în depărtare şi-mi spuneam: suveranii, guvernatorii, generalii au văzut şi ei această privelişte, această lumină, acest fluviu, au trăit, au fost fericiţi, iubiţi, trădaţi, după care au murit. Suntem aici şi noi şi, la rândul nostru, vom muri, dar cu toate acestea Nilul va continua să curgă şi peste alte milenii. Acest lucru m-a ajutat să accept destinul aşa cum era.

Regele şi-a recăpătat ca prin minune forţele, aşa că pe 26 iulie am hotărât să-i trimitem la Alexandria pe cei trei copii mai mici. Voiam să-i scot din acea atmosferă stresantă a spitalului, în care trăiau de mai bine de o lună.

Dar chiar în acea seară, soţul meu a intrat în comă.

---

[22] Jehan Sadat, A Woman of Egypt, op. cit

„Era în timpul postului, va scrie mai târziu profesorul Flandrin, şi în ţara aceea aşa de strictă în privinţa acestuia, nici nu se punea problema să nu se respecte obiceiurile. Ne-am întors la sfârşitul după-amiezii la Hotelul Meridien, pentru a merge la Spitalul Maadi la începutul nopţii, după ce se terminase postul şi după ce şoferul nostru mâncase. Aşa că în seara aceea am mâncat şi noi la hotel. De câteva zile eram îngrijorat şi încordat. Ca şi cum aş fi presimţit ceva, le-am zis lui Fagniez şi reanimatorului nostru că trebuie să mergem la spital fără întârziere. Când am ajuns, pe tot etajul domnea o linişte neobişnuită şi o atmosferă de consternare. Situaţia se agravase brutal, o paralizie părea că se abătuse peste toţi, iar noi nu fuseserăm anunţaţi de ceea ce se întâmplase cu două ore înainte. Pacientul era fără puls, fără tensiune, atins de o hemoragie internă fulgerătoare. Toată familia era paralizată şi starea aceasta cuprinsese tot personalul de acolo. Minunatele infirmiere egiptene, care fuseseră sprijinul nostru principal, erau consternate, plângeau sau stăteau pur şi simplu apatice. Medicii egipteni, fără îndoială din aceleaşi cauze ca şi noi, nu erau acolo. Probabil că erau acasă şi mâncau.

Acest spectacol a declanşat la reanimatorul nostru, la Fagniez şi la mine o reacţie la fel de fulgerătoare. La scurt timp după ce l-am găsit pe anestezistul egiptean care ne-a ajutat tot timpul şi a obţinut mereu sângele de care aveam nevoie (resursele acelui spital păreau că nu se mai termină), bolnavul şi-a revenit. Am ieşit pe coridor unde am întâlnit-o pe Maiestatea Sa Regina şi pe prinţesa Ashraf. O emoţie de nedescris i-a cuprins pe toţi şi chiar acum, după trecerea timpului, încă o mai resimt. Cu toţii păreau să fie prada aceleiaşi consternări. Atunci s-a petrecut episodul care m-a răscolit cel mai tare din toată această lungă poveste şi care nu se referea la cel care urma să moară, ci la cei care aveau să trăiască după.

Am rezumat situaţia pentru Maiestatea Sa Regina şi pentru prinţesa Ashraf. Ştiam că regele avea să moară în noaptea aceea şi le-am spus acest lucru. Am rugat-o pe regină să-i avertizeze pe copii. Am aflat atunci că aceştia plecaseră chiar în ziua aceea la Alexandria, pentru că în ultimele zile fusese o atmosferă entuziastă, regele reuşind

să meargă şi să se aşeze la masa aceea improvizată la capătul coridorului. Dar măcar pe cei doi mai mari trebuia să-i anunţăm. Maiestatea Sa Regina a fost de acord şi m-a rugat pe mine să le spun. N-am înţeles şi i-am spus: «Dar, Maiestate, nu eu, ci Maiestatea Voastră trebuie să le spuneţi!» Gâtuită de emoţie, mi-a răspuns: «Nu, eu n-o să pot.» Am insistat: «Dar, Maiestate, trebuie să fie cineva din familie care să facă asta.» Mi-a spus: «Nu sunteţi decât dumneavoastră, vă revine dumneavoastră sarcina să le spuneţi.» Aşa că am fost nevoit să-mi stăpânesc propria emoţie şi să sun la Alexandria. Îmi aduc aminte că a răspuns fata cea mare, prinţesa Farahnaz, care mi-a spus cu vocea ei de copil: «Oh, sunteţi doctorul, cum se mai simte tata?» A trebuit să răspund că nu se simţea prea bine, ceea ce n-a fost deloc uşor. Datorită reanimatorului nostru, regele a mai fost conştient câteva ore şi a putut să vorbească cu soţia lui, cu prinţesa Ashraf, sora geamănă, cu prinţul moştenitor şi cu copiii lui cei mari.

Îmi amintesc în special de fiica lui cea mare, Farahnaz, care stătea ghemuită pe marginea patului, săruta mâna tatălui ei şi repeta în persană cu un zâmbet extatic: «Baba, baba.» Pe marginea stângă a patului, noi continuam să-i supraveghem tensiunea arterială şi să-i pompăm sânge. Ne-am limitat la gesturile de bun-simţ. A doua zi de dimineaţă, monarhul s-a stins. De sub perna defunctului, Maiestatea Sa Regina a scos sub ochii mei săculeţul cu pământ pe care îl luase din Iran, în clipa în care plecaseră în exil.

În tot acest timp, în mijlocul acelui val de emoţie şi de durere mi-am amintit de comportamentul uimitor al prinţului moştenitor Reza. Acest nou diadoh era foarte tânăr, dar prin demnitatea atitudinii lui şi prin felul în care reuşea să se controleze, arăta că-şi dădea seama de noua lui situaţie. Am vorbit cu el timp îndelungat şi i-am încredinţat copiile tuturor documentelor pe care le aveam. Ştiu că mi-a spus referitor la colegii mei şi la mine însumi: «Lumea poate să spună ce vrea, eu îmi voi aminti mereu ceea ce am văzut»”.

Da, într-adevăr, Farahnaz stătea pe marginea patului tatălui ei, Reza era în picioare, iar eu eram pe partea cealaltă, alături de medici. Regele a respirat scurt de două ori, după care a inspirat adânc şi apoi a

rămas nemişcat. Murise. O vreme am rămas neclintiţi. Atunci, prinţesa Ashraf mi-a suflat: „Închide-i ochii!” Aşa am făcut, după care am scos într-adevăr săculeţul cu pământ din Teheran şi rugăciunile pe care i le pusesem sub pernă. El purtase toată viaţa lui aceste rugăciuni asupra lui, într-un săculeţ de pânză. Doamna doctor Liussa Pirnia a scos verigheta de pe degetul regelui şi mi-a dat-o. O port de atunci pe acelaşi deget cu a mea.

Am ieşit cu toţii din cameră. Apoi, unul câte unul ne-am întors să-l sărutăm pentru ultima oară pe suveran. Când i-am atins fruntea cu buzele, am avut impresia fugitivă că era viu.

Vestea morţii regelui i-a făcut să încremenească pe cei câţiva iranieni care se aflau pe coridor. Împărtăşeam aceeaşi supărare”. Regele nu mai e, le-am spus, dar nu trebuie să ne pierdem curajul, ci să continuăm să luptăm, să mergem pe calea pe care ne-a arătat-o”.

Apoi am sunat-o pe mătuşa Louise, care locuia la Paris, pentru că nu voiam să afle această veste de la radio.

Acum trebuia să le spunem că tatăl lor a murit şi celor doi copii mai mici, Leila şi Ali-Reza, care îşi petrecuseră noaptea la Palatul Kubbeh. Ajungând la palat, am avut surpriza să-i găsim acolo pe preşedintele Sadat, pe soţia şi pe fiica lui. Ne aşteptau toţi trei să ne arate primii afecţiunea lor şi să ne încurajeze, aşa cum făcuseră încă din prima noastră zi de exil. De cum s-a trezit, mi-a spus guvernanta, ca şi cum ar fi simţit ceva, Leila s-a dus direct în camera lui Ali-Reza de care era foarte legată. Aşa că au aflat împreună vestea din gura guvernantei: „Tatăl vostru este acum în cer cu îngerii”, le-a spus ea. Leila a ieşit din cameră, fără să-şi arate supărarea, iar când guvernanta s-a dus în camera ei, a găsit-o aşezându-şi hainele negre pe pat.

În noaptea aceea n-am avut putere să stau singură şi i-am rugat pe copii să rămână cu mine. Reza, Farahnaz şi Leila au venit imediat. Ali-Reza a vrut să rămână singur cu durerea lui. Ne-am întins nişte saltele pe jos şi am dormit îmbrăţişaţi.

Funeraliile au avut loc pe 29 iulie 1980, la două zile după moartea regelui. Trupul lui a fost depus la Palatul Abdin, unde s-a intonat imnul regal. Am fost cu toţii extrem de răscoliţi, pentru că era

prima dată când îl auzeam după plecarea din Iran. Apoi, cortegiul care însoţise trupul şahului a plecat de la Palatul Abdin şi s-a dus la Moscheea el-Rifai, unde soţul meu a fost înhumat temporar. Tradiţia ţărilor musulmane cerea ca femeile să nu meargă în spatele sicriului, dar eu am insistat să fiu acolo. „Facem cum vrea Farah", le-a spus preşedintele Sadat celor de la protocol.

Odihnindu-se pe un afet de tun, tras de cai şi acoperit cu un drapel imperial, trupul suveranului a fost salutat pe tot timpul drumului de către o mulţime care psalmodia: „La elaha el l'Allah" („Nu există alt Dumnezeu decât Allah"). Noi mergeam în fruntea cortegiului, în dreapta mea, mergea Leila în rochie albă, Farahnaz şi Ali-Reza. În stânga, Richard Nixon şi fiul meu cel mare, Reza. Preşedintele egiptean, Jehan Sadat, şi fraţii regelui, Gholam-Reza, Abdol-Reza şi Ahmad-Reza, mergeau de o parte şi de alta a noastră. Câţiva prieteni fideli, regele Constantin al Greciei şi regina Anne-Marie, prinţul Victor Emmanuel de Savoia ne urmau şi ei alături de ambasadorii anumitor ţări. Regele Hassan al II-lea îl trimisese pe unul dintre apropiaţii lui, Mullay Hafid Alani. Acesta venise cu o pânză pe care erau brodate rugăciuni, care acoperise piatra Kaaba de la Meca şi care urma să fie depusă pe linţoliul soţului meu.

La Moscheea el-Rifai, trupul regelui a fost coborât într-un cavou special, aflat la subsol. Reza a fost cel care l-a însoţit. După el, cu de la sine putere şi fără să ceară voie nimănui, a coborât şi Ali-Reza, ceea ce nu era prevăzut. Mai târziu, medicii mi-au spus cât a fost de important pentru el că a văzut unde se odihnea tatăl său. Din păcate, femeile nu aveau voie să coboare, aşa că nici eu, nici Farahnaz şi nici Leila n-am văzut care era ultimul loc în care avea să se odihnească regele. Din acele clipe, îmi amintesc cu multă emoţie de generalul de aviaţie Ruhani, care îmi mărturisea tristeţea sa de a fi singurul reprezentant al armatei prezent.

„Niciodată n-am văzut funeralii naţionale mai impunătoare, avea să scrie Jehan Sadat în Memorii. Anuar a fost cel care le-a organizat până în cel mai mărunt detaliu. Sute de studenţi de la Academia Militară conduceau procesiunea, îmbrăcaţi în uniforme albe,

galbene şi negre, în funcţie de rangul lor, cântând la instrumente. În spate mergeau soldaţii cu coroane de trandafiri şi irişi, urmaţi de ofiţeri călare. Apoi venea un escadron de bărbaţi care purtau decoraţiile militare ale şahului pe nişte perne de catifea neagră şi care mergeau chiar în faţa sicriului acoperit cu drapelul iranian şi tras de opt cai arabi. Urmam noi.

Era cald, foarte cald la Cairo în ziua aceea de vară, iar noi am mers pe jos cele trei mile care despărţeau Palatul Abdin de moscheea unde avea să fie înmormântat şahul. Şi tatăl şahului fusese îngropat aici, înainte ca şahul să-i aducă osemintele în Iran. Potrivit programului stabilit de Anuar, eu mergeam lângă Farah şi a fost singura dată când am mers într-o procesiune funerară. «Să faci ceea ce face şi Farah, trebuie s-o ajutăm să treacă de ziua aceasta tristă şi grea.» Aşa că am rămas lângă ea, mergând împreună cu copiii ei.

În spatele nostru, cât vedeai cu ochii, se întindea mulţimea care venise să onoreze amintirea regelui. Toţi miniştrii guvernului egiptean mergeau cu noi, ca şi fostul preşedinte al Statelor Unite, Richard Nixon, ca şi regele Constantin al Greciei, ambasadorii Germaniei de Vest, ai Franţei, Australiei şi Israelului, ca şi un număr enorm de egipteni. Lumea se înghesuia pe străzi, în balcoane şi pe acoperişuri, ca să poată vedea trecerea procesiunii. Muzica răsuna mai tare decât oricând. Erau mai multe flori decât am putut vreodată să-mi imaginez. Erau funeraliile cele mai spectaculoase care avuseseră loc vreodată în Egipt, ultima ocazie de a demonstra lumii întregi că şahul merita mai mult decât primise, decât felul în care se purtaseră cu el. Egiptul, cel puţin, n-a întors spatele unui prieten”.

Întorcându-mă în ziua aceea atât de împovărătoare la Palatul Kubbeh, aş fi vrut să-i spun regelui că mă purtasem bine, că rămăsesem demnă şi dreaptă, în ciuda supărării care mă orbise. Era ciudat, nu-mi venea să cred că nu mai era acolo, că nu va mai fi niciodată. Şi copiii se purtaseră excelent şi îi admirasem; trăiseră fiecare clipă, oprindu-şi lacrimile sau ascunzându-le.

PARTEA A V-A

Reza mai avea trei luni până împlinea vârsta de 20 de ani, vârstă

la care Constituţia îi permitea să-i urmeze regelui la tron. Trei luni în care eu eram regentă[23]. Am înţeles repede că acesta nu era un cu-ant gol. Chiar de a doua zi după funeraliile regelui m-au copleşit relaţiile pe care nu încetase nicio clipă să le întreţină cu toate reţelele de rezistenţă, create peste tot în lume. Cererile de audienţe s-au înmulţit rapid; toţi acei oameni – foşti miniştri, responsabili politici, ofiţeri sau simpli militanţi – care aleseseră exilul pentru a lupta, doreau să-mi propună tot felul de iniţiative, să afle părerea mea sau să obţină sprijinul pentru cutare sau cutare proiect. Pe moment m-au deranjat, pentru că nu-mi dădeau voie nici măcar să-mi respect doliul, dar, după ce a mai trecut timpul, mi-am dat seama că activitatea şi fervoarea lor m-au salvat din disperarea adâncă, în care eram gata să mă prăbuşesc.

Principalele grupuri de rezistenţă se constituiseră în Franţa, în Marea Britanie şi în Statele Unite, dar existau câteva şi în Germania, şi în Turcia. Fiecare responsabil avea propriile păreri în legătură cu ceea ce trebuia să facem pentru a începe lupta şi aşteptau, normal, să-mi exprim adeziunea. Unii dintre ei solicitau o întâlnire de cele mai multe ori clandestină, iar eu îi primeam pe cei care mi se păreau mai de

---

[23] Martoră a gândurilor profunde ale regelui din ultimele sale zile, am considerat de datoria mea să redactez, a doua zi după moartea sa, textul următor, care reflectă ceea ce soţul meu resimţea şi voia să le spună compatrioţilor săi înainte de a se stinge din viaţă: "În acest moment în care, departe de pământul meu natal, prins în ghearele acestei abominabile boli, îmi trăiesc ultimele clipe, adresez acest mesaj poporului meu care traversează una dintre cele mai sumbre perioade din istoria sa.

Amintiţi-vă că ţara noastră a cunoscut multe suişuri şi coborâşuri, dar că atacurile venite din afară n-au putut stinge niciodată făclia culturii şi a civilizaţiei iraniene. Sunt convins că această făclie va învinge tristele tenebre care s-au abătut asupra Iranului şi că o renaştere naţională se va produce.

Sper că fiul meu, care este încă destul de tânăr, şi care, ca toţi tinerii iranieni, este plin de mândrie naţională, va ridica din nou drapelul sfânt al Iranului. Şi-l va păstra drept, sprijinindu-se pe poporul iranian.

Îl încredinţez pe tânărul prinţ moştenitor lui Dumnezeu cel atotputernic şi marelui popor iranian. Aceasta este ultima mea voinţă".

încredere. Vorbeam şi la telefon, la orice oră din zi şi din noapte. Uneori trebuia să aştept să se facă ora două sau trei dimineaţa pentru a putea intra în legătură cu Statele Unite. Discuţiile erau dificile, epuizante, trebuia să-mi dau acordul pentru nişte iniţiative despre care nu fusesem perfect informată. Trebuia să luptăm, chiar dacă la început nu eram prea mulţi.

Cu generozitatea lui obişnuită, preşedintele Sadat m-a invitat să rămân cât îmi va face plăcere la Palatul Kubbeh. Primul nostru birou l-am instalat într-una din aripile palatului, în capătul unui coridor plin cu mobile dezafectate, cu geamuri sparte. Era absolut necesar să centralizez şi să coordonez activitatea iranienilor exilaţi. Foarte repede am primit concursul unei femei tinere, Lila, care ne-a asigurat secretariatul, şi al unui ziarist francez, care ne-a organizat toată comunicarea. Amândoi ne-au ajutat foarte mult şi nu şi-au economisit eforturile.

Pentru a mă întâlni cu cei care nu puteau fi văzuţi la Cairo din motive de Securitate, preşedintele Sadat m-a autorizat să folosesc un apartament aflat la patruzeci de minute de Palatul Kubbeh. Toate acele drumuri făcute în căldura şi în zgomotul insuportabil al capitalei Egiptului erau epuizante şi trebuia să-mi adun toată voinţa pentru a rezista. În acea perioadă a trebuit să suport o intervenţie chirurgicală foarte dureroasă şi să trec peste suferinţă pentru a mă întâlni cu oamenii, pentru a-i asculta, pentru a argumenta şi a încerca în fiecare clipă să fiu foarte atentă şi să le dau speranţă interlocutorilor mei.

De multe ori îl luam şi pe fiul meu Reza la aceste întâlniri, ştiind că în curând va trebui să-şi asume singur responsabilitatea de a comanda diferitele iniţiative ale comunităţii din exil. Mergeam împreună la preşedintele Sadat pentru a-i cere părerea şi sfatul şi ne-am întâlnit împreună în perioada aceea cu regele Hussein şi cu regina Nur a Iordaniei, ca şi cu regele Hassan al II-lea al Marocului. Şi unii, şi alţii ne-au primit cu căldură şi amabilitate. Regina Nur avea să-mi rămână pe toată perioada exilului o prietenă preţioasă.

Marea noastră bucurie, din acea lună de haos, a fost crearea unui post de radio clandestin, care transmitea glasurile exilaţilor, care

ne permitea să ne adunăm, să explicăm ceea ce se petrecea cu adevărat în Iran şi să dăm informaţii asupra diferitelor grupuri de opozanţi. Ideea acestui radio ne venise încă de când soţul meu mai era în viaţă. Vorbiserăm amândoi despre un radio, iar el fusese de acord. Solicitate, autorităţile egiptene ne-au acordat permisiunea lor. Mai rămânea doar să trecem la fapte. În climatul de suspiciune, care ne înconjurase din prima zi a exilului nostru, acest radio a reprezentat un pericol în plus. Eram conştienţi şi ştiu că în interiorul palatului nici nu îndrăzneam să vorbesc despre proiectul nostru cu Cambise Atabai, care conducea acum biroul meu, de frică să nu fim ascultaţi. De cele mai multe ori mergeam în parc. Din respect pentru Guvernul egiptean, trebuia să păstrăm secretul şi, pe de altă parte, nici nu voiam să se ştie că eu eram în spatele acestei iniţiative. Trebuia să ne definim politic şi orientarea viitorului nostru post şi, normal, să găsim profesionişti curajoşi şi capabili să conducă această acţiune, chiar cu preţul vieţii. Pentru toate aceste probleme, am solicitat discret sprijinul vărului meu, Reza Ghotbi, care crease şi condusese televiziunea iraniană şi care era acum în exil la Paris, unde constituise deja principala reţea de rezistenţă. Principiul fondator a fost acela al reunirii tuturor iranienilor din exil împotriva noului regim, indiferent de divergenţele lor. Postul de radio era vocea tuturor şi fiecare putea să se exprime.

Au fost chemaţi doi bărbaţi şi o femeie care munciseră la Radioteleviziunea Iraniană pentru a constitui primul nucleu al redacţiei. Am închiriat un apartament la Cairo sub un nume de împrumut şi acolo s-a instalat cu mare discreţie acest trio. Şi-au luat nume europene pentru a îndepărta orice bănuială, cu toate că vocile lor erau cunoscute în Iran. Ieşeau cât mai puţin posibil pentru a nu atrage atenţia. Munca lor consta în asamblarea şi difuzarea cât mai rapidă a nenumăratelor documente şi mărturii care veneau din toată comunitatea exilată, dar şi din interiorul Iranului. Multe dintre casete erau înregistrate la Paris, unde aveam corespondenţi, şi trimise la Cairo. Aveam corespondenţi şi în Emirate, şi în Golful Persic, şi un informator în Germania, care dispunea de o reţea de corespondenţi în Iran. Din ţara noastră primeam rapoarte scrise cu cerneală simpatică.

Am avut nevoie de nouă luni de muncă, înainte de a începe să emitem. Îmi amintesc ce emoţie puternică m-a copleşit când domnul Atabai a venit să-mi spună că totul era gata, că vocea noastră se auzea, în sfârşit, pe unde. Am luat un radio micuţ şi m-am închis în dormitorul meu. Am deschis larg fereastra, eram aşa de fericită, vocea aceea era ca o primă cucerire, ca un prim pas spre libertate, o primă victorie.

Între timp, pe 31 octombrie 1980, am sărbătorit la Palatul Kubbeh cei 20 de ani ai lui Reza şi deci şi succesiunea lui simbolică la tron. Cu un an mai devreme izbucnise războiul dintre Iran şi Irak şi, conştienţi de noua nenorocire care tocmai se abătuse asupra ţării noastre, am redus la minimum ceremonia. În faţa unei singure camere de luat vederi şi în faţa unui singur ziarist al presei scrise, fiul meu a pronunţat câteva cuvinte de speranţă.[24]

„Dragii mei compatrioţi, surori şi fraţi, mi se încredinţează această responsabilitate supremă după trista dispariţie a augustului meu tată, într-una dintre cele mai sumbre perioade din istoria noastră, în momentul în care principiile noastre naţionale şi spirituale, valorile noastre istorice şi culturale, civilizaţia sunt ameninţate din interior; în momentul în care anarhia, prăbuşirea economică şi declinul prestigiului nostru internaţional au provocat violarea integrităţii noastre teritoriale de către o agresiune exterioară pe care o condamnăm.

Ştiu sigur că niciunul dintre voi, care aveţi un spirit patriotic şi o mândrie naţională înnăscute, că niciunul dintre voi, care este puternic legat de identitatea naţională şi de credinţă, de principiile sacre ale islamului autentic, de valorile istorice şi de patrimoniul vostru cultural n-a vrut să se întâmple un asemenea dezastru. Sunt convins că niciun popor, indiferent de condiţia lui, nu poate să-şi dorească aşa ceva. De aceea, înţelegându-vă suferinţele şi ghicindu-vă lacrimile ascunse, mă alătur durerii voastre. Ştiu că, la fel ca şi mine, după ce veţi traversa această perioadă neagră, veţi vedea răsărind lumina unei zile noi. Mai ştiu că aveţi în adâncul inimilor voastre convingerea fermă că, la fel ca

---

[24] Textul integral se află în Anexe

în trecut, istoria noastră milenară se va repeta şi coşmarul va lua sfârşit. După întuneric va veni şi lumina. Întăriţi de amarele noastre experienţe, vom întreprinde cu toţii, într-un mare elan naţional, reconstrucţia ţării. Datorită unor reforme adecvate şi cu participarea activă a tuturor, vom reuşi să ne atingem idealurile. Vom reconstrui un Iran în care vor domni egalitatea, libertatea şi dreptatea. Împinşi de adevărata credinţă în islam, de spiritualitate, de dragoste şi de toleranţă, vom face din Iran o ţară prosperă şi mândră care va avea locul pe care îl merită printre naţiuni".

Câteva săptămâni mai târziu, Reza a anunţat autorităţile din Teheran că era gata să se întoarcă şi să lupte, la comanda unui avion de vânătoare, împotriva invadatorilor irakieni.

„În acel moment crucial pentru viaţa ţării noastre, avea să scrie el mai târziu, doream să-mi pot vărsa sângele pentru libertatea ţării noastre". Toată noaptea ne-am străduit să transmitem mesajul lui prin telex diferitelor ministere din Teheran. Unele dintre ele întrerupeau comunicarea, altele acceptau să primească tot textul, dar nimeni nu ne-a răspuns. La rândul meu, făcusem public un comunicat în care declaram: „În calitate de iraniană şi de mamă a prinţului moştenitor, conştientă de responsabilităţile istorice care îmi revin de acum înainte, îmi exprim speranţa că evenimentele dramatice la care participăm acum se vor sfârşi, că forţele străine, care cred că pot să invadeze Iranul, vor învăţa o dată pentru totdeauna ca acest pământ aparţine iranienilor. Aceştia nu vor tolera niciodată prezenţa forţelor nelegitime pe teritoriul lor".

Ascensiunea fiului meu cel mare la responsabilităţi a fost începutul unei perioade tulburi şi dureroase pentru noi. De la o zi la alta, anumite persoane, înţelegând că puterea trecuse în alte mâini, s-au întors spre Reza şi veneau să-l viziteze la palat, fără ca măcar să treacă să mă salute. Era dureros, dar acest lucru îmi mai arăta încă o dată o altă latură a naturii umane, iar eu zâmbeam trist. Alţii, în schimb, continuau să discute numai cu mine, ca şi cum nimic nu se întâmplase. În această situaţie, ştiu că am început să-mi cobor ostentativ privirile, astfel încât interlocutorul meu să înţeleagă că, de

acum înainte, trebuia să vorbească cu fiul meu, care stătea lângă mine. Doream să le dau de înţeles că, de acum înainte, deciziile îi aparţineau tânărului rege şi că, dacă rămâneam lângă el, o făceam numai pentru a-l ajuta cu experienţa şi cu sfaturile mele.

Acest lucru n-a fost foarte bine înţeles la început. Unii dintre responsabili au venit să mă implore să nu mă retrag, spunându-mi că, după ce am domnit douăzeci de ani, nu puteam să-i abandonez într-o perioadă atât de dramatică. Cuvintele lor mă puneau în încurcătură, pentru că nu voiam să le dau impresia acelor oameni, care aveau încredere în mine şi care luptau în clandestinitate, că mă deziceam de cauza noastră. Trebuia deci să le explic fără încetare că rămâneam angajată în rezistenţă, dar că, de acum înainte, sub autoritatea fiului meu. „Dacă aveţi încredere în mine, le spuneam, aveţi încredere şi în această decizie a mea”.

Au urmat apoi presiuni asupra mea să intervin în componenţa cabinetului fiului meu, să-i prezint cutare sau cutare persoană, să-l alung pe unul sau pe altul. Şi în cazul acesta a trebuit să le explic cât de important mi se părea pentru tânărul rege, pentru reuşita lui, să-şi poată alege singur colaboratorii, într-o independenţă şi o linişte completă. Simţeam că Reza voia să zboare cu propriile aripi, lucru care, normal, trebuia încurajat. Le spuneam interlocutorilor mei: „Lăsaţi-i timp să descopere persoanele în care să aibă încredere şi împreună cu care va simţi dorinţa sa muncească”.

În acest climat dificil, în care unii intrau în rivalitate cu ceilalţi, s-a produs lucrul de care mă temeam cel mai mult: anumite persoane au încercat să creeze rivalităţi între fiul meu şi mine. Eu aveam legături cu diferitele grupuri de rezistenţă şi nu voiam ca numele lui Reza să fie legat de un grup, mai mult decât de altul, iar acest lucru nu mi s-a iertat. Fiecare grup voia să-l atragă pe tânărul rege, pentru a obţine în felul acesta cât mai multe avantaje. Aşa că au încercat să-mi neutralizeze influenţa, să-l convingă pe Reza că eu aveam o mare responsabilitate în prăbuşirea monarhiei din cauza ideilor mele prea „liberale” şi a influenţei exercitate de mine asupra soţului meu. Aceste zvonuri răuvoitoare erau purtate în mare parte de nişte persoane pe

care le consideram corupte şi care dăunaseră deja destul de mult monarhiei. Toate aceste jocuri de influenţă asupra fiului meu care era aşa de tânăr mi s-au părut extrem de dureroase. El nu putea să-şi dea seama câtă josnicie şi ambiţie vană erau în aceste perfidii. Speram în sinea mea că va înţelege într-o zi, că era nevoie ca timpul să-şi pună amprenta asupra lui. Îmi repetam că trebuia să rezist. Să rezist cu demnitate. În unele zile, în care toate acestea mi se păreau prea dureroase şi nedrepte, încercam să văd esenţialul. „Luptăm pentru viitorul Iranului, îmi spuneam eu, cauza noastră este imensă şi merită toate sacrificiile, restul lucrurilor rămân în plan secundar".

După câteva luni, Reza a afirmat că doreşte să plece în Maroc împreună cu anturajul lui. Am înţeles că dorea să se depărteze pentru a-şi întări independenţa, dar mi se părea regretabil că voia să părăsească Egiptul, care îi oferea atâtea posibilităţi de acţiune, pentru Maroc, care probabil că nu era prea binevoitor în ceea ce-l privea. I-am spus, dar nu l-a interesat prea tare, aşa că a trebuit să-i reunesc în jurul nostru pe toţi colaboratorii apropiaţi, pentru a anunţa că eram gata să plec din Cairo: „Acum, le-am spus eu, esenţial este Iranul, nu persoana mea. Pentru viitorul cauzei noastre, este de preferat ca tânărul rege să rămână în Egipt. Aşa că sunt dispusă să plec, dacă acest lucru îl face pe Reza să revină asupra deciziei lui". Dar n-a fost cazul şi fiul meu a plecat în Maroc, aşa cum dorea. Regele Hassan al II-lea l-a primit cu multă afecţiune şi atenţie.

Am păstrat o amintire dezagreabilă din toată această perioadă, în care trebuia să lupţi pe toate fronturile deodată, personal, politic, familial, ceea ce devenise de nesuportat. Dar, în ciuda tuturor greutăţilor, am reuşit în acel prim an de doliu să ne reorganizăm viaţa de familie, pe care n-am mai avut-o de la plecarea noastră în exil. Acum locuiam din nou cu toţii împreună – cel puţin înainte de plecarea lui Reza, în Palatul Kubbeh. Copiii îşi reluaseră studiile şi erau încântaţi de amabilitatea pe care le-o arătau toţi, la şcoală, pe stradă şi chiar şi la palat, unde toată lumea se purta foarte frumos cu ei. Sosind din Statele Unite unde fuseseră foarte chinuiţi, mai ales de către profesori, erau foarte bucuroşi să întâlnească în Egipt numai zâmbete şi bunăvoinţă.

Era ca o întoarcere la ai noştri, la comunitatea noastră familială şi culturală.

Faptul că locuiam împreună le redase copiilor simţul umorului, care ne înveselea şi ne bucura aşa de mult viaţa cotidiană pe vremea când locuiam în Palatul Niavaran, în Teheran. Îi auzeam din nou râzând, povestindu-şi fel de fel de întâmplări. În unele seri, îmi făceam timp să mă aşez lângă cei doi copii mai mici ca oricare altă mamă şi să-i verific dacă şi-au făcut temele, dacă au învăţat. Atunci vedeam cum se lumina chipul Leilei. După toate acele luni haotice în care, fiind aşa de mică, suferise din cauza absenţei mele, putea, în sfârşit, să-mi împărtăşească toate plăcerile şi preocupările ei de şcolăriţă.

Uneori, ieşeam cu toţii să mâncăm la restaurant, să vizităm un muzeu. Uneori, mama ne pregătea o masă iraniană. Ea fusese alături de noi în toţi acei ani de fericire, dar şi pe tot parcursul exilului. Copiii o iubeau mult. Văduvă de la 36 de ani, nu se mai căsătorise. Era o femeie frumoasă, voluntară, care nu se plângea niciodată. Avea întotdeauna cuvinte pozitive şi încurajatoare şi pentru mine, şi pentru copii. „Cere binele şi Dumnezeu ţi-l va da". Foarte credincioasă, era un exemplu de toleranţă faţă de celelalte religii şi o revolta profund tot ceea ce spuneau misionarii Revoluţiei Islamice. Se angajase de timpuriu în lupta pentru respectul faţă de femei şi susţinea că ayatollahul Khomeini îi făcea un rău imens Iranului, ca şi înseşi ideii de religie. A murit în toamna anului 1999, după ce a pus mâna pe umărul meu, ca pentru a-mi spune că ea, care nu mai recunoştea pe nimeni, ştia că am fost tot timpul alături de ea (păstrez în memorie în special prietenia regelui Baudouin, a preşedintelui Singhor, ca şi a regelui şi a reginei Nepalului).

Ne vizitau veri şi apropiaţi, ca şi ofiţeri şi foşti responsabili politici. Astfel, pe lângă imensele dificultăţi pe care le întâlneam în încercarea noastră de a conduce diferitele mişcări de rezistenţă, dincolo de dorinţa noastră de a-i asculta pe toţi, de a le da speranţă, de a deznoda intrigile, viaţa îşi urma cursul obişnuit. Începuserăm chiar să ne gândim să ne instalăm permanent la Cairo, când, pe 6 octombrie 1981, pe când mă aflam la Paris pentru câteva zile, am aflat de moartea

lui Anuar el-Sadat. Am scris atunci aceste câteva rânduri, a căror lectură mă cufundă şi acum în disperarea acelei luni de octombrie:

„Paris, ora 2 dimineaţa. Preşedintele Sadat a murit, asasinat în timpul unei parade militare. Încă nu pot să cred. Vai cât de greu îmi e să scriu aceste cuvinte! În clipa asta, o parte din mine a murit. O parte din noi. Dragă Sadat, aş vrea să-ţi spun cât ai fost de bun, un tată pentru copiii mei, un prieten pentru mine. Aveai în tine lumina, pacea, calmul, bunătatea, înţelepciunea. Erai puternic precum un munte şi liniştit ca apa. Ochii tăi erau plini de dragoste şi de înţelegere pentru fiinţele umane. Ce pierdere imensă pentru Egipt, pentru lumea întreagă, pentru noi! Ţi-ai întâlnit prietenul, şi pe noi, iată-ne orfani pentru a doua oară".

La numai paisprezece luni de la moartea soţului meu, durerea ne-a adunat din nou pe toţi în urma sicriului preşedintelui egiptean. Jehan, cu chipul brăzdat de suferinţă, a mai găsit cuvinte şi gesturi de alinare pentru cei care veneau să-şi împărtăşească suferinţa.

Egiptul îşi pierduse ghidul, conştiinţa. În acelaşi timp, am fost sfătuiţi să nu mai ieşim din Palatul Kubbeh şi să evităm chiar să ne plimbăm prin parc – autorităţile nu erau sigure de starea de spirit a soldaţilor din gardă. Spre ce haos se îndrepta oare ţara? Fanatismul ucigaş al Fraţilor musulmani se putea ascunde peste tot. Am rămas închişi mai multe zile, întrebându-ne dacă nu cumva aveam să fim din nou martorii unei revoluţii. Ne aşteptam la ce era mai rău, eram pregătiţi să fugim în orice moment din zi şi din noapte.

În Statele Unite fusese ales preşedintele Ronald Reagan, iar autorităţile din Teheran i-au şi eliberat pe cei cincizeci şi doi de ostatici rămaşi, pe 20 ianuarie 1981[25]. Noul preşedinte american m-a anunţat

---

[25] În Tratatul de la Alger, semnat pe 16 ianuarie 1981, între Republica Islamică şi Statele Unite, pentru eliberarea ostaticilor, Washingtonul s-a angajat să restituie Teheranului bunurile pe care noi le posedam în Statele Unite. Dar nici eu, nici regele nu posedam nimic în Statele Unite. Ceea ce nu înseamnă că Republica Islamică nu ne-a urmărit timp de paisprezece ani. Fără nici un rezultat, normal. A pierdut şi procesele pe care mi le-a intentat în Anglia şi în Elveţia.

că eram binevenită în ţara lui. Fără această invitaţie, cu siguranţă n-am fi plecat din Egipt.

Întoarcerea mea în Statele Unite, după tot ce pătimisem acolo, mi s-a părut foarte dureroasă. Îmi amintesc în special de emoţia puternică ce m-a cuprins când am trecut pe sub ferestrele de la New York Hospital. Mi-am amintit brusc de tot, de suferinţele soţului meu, de curajul lui din momentele în care strada era plină de iranieni care strigau cu ură, de plecarea noastră secretă la baza militară de la Lackland şi aici durerea m-a sufocat când m-am gândit la micuţa Leila, care nu m-a mai găsit ca de obicei când s-a trezit în dimineaţa aceea.

Williamstown e situat la trei ore de mers cu maşina de New York. Am făcut acest traseu şi am fost foarte tare deprimată revăzând acele fast-food-uri, tot acel mod de viaţă aşa de diferit de al nostru, ce îmi amintea de perioada cea mai tristă pe care am trăit-o vreodată…

Casa pe care o cumpărase fiul meu nu era deloc potrivită pentru viaţa în familie. Prin lemn se aud toate zgomotele, camerele erau mici şi prea puţine. La început, nici n-am avut putere să aranjez ceva, eram ca paralizată.

Cred că realizam încet cât de benefică era pentru noi această retragere forţată, după acei doi ani de suferinţă şi de nebunie. Williamstown este un orăşel universitar, cu cinci mii de locuitori, cu o singură stradă cu magazine şi care pare departe de convulsiile lumii. Un orăşel câmpenesc, încântător, cu nişte toamne superbe. Venind aici din furnicarul teribil de la Cairo, aveam senzaţia aproape dureroasă că eram lipsită de simţuri: aici nu se auzea niciun sunet, în afară de maşinile de tuns gazonul, nicio senzaţie de pericol, ci numai percepţia acelei lumi bucolice, complet apărate.

După trecerea primelor săptămâni, copiii mi s-au părut încântaţi de noua lor viaţă, mai ales Leila, care şi-a făcut cu uşurinţă prietene. Pentru ea reuşisem să găsim o şcoală particulară, în timp ce Ali-Reza era la şcoala publică. Cele două şcoli i-au primit cu multă atenţie şi amabilitate, iar şcoala Leilei mi-a propus spontan să adăugăm şi persana în cursurile lor, pentru că, evident, înainte nu se învăţa persană acolo. În ceea ce mă priveşte aveam acum mai mult timp

pentru copii, îi ajutam la teme, îi ascultam, eram fericită că pot împărţi cu ei micile lor aventuri de fiecare zi.

Farahnaz, care absolvise liceul în Egipt, a fost acceptată la Benington Collège, în New Hampshire. A avut ghinionul să dea peste un profesor care a fost ambasador al Republicii Islamice la Naţiunile Unite, în timpul luării de ostatici americani la Teheran. Ea a făcut o lucrare despre petrol, evident una foarte bună, dar acel om, care nu pierdea nicio ocazie pentru a condamna monarhia, i-a refuzat-o spunând că n-o făcuse singură. Această nedreptate era datorată, evident, numelui ei şi, din păcate, premergătoare şi altor respingeri.

Plecând în Maroc, fiul meu a început să gestioneze activitatea de rezistenţă, eliberându-mă de o mare parte din sarcinile pe care le-am avut de îndeplinit după moartea soţului meu. Rămâneam totuşi prezentă prin scrisorile la care trebuia să răspund, prin cutare sau cutare întâlnire importantă sau printr-o convorbire telefonică, dar de acum înainte timpul îmi aparţinea.

Pe 10 martie 1982, regina-mamă, bolnavă de leucemie, a murit. Pentru a o proteja, îi ascunsesem moartea regelui şi în tot acest timp a trebuit să-i dau veşti legate de fiul ei, ca şi cum ar fi fost acolo, alături de noi. Pretindeam de fiecare dată că era prea obosit pentru a putea avea o conversaţie telefonică, iar ea m-a crezut pentru că şi ea era foarte slăbită. Regina-mamă se odihneşte provizoriu la New York, alături de nepotul ei, Shariar.

Am învăţat să trăiesc normal din nou. Am reluat partidele de tenis care mi-au fost întotdeauna un ajutor preţios. Lângă casă aveam o seră şi am început să mă ocup de plante. Seminţele care răsăreau îmi redau şi mie speranţa. Oamenii din jurul nostru, vecini, vânzători, parteneri de tenis, responsabili cu siguranţa noastră, erau cu toţii foarte prietenoşi, majoritatea îmi spuneau pe nume, dar cei mai mulţi nu aveau nicio idee despre evenimentele teribile prin care trecusem, nici despre drama petrecută în Iran, iar această ignoranţă ne făcea să ne izolăm. Într-o zi, o femeie căreia i-am dat nişte fistic de la noi, mi-a spus cu inocenţă: „Data viitoare când vă mai duceţi în Iran, fiţi bună şi aduceţi-mi şi mie, că e aşa de bun!” Ce să-i răspund? Şi de unde să

încep? În aceeaşi perioadă, a trebuit să-mi fac şi eu nişte analize medicale. Femeia care-mi completa dosarul nu mă cunoştea. Aşa că m-a întrebat dacă sunt căsătorită. I-am răspuns că soţul meu este mort şi ea a scris „văduvă". M-a întrebat dacă munceam şi i-am spus că nu. A scris: unemployed, „şomeră", iar acest lucru m-a făcut să zâmbesc gândindu-mă: „Nici nu puteai să zici mai bine".

Am fost invitată cu mare amabilitate de câteva ori la cină. Persoanele prezente schimbau impresii în legătură cu o piesă de teatru care se juca la New York sau în legătură cu vreun eveniment local, iar eu zâmbeam discret şi mă gândeam că am venit cu siguranţă de pe altă planetă. Mă forţam să râd pentru a relativiza dezrădăcinarea noastră. Şi cum să nu râzi, de-adevăratelea, câteodată? Un prieten iranian din New York, care avea la el în salon o fotografie cu mine, m-a sunat într-o seară să-mi spună un lucru care-l făcuse să râdă amar. Tocmai îl primise pe un şef de întreprindere, care se interesase de mine: „Cine e femeia din fotografie? „E regina noastră", i-a răspuns prietenul meu. „Soţia lui Khomeini?" s-a mirat vizitatorul lui…

Altă dată, intrasem într-o galerie de artă din New York. Un bărbat m-a abordat foarte amabil: „Am auzit că sunteţi soţia şahului, sunt încântat să vă cunosc, vă supăraţi dacă vă rog să faceţi o poză cu mine şi cu soţia mea?" „Nu, deloc, vă rog…" A chemat-o pe soţia lui: „Hai, dragă, să facem o poză cu soţia şahului!" Iar după ce a făcut poza, m-a întrebat: „Am înţeles, sunteţi soţia şahului, dar a cărui şah?"

În aceeaşi zi, în aceeaşi galerie, o femeie a început să vorbească cu mine în italiană: „Mă scuzaţi, i-am spus, nu vorbesc italiana…" „Cum, nu sunteţi Soraya?" „Nu, i-am spus eu, sunt cea care a venit după ea…"

Dincolo de toate aceste neînţelegeri, nu pot uita simpatia pe care mulţi americani şi-au manifestat-o faţă de mine. De fiecare dată, unii au ştiut să-şi găsească gesturile şi cuvintele potrivite pentru a-şi exprima solidaritatea. Îmi aduc aminte de acei muncitori care manifestau sub ferestrele spitalului împotriva fanaticilor religioşi care se rugau pentru moartea soţului meu. Îmi amintesc de numeroasele scrisori de la americani, în care aceştia îmi spuneau că erau la curent cu progresele pe care le făcuse ţara în timpul regelui şi cât erau de

dezamăgiţi să vadă în ce situaţie a ajuns Iranul acum. Mă gândesc la Mary şi la Robert din Arizona, care îmi scriu în fiecare an. La David, care spune că este un indian din America. La Gary, care şi-a botezat fata cu prenumele meu, care are astăzi douăzeci şi şapte de ani. La atâţia alţii… Am admirat mereu la poporul american acest mod de a privi întotdeauna numai înainte şi de a nu-şi compătimi soarta. Iubesc la ei acest refuz încăpăţânat al fatalităţii, al lacrimilor şi al disperării. Această încredere îndârjită în viitor.

Pe la mijlocul anilor ’80, m-am hotărât să renunţ complet la acea izolare care mă apăsa şi care putea să le dăuneze şi copiilor mei. Am hotărât să ne apropiem de New York, dar nu pentru a locui acolo. Toată lumea îmi lăudase regiunea Greenwich din Connecticut, la numai o oră de New York. Am găsit acolo o casă mult mai confortabilă decât cea din Williamstown, suficient de mare şi aşezată în mijlocul unei grădini minunate, pline cu copaci bătrâni care mă umpleau de fericire, pe mine care veneam dintr-o regiune în care vegetaţia suferea cumplit din cauza secetei. Greenwich era într-adevăr un colţ de rai pentru cei care iubeau natura şi anotimpurile. Nu trebuia să renunţ la toamnă, ale cărei nuanţe roşcate şi arămii îmi aminteau de toamnele din Teheran…

Leila n-a fost deloc încântată să-şi părăsească iar cercul de prieteni, dar în cele din urmă i-a plăcut la noua ei şcoală. Ali-Reza, care împlinise vârsta să meargă la universitate, a intrat la Princeton, lucru care m-a umplut de mândrie. Aici avea să studieze ştiinţele, înainte de a se îndrepta către istoria muzicii, lucru care s-a dovedit a fi pentru el o pasiune de durată. Farahnaz era acum studentă la psihologie la Columbia, unde a obţinut rezultate excelente. Locuia la New York într-un apartament micuţ pe care i-l închiriasem. Cât despre Reza, plecase din Maroc şi se instalase şi el la Connecticut, aşa că ne reluaserăm obiceiul de a sărbători în familie Anul Nou iranian.

În cele din urmă, după ce a fost atât de crudă, viaţa părea să ne surâdă din nou: într-o seară, Reza m-a sunat să-mi spună că se logodeşte. Un val de fericire mi-a inundat sufletul. Cunoscuse cu ceva timp înainte o tânără iraniană pe nume Yasmin, a cărei familie, exilată în Statele Unite, avusese înainte de Revoluia Islamică o proprietate

agricolă, nu departe de Teheran. În adâncul inimii mele mă bucuram că avea de gând să-şi întemeieze o familie cu o fată care aparţinea culturii noastre şi care suferise şi ea mult din cauza evenimentelor petrecute în Iran. Plecase din Iran la vârsta de 9 ani, când părinţii ei pierduseră totul; astfel, cei doi împărtăşeau aceleaşi valori.

Peste câteva săptămâni mi-a prezentat-o pe Yasmin Eternad-Amini, a cărei frumuseţe şi inteligenţă, la care se adăuga naturaleţea ei, m-au impresionat din primele clipe. Reţinerea ei mi-a adus aminte de propria timiditate, din clipa în care fusesem prezentată reginei-mamă, cu un sfert de secol mai devreme. Am făcut tot posibilul s-o fac să se simtă bine, i-am spus cât eram de fericită s-o văd lângă fiul meu, şi apoi, încercând să n-o sperii, i-am vorbit despre responsabilităţile pe care trebuia să şi le asume, dacă îşi unea viaţa cu cea a regelui. Amintindu-mi de propria inocenţă din perioada în care îl cunoscusem pe rege, am vrut s-o apăr de tot ceea ce putea să-i facă rău. N-avea decât 17 ani, dar se simţea că are o mare tărie de caracter şi multă seninătate.

Nunta a fost fixată pe 12 iunie 1986. De la plecarea noastră din Teheran, era prima dată când ne întâlneam cu toţii, cu ocazia unui eveniment fericit şi aducător de speranţă. În acelaşi timp, eram în plin război Iran-Irak şi, din respect pentru suferinţa Iranului, am convenit să sărbătorim evenimentul în intimitatea familiei, cu discreţie. Amândouă părţile am vrut să respectăm tradiţia, în ciuda exilului. Yasmin a vrut să-şi aleagă singură rochia de mireasă şi a comandat-o la o croitoreasă iraniană. Cât despre mine, am descoperit un artist, iranian şi el, care ne-a pregătit platoul tradiţional. Soţia unuia dintre paznicii noştri s-a ocupat de flori, iar mâncarea tradiţională iraniană a fost preparată de către nişte prieteni de-ai noştri din comunitate.

Ceremonia a fost emoţionantă şi simplă. Nu eram decât şaizeci de oameni în jurul tânărului cuplu şi singurul meu regret a fost că, din dorinţa mea de discreţie şi pudoare, n-am invitat-o şi pe Jehan Sadat. Ar fi trebuit să trec pentru ea peste regulile de strictă intimitate care ne fuseseră impuse. În timpul ceremoniei religioase, oamenii au făcut ceva ce nu se făcuse la nunta noastră: femeile fericite şi căsătorite,

surorile Yasminei, Ladan şi Nilufar, mătuşa mea, Puran Diba, şi doamna doctor Pirnia au ţinut deasupra tinerilor căsătoriţi un voal întins, aşa cum cere tradiţia, în timp ce aruncau peste acest voal bucăţele de zahăr, ca o promisiune de dulceaţă a întregii lor vieţi, iar o femeie tăia aceeaşi ţesătură pentru a face să tacă limba soacrei, cum se spune pe la noi.

Ca dotă, Reza i-a oferit soţiei sale câteva monede de aur cu efigia tatălui lui şi un Coran. Eu i-am oferit un inel cu diamant.

Eram aşa de emoţionată când a trebuit să le spun câteva vorbe, că nici nu-mi mai aduc aminte ce le-am urat. Dar ştiu că am evocat memoria soţului meu, pentru a le spune cât de rău îmi părea că n-a putut să fie şi el de faţă într-o asemenea zi.

În cele din urmă, Yasmin a dat drumul porumbeilor, aşa cum făcusem şi eu cu exact douăzeci şi şapte de ani mai devreme.

Cu mult curaj, după căsătorie, a urmat cursuri de ştiinţe politice, după care a făcut Dreptul, după naşterea fiicelor lor, lucru care îi permite astăzi să profeseze meseria de avocat. Se ocupă în special de copiii părăsiţi, maltrataţi şi abuzaţi. Printre altele, acum zece ani a creat o fundaţie al cărei scop este să aducă în Statele Unite copiii grav bolnavi, care nu pot fi trataţi acolo. Comunitatea din exil a ajutat-o să facă acest lucru prin donaţii şi prin timpul acordat. Pentru ca numele ei să nu dăuneze acestei fundaţii, Yasmin i-a încredinţat responsabilitatea uneia dintre verişoarele ei.

Yasmin este o femeie tânără, inteligentă şi modernă, a cărei deschidere către lume, a cărei cultură şi vivacitate au fost pentru fiul meu un sprijin preţios. Îi simt astăzi foarte apropiaţi, foarte solidari şi ştiu că, dacă într-o bună zi poporul iranian s-ar întoarce spre ei, ar şti să-l conducă pe calea de mult uitată a progresului şi a schimburilor culturale.

Foarte avansată cu studiile, Yasmin a sporit fericirea acestei căsătorii oferindu-i fiului meu două fetiţe a căror dragoste şi agerime mă bucură în fiecare zi. Nur s-a născut pe 3 aprilie 1992 şi Iman a venit pe lume cu un an mai târziu, pe 12 septembrie 1993. Locuiesc toţi patru în apropiere de Washington, iar eu am părăsit Connecticutul

pentru a fi mai aproape de ei. Casa din Greenwich devenise prea mare şi prea costisitoare numai pentru mine şi Leila. Mă gândeam să cumpăr ceva mai modest, când m-a sunat Reza, care găsise o casă la numai patru minute de cea în care locuiau ei. Eram la Paris, când mi-a spus. Mi-a trimis fotografii cu casa care mi-a plăcut pe loc şi am spus da. Imediat m-a sunat Yasmin: „Ştiu că nu vă place să fiţi sâcâită, dar Reza şi fetiţele sărbătoresc deja venirea dumneavoastră, iar dacă vreţi să vă răzgândiţi ar fi bine s-o faceţi acum, pentru că mai târziu vor fi foarte dezamăgiţi".

Am fost aşa de impresionată, că le-am confirmat venirea mea.

În acel deceniu '90 mi s-a încredinţat sarcina de ambasadoare a intereselor Iranului. Fiul meu îşi asumase rolul politic pe deplin, aşa cum sperasem şi, încetul cu încetul, m-am pus în slujba lui, pentru a-l reprezenta în cutare sau cutare călătorie sau pentru a întâlni cutare sau cutare personalitate pe care am cunoscut-o cândva.

În fond, viaţa mea politică, după moartea soţului meu, s-a rezumat la a explica, fără încetare, tuturor interlocutorilor mei – oameni obişnuiţi sau personalităţi – ce dramă trăieşte astăzi Iranul. Sunt permanent la curent cu tot ceea ce se petrece în Teheran şi în toate provinciile – aceasta este o sarcină care îmi ocupă o bună parte din zi, dar o îndeplinesc cu plăcere, pentru că eram sigură că fiecare persoană pe care o convingeam era un aliat în plus pentru eliberarea ţării mele.

Dintre toate personalităţile pe care am avut ocazia să le întâlnesc în exil, îmi aduc aminte cu mare emoţie de François Mitterand. Eu am fost cea care a cerut o întâlnire cu preşedintele francez şi mi s-a răspuns pozitiv. Cu scopul de a păstra secretă această întâlnire, a trebuit să intru discret prin parcul Élysée. Preşedintele, care m-a întâmpinat şi m-a condus într-un salon lângă focul unui şemineu, m-a primit cu multă căldură şi amabilitate. El a manifestat un mare interes faţă de informaţiile pe care le aveam despre Iran şi m-a ascultat cu atenţie şi bunăvoinţă. Mi-am dat seama în cursul acestei discuţii că avea cunoştinţe aprofundate despre problemele din acea regiune a lumii, în care soţul meu luptase timp de douăzeci de ani să

menţină pacea şi reuşise, în ciuda tensiunilor acute existente.

Îmi aduc aminte cu plăcere şi de întâlnirea mea cu Nancy Reagan. Candidat la alegerile prezidenţiale împotriva lui Jimmy Carter, care deţinea al doilea mandat, Ronald Reagan a fost singurul care a îndrăznit să-mi spună părerea bună pe care o avea despre soţul meu şi despre politica pe care o făcuse.

Regina Fabiola, regele Spaniei, Juan-Carlos şi regina Sofia mi-au rămas prieteni apropiaţi. Pentru fiul meu, Reza, monarhia spaniolă este un exemplu pe care îi place să-l citeze atunci când vorbeşte despre viitorul Iranului.

Preşedintele egiptean Mubarak şi soţia lui, Suzan, mă primesc în fiecare an cu amabilitate şi căldura pentru comemorarea decesului regelui. Prin ei, Egiptul rămâne o ţară care niciodată nu ne-a abandonat.

Prietenia şi atenţia doamnei Chirac mă impresionează, de asemenea, foarte mult. Soţia preşedintelui francez are grijă ca de fiecare dată când ne întâlnim să-mi spună numai cuvinte călduroase şi încurajatoare, pentru Iran, pentru copiii mei şi pentru mine. Nu voi uita niciodată vizita ei după moartea Leilei. A venit cu flori, manifestându-şi afecţiunea faţă de mine şi mi-a spus cât de aproape se simţea de mine în această durere.

Încă un cuvânt despre sprijinul preţios pe care mi l-au oferit în exil familiile domnitoare din Orientul Mijlociu şi Apropiat, cărora nu le pot cita, din păcate, numele, din cauza situaţiei noastre politice.

După stabilirea mea în Statele Unite, am deschis un birou în New York şi i-am încredinţat conducerea lui Cambise Atabai, care a rămas unul dintre cei mai fideli colaboratori ai mei, după toţi aceşti ani de exil. Acest birou coordonează agenda întâlnirilor mele internaţionale, dar primeşte şi sutele de scrisori şi de e-mailuri care îmi sunt adresate zilnic. Multe dintre ele sunt mesaje care exprimă credinţa, afecţiunea, dar sunt şi unele prin care oameni din toate părţile lumii – inclusiv din Iran – cer ajutor. Fac tot ce îmi stă în puteri pentru a le răspunde favorabil tuturor. Alte mesaje sunt trimise de compatrioţii mei din exil, care au un copil sau un soţ bolnav şi au

nevoie urgentă de o sumă de bani, sau de oameni care îşi caută de lucru, care sunt pe cale să fie expulzaţi dintr-o ţară şi care speră să intervin pentru ei… În afară de aceste solicitări, care nu sunt uşor de rezolvat şi care cer multe demersuri, mai primesc şi nişte mesaje de la oameni care nu doresc nimic decât puţină afecţiune din partea mea şi în cazul acesta sunt fericită pentru că le pot da imediat satisfacţie interlocutorilor mei. Astfel, fiica unui general pensionar mi-a cerut ajutorul. Exilat într-un orăşel din Statele Unite, tatăl ei era extrem de deprimat. „Sunteţi singura persoană care poate să-i ridice moralul". „Bine, dar ce să fac?" am întrebat eu. „Daţi-i un telefon". Şi l-am sunat pe omul acela şi am încercat să-mi găsesc cuvintele potrivite pentru a-l încuraja, pentru a-l face să spere. A doua zi, fiica lui m-a sunat: „Vă mulţumesc! Vă mulţumesc! Telefonul dumneavoastră i-a schimbat viaţa".

Un tânăr iranian mă ruga să vorbesc cu fratele lui, care nu voia să mai meargă la şcoală, căruia nu-i mai plăcea nimic şi trăia în deprimare. L-am sunat pe băiatul acela, l-am ascultat, am stat de vorbă. La un an după această conversaţie, am avut plăcerea să aflu de la fratele lui că şi-a terminat studiile.

Relaţiile mele cu iranienii din ţară s-au dezvoltat mult datorită internetului. Mulţi tineri din această generaţie care n-au cunoscut monarhia mi se adresează pentru a înţelege istoria părinţilor lor, pentru a înţelege cum a fost posibil ca Iranul, odinioară atât de luminos, să se cufunde în noapte. E-mailurile pe care mi le-au trimis sunt foarte emoţionante, pline de întrebări şi de afecţiune. Am început să le răspund, să le explic simplu şi din toată inima ceea ce înţelesesem eu din drama pe care o trăise şi o mai trăia încă ţara. Am încercat în special să le dau speranţă în ziua de mâine. Printre ultimele e-mailuri pe care le-am primit a fost şi cel al unui băieţel de 12 ani, care mi-a spus că mă iubeşte mult de tot şi că vrea să stea de vorbă cu mine, dar că părinţilor lui le este foarte frică să nu-i prindă autorităţile. „Am împrumutat pentru câteva zile un telefon mobil; vă rog să mă sunaţi!" Altul, student la Arhitectură, mi-a spus cât de mult s-a gândit la mine când a vizitat Persepolisul. Şi el m-a rugat să-l sun. Am stat de vorbă şi

la sfârşit mi-a spus: „Vă mulţumesc, mi-aţi dat curaj să merg înainte”. Aş fi putut să-i spun şi eu aceleaşi cuvinte. Toţi iranienii care au nevoie de mine şi, mai ales, tinerii îmi dau şi ei mie curajul să merg mai departe.

Una dintre recentele mele bucurii a fost să ajut un fiu să-şi găsească tatăl. Se rătăciseră unul de altul în drama exilului şi fiul a avut ideea să mă roage să-l ajut.

Da, toate acestea cer atenţie enormă, timp şi energie, dar efectele sunt reciproce. Iranienii îmi înapoiază însutit ceea ce ce le dăruiesc eu în fiecare zi. Telefoanele, scrisorile, e-mailurile lor îmi dau puterea să-mi depăşesc propriile suferinţe în numele speranţei, pe care o ghicesc în fiecare dintre ei. Aş fi putut oare să fac altfel şi să refuz rolul acesta pe care mi l-au încredinţat mulţi dintre compatrioţii mei de la plecarea din Teheran? „Nu ştiu dacă e alegerea mea sau e destinul”, i-am spus într-o zi lui Farahnaz, epuizată de sarcina mea. „Cred că destinul tău nu-ţi dă posibilitatea de a alege”, mi-a răspuns Farahnaz.

Moartea Leilei, pe 10 iunie 2001, la Londra, m-a aruncat într-o disperare fără seamăn; şi nu era moartea unui copil. Leila tocmai împlinise treizeci şi unu de ani. De la dispariţia tatălui ei, când nu avea decât 10 ani, Leila a fost permanent preocupată de ideea de moarte. La Williamstown, acest lucru m-a îngrijorat şi am trimis-o să se întâlnească cu un profesor universitar iranian, sperând că el va şti să afle cuvintele potrivite care s-o scape de această angoasă. De la plecarea noastră din Iran, ea trecuse prin momente deosebit de dureroase – au fost ani de doliu şi de suferinţă care i-au dărâmat fundamentul pe care îşi structurase viaţa. Chiar din primii ani de universitate obosea foarte repede. Se plângea adesea de migrene şi nu putea să participe la toate cursurile. La sfatul meu, a consultat un medic, iar eu am discutat cu profesorii de la facultate pentru a-i uşura munca. Dar toate acestea n-au avut niciun rezultat benefic. Nu-i plăcea la universitate şi, cum era atrasă de poezie, de literatură, de muzică, am încercat s-o conving că avea dreptul să dea curs preferinţelor ei, să abandoneze universitatea şi să se îndrepte spre artă. La un moment

dat, i-a venit ideea să realizeze un desen după opera lui Ferdousi pe care îl iubea mult. Dar acest lucru s-a dovedit a fi mult prea complicat. Nu-şi găsea drumul şi revenea la acea oboseală care o măcina de dimineaţa până seara.

Suferea şi eu încercam s-o ajut – era aşa de greu pentru mine s-o văd cum se lupta singură cu un rău pe care niciun medic nu putea să-l identifice! Ghiceam că tot acest rău, toată această durere era nefericirea ei din copilărie, purtată ca o povară, dar nu suporta să i se spună aşa ceva, nu suporta să îndrăzneşti să-i spui că această boală misterioasă putea să fie psihosomatică. Acest lucru o rănea, ca şi cum ar fi vrut să nege realitatea.

Era profund deranjată de răutăţi, de zvonuri, de tot ce fusese scris şi de tot ce se scria în continuare despre monarhie şi, mai ales, despre tatăl ei. Avea pentru Iran o dragoste totală, patriotică, iar aceasta se confunda, în sufletul ei, cu dragostea pe care o simţea pentru tatăl ei. Din cauza aceasta le răspundea cu mare înflăcărare celor care criticau de faţă cu ea bilanţul monarhiei. Îmi aduc aminte cât de tare o îndârjeau, dar şi o epuizau aceste discuţii. Era foarte greu pentru ea, care plecase din Iran când era copil şi acum era foarte tânără, să discute cu oameni mai în vârstă, uneori foarte agresivi şi amari. Era dintr-o bucată, emoţionantă, darnică; cu prietenii ei se purta la fel, le dăruia totul. Pe ea o chemau când voiau să audă cuvinte de încurajare, când ceva nu le mergea cum trebuie. Venea întotdeauna cu braţele încărcate cu flori şi cu cadouri pentru fraţii şi sora ei, pentru mine sau pentru cei apropiaţi nouă, ştiind foarte bine ea, care era de neconsolat, tot ce putea să aline inimile iranienilor.

A fost supusă la investigaţii, a consultat tot felul de medici, dar cum oboseala şi durerile persistau în ciuda tratamentelor, a ajuns să spună că nimeni n-o putea vindeca. Atunci, ca întotdeauna în aceste situaţii, a început să se întâlnească din ce în ce mai des cu prietenii care au sfătuit-o să ia somnifere şi calmante. Ştia foarte bine că acestea îi făceau rău, dar lua când simţea că nu mai poate. Atunci dormea şi nu mai suferea. A început să ia din ce în ce mai multe, conştientă că în felul acesta se juca cu viaţa ei. O ştiam cu toţii în jurul ei şi i-o spuneam,

fiind, în acelaşi timp, neputincioşi să-i dăm o mână de ajutor. De mai multe ori l-am auzit pe fratele ei Ali-Reza spunându-i cu duritatea omului care suferă: „Ascultă, Leila, dacă mai iei pastile în ritmul ăsta o să mori". Ali-Reza încerca, la fel ca noi toţi, de altfel, un mijloc prin care s-o scoată din acest vârtej îngrozitor. Leila îi răspundea că nu vrea să moară, că iubeşte viaţa, că toate tranchilizantele acelea nu fac altceva decât să-i permită să uite câteva ore de boala care o macină.

Ali-Reza era cel căruia i se confesa cu cea mai mare uşurinţă. Încă de când erau foarte mici, îşi dădeau mâna şi se ajutau reciproc. Leila îl suna şi mergea adesea la Boston să-l vadă. El îşi permitea s-o sfătuiască şi să fie dur cu ea, pentru că-l asculta. Cu puţin timp înainte să moară, i-a spus medicului său că de acum înainte nu mai voia să asculte decât de Reza şi de tatăl ei. „Dar tatăl tău nu mai e aici", i-a răspuns medicul. I-am povestit acest lucru lui Reza, care şi-a exprimat toată dragostea ce o simţea pentru ea, toată încredea în însănătoşirea ei. Dar acest lucru a înfuriat-o foarte tare: considera că tânărul rege, pentru care avea un mare respect, nu trebuia deranjat cu problemele ei de sănătate şi nici pus la curent cu slăbiciunile ei.

Eram în Statele Unite în zilele de dinaintea morţii ei. Leila era la Paris cu domnişoara Golrokh, pe care o numea afectuos „Gogol" şi care o însoţea încă din fragedă copilărie. Leila m-a sunat şi mi-a spus că pleacă la Londra, că vrea să fie singură, că nu mai suportă să fie cineva permanent în spatele ei. Acest lucru m-a neliniştit imediat, fiindcă ştiam că în Anglia se poate mult mai uşor face rost de somnifere decât în Franţa. I-am cerut sfatul unui medic psihiatru: acesta ne recomanda de obicei să n-o lăsăm nesupravegheată, dar de data aceasta, în faţa insistenţei Leilei, mi-a spus: „Bine, se pare că are într-adevăr nevoie să fie singură, s-o lăsăm să plece".

La puţin timp după aceea, Leila m-a sunat din Londra, de la hotelul la care stătea de obicei. Se simţea foarte rău, era epuizată şi avea dureri în tot corpul. Medicul îmi recomandase să n-o sun prea des, tocmai pentru că suferea (ea îi spusese acest lucru) pentru că se simţea permanent controlată. Dar de data aceasta, ea îmi telefonase Am vorbit, am încercat s-o liniştesc, pentru a-i uşura suferinţa. Era joi.

La sfârşit, i-am spus: „Leila, vin la tine. Duminică ajung la Londra şi ne întoarcem amândouă la Paris. Nu vrei ca până ajung eu să treacă pe la tine o prietenă să te vadă?” Am spus numele câtorva persoane, în speranţa că va fi de acord cu una sau cu alta. Dar nu voia s-o vadă nimeni în starea în care era şi mai şi slăbise mult în aceste ultime luni. În ciuda spuselor ei, după ce am închis, am sunat o prietenă în vârstă, care o iubea mult pe Leila şi pe care am rugat-o să fie foarte atentă cu ea. Ne-am înţeles să nu-i spună că discutaserăm. Ea a sunat-o pe Leila a doua zi de dimineaţă, vineri, şi a întrebat-o dacă era de acord să treacă s-o vadă în cursul zilei aceleia. Leila a fost foarte impresionată de telefonul ei şi a fost de acord. Totuşi, puţin mai târziu a sunat-o şi i-a spus: „Vino mai bine mâine”.

Sâmbătă am vorbit din nou la telefon cu prietena mea, care mi-a spus că n-a insistat prea tare, ca să n-o deranjeze pe Leila, dar că spera să se vadă cu ea în după-amiaza aceea. A mai adăugat că Leila i-a spus: „Dacă vorbeşti cu mama la telefon, spune-i să nu mă sune pentru că dorm”. Întotdeauna mă temeam să n-o trezesc, pentru că atunci îmi spunea: „Uite, dormeam şi acum trebuie să iau somnifere ca să adorm”.

Duminică am ajuns la Paris şi fiind foarte îngrijorată, prima mea iniţiativă a fost s-o sun pe prietena mea de la Londra. Nu reuşise s-o vadă pe Leila până la urmă, pentru că ea o tot suna şi amâna vizita şi după o vreme n-a mai răspuns la telefoanele ei. Foarte speriată, am sunat un medic de la Londra căruia îi păstrasem datele. „O să-mi fac timp să trec după-amiază pe la hotel”, mi-a spus el.

L-am mai sunat o dată la ora la care trebuia să fie la Leila. Medicul era acolo, dar mi-a spus că i se interzicea să intre în cameră, pentru că fiica mea atârnase la uşă cartonaşul cu „Nu deranjaţi”. L-am rugat să insiste şi, în cele din urmă, a reuşit să-l convingă pe directorul hotelului. Am rămas pe fir cât timp a urcat el în cameră. Chiar atunci m-a sunat pe altă linie şi Farahnaz din Statele Unite, care voia să afle veşti despre sora ei şi căreia i-am spus să aştepte împreună cu mine câteva clipe pentru că medicul trebuia să coboare dintr-o clipă în alta.

Am aşteptat vreo zece minute. „Sunt tot acolo sus, n-avem nicio veste”, mi-au spus cei de la recepţie când începusem să mă neliniştesc.

În cele din urmă, am recunoscut vocea medicului, sugrumată de emoţie: „Îmi pare rău, dar fiica dumneavoastră a murit”. Înnebunită de durere, i-am spus şi lui Farahnaz, care şi-a pierdut firea, bietul copil, şi a izbucnit într-un plâns cu hohote. N-am reuşit s-o calmez şi a trebuit s-o las în starea în care era. Apoi l-am anunţat pe Cambise Atabai care era la ţară, aproape de New York, şi l-am rugat să meargă chiar atunci la Farahnaz. Nici nu mă puteam gândi s-o las singură în suferinţa aceea.

Apoi am vrut să-l anunţ pe Reza. A răspuns ofiţerul lui. Reza era în plină conferinţă de presă. Ofiţerul s-a dus şi i-a spus de moartea surorii lui, iar Reza şi-a adunat toate puterile şi a terminat conferinţa. La sfârşit doar, cu faţa răvăşită de supărare, le-a spus ziariştilor că tocmai aflase de moartea Leilei.

Ali-Reza era în maşină când l-am sunat. I-am spus să oprească, îmi era frică să nu facă vreun accident din cauza şocului. Ca şi în cazul lui Farahnaz, aş fi vrut să fiu lângă el pentru a-i împărtăşi durerea.

N-am avut curaj s-o sun eu însămi pe „Gogol” şi am rugat-o pe doamna Atabai s-o facă – fiica mea cea mică era motivul pentru care ea trăia.

Moartea Leilei a emoţionat profund sufletele tuturor iranienilor din exil şi chiar ale celor din Iran. Mi s-a spus că vestea aceasta a circulat pe toate străzile Teheranului, că oamenii au urcat la Palatul Niavaran cu lumânări aprinse şi cu flori. Au fost organizate ceremonii pretutindeni unde se aflau iranieni. La Los Angeles, un oraş în care comunitatea este foarte importantă, s-au adunat mii de oameni. Astfel, Leila, care suferea atât de mult din cauza dezbinării poporului iranian, a reuşit să-i adune pe toţi la auzul numelui ei, dar cu preţul morţii.

Chiar şi la Londra, numeroşi oameni i-au însoţit trupul până la aeroport. Am vrut ca Leila să fie înmormântată la Paris, unde era înmormântată şi mama. Mai mult de o mie de persoane au fost de faţă la funeralii şi, în zilele imediat următoare, am primit şapte mii de scrisori. Din toate reieşea supărarea şi emoţia. De la acel doliu îngrozitor, primesc fără încetare noi mărturii ale simpatiei oamenilor pentru Leila, iar mormântul ei e vizitat zilnic de către anonimi, care îl

acoperă cu flori şi cu mesaje de afecţiune şi de regret.

Nu, nu îţi poţi reveni după moartea unui copil. De la acel 10 iunie 2001, o plâng în tăcere pe micuţa mea Leila. Eu, care am puterea să-l îmbărbătez cu câteva cuvinte pe un general bătrân, care dau speranţă tinerilor dezrădăcinaţi, care sunt capabilă, cum mi se spune, să ajut o comunitate întreagă alungată de pe pământul ei, n-am reuşit să-mi ajut propria fiică. Această neputinţă mă răscoleşte în fiecare zi şi în fiecare dimineaţă îmi spun: „Astăzi trebuie să-mi fac timp să-mi sun copiii, nepoţelele. Scrisorile şi telefoanele mai pot să aştepte, trebuie să le explic compatrioţilor mei, aşa cum mi-a spus Leila într-o zi, că, după ce le-am consacrat patruzeci de ani din viaţa mea, am şi eu dreptul să mă ocup acum de ai mei, de copiii şi de nepoţii mei…”

Curând, Nur şi Iman au lăsat în urmă copilăria şi au intrat în adolescenţă. Cu câteva luni înainte, după ce le spusesem o poveste şi le sărutasem înainte să doarmă, Nur aproape că s-a înfuriat:

— Mamă Yaya, mi-a spus ea, ridicându-se în pat, ne spui că suntem iraniene, că suntem prinţese, dar noi nici măcar nu ne-am văzut ţara. La ce ne ajută că ne arăţi toate aceste fotografii, că ne spui toate aceste poveşti, dacă noi nu ne putem întoarce acasă?

Poate că această întrebare a fetiţei mi-a dat forţa să scriu această carte. Trebuia să le spun acestor fetiţe care nu aveau voie să meargă în ţara lor cum am ajuns aici. Să încerc să le fac să înţeleagă cât de crudă a fost istoria cu Leila, mătuşa lor, şi cât de nedreaptă a fost cu bunicul lor, a cărui privire gravă o văd în fiecare zi în biroul tatălui lor. Să le spun că pot să fie mândre că sunt nepoatele lui, că pot să fie mândre, de asemenea, că sunt fiicele unui om care luptă deja de douăzeci şi trei de ani să dea Iranului strălucirea pe care a pierdut-o. Să le spun să fie mândre că sunt iraniene.[26]

În exil…

În exil de un sfert de secol, n-am încetat nicio clipă să mă gândesc la Iran, la acest popor şi la acest pământ pe care le iubesc mai

---

[26] Nu am menţionat numeroase persoane în această carte, doar ca să le protejez, pe ele şi familiile lor de persecuţiile Revoluţiei Islamice.

mult decât orice. După represiunea care s-a abătut asupra celor care serviseră ţara, după morţii şi după suferinţele îndurate de supravieţuitori, a început declinul.

Iranul a fost puternic şi respectat şi, într-o zi, totul s-a schimbat. Eforturile înfăptuite în toate domeniile, care au mobilizat milioane de iranieni pentru binele comun, au fost în mare parte distruse.

Această regiune a Golfului Persic care a cunoscut pacea şi stabilitatea pe timpul monarhiei iraniene şi care a avut relaţii amicale cu aproape toate ţările lumii s-a cufundat apoi în război şi în haos, ajungând să devină matricea terorismului internaţional şi a fanatismului religios. După monstruosul atentat de la 11 septembrie 2001, lumea n-o mai priveşte decât cu groază şi dezgust.

Revoluţia Islamică i-a înşelat pe cei care au crezut în ea, de aceea a şi pierdut majoritatea aliaţilor. În cursul îndelungatei noastre istorii, Iranul a trebuit să îndure de multe ori greutatea şi suferinţele unei ocupaţii. Dar niciodată invadatorul n-a reuşit să-i şteargă identitatea naţională. De fiecare dată, poporul iranian a ştiut să caute în el însuşi, în cultura şi în istoria lui, pentru a găsi forţa de a rezista şi, în cele din urmă, pentru a-şi învinge duşmanul.

Eu încă mai sper că poporul iranian va sfărâma lanţurile şi se va ridica pentru a construi o ţară modernă, liberă, respectată, tolerantă şi generoasă.

Ştiu că lumina va învinge întunericul şi că Iranul, asemenea păsării Phoenix, va renaşte din propria cenuşă.

Fie ca Lionel Duroy, care a fost alături de mine de-a lungul scrierii acestei cărţi, să afle aici expresia gratitudinii mele.

ANEXE

Condiţia femeii în Iran în perioada monarhiei

Organizaţia Femeilor din Iran (O FI) era o reţea cu cincizeci şi şapte de asociaţii afiliate, patru sute de secţii şi o sută douăzeci de centre care ofereau servicii de protecţie a copilului, planning familial, formare profesională şi sfaturi juridice, prin munca a 2000 de specialişti şi a 7.000 de voluntari la aproximativ un milion de femei pe an.

O FI deţinea o instituţie de învăţământ bazată pe studii sociale, unde se pregătea atât personalul propriu cât şi persoanele care urmau să desfăşoare activităţi în sectorul public şi privat. Cele mai importante realizări ale O FI în ultimul său deceniu de activitate sunt următoarele:

I. Educaţia:

A. S-a acordat prioritate campaniei de alfabetizare a femeilor. Folosirea de „batalioane feminine" pentru alfabetizare a fost, de asemenea, foarte eficientă.

B. S-au făcut eforturi pentru a încuraja fetele care aveau vârsta potrivită să meargă la şcoală şi să profite de avantajele şcolarizării gratuite.

C. La nivel universitar, tinerele femei au fost încurajate să se înscrie la profile tehnice şi ştiinţifice, datorită unor burse speciale de finanţare. A fost iniţiat un sistem special în vederea acordării unui tratament preferenţial fetelor care doreau să se înscrie şi erau admise în cadrul acestor secţii în mod tradiţional inaccesibile femeilor.

Un sfert din numărul total al studenţilor erau femei. Cu un an înainte de Revoluţie, femeile au reprezentat majoritatea studenţilor admişi la Facultatea de Medicină.

D. Programele de studii adresate femeilor erau pregătite de către comisii mixte, ce reuneau membri O FI, profesori din facultăţile din Teheran şi din universităţile naţionale.

II. Locurile de muncă:

A. Organizaţia Femeilor din Iran şi Ministerul Muncii şi-au reunit forţele cu scopul de a crea programe speciale de pregătire a femeilor, în vederea obţinerii unui loc de muncă mai bine plătit. Aceste programe s-au concretizat în cursuri de perfecţionare pentru diferite sectoare de muncă, atât calificată cât şi semicalificată.

B. A fost reanalizată întreaga legislaţie pentru a elimina orice fel de discriminare legată de sex. Principiul „salariu egal pentru muncă egală" a fost introdus în toate decretele şi reglementările guvernamentale referitoare la locurile de muncă.

C. S-a introdus o nouă lege care a autorizat ca femeile să poată munci jumătate de normă până când copilul lor va împlini vârsta de

trei ani. Aceşti trei ani erau luaţi în considerare ca vechime la pensie.

D. O altă lege a făcut obligatorie instalarea de echipamente de protecţie a copiilor în zonele aflate în apropierea uzinelor şi/sau birourilor. La mai puţin de doi ani de la votarea acestei legi, eforturile reunite ale Organizaţiei Femeilor din Iran şi ale mai multor ministere au făcut posibila instalarea acestor echipamente în aproximativ un sfert din zonele vizate.

E. A fost mărit concediul de maternitate, astfel că orice femeie însărcinată în mai mult de şapte luni putea să rămână acasă, primind salariu întreg.

F. Au fost revăzute toate decretele privind locuinţele, împrumuturile şi orice alte avantaje ale locului de muncă, pentru a fi eliminată şi cea mai mică idee de discriminare.

III. Familia:

A. Legea referitoare la protejarea familiei a dat femeilor dreptul de a cere divorţul pe aceeaşi bază şi în aceleaşi condiţii ca bărbaţii; aceeaşi lege a atribuit deciziile privind dreptul de a păstra copilul şi pensia alimentară unor Curţi Familiale speciale şi i-a recunoscut mamei dreptul de a putea păstra legal copilul în caz de deces al tatălui; tot această lege a eliminat aproape complet şi poligamia, limitând dreptul bărbatului de a avea o a doua soţie doar la situaţia în care prima soţie nu poate să aibă copii sau suferă de o boală incurabilă. Chiar şi aşa, era obligatoriu ca bărbatul să aibă acordul primei soţii. Deşi nu acorda drepturi egale femeilor, legea depăşeşte cu mult legislaţiile din celelalte ţări musulmane.

B. A fost legalizata şi întreruperea de sarcină, numai cu acordul soţului. Femeile necăsătorite puteau să ceară întrerupere de sarcină până în săptămâna a opta.

IV. Participarea la viaţa politică:

A. Toate juriile locale care examinau calificarea candidaţilor pentru posturile politice au primit ordin să accepte şi o reprezentantă a femeilor.

B. Responsabila O FI din fiecare provincie se afla sub autoritatea directă a guvernatorului provinciei respective.

În timpul ultimelor alegeri, care avuseseră loc înaintea Revoluţiei, datorită unei campanii energice, au fost alese douăzeci de femei în Camera de Jos (Majles) şi trei sute de femei în consiliile locale şi municipale.

C. Femeile au revendicat şi au obţinut posturi de răspundere în cadrul Guvernului, în 1978 exista o femeie în Consiliul de miniştri şi alte trei în „subcabinete". În afară de posturile tradiţionale din cadrul Ministerului Educaţiei şi al Sănătăţii, Ministerul Muncii, ca şi cel al Minelor şi Industriei aveau cel mai mare număr de posturi de conducere ocupate de femei.

V. Planul Naţional de Acţiune:

Aprobat de către Consiliul de miniştri în 1978, un Plan Naţional de Acţiune a creat o structură în cadrul fiecăruia dintre cele douăsprezece ministere pentru a organiza, planifica, aplica şi dirija eforturile naţionale pentru integrarea femeilor în toate sectoarele economiei şi societăţii, în fiecare minister, ministrul era responsabil cu evoluţia acestui program şi trebuia să întocmească un raport anual în legătură cu acest lucru pentru Consiliul de miniştri. Şedinţele lunare au fost organizate cu adjuncţii miniştrilor din toate cele douăsprezece ministere participante. Reuniunile erau prezidate de ministrul de stat responsabil cu problemele femeilor, care ţinea locul prim-ministrului. În cadrul fiecărui minister erau comisii alcătuite din femei care observau şi analizau eforturile şi progresele făcute de ministerul respectiv.

VI. Activităţi internaţionale:

Iranul a fost a treia ţară din lume care a susţinut mişcarea internaţională a femeilor şi a lansat împreună cu Naţiunile Unite diferite acţiuni legate de problemele femeii. Aceste lucruri au presupus şi responsabilitatea de a crea Centrul Asia-Pacific pentru femei şi dezvoltare, al cărui sediu a fost stabilit la Teheran, ca şi Institutul de Cercetări Internaţionale şi de Pregătire pentru Evoluţia Femeii, instalat tot la Teheran, în anul 1979. Tot la Teheran, în 1980, urma să aibă loc a cincizecea conferinţa cu scopul de a evalua progresele făcute după Conferinţa mondială de la México, având ca temă statutul femeii.

Edictul lui Cirus cel Mare

Sunt Cirus, mare rege şi suveran atotputernic, regele Babiloniei, rege peste Akkad şi Sumer, rege peste cele patru zări, fiul lui Cambise, mare rege peste Anshan, nepotul lui Cirus, mare rege, rege peste Anshan, fondatorul unei dinastii regale, cea a cărei domnie o îndrăgesc Bel şi Nabu, cea a cărei domnie le încălzeşte inimile. Când am păşit în Babilon cu spiritul plin de lumină, mi-am instalat puterea în palatul regal, înconjurat de mulţumire şi de o bucurie regăsită. Marduk, zeul suprem, a stat la originea dragostei babilonienilor pentru mine. Nu trece o zi fără să-i mulţumesc. Armata mea s-a instalat şi ea fără nicio problemă chiar în mijlocul Babilonului. N-am îngăduit nici unuia dintre soldaţii mei să semene teroarea pe pământurile Akkadului şi Sumerului. Am păstrat mereu în minte nevoile babilonienilor. Le-am păstrat locaşurile de cult pentru a le asigura o viaţă tihnită. Am suprimat jugul necruţător care îi apăsa. Am redat viaţa aşezărilor părăsite. Am pus capăt nefericirii lor. Apreciind faptele mele, Marduk, suveranul suprem, s-a bucurat şi mi-a dat binecuvântarea şi mie, şi fiului meu Cambise, carne din carnea mea, ca şi armatei mele. Iar noi i-am mulţumit glorioasei lui divinităţi, în întreaga lume, de la marea de sus şi până la marea de jos, toţi regii aşezaţi în ţara lor, pe tronul lor, ca şi toţi regii nomazi de pe meleagurile de la asfinţit îmi plăteau bir şi-mi sărutau picioarele în oraşul meu din Babilon. În oraşele Ashur, Susa, Agade, Eshuna, Zamban, Meurnu, Der şi până la Gutium, le-am redat pretutindeni locul care li se cuvenea, consolidându-le poziţia divinităţilor al căror cult fusese abandonat sub dominaţia Tigris. I-am strâns pe toţi locuitorii acestor oraşe şi le-am reînălţat casele. Potrivit dorinţei lui Marduk, zeul atotputernic, am lăsat în templele lor divinităţile din Sumer şi Akkad pe care Nabonid le adusese în Babilon provocând mânia zeului zeilor. Fie ca zeii cărora le-am consolidat cultul să intervină în favoarea mea pe lângă Bet şi Nabu şi să-mi prelungească zilele, şi să vorbească astfel despre mine; „Fie ca regele pios şi fiul lui Cambise, Cirus…”

Palatul Kubbeh – Cairo – 31 octombrie 1980

Mesajul lui Reza Pahlavi către poporul iranian

În numele lui Dumnezeu atotputernic, potrivit Constituţiei iraniene şi amendamentelor ei, declar solemn că, începând cu această zi, 9 Aban 1359 (31 octombrie 1980), din clipa în care am împlinit douăzeci şi unu de ani, sunt gata să-mi asum responsabilităţile şi obligaţiile de rege al Iranului. Din cauza stării excepţionale care există în prezent în Iran, Ceremonia constituţională de depunere a jurământului va fi amânată pentru ziua în care, cu voia lui Dumnezeu, vor fi îndeplinite toate condiţiile necesare desfăşurării ei.

Cu toate acestea, jur solemn în faţa gloriosului drapel tricolor al Iranului şi pe Sfântul Coran că îmi voi consacra întreaga viaţă luptei pentru independenţa şi suveranitatea naţională şi apărării drepturilor legitime ale poporului iranian.

Garant al unităţii naţionale, voi rămâne apărătorul credincios al Constituţiei.

Legea noastră fundamentală garantează drepturile fiecărui om şi cele ale societăţii şi precizează în mod clar datoriile legitime ale regelui, ale puterii legislative, ale puterii executive şi judiciare. Voi veghea deci asupra respectării stricte şi aplicării diferitelor articole ale Constituţiei şi îmi voi îndeplini misiunea, conştient de responsabilităţile pe care aceasta le implică, şi voi apăra astfel ordinea constituţională.

Dragii mei compatrioţi, surori şi fraţi.

Această responsabilitate supremă mi-a fost încredinţată după trista dispariţie a augustului meu tată, într-una din perioadele cele mai sumbre din istoria noastră, chiar în momentul în care principiile noastre naţionale şi spirituale, valorile noastre istorice şi culturale, civilizaţia noastră sunt ameninţate din interior; chiar în momentul în care anarhia, prăbuşirea economică şi decăderea prestigiului nostru internaţional au provocat violarea integrităţii noastre teritoriale printr-o agresiune exterioară pe care o condamnăm.

Ştiu exact că niciunul dintre voi care are înnăscute mândria naţională şi spiritul patriotic, niciunul dintre voi care este puternic legat de identitatea lui naţională, de credinţa şi de principiile sfinte ale Islamului autentic, de valorile noastre istorice şi de patrimoniul nostru

cultural, n-a dorit să se întâmple un asemenea dezastru. Sunt sigur că niciun popor, indiferent de condiţia lui, nu poate să dorească aşa ceva. De aceea, înţelegându-vă suferinţa şi simţindu-vă lacrimile ascunse, mă alătur durerii voastre. Ştiu că, asemenea mie, după această noapte, veţi vedea zorii senini ai unei noi zile. Ştiu, de asemenea, că, în adâncul sufletelor voastre, aveţi convingerea că, la fel ca de atâtea ori în trecut, istoria noastră milenară se va repeta şi coşmarul se va sfârşi. După întuneric va veni lumina, întăriţi de amarele noastre experienţe, vom face totul împreună într-un mare elan naţional, ne vom reconstrui ţara. Prin reforme potrivite şi cu participarea tuturor, ne vom atinge idealurile. Vom construi un nou Iran în care vor domni egalitatea, libertatea şi dreptatea, însufleţiţi de adevărata credinţă islamică, de spiritualitate, de dragoste şi toleranţă, vom face din Iran o ţară prosperă şi mândră care îşi va putea ocupa locul meritat printre toate celelalte naţiuni.

În ziua aceasta solemnă şi istorică, mă plec în faţa tuturor celor care, eroi sau necunoscuţi, au pierit de-a lungul secolelor pentru gloria Iranului, pentru independenţa ţării şi păstrarea identităţii naţionale. Fie ca ei să se odihnească în pace pe vecie în pământul sfânt al patriei lor! Mă plec, de asemenea, în faţa martirilor armatei iraniene şi a tuturor celorlalţi patrioţi care, în timpul ororilor din ultimele douăzeci de luni, au plătit cu viaţa credinţa faţă de onoarea naţională, împărtăşesc sincer durerea familiilor lor atât de greu încercate. Le înţeleg cu atât mai bine, cu cât am pierdut şi eu pe cineva foarte drag, care s-a stins prea devreme, pe pământ străin, în suferinţe de nedescris, doborât de nenorocirea abătută asupra patriei şi de boală.

Admir curajul membrilor forţelor armate care, în ciuda ofenselor primite, în ciuda nedreptăţilor şi a umilinţelor, au aparat cu vitejie pământul sfânt al Iranului şi integritatea teritorială a patriei. Sunt mândru de felul în care s-au purtat.

De-a lungul secolelor, poporul iranian a fost la originea unor uimitoare epopei. Poate că acum conjunctura este din nou prielnică scrierii unei alte pagini epice. Aceasta va fi pentru întreaga lume imaginea Iranului veritabil şi a poporului lui. Astăzi, când cu voia lui

Dumnezeu începe pentru mine o nouă etapă în îndeplinirea datoriei mele naţionale, vă transmit acest mesaj din adâncul inimii mele. Ştiu dinainte că răspunsul vostru va fi ecoul fidel al glorioasei noastre Istorii milenare.

Să creăm uniunea naţională, bazată pe fraternitate, egalitate şi iubire de Dumnezeu! Să alungăm ura, răzbunarea şi toate celelalte manifestări ale Răului!

Îi salut pe toţi iranienii şi iranienele de buna-credinţă, oriunde ar fi. Le cer tuturor să-şi păstreze neclintită încrederea în viitor şi să apere fără slăbiciune şi în orice condiţii independenţa Iranului, credinţa şi identitatea lor naţională.

Le cer tuturor patrioţilor din Iran şi de pretutindeni, să strângă rândurile pentru a-şi salva patria.

Încredinţez lui Dumnezeu cel atotputernic destinul Iranului, a cărui glorioasă Istorie sunt convins că se va continua cu onoare. Mă rog lui Dumnezeu cel atotputernic să fie îngăduitor cu noi toţi şi să ne ajute să ne împlinim datoriile naţionale prin asumarea de responsabilităţi faţă de întreaga omenire, în ciuda obstacolelor cu care ne este presărat drumul.

Dumnezeu să păzească Iranul!